

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА”**

На правах рукопису

ТОЛСТОШЕЄВА АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 336.713:336.77-049.5(043.3)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

Спеціальність 08.00.08 - Гроші, фінанси і кредит

ДИ С Е Р Т А Ц І Я
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
ЯРЕМЕНКО СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА
кандидат економічних наук, доцент

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	10
1.1. Сутність і зміст безпеки кредитної діяльності банків.....	10
1.2. Суб'єкти та об'єкти кредитної діяльності банків та захист їх інтересів.....	34
1.3. Небезпеки, загрози та ризики в кредитній діяльності банків.....	46
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	74
2.1. Вплив ресурсної бази банків на безпеку кредитної діяльності.....	74
2.2. Аналітична оцінка рівня безпеки кредитного портфеля банків України.....	90
2.3. Оцінка стану проблемної заборгованості банків України.....	109
2.4. Організація безпеки кредитної діяльності в банках України.....	120
Висновки до розділу 2.....	141
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	144
3.1. Організаційно-методичні підходи до формування системи безпеки кредитної діяльності банків.....	144
3.2. Удосконалення економіко-правового забезпечення безпеки кредитних відносин банків.....	169
3.3. Удосконалення роботи банків з проблемними кредитами.....	189
Висновки до розділу 3.....	201
ВИСНОВКИ.....	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	208
ДОДАТКИ.....	228

ВСТУП

Актуальність теми. Банківський сектор є основою розвитку вітчизняного банківського ринку та відіграє ключову роль у національній економіці. Стабільність його функціонування залежить від здатності врахувати та нейтралізувати ризики та загрози, що постійно супроводжують банківську діяльність. Висока концентрація загроз має місце саме у кредитній сфері і реалізується через взаємовідносини економічних суб'єктів. Кредитна діяльність забезпечує рух коштів на ринку, концентруючи їх на найбільш важливих напрямках розвитку суспільства. Через кредитну діяльність поєднуються різні галузі економіки, сфери господарювання та підприємництва, розширюється виробництво, забезпечується стабільність та розвиток регіонів і країни в цілому.

Умови здійснення кредитної діяльності банків постійно змінюються. Банки вимушені працювати в умовах нестійкої політичної, економічної і соціальної ситуації в країні, недовіри населення до банківського сектору, знецінення національної валюти, високого рівня тіньової економіки, значного розшарування рівня доходів населення, криміналізації банківського сектору, недосконалої правової бази. Така ситуація формує для кожного з учасників кредитної діяльності різноманітні загрози, які супроводжуються значними фінансовими та іміджевими втратами. За таких умов виникає об'єктивна необхідність приділяти підвищену увагу забезпеченню безпеки кредитної діяльності як з боку банків, так і з боку інших її учасників.

Теоретичним і практичним питанням кредитної діяльності банків та її безпеки присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили українські вчені О.І. Барановський, О.С. Білай, Т.М. Болгар, У.Б. Владичин, О.Д. Вовчак, В.І. Волохов, М.І. Диба, М.І. Зубок, І.І. Котовенко, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, Л.В. Паламар,

Л.О. Примостка, В.А. Сидоренко, Л.М. Стрельбицька, К.Ф. Черкашина, С.С. Чернявський, П.М. Чуб, С.М. Яременко, а також зарубіжні – В.А. Гамза, В.А. Ліпкан, Г.А. Мінаєв, І.Б. Ткачук., В.І. Ярочкін.

Віддаючи належне доробку учених у сфері кредитної діяльності банків, слід зауважити, що у вітчизняній економічній літературі бракує комплексних досліджень, які стосуються проблем забезпечення безпеки кредитної діяльності банків. Зокрема залишаються недостатньо вивченими питання створення системи безпеки кредитної діяльності банків на основі взаємопов'язаних інтересів суб'єктів кредитної діяльності, організації її функціонування, впливу соціально-економічних інтересів суб'єктів кредитної діяльності на її результати. Цей й обумовило вибір теми дисертаційного дослідження та його структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри менеджменту банківської діяльності Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за темою «Удосконалення механізмів регулювання та управління діяльністю кредитних установ в умовах циклічного розвитку економіки» (державний реєстраційний номер 0112U002957). Внесок автора у виконання зазначеної науково-дослідної теми полягає у визначенні впливу взаємопов'язаних інтересів суб'єктів кредитної діяльності банків на її безпеку та розробці нових підходів до формування системи безпеки кредитної діяльності банків.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є в удосконалення теоретичних та організаційно-методичних засад формування системи безпеки кредитної діяльності банків та наданні практичних рекомендацій щодо її функціонування на основі захисту соціально-економічних інтересів її суб'єктів. Для реалізації поставленої мети в роботі було визначено такі завдання дослідження:

- узагальнити та систематизувати наукові погляди на зміст понять «кредитна діяльність банку» та «безпека кредитної діяльності банку»;

- уточнити зміст поняття «соціально-економічні інтереси» суб'єктів кредитної діяльності банків, з'ясувати особливості їх впливу на формування поведінки у взаємовідносинах суб'єктів;

- дослідити зміст понять «ризик», «небезпека» та «загроза», виявити відмінності між ними та джерела виникнення загроз кредитній діяльності банків;

- проаналізувати формування та використання кредитних ресурсів банків з погляду безпеки з метою виявлення існуючих та потенційних небезпек і загроз;

- визначити рівень проблемної кредитної заборгованості в банківському секторі та виявити причини її зростання;

- оцінити стан безпеки кредитної діяльності банків та виявити роль і місце суб'єктів кредитної діяльності банку у її забезпеченні;

- обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення структури системи безпеки кредитної діяльності банку, умов та організації її функціонування;

- розробити методичку оцінки стану безпеки кредитної діяльності банку;

- обґрунтувати напрями удосконалення організаційно-правових умов забезпечення безпеки кредитної діяльності банків з урахуванням взаємопов'язаних інтересів її суб'єктів;

- надати пропозиції щодо удосконалення методів роботи банків з проблемною кредитною заборгованістю з урахуванням соціально-економічних інтересів кредиторів та боржників.

Об'єктом дослідження є кредитна діяльність банків та забезпечення її безпеки в умовах існування дестабілізуючих факторів та загроз.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин, що виникають у процесі забезпечення безпеки кредитної діяльності банків.

Методи дослідження. Теоретичну основу дисертаційної роботи формують фундаментальні положення фінансової науки. Для вирішення поставлених завдань використовувались такі методи: історичний та логічний методи, методи наукового узагальнення – для розкриття теоретичних основ кредитної діяльності банків та підходів до обґрунтування її безпеки; спостереження,

систематизації та класифікації – при виявленні зв'язків між процесами кредитної діяльності банків і поведінкою її учасників, ідентифікації соціально-економічних інтересів суб'єктів кредитної діяльності, виявленні загроз їй; порівняльний аналіз, інтерпретація – у дослідженні прикладних аспектів кредитної діяльності обраної групи банків та організації її безпеки; методи аналогії, аксіоматичний метод – для розробки системи безпеки кредитної діяльності, пропозицій щодо удосконалення правових умов забезпечення безпеки кредитної діяльності банків.

Методологічну основу дослідження формують наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з теорії фінансів та банківської справи. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти з питань регулювання банківської та зокрема кредитної діяльності, забезпечення безпеки підприємництва, методичні матеріали Національного банку України та комерційних банків, Асоціації українських банків, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, статистичні дані Державної служби статистики України, НБУ, Державної служби фінансового моніторингу України, Міністерства внутрішніх справ України, інших міністерств та відомств, аналітичні матеріали вітчизняних рейтингових агентств та зарубіжних аналітичних компаній, звітність комерційних банків України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретичних та організаційно-методичних засад формування системи безпеки кредитної діяльності банків та наданні практичних рекомендацій щодо її функціонування на основі захисту соціально-економічних інтересів її суб'єктів. Основні результати дисертаційного дослідження, які мають наукову новизну, полягають у тому, що:

удосконалено:

- систему безпеки кредитної діяльності банків, в основу якої, на відміну від існуючих підходів, покладено врахування соціально-економічних інтересів всіх учасників кредитного процесу, а не лише банків. Визначено суб'єкти, об'єкти, елементи, функції та завдання такої системи. Система безпеки кредитної

діяльності банку, заснована на дотриманні балансу інтересів всіх її суб'єктів, створює умови для попередження загроз та протидії їм через мінімізацію можливостей виникнення протиріч і конфлікту інтересів, а тому формує нові перспективи розвитку банківського кредитування;

- методику бальної оцінки рівня безпеки кредитної діяльності банку, в якій аналіз стану безпеки кредитної діяльності конкретного банку за допомогою індикаторів безпеки доповнено оцінкою стану зовнішнього середовища; порівняно з існуючими методами, така методика дозволяє більш об'єктивно визначити рівень безпеки кредитної діяльності банку (критичний, низький, середній, високий) та надати рекомендації щодо коригування кредитної політики банку для запобігання наслідків можливого впливу загроз;

- організаційні заходи банку щодо роботи з проблемною кредитною заборгованістю за рахунок: диференціації методів управління проблемними кредитами залежно від терміну їх прострочення; конкретизації механізмів зменшення частки проблемних кредитів на кожному з етапів взаємовідносин банків з їх боржниками; структуризації роботи банку з проблемною заборгованістю як окремого виду діяльності. Це сприятиме зменшенню проблемних кредитів та покращенню фінансового стану банків;

одержали подальший розвиток:

- сутнісне розуміння об'єкта безпеки кредитної діяльності банку, яким, на відміну від існуючих поглядів, визнано взаємопов'язані соціально-економічні інтереси всіх суб'єктів кредитної діяльності, серед яких визначено домінуючі: отримання доходів; збереження коштів; подальший розвиток кредитних відносин;

- трактування понять: «безпека кредитної діяльності банку» як такого стану взаємовідносин суб'єктів кредитної діяльності, за якого немає причин для виникнення протиріч і конфлікту інтересів, або ж такі причини знаходяться під контролем; «забезпечення безпеки кредитної діяльності банку» як процесу формування сприятливих умов для реалізації соціально-економічних інтересів всіх учасників і досягнення поставленої ними мети. Такі визначення

акцентують увагу на превентивних можливостях системи безпеки банку через недопущення протиріч соціально-економічних інтересів суб'єктів кредитної діяльності;

- пропозиції щодо запровадження заходів державного регулювання кредитної діяльності банків за двома напрямками: вирівнювання прав всіх суб'єктів кредитної діяльності і формування правового механізму захисту їх економічних інтересів. Це дасть змогу підвищити рівень захищеності інтересів всіх суб'єктів кредитної діяльності та визначити їхні права і обов'язки на законодавчому рівні, що, в свою чергу, спростить вирішення спорів у судовому порядку за виникнення такої необхідності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані положення, зроблені висновки і рекомендації можуть бути використані банками для удосконалення процесу забезпечення безпеки їх кредитної діяльності. Напрацьовані в дисертації пропозиції формують організаційні засади для створення в банках системи безпеки кредитної діяльності з урахуванням соціально-економічних інтересів всіх її учасників.

Пропозиції щодо захисту інтересів банків у їх кредитній діяльності за участю всіх її суб'єктів та удосконалення правового забезпечення безпеки кредитних відносин банків використано в роботі Національним банком України (довідка №55-010/26480 від 28.05.2014р.). Практичні рекомендації з питань забезпечення безпеки кредитної діяльності банку на основі системного підходу використано в ПАТ «Універсалбанк» (довідка №4415ГО від 30.12.2013р.). Результати дисертації використовуються у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Фінансова безпека», «Безпека фінансово-кредитних установ», «Антикризовий менеджмент у банку» та «Банківський нагляд» за програмами підготовки магістрів відповідного фахового спрямування (довідка від 20.04.2015).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею здобувача. Викладені в роботі наукові результати, висновки,

рекомендації та пропозиції є особистим надбанням автора. Внесок дисертанта у працях, опублікованих у співавторстві, визначений окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати, викладені в дисертації, доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема: Міжнародній заочній конференції «Розвиток науки на сучасному етапі» (м. Київ, 2012 р.); XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної економіки» (м. Львів, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інституціональні та еволюційні проблеми розвитку фінансово-кредитних систем» (м. Донецьк, 2013 р.); Міжнародній конференції «Реформування та розвиток науки: сучасні виклики» (м. Київ, 2013 р.); IV Науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України» (м. Тернопіль, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України» (м. Ужгород, 2014 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд» (м. Донецьк, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово економічна безпека держави, регіону, підприємства: погляд молодих вчених» (м. Тернопіль, 2014 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 19 наукових праць, загальним обсягом 6,3 друк. арк, з них 7 – у наукових фахових виданнях, 2 – у зарубіжних виданнях, 1 – у науковому фаховому виданні України, яке зареєстровано у міжнародних наукометричних базах, 9 – в інших виданнях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

1.1. Сутність і зміст безпеки кредитної діяльності банків

Особливе місце в економіці держави належить банкам, які здійснюють мобілізацію та розподіл коштів і суттєво впливати на економічну, а через неї і на соціальну, політичну ситуацію в певному регіоні чи в країні в цілому. А тому досить важливим є правильне формування правового та економічного змісту всіх видів діяльності банків, єдиного розуміння понять, за допомогою яких тлумачаться певні категорії, ознаки, визначення. А це, в свою чергу, вимагає проведення певних наукових досліджень та вироблення відповідного понятійного апарату, яким характеризується банківська діяльність.

Кредитна діяльність банків неодноразово виступала предметом наукових досліджень та різного роду дискусій. Разом з тим, незважаючи на досить часте використання даного поняття, здавалось би всім відомого, єдине розуміння його суті та змісту і сьогодні є недостатнім або ж воно подається як тотожне іншим поняттям: кредитна робота, кредитні операції, кредитний процес, кредитні послуги, кредитні взаємовідносини, кредитування і т. д. Не акцентують на цьому увагу і правові акти, які регулюють банківську діяльність, енциклопедичні видання, що дають тлумачення різних понять економічної тематики, оминає його увагою і навчальна література.

Так, розглядаючи питання кредитної діяльності банків М. Г. Дмитренко та В. С. Потлатюк торкаються питань кредитного потенціалу, кредитних відносин, банківського кредитування, кредитних ресурсів, але не дають власного визначення даного поняття. Зазначені автори акцентуючи увагу на ролі кредитного потенціалу банку у його кредитній діяльності обмежуються загальними дефініціями. З одного боку кредитний потенціал має визначати

«економічно обґрунтовані межі використання мобілізованих у банку джерел грошових коштів для надання кредиту і здійснення інших операцій, а з іншого – кредитний потенціал банку відображає величину мобілізованих у банку коштів за мінусом загального резерву ліквідності» [1, с.11, 12]. Таким же чином подано і суть самого поняття «кредит»: «кредит – це форма прояву кредитних відносин, форма руху позичкового капіталу; кредит – це форма перерозподілу тимчасово вільних коштів з метою їх ефективного використання; кредит – це грошовий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах повернення, строковості, платності, цільового використання, забезпеченості» [1, с. 16, 17]. Кредитування ж, у даному випадку, розуміється як кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин, водночас останні подаються як відособлена частина економічних відносин, пов'язана з наданням вартості (коштів) у кредит і поверненням його разом з певним процентом [1, с. 15, 17]. Аналізуючи такі визначення, переконані, що кожне наступне з них все більше заплутує попереднє, а головне – не розкриває самої суті та значення понять. Прагнення авторів дати всеохоплююче визначення певного елемента кредитної діяльності без розгляду її загальної природи і походження не дає можливості об'єктивно зрозуміти суть ні самої кредитної діяльності, ні складових її структури.

С. В. Глущенко, характеризуючи кредитний ринок, його інститути та інструменти, також не визначає змісту кредитної діяльності, незважаючи на те, що така діяльність має бути основою функціонування кредитних інститутів. Даючи характеристику різним видам кредиту і формам кредитування, автор не пов'язує це з кредитною діяльністю [2].

Унікає поняття «кредитна діяльність» і З. Б. Живко, розкриваючи зміст банківської діяльності. Так, висвітлюючи питання організації банківського кредитування, автор основну увагу зосереджує на визначенні поняття кредиту. Під банківським кредитом З. Б. Живко пропонує розуміти позичковий капітал у грошовій формі, що передається банком позичальнику на умовах повернення, платності та цільового використання [3, с. 79].

Досить часто терміни «кредитна діяльність» та «кредитна робота» розглядаються у підручнику «Банківські операції» (автори В. І. Міщенко Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва) [4]. Учені детально розкривають основні аспекти кредитних операцій, кредит визначено як форму економічних відносин, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використання їх на умовах повернення і оплати [4, с. 277]. Подане визначення звертає на себе увагу тим, що відображає двосторонню природу кредиту: з одного боку мобілізовані банком вільні кошти суб'єктів господарювання, організацій та громадян – як певний кредит, наданий банку, а з іншого – використання вказаних коштів банком як кредит його позичальникам. І в одному, і в другому випадку дотримано основних принципів кредитування: строковість, платність, обов'язковість повернення коштів. Тобто, кредитна діяльність не може обмежуватись лише процесом кредитування. На жаль, використовуючи в подальшому термін «кредитна діяльність», автори не звертають уваги на його економічну сутність. Питання кредитної діяльності представлено як функцію відповідного підрозділу банку, через яку розкрито організацію кредитної роботи в банку. Аналізуючи підходи авторів до аналізу змісту кредитної роботи (кредитного процесу), переконуємося, що вони отожднюють поняття «кредитна діяльність» з поняттям «кредитні операції». Водночас, розкриваючи суть кредитної політики, автори зазначають, що це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів. Враховуючи те, що кредитна політика має реалізовуватись через кредитну діяльність, то остання також має бути спрямована на формування кредитних ресурсів і наступне їх використання за призначенням.

Характеризуючи сутність та функції кредиту група авторів під керівництвом професора С. К. Реверчука наголошує, що кредитування здійснюється переважно за рахунок залучених коштів, а поняття банківського кредиту подається як тимчасово вільна сума грошових коштів, що надається банком позичальнику на умовах поверненості, строковості, платності,

забезпеченості та цільового характеру використання. При цьому вказується, що банківський кредит надається у грошовій формі у межах сформованих кредитних ресурсів [5, с.195]. Отже, з вказаного вище можна зробити такі висновки: наданню коштів позичальникам у якості кредиту передують формування кредитних ресурсів, а останні є часткою залучених коштів. Тобто, кредитна діяльність передбачає з одного боку формування кредитного ресурсу, а з іншого – його використання у процесі кредитування позичальників. Заслуговує уваги тлумачення поняття «кредитування», яке подано у термінологічному словнику «Кредитування» А. Г. Загороднього, Г. Л. Вознюка та Г. О. Партина. Зокрема, зазначено, що кредитуванням – це надання суб'єктові господарювання банківських кредитів на засадах платності, строковості і повернення [6, с. 77]. Отже, кредитування відображає лише одну функцію кредитної діяльності і не означає всієї діяльності.

До такого ж висновку можна дійти у результаті аналізу матеріали навчального видання, авторами якого є М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, Л. М. Худолій. Автори цієї праці стверджують, що кредитні операції здійснюються банками в межах кредитних ресурсів [7, с. 32]. Тобто, кредитні ресурси є необхідною умовою проведення кредитних операцій банків. Такої ж думки дотримуються і С. М. Колотуха та С. А. Власюк [8]. Зокрема, вони доводять, що банки, діючи у сфері обміну грошей, виступають одночасно і кредитором, і позичальником, чи такими собі «кредитними підприємствами» [8, с. 333]. В останньому випадку сферою діяльності банків буде кредитна діяльність, започаткована на обміні грошей: їх придбанні (залученні, акумуляції) та розміщенні. Причому і в одному, і в другому випадку рух грошей здійснюється на платній основі, яка характеризує кредитну діяльність як таку, що спрямована на підтримку процесу відтворення як в діяльності кредиторів банку, так і самого банку, а також його позичальників. Звідси кредитна діяльність банку здійснює свій вплив не лише на банки і їх клієнтів, а і на суб'єктів, за рахунок коштів яких банки формують свої кредитні ресурси. Тобто, кредитна діяльність банків торкається значно більше суб'єктів, ніж

склад позичальників, і охоплює значно більшу сферу економіки країни, ніж та, в яку банки вкладають кредитні кошти. Такий підхід зумовлює провідну роль кредитної діяльності і вимагає особливих умов її захисту.

Теза про двосторонню функцію кредитної діяльності (акумулявання та розміщення кредитних ресурсів) знаходить своє відображення і в наукових працях професора Б. С. Івасіва. Учений вважає, що за допомогою кредиту банки акумулюють тимчасово вільні кошти одних клієнтів (кредитори банку) з тим, щоб надати позику іншим клієнтам (дебітори банку). Залучені таким чином кошти клієнтів становлять основу кредиту. Економічною основою кредиту, на думку Б. С. Івасів, якраз і є мобілізація та нагромадження тимчасово вільних коштів і формування з них позичкового капіталу. У той час кредитування – це акт передачі кредитором певної суми капіталу в тимчасове користування позичальнику на умовах повернення, платності та добровільності [9, с. 253]. Із зазначеного вище можна зробити висновок, що кредитування та кредитна діяльність не є тотожними поняттями. Пояснюючи сутність кредиту професор Б. С. Івасів зазначав: кредит – це система економічних відносин, що виникає між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та їх використання на умовах повернення та платності». Тобто, що в основі кредитної діяльності банку знаходяться відносини, які виникають у ході залучення банком коштів для формування кредитних ресурсів та при їх передачі позичальникам. У зв'язку з цим цікавою також є думка професора Б. С. Івасіва щодо специфіки кредитних відносин. Учений аргументовано доводить, що при наданні кредиту позичальник (поняття позичальника на думку автора може стосуватись і банку при залученні ним коштів) лише реалізує право тимчасового користування коштами, об'єкт же кредиту залишається у власності кредитора. Право власності на кошти не передається ні при залученні коштів, ні при їх розміщенні. Крім того, суб'єкти таких відносин, як вважає вчений, можуть по чергово виступати як у ролі кредитора, так і в ролі позичальника [9, с. 257]. А тому можна вважати, що кожен із суб'єктів при формуванні кредитних відносин повинен мати рівні права, гарантуючи один

одному виконання своїх зобов'язань у повному обсязі. Отже, основою кредитної діяльності є кредитні відносини, які базуються на чинниках правового, економічного та соціального характеру. Присутність вказаних чинників у кредитних відносинах формує певні ознаки кредитної діяльності банків. Серед таких ознак можна визначити:

а) ознаки економічного характеру: наявність вільних коштів у суб'єктів господарювання, організацій та громадян; наявність ринку кредитних послуг; наявність суб'єктів, здатних акумулювати вільні кошти і надавати їх ринку; наявність технологій кредитування;

б) ознаки правового характеру: наявність правових норм, що регулюють кредитну діяльність; наявність правових засобів захисту суб'єктів ринку кредитних послуг; наявність умов для легітимації надання кредитних послуг;

в) ознаки соціального характеру: наявність фахівців з достатньою професійною компетенцією для забезпечення кредитної діяльності; довіра населення до суб'єктів, що здійснюють кредитну діяльність; притаманність громадянам відповідного менталітету щодо ставлення до кредитних коштів і взаємовідносин з кредитними установами.

Наявність таких ознак вказує на те, що кредитна діяльність банків здійснюється на основі взаємопов'язаного інтересу багатьох суб'єктів: банків і підприємств, суспільства і громадян, держави і її інституцій. Кредитна діяльність стає реальною і ефективною тільки за умови існування такого інтересу, вона об'єднує інтереси банків (акумулювання коштів і їх використання для отримання прибутків), суб'єктів господарювання (фінансування певних проектів, їх реалізація і отримання прибутку) та держави (розвиток економіки країни, зростання внутрішнього валового продукту і т. д.). У поєднанні інтересів банків, їх акціонерів, вкладників, клієнтів, держави бачить професор Б.С. Івасів сутність кредитної політики [9, с. 305]. Характеризуючи окремі аспекти кредитної діяльності, з таких позицій виходять У. В. Владичин [10], М. П. Денисенко, В. М. Домрачев, В. Г. Кабанов, А. В. Ігнатенко, К. О. Чигирик [11], С. К. Реверчук, О. М. Ковалюк,

Л. М. Стрельбицька, М. І. Крупка [12]. Це питання є предметом дослідження А. О. Мілай [13], А. М. Мороза, Р. І. Шевченко, І. В. [Дубика 14]. Багатогранність кредитної діяльності банків та участь у ній з різними функціями багатьох суб'єктів вивчають як вітчизняні науковці О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків [15], так і вчені та фахівці інших країн: Б. В. Воронцов, А. М. Колесніков [16], О. І. Лаврушин, О. Н. Афанасьєва С. Л. Корнієнко [17], О. В. Купчинова [18].

Як бачимо, наукова думка є досить стриманою у розгляді питання сутності поняття «кредитна діяльність». Помітним є і те, що, аналізуючи дане поняття, вітчизняні дослідники, як правило, обходять його зміст і лише окремі з них вдаються до дискусії з цього приводу. Як приклад, можна навести думку В. І. Волохова, який досліджуючи ефективність кредитної діяльності, вказує на відсутність в економічній літературі чіткого визначення даного поняття та наявність проблем у розробці понятійного апарату з цього питання [19]. У дослідженні кредитного процесу банків вчений зазначає, що його формують кредитні операції, передумовою яких є відповідні організаційно-технологічні та матеріально-технічні заходи без яких здійснення вказаних операцій неможливо [19, с. 4]. У висновку дослідник дає власне бачення поняття кредитної діяльності як комплексного процесу з відтворення та реалізації кредитних послуг з метою отримання прибутку [19, с. 4].

Досліджуючи економічну природу кредитної діяльності Волохов В.І. доводить, що кредитні операції не можна отожднювати з кредитною діяльністю, вони є лише одним із її етапів [20].

Як багатогранну систему з багатьма елементами розглядає кредитну діяльність банків А. І. Маслова [21]. Зокрема, вона вказує, що кредитну діяльність банку слід розглядати як складну систему, представлену сукупністю елементів, що тісно взаємозв'язані між собою та виконують визначені завдання [21, с. 198]. Наведене визначення досить загальне і не дає можливості зробити висновок про що саме іде мова, оскільки його можна відносити до будь-якого виду діяльності. Розглядаючи елементи системи кредитування, А. І. Маслова

взяла за основу підхід російського вченого О. І. Лаврушина, який розглядає ці питання з позиції динаміки інформаційного середовища. Разом з тим, і О. І. Лаврушин і А. І. Маслова не виходять із суті понять кредитної діяльності та кредитування. Очевидним тут є те, що ці поняття у їхніх роботах з одного боку відтотожнюються, а з іншого – змішуються. Подана А. І. Масловою система в одному випадку формується як система кредитування, в іншому – як система кредитної діяльності, що якраз і вказує на відхід автора від сутнісного значення зазначених понять.

Російський дослідник М.Ю. Ситніков, досліджуючи правові аспекти кредитної діяльності Банку Росії, вказує, що для виконання даного виду діяльності має використовуватись так званий правовий інститут кредитування [22]. Зокрема, дослідник зазначає, що правовий інститут кредитування виступає у формі загальнодержавних правових актів, правових актів банку та актів договірною характеру. При цьому акцентується увага на тому, що об'єктом правовідносин у сфері кредитної діяльності завжди мають бути права на кошти, а предметом – конкретні обсяги коштів, щодо яких виконуються відповідні дії в процесі кредитної діяльності. На підставі даного висновку дослідник пропонує ввести в науковий світ поняття «кредитна діяльність Банку Росії», яке, на його думку, повинно мати такий зміст: «кредитна діяльність Банку Росії – це відносно самостійний напрямок єдиної державної грошово-кредитної політики, яка здійснюється з метою розвитку і укріплення банківської системи Російської Федерації, він включає виконання Банком Росії функції кредитора останньої інстанції для кредитних організацій і функції по організації системи рефінансування кредитних організацій» [22, с. 5]. Подане визначення є складним щодо застосування до комерційних банків. Разом з тим, особливе значення результатів даного дослідження полягає у тому, що кредитна діяльність, як економічна категорія, реалізується як особлива форма цивільно-правових відносин у фінансовій сфері.

Отже, вважаємо, що кредитну діяльність банків потрібно розглядати в двох площинах: економічної та правової. Оскільки остання здійснюється на

основі цивільно-правових актів (правочинів), то важливою умовою тут є необхідність дотримання взаємного волевиявлення сторін кредитних взаємовідносин, що передбачено нормами Цивільного кодексу України (ст.203, ст.627). Базуючись на цивільно-правових актах (договорах), кредитна діяльність, поряд з вільним вибором суб'єктів та умов, має передбачати взаємну відповідальність (ст.629) та бути публічною (ст. 633) [23]. Принцип публічності обумовлює необхідність дотримання рівних для всіх сторін кредитної діяльності умов, прав та обов'язків.

Тему правової складової кредитної діяльності банків порушує ще один російський науковець С. К. Соломін [24]. Він подає свої аргументи, засновані на правових підставах, щодо сутності кредитної діяльності банків. Зокрема, С. К. Соломін акцентує увагу на тому, що кредитна діяльність банків є різновидом банківської діяльності, через зміст якої можна усвідомити суть самої кредитної діяльності. Аргументуючи свою точку зору, С. К. Соломін зауважує, що кредитна діяльність банку здійснюється в нерозривному зв'язку і іншими елементами банківської діяльності і відображає лише одну сторону діяльності банку, а саме – розміщення кредитних ресурсів. Водночас науковець зауважує, що кредитна угода з передачі коштів позичальнику може відбутись лише за умови, коли є особа, яка надає банку такі кошти на правах їх власника [24].

Характеризуючи таку точку зору з позиції українського законодавства, необхідно зазначити, що згідно ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківською діяльністю є залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних і юридичних осіб [25]. Тобто, коли мова іде саме про діяльність банків, то остання передбачає три види дій банків: залучення коштів, їх розміщення і обслуговування рахунків клієнтів. Враховуючи, що обслуговування рахунків клієнтів не передбачає дій, пов'язаних із залученням і розміщенням коштів, основними для банку залишаються перші дві дії: залучення коштів і їх розміщення. У той же час розміщення коштів завжди є залежним від їх

залучення. Разом з тим, у переліку банківських операцій саме кредитна операція більш за все залежна від наявності коштів у банку. За таких умов, виходячи з родових ознак банківської діяльності, можна вважати, що кредитна діяльність банку (а не кредитна операція, кредитний процес, кредитування) – це дії, пов'язані із залученням банком коштів юридичних та фізичних осіб, для формування необхідних обсягів та необхідної якості кредитних ресурсів і розміщення їх на ринку кредитних послуг відповідно до загальноприйнятих принципів та існуючих правових норм. Варто звернути увагу і на те, що як для залучення коштів у кредитні ресурси, так і для їх розміщення, характерними є одні і ті ж принципи: платності, строковості, повернення.

На єдність діяльності із залучення кредитних ресурсів і їх використання вказує і ст. 349 Господарського кодексу України, в якій, зокрема, зазначено, що банки здійснюють кредитні операції в межах кредитних ресурсів, які вони утворюють у процесі своєї діяльності [26].

Враховуючи економічну площину розуміння суті кредитної діяльності банку, вважаємо, що основними її суб'єктами мають виступати кредитори банку, кошти яких тим чи іншим чином він залучає, формуючи кредитні ресурси, а також сам банк як посередник у процесі перерозподілу коштів, і позичальники – як споживачі банківських кредитів (рис. 1.1).

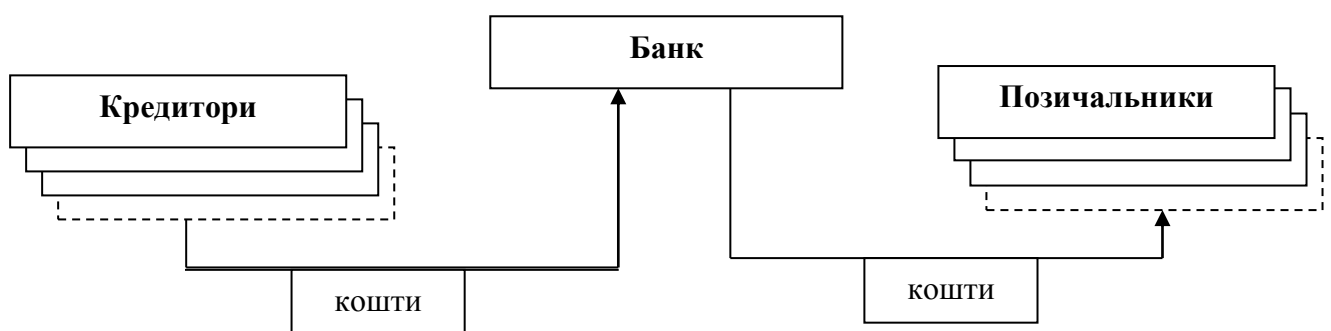

Рис. 1.1. Суб'єкти кредитної діяльності банку

Джерело: складено автором.

Кредитна діяльність – це двосторонній процес, що передбачає залучення коштів та формування кредитних ресурсів, з одного боку, і їх розміщення на кредитному ринку, з іншого; зумовлює особливий статус банку як фінансового

посередника, який характеризується високим ступенем відповідальності перед значним колом осіб: кредиторами, акціонерами, позичальниками, державою. Формуючи завершений цикл обігу коштів: залучені кошти → кошти як кредит → кошти як прибуток, кредитна діяльність банків підпадає під вплив різного роду факторів, які формують умови для її практичного здійснення.

Враховуючи велику кількість процедур, які виконуються у процесі кредитної діяльності, значну різноманітність суб'єктів, що беруть у ній участь та різні терміни її виконання, зазначені умови характеризуються значним ступенем невизначеності та непередбачуваності. Тому виникає необхідність вживати суттєвих заходів щодо захисту кредитної діяльності банків, аж до формування відповідних технологій безпеки на кожному із її етапів.

Питання безпеки банків, як і безпеки підприємницької діяльності загалом залишається невизначеним, як і зміст кредитної діяльності банків. Безпека підприємницької діяльності як економічне явище гостро постало з переходом України до ринкових відносин, коли бізнес став суттєво відчувати небезпеку та загрозу, і коли можливості держави не формували умов до активного і ефективного його захисту. За роки існування України як незалежної держави безпека підприємницької діяльності не лише завершила своє становлення, а й набула ознак якісного розвитку та стала необхідною умовою ефективного ведення бізнесу у різних сферах економіки, в т.ч. і в банківській. Не випадково, що проблеми забезпечення безпеки вітчизняного бізнесу стали об'єктом наукових досліджень, в яких вивчалися різні його питання. Так, дослідженню проблем становлення та розвитку безпеки підприємництва в Україні присвячені роботи В. В. Крутова [27, 28], питання забезпечення безпеки на сучасному етапі бізнес-відносин стали предметом розгляду М. І. Зубка [29, 30, 31, 32, 33], особливості сучасних ризиків та проблем, які вони обумовлюють для безпеки банків, досліджує колектив науковців під керівництвом професора Л. О. Примостки [34]. Суттєві наслідки для безпеки вітчизняного бізнесу формують проблеми, що супроводжують глобалізаційні процеси, на аналіз яких спрямовані роботи М. І. Зубка, О.О. Поляруш та О. М. Юрченка [35, 36].

Аналіз сучасних досліджень з окресленої нами проблеми дає підстави стверджувати, що безпека підприємницької діяльності як економічне та суспільне явище в Україні існує і досить суттєво поширює свій вплив на різні сфери життєдіяльності.

Разом з тим, безпека підприємництва не отримала наукового обґрунтування. До цього часу як у наукових колах, так і серед фахівців продовжується полеміка щодо суті і змісту безпеки, основних її складових, об'єктів та суб'єктів. Значну увагу цьому питанню приділили такі вітчизняні науковці та фахівці: В. В. Крутов, В. А. Ліпкан, А. І. Берлач, П. Я. Пригунов, О. І. Захаров, С. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук, М. Б. Тумар, С. І. Низенко, О. І. Нездоля, М. І. Камлик, Т. М. Іванюта, М. М. Зацеркляний та ін. Серед іноземних авторів уваги заслуговують роботи Г. О. Мінаєва, М. М. Рибалкіна, В. Ф. Жмеренецького, В. І. Ярочкіна, Л. П. Гончаренко, Є. С. Куценко, В. А. Богомолова, О. Ю. Захарова, І. Г. Чумаріна та ін. Окремо треба назвати праці з безпеки банківської діяльності, в яких досить широко розглядаються питання захисту банків від сучасних небезпек і загроз, у тому числі і у сфері кредитної діяльності. Насамперед, це праці таких українських та російських авторів: М. І. Зубка, С. М. Яременка, Л. М. Стрельбицької, В. М. Поповича, І. І. Котовенко, В. І. Ярочкіна, А. В. Павлова, В. А. Гамзи, І. Б. Ткачука. Разом з тим, дослідження суті та змісту безпеки підприємницької діяльності та безпеки банків виконано лише окремими з вказаних авторів, зокрема Г.О. Мінаєвим, М. М. Рибалкіним, В. А. Ліпканом, М. І. Зубком, В.Ф. Жмереницьким та В.І. Ярочкіним. Інші автори лише частково торкаються даної проблеми.

Розглядаючи поняття безпеки, значна частина авторів вважають його достатньо складним, оскільки воно є різноманітним у своїх проявах. М. М. Рибалкін зазначає, що сучасні уявлення про безпеку демонструють помітну розкиданість та неоднозначність. Тут можна погодитись з автором, бо сутність безпеки складна тим, що її об'єкти не тільки є різноманітними і самі по собі складними, а й вимагають різних підходів до забезпечення їх безпеки. Тому у великій кількості думок щодо безпеки її сутність губиться. Зважаючи на

це, М. М. Рибалкін робить висновок, що проблема визначення суті безпеки і відповідно її понятійного апарату залишається поки що невирішеною, а поняття безпеки, яке б розкривало об'єктивну її сутність, у даний час відсутнє [37]. З такою позицією автора можна погодитись лише частково, оскільки говоримо про відсутність єдиного розуміння даного поняття, а не взагалі про його відсутність.

Якщо ж звернутись до енциклопедичних видань, то, наприклад, у словнику В. І. Даля ми знаходимо, що безпека – це відсутність небезпеки, збереженість, надійність. Безпечний означає незагрозливий, нешкідливий, вірний, надійний і т.д. [38, с. 49].

Приблизно таке ж розуміння подається у іншому відомому словнику Ф. А. Брокгауза і І. А. Єфрона, де вказується, що безпека досягається усуненням небезпеки [39, с. 304].

Подібне тлумачення безпеки подано в словнику С. І. Ожегова [40].

Підтримуючи подану в словниках тезу, російський вчений Г. О. Мінаєв стверджує, що провідним елементом всіх понять категорії «безпека» виступає загроза як реальна ознака небезпеки [41, с.15]. Окрім того, Г.О. Мінаєв стверджує, що безпека не може досліджуватись без конкретного зв'язку з об'єктом. Безпеки як такої без зв'язку з об'єктом, його розвитком не існує як поняття і як реальності [41, с. 16]. Особливо важливим тут є те, що Г. О. Мінаєв доповнює висловлену М. М. Рибалкіним тезу зв'язку безпеки з об'єктом новою категорією, а саме розвитком об'єкта. Виходячи з цього, дослідник зауважує, що безпека завжди відносна. Тобто, не може бути в реальності досягнуто стану абсолютної відсутності небезпеки. Більш того, небезпеки виконують в певних умовах позитивний ефект, стимулюючи об'єкт до необхідної активності протидії їм. Звідси безпека неабсолютна, а лише відносна за своєю суттю і завжди має динамічний характер. Тобто, в кожний проміжок часу вона може мати свій рівень [41, 42].

Такий висновок є досить важливим не тільки з точки зору розуміння безпеки, а головне – з позиції її забезпечення у діяльності певного об'єкта.

Забезпечуючи безпеку, наприклад, банку ми маємо досягти оптимального її рівня. Звідси безпека – це не відсутність небезпеки, а скоріше захист від неї, що вказує, по-перше, на її системний характер, а, по-друге, на необхідність здійснювати заходи захисту постійно, а, по-третє, безпека є однією з умов життєдіяльності будь-якого об'єкта.

Досліджуючи природу безпеки, Г. О. Мінаєв зазначає, що в її основі знаходяться суспільні відносини інтересів та загроз. Вирішенням цих відносин досягається безпека і забезпечується розвиток об'єкта та реалізація його інтересів [41, с. 18]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що безпека об'єктивно є необхідною складовою будь-якого процесу діяльності.

Досліджуючи суть і зміст безпеки бізнесу, українські вчені М. І. Зубок і С. М. Яременко приходять до висновку, що залежно від умов, в яких безпека реалізує свої заходи та інтереси, які панують на ринку чи в діяльності окремих об'єктів, безпека поводить себе по-різному, вона завжди конкретна, а її конкретизація обумовлюється діяльністю конкретних суб'єктів підприємництва. Тобто, у певній транскрипції повторюється теза М. М. Рибалкіна та Г. О. Мінаєва про існування безпеки лише у зв'язку з об'єктом. Водночас М. І. Зубок і С. М. Яременко на прикладі роботи окремих банків доводять, що отожднювати безпеку із станом захищеності об'єктів буде неправильним, оскільки поняття захищеності об'єктів є пасивною формою дій об'єкта щодо загроз і означає його ізоляцію від загроз, їх попередження та недопущення. У реальності існують загрози, впливати на які тільки заходами захисту і змінювати стан захищеності (безпеки) об'єкта неможливо [43, с. 47].

У своїх дослідженнях М. І. Зубок та С. М. Яременко за основу беруть вітчизняний та іноземний досвід, забезпечення безпеки бізнесу, з якого вони роблять висновок про комплексне визначення суті безпеки як триединої характеристики об'єкта: безпека як стан стійкої життєдіяльності об'єкта, за рахунок якого забезпечується реалізація його мети та основних інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов функціонування; безпека як властивість об'єкта своєчасно і адекватно

реагувати на всі негативні прояви внутрішнього і зовнішнього середовища об'єкта; безпека як здатність об'єкта протистояти різним посяганням на власність, діяльність і імідж об'єкта, створювати ефективний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз. Підсумовуючи такий підхід, автори переконливо доводять, що безпека – це форма існування об'єкта в середовищі небезпек і загроз [43, с. 49].

Даючи оцінку такому підходу, слід зауважити, що будь-яке поняття за своєю суттю і змістом тільки тоді матиме сенс, коли воно буде однозначним. Прагнення врахувати якомога більше функцій у його визначенні призводить або до незрозумілості, або ж до досить складного викладу. Тому погодитись з таким підходом було б не зовсім правильним. Водночас висновок авторів щодо безпеки як форми існування об'єкта можна вважати слушним, так як і слушним можна вважати їх зауваження щодо неможливості обмеження безпеки лише функцією захисту від загроз. Безпеці мають бути притаманні також дії, пов'язані з протидією загрозам.

Проблемам понятійного апарату присвячені роботи і таких науковців як В. А. Ліпкан та В. І. Ярочкін Перший, переймаючись даною проблемою, вважає, що безпека – це своєрідна сфера існування людини, суспільства, держави, що пов'язує цих суб'єктів як між собою, так і навколишнім середовищем [44, с. 5]. Водночас він зауважує, що поняття безпеки, як і будь-яке інше, завжди є відносним, так як кожна історична епоха вкладатиме в нього свій зміст. Аналізуючи ж існуючі підходи до визначення суті безпеки, В. А. Ліпкан як і попередні науковці (М. І. Зубок та С. М. Яременко), вважає недоречним застосування категорії захисту для розуміння безпеки, принаймні її однієї. Разом з тим науковець не дає власного визначеного даного поняття, хоча при цьому аргументує різні функції безпеки.

Російський науковець В. І. Ярочкін вважає безпеку однією з провідних потреб і закономірностей розвитку людини, суспільства та держави. Аналізуючи ж різні підходи до розуміння безпеки, В. І. Ярочкін також не погоджується з ототожненням її суті з функцією захисту, вважаючи, що безпеці

мають бути притаманні і активні дії, пов'язані з впливом на загрози і їх джерела. Узагальнюючи всі підходи до визначення поняття безпеки, науковець приходиться до висновку, що сутністю безпеки має бути загроза і боротьба з нею. Одразу ж зауважимо, що сприйняття такого висновку є досить проблематичним з багатьох причин: загроза є кінцевим етапом її еволюції і протидіяти їй безпека має ще на стадії дестабілізуючого фактору, ризику чи небезпеки; сама по собі загроза не може виражати сутності безпеки, оскільки не здійснює функцій останньої; протидія загрозам як активна форма існування безпеки не може існувати без пасивної її форми – захисту, інакше безпека перетвориться в агресивну діяльність і з часом сама стане загрозою. Разом з тим, В. І. Ярочкін пропонує таке визначення поняття безпеки: «Безпека – це стан захищеності особистості, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх небезпек, які базуються на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства по виявленню (вивченню), попередженню, послабленню, усуненню (ліквідації) і відбиттю небезпек і загроз, здатних знищити та нанести шкоди фундаментальним, матеріальним і духовним цінностям, закрити шлях до виживання і розвитку» [45, с. 28].

Подане вище визначення досить об'ємне і малозрозуміле, воно не повною мірою відображає суть безпеки (вона губиться за багатьма обмовками) і повертає нас до того ж поняття захищеності, що попередньо було у даного науковця об'єктом критики.

Певний внесок у пошук сутності та змісту безпеки зробили російські науковці В. Ф. Жмеренецький, В. В. Летуновський та К. Д. Полулях, які на основі філософського аналізу категорій «безпека» і «небезпека» доводять, що безпеку можна розуміти як захищеність об'єкта, відсутність у нього небезпек, властивість об'єкта, вид діяльності та стан об'єкта. Не виділяючи жодне з наведених аргументів, науковці прагнули надати узагальнення поняттю безпеки. У результаті їх визначення виявились аж занадто простими: «небезпека – це можливість припинення існування об'єкта» [46, с. 16], а «безпека – можливість продовження існування об'єкта в умовах небезпечного

впливу» [46, с. 17]. Тобто, подається кінцевий результат без врахування динамічного характеру безпеки та особливостей розвитку об'єкта.

Певна частина авторів розглядають поняття безпеки у сукупності з об'єктами підприємницької діяльності: підприємством, банком, підприємницькою (банківською) діяльністю. Зокрема, А. І. Берлач під безпекою підприємства (фірми) розуміє стан його стабільної діяльності, за якого реалізуються програми підприємства (фірми), забезпечується прибуток і захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників [47, с. 19].

Безпеку як стан стійкої життєдіяльності об'єкта стосовно впливу загроз потенційного спрямування визначають С. І. Ніколаюк та Д. Й. Никифорчук [48, с. 11]. Таке визначення, з одного боку, є досить загальним, а з іншого – не відображає суті безпеки, яка виражається через інтереси об'єкта.

Свою точку зору у розуміння поняття безпеки вносять Л. П. Гончаренко та Є. С. Куценко. Зокрема, вони погоджуються з іншими науковцями у тому, що поняття безпеки можна розглядати лише в контексті взаємозв'язку з об'єктом. Звідси дане поняття вони подають таким чином: безпека об'єкта – стан захищеності об'єкта від різних загроз, при якому створені умови для його нормального функціонування і суворого дотримання встановлених режимів [49, с. 19]. При певній складності, з погляду автора, таке визначення висвітлює суть та зміст безпеки і з ним певною мірою можна погодитись.

Проаналізувавши точки зору зазначених вище науковців, можна зробити такі висновки: по-перше, безпека у так званому «чистому» вигляді не існує, вона виступає певною якісною характеристикою стану об'єкта у сфері протидії загрозам і захисту його інтересів; по-друге, забезпечення безпеки є об'єктивною необхідністю у діяльності всіх без винятку об'єктів (людини, суспільства, держави, суб'єктів господарювання і т. д.); по-третє, безпека завжди відносна і має динамічний характер, а від того вона відіграє мобілізуючу роль у будь-якій діяльності; по-четверте, в основі безпеки знаходяться суспільні відносини як відносини інтересів та загроз. Протиріччя, що виникають між ними, є об'єктом, на який спрямовуються заходи безпеки.

Питання основи безпеки є об'єктом дослідження у різних наукових роботах, присвячених проблемам забезпечення безпеки видів діяльності: економічної, інформаційної, соціально-кадрової, інтелектуальної і т. д. У таких роботах дається обґрунтування окремих аспектів безпеки, аналізуються сучасні погляди на безпеку та проблеми її забезпечення у відповідних сферах. Так, питанням економічної, фінансової та банківської безпеки присвячені дослідження В. Р. Краліч [50], Т. М. Болгар [51], К. С. Горячевої [52], Л. М. Петренко [53]. Названі автори, обґрунтовуючи свої підходи до суті безпеки в економічній чи фінансовій сфері, прагнуть врахувати всі можливі умови її забезпечення та наповнити свій варіант більш вагомим змістом. Окремі з поданих визначень переобтяжені термінами, які вимагають додаткового пояснення. У той же час, всі автори сходяться на тому, що безпеку слід розуміти як певну характеристику стану об'єкта у відповідній сфері.

У наукових дослідженнях з питань безпеки бізнесу взагалі і банківського зокрема, звертає на себе увагу одна особливість. Теоретичні надбання наукових досліджень не завжди мають логічне продовження у розвитку теорії безпеки і практичному застосуванні наукових пропозицій. Так, аналізуючи природу загроз вітчизняний дослідник В. А. Ліпкан робить висновок про те, що загрози є результатом протиріч, які формуються у процесі взаємовідносин певних суб'єктів. Для забезпечення безпеки таких взаємовідносин науковець пропонує зосередити зусилля саме на виявленні зазначених протиріч [44, с. 90-91]. У той же час зазначена теза, незважаючи на її прогресивну у теорії безпекознавства суть, не отримала подальшого розвитку і не трансформувалась у предмет подальших досліджень проблем безпеки навіть у тих авторів, які посилаються у своїх роботах на дослідження В. А. Ліпкана [27, 43, 67, 69].

Виходячи з такого підходу, забезпечення безпеки банків повинно носити комплексний характер, включаючи правовий, економічний, інформаційний, соціально-кадровий, організаційний, технічний, технологічний та науковий напрямки. За таких умов методологічну основу безпеки банків мають складати правові норми, що регулюють забезпечення національної безпеки, безпеки

суспільства та громадянина, існуючі технології та досвід забезпечення безпеки суб'єктів бізнесу, в першу чергу банківського, результати наукових досліджень у сфері безпеки банківської діяльності.

Окрему думку щодо поняття безпеки банку мають науковці та фахівці, які зайняті дослідженням проблем банківської безпеки. Серед них: М. І.Зубок, С. М. Яременко, В. А. Гамза, І. Б. Ткачук, Л. М. Стрельбицька, М. П. Стрельбицький, В. К. Гіжевський, А. А. Павлов, В. І. Ярочкін та ін.

Заслуговує особливої уваги спроба Л. М. Стрельбицької, М. П. Стрельбицького та В. К. Гіжевського подивитись на банківську безпеку з точки зору науки, обґрунтувати її наукову сутність, зміст та призначення. Названі науковці ведуть мову про банківське безпекознавство, яке, на їхню думку, є комплексною науковою системою знань про теорію і практику діяльності суб'єктів забезпечення безпеки банківської системи шляхом виявлення, попередження і припинення загроз та небезпек у банківській діяльності [54, с. 5]. Безумовно, такий підхід є більш прогресивним.

Цікавим є дослідження основ безпеки банківської діяльності, проведене російськими науковцями В. А. Гамзою і І. Б. Ткачуком, які дотримуються думки, що безпека є умовою існування та діяльності суб'єкта. Оскільки ж діяльність суб'єкта багатoproфільна, то говорячи про безпеку, мова може йти про сукупність умов, які її формують. Виходячи з такого підходу, автори вводять поняття об'єктивної безпеки, яка існує незалежно від уявлення про неї різних суб'єктів і є суб'єктивною, відповідно до уявлення суб'єктів, які впливають із оцінки умов їхнього функціонування. Такий висновок В. А. Гамза і І. Б. Ткачук роблять на підставі теорії І. В. Іващенко (російський дослідник проблем соціальної філософії) про те, що суспільство – це діяльність людини, спрямована на досягнення поставленої нею мети, а звідси випливає, що безпека не може бути станом захищеності інтересів суб'єктів, як і взагалі характеризувати стан будь-чого, вона може бути лише умовою існування суб'єкта [55]. Беручи ж за суб'єкт банк В. А. Гамза і І. Б. Ткачук стверджують, що безпека банку має розумітись як сукупність умов, за яких потенційно

небезпечні для нього дії або обставини попереджені чи доведені до такого рівня, при якому вони не здатні нанести шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню і відновленню його майна та інфраструктури і перешкоджати досягненню банком поставленої мети [56, с. 19].

Вважаємо, що ставити безпеку банку у залежність від умов його функціонування є недоцільним з багатьох точок зору: по-перше, така позиція робить банк пасивним, так як не на всі умови він може впливати, певні з них залишаються поза його можливостями; по-друге, умови як безпека банку ніяк не характеризують його, якими показниками можна у такому разі виміряти рівень безпеки – невідомо; по-третє, невідомо, хто має формувати вказані умови і яка роль у їх формуванні самого банку; по-четверте, з визначення не випливає, про які саме умови має йти мова, коли ми говоримо про безпеку банку; по-п'яте, залишається незрозумілим, чи таке визначення характеризує безпеку банку як суб'єкта чи безпеку його діяльності.

Дещо іншу позицію у розумінні безпеки банку займає А. В. Павлов, який розмежує її зі станом захищеності інтересів власників, керівництва і клієнтів банку, матеріальних цінностей і інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх загроз [57]. За своєю суттю таке визначення скоріше за все має характеризувати безпеку акціонерів банку як його власників, керівників, так і клієнтів як окремих суб'єктів і аж ніяк не банк.

Відомий російський фахівець у сфері безпеки підприємництва В. І. Ярочкін допускає існування поняття безпеки як такого, навіть без об'єкта, якого вона стосується. Зокрема, він вважає, що під безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, держави [58, с. 8], тобто зразу притягує до визначення об'єкт безпеки у вигляді суспільства і держави. Найбільш цікавою є думка автора щодо базових елементів у підходах до визначення поняття безпеки, в тому числі і безпеки банківських систем **(Додаток А)**. Важливою тут можна вважати позицію автора у тому, що основним елементом у понятійному апараті безпеки є категорія загрози як

ознаки небезпеки певному об'єкту, боротьба з якою і відображає суть безпеки. Водночас, подаючи своє бачення безпеки банку, В.І. Ярочкін нічим не відрізняється від попереднього автора і подає дане поняття практично ідентичним попередньому.

Досить глибоким є дослідження теоретичних основ банківської безпеки подане у роботах М. І. Зубка [59, 60, 61]. Науковець чітко дотримується позиції, при якій безпеку банківської діяльності слід розуміти як стан стійкої життєдіяльності, за рахунок якої забезпечується реалізація мети банку та основних його інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов функціонування [59, с.7, 61, с.16]. Аналізуючи такий підхід, варто звернути увагу на те, що у цьому визначенні присутня певна підміна понять, зокрема, «безпека банку» і «безпека банківської діяльності». За своєю назвою дане поняття подає розуміння безпеки банківської діяльності, а за своєю суттю – безпеки банку як суб'єкта. Тобто, незрозумілим є об'єкт безпеки. Враховуючи те, що банк реалізує себе через банківську діяльність, суттю якої є операції банку, поняття безпеки банківської діяльності має відображати розуміння безпеки саме таких операцій. Водночас, безпека банку як юридичної особи, організації повинна характеризувати саме його стан, з точки зору його захищеності від небезпек і загроз. Тому у разі, коли подане М. І. Зубком визначення безпеки банківської діяльності сприймати як безпеку банку, то з таким підходом можна цілком погодитись і взяти його за основу у подальшому дослідженні. При цьому стійку життєдіяльність банку, на якій акцентується увага у даному визначенні, можна розуміти як здатність банку підтримувати встановлені нормативними актами та планами його розвитку показники банківської діяльності.

Розглядаючи безпеку кредитної діяльності як складову безпеки банківської діяльності зазначимо, що, значна частина науковців у своїх дослідженнях отожднює кредитну діяльність банків з процедурою кредитування клієнтів і з тієї ж точки зору розглядає безпеку кредитної діяльності. Наслідком такого підходу є те, що всі питання безпеки розглядаються лише з позиції

захисту інтересів банків. Більше того, у деяких випадках інтереси банків протиставляються інтересам інших учасників кредитної діяльності [43, 47, 48, 49, 51, 54, 55, 56, 58]. Проте, деяка частина науковців, аналізуючи свої висновки, погоджуються з існуванням у кредитній діяльності банків і інтересів інших її учасників та необхідністю їх захисту [62, 63, 64]. Досліджуючи причини та умови формування загроз кредитній діяльності банків, вітчизняні дослідники не беруть до уваги природу їх утворення, а саме – як наслідок протиріч та конфліктів інтересів у взаємовідносинах учасників кредитної діяльності. Тому їх висновки, як правило, не торкаються докорінно мотивів формування загроз у поведінці учасників кредитної діяльності. Мотиваційні засади як залежність між об'єктивною потребою реалізації певного інтересу кожного з учасників кредитної діяльності і пошуком шляхів його реалізації, вітчизняні науковці зазвичай не розглядають. У той же час, останніми досить повно досліджено та обґрунтовано питання захисту інтересів банків у процесі кредитування своїх клієнтів, хоча і тут єдиного бачення не існує.

Так, вітчизняні науковці М. І. Зубок та С. М. Яременко щодо забезпечення безпеки кредитної діяльності банків зазначають, що банки на даний час не мають якоїсь єдиної системи заходів безпеки кредитних операцій. Характеризуючи загрози кредитній діяльності банків, М. І. Зубок та С. М. Яременко вказують на присутність загального інтересу всіх суб'єктів, які вступають у взаємовідносини з банками. При цьому зазначається, що будь-яка загроза має відповідні ознаки свого прояву, які, як правило, відображаються у поведінці певних суб'єктів. У той же час банки не завжди адекватно реагують на особливості поведінки суб'єктів, з якими вони вступають у взаємовідносини або на зміни ситуації в якій такі відносини здійснюються. Характеризуючи ж ефективність заходів безпеки кредитної діяльності банків, автори вказують на шаблонність їх дій, неузгодженість та слабку організованість заходів безпеки, непрофесійність дій органів управління у процесі забезпечення безпеки кредитування [43, с. 268-270].

Складність та трудомісткість забезпечення безпеки саме кредитної

діяльності, на думку авторів, вартує особливої уваги, тому що ефективності тут можна досягти лише спільними та активними зусиллями усіх підрозділів банку, які беруть участь у проведенні кредитних операцій.

Тобто, функції безпеки у кредитній діяльності банків, на думку М. І. Зубка і С. М. Яременко, мають поширюватись на всі підрозділи і органи, які так чи інакше стосуються такої діяльності. Аналізуючи процес кредитування, автори переконані, що такими підрозділами мають бути: кредитні, юридичні маркетинги, банківські ризики, безпеки в обов'язковому порядку, а підрозділи ресурсного забезпечення, фінансово-економічного планування, бухгалтерського обліку, казначейство банку (за необхідності) [43, с. 270]. До такої думки схиляються О. Д. Вовчак, Ю. О. Самура, В. А. Сидоренко, В. А. Вареник, вказуючи на необхідність взаємодії підрозділів банків при проведенні заходів кредитної діяльності [65, с.68-71]. М. І. Зубок конкретизує функції кожного із підрозділів на етапах кредитної операції (**Додаток Б**). На необхідності комплексного захисту процесу кредитування наголошують також В. А. Гамза та І. Б. Ткачук, пропонуючи здійснити всебічну перевірку та контроль позичальників банківських кредитів [56, с. 143]. Безумовно, що до виконання таких завдань мають долучатись різні підрозділи банків.

В. М. Попович та А. М. Степаненко захист кредитної діяльності банків пропонують забезпечити у двох напрямках: удосконалення внутрішньобанківських методів та технологій кредитування і організації взаємодії банків з іншими учасниками кредитного процесу. Розуміючи проблеми банків і складність їх подолання силами самих банків, автори бачать необхідність поєднання їх зусиль з можливостями позичальників і страхових компаній, насамперед у технологічній, правовій та інформаційній сферах [62].

На потребі комплексного захисту інтересів банків та додаткових для цього можливостей наполягають також В. І. Ярочкін [58], колектив науковців під керівництвом О. А. Кириченко [66], Т. М. Болгар [51] та ін.

Аналізуючи позиції значної частини науковців у сфері дослідження проблем безпеки кредитної діяльності банків та віддаючи належне їхнім

науковим досягненням, не можна не помітити, що системність та послідовність ту не завжди витримано. Пропозиції здебільшого носять характер реакції на конкретні негативні моменти, що проявляються у процесі кредитування як кінцевому результату кредитної діяльності і який досить яскраво висвітлює кредитну ситуацію на певному етапі економічного розвитку. За таких умов уявлення про безпеку кредитної діяльності банків обмежується процедурою кредитування з одного боку, і інтересами банків – з іншого. Такий підхід не сприяє розвитку безпеки банків ні з точки зору теорії питання, ні з практичної точки зору.

Розглядаючи кредитну діяльність банків як певну сукупність їх взаємовідносин з клієнтами, необхідно зазначити, що результат кредитної діяльності є залежним від взаємоузгодженості інтересів всіх її учасників. Взаємообумовленість, взаємопов'язаність та взаємозалежність інтересів тут є основною умовою позитивного результату кредитної діяльності. Тобто, головне у таких взаємовідносинах – зберегти баланс інтересів. Наявні неузгодженості, непорозуміння, а то і ігнорування інтересів будь-якої із сторін кредитної діяльності є причиною виникнення протиріч, а також і конфлікту інтересів. Останній, як правило, виступає джерелом небезпечних для учасників кредитної діяльності ситуацій, а ними і загроз їм. За таких умов головним завданням управління кредитною діяльністю банків є максимально-можливе врахування інтересів всіх її суб'єктів на будь-якому із етапів розвитку даної діяльності.

У сфері ж безпеки кредитної діяльності головні завдання будуть полягати у формуванні та контролі умов, за яких виникнення протиріч та конфліктів інтересів буде мінімальним або неможливим взагалі. Виходячи з таких міркувань, можна стверджувати, що безпека кредитної діяльності банків – це такий її стан, за якого відсутні причини для формування протиріч і конфлікту інтересів учасників такої діяльності або ж такі причини знаходяться під контролем банків і останні мають можливості впливати на них з метою утримання в межах, що не допускають утворення протиріч і конфлікту інтересів.

1.2. Суб'єкти та об'єкти кредитної діяльності банків та захист їх інтересів

Кредитна діяльність у її пасивній (формування кредитних ресурсів) та активній (вкладання вказаних ресурсів) формі є одним із видів банківської діяльності. Якщо ж структурувати поняття «діяльність», то можна виокремити такі її елементи: мету, засоби (в тому числі і технології), результат і сам процес. Крім того, відокремленими елементами діяльності виступають суб'єкт, яким забезпечується діяльність і об'єкт, на кого вона спрямовується (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Елементи кредитної діяльності банку

Елементи діяльності	кредитної	Зміст
Мета		отримання прибутку
Засоби		-кошти -фінансові інструменти -договори -нормативні документи -технології формування і використання кредитних ресурсів - знання та вміння працівників
Результат		дохід: додатній або від'ємний
Суб'єкт		установа банку
Об'єкт		клієнти банку

Джерело: складено автором.

Акцентуючи ж увагу на кредитній діяльності банку, зазначимо, що її метою є отримання прибутку у вигляді відповідних відсотків за надані банком послуги. До засобів слід віднести безпосередньо кошти, фінансові інструменти, що використовуються у процесі кредитної діяльності, правові засоби (договори, нормативні документи, рішення відповідних органів управління), засоби забезпечення виконання договірних зобов'язань, що використовуються при здійсненні кредитної діяльності, технології формування та використання кредитних ресурсів. До засобів кредитної діяльності можна віднести і інтелектуальну складову у вигляді знань та навиків працівників банку, які її

забезпечують. Процес кредитної діяльності передбачає відповідний алгоритм і етапи залучення коштів для формування кредитних ресурсів, кредитування клієнтів, а також дії з повернення прострочених кредитних боргів. Результатом кредитної діяльності можна вважати отриману банком додаткову вартість кредитних ресурсів або ж збиток від їх використання. Суб'єктом кредитної діяльності виступає установа банку, яка забезпечує таку діяльність, а об'єктом – кредитори та дебітори банку, якими передається (від яких отримується) право на ресурси. Враховуючи, що основними критеріями кредитної діяльності є прибуток або збиток, можна вважати, що у сфері такої діяльності завжди присутнє певне джерело потенційного прибутку або збитку. А виходячи із аналізу матеріалів та висновків, зроблених у параграфі 1.1, можна зазначити, що таким джерелом виступають дії та обставини здатні підтримати або змінити встановлений порядок чи процес кредитної діяльності. Очевидним є те, що такі дії та обставини можуть бути сформовані:

- інтересами певних суб'єктів;
- особливостями поведінки людей;
- закономірностями розвитку економічної ситуації;
- обставинами соціального, природного чи іншого малокерованого характеру.

Якщо закономірності розвитку економічної ситуації можна із відповідною імовірністю прорахувати, а обставини соціального і природного характеру, як правило, для всіх сторін залишаються малокерованими і зазвичай непередбачуваними, то основу створення вищезазначених джерел мають складати інтереси суб'єктів, задіяних у кредитній діяльності, і особливості поведінки людей. Враховуючи, що поведінка людей також є вмотивованою, то можна говорити, що будь-яка поведінка формується під впливом відповідного інтересу. Підтвердженням цьому можуть бути думки філософів: Г. Гегеля, який стверджував, що дії людей впливають із їхніх потреб, пристрастей та інтересів і є збуджувальними мотивами їхньої поведінки [67], та К. А. Гельвеція, який вказував на особистий інтерес людини як єдину і всеохоплюючу причину її

поведінки [68]. Логіка взаємин будь-яких суб'єктів вказує на те, що природа інтересів має два фактори, які формують сам інтерес, мету, гарантію її досягнення. У першому випадку інтерес обумовлюється необхідністю розвитку суб'єкта, а у другому – необхідністю самозбереження у взаємовідносинах, гарантією позитивного для суб'єкта їх завершення. Під впливом зазначених факторів буде формуватись поведінка суб'єктів у взаємовідносинах між собою та діяльності загалом. Їхня поведінка є відображенням відповідного інтересу. Таким чином, можна говорити, що саме інтерес є рушійною силою у взаємовідносинах суб'єктів. Реалізація інтересів суб'єктів формує відповідні відносини між ними, у зв'язку з чим інтереси перетворюються у реальну діяльність. Разом з тим інтереси є взаємообумовленими та взаємопов'язаними. Зміна інтересів у взаємовідносинах одного суб'єкта з іншими одразу відображається на інтересах інших суб'єктів. Коли ж якась із сторін прагне вирішити свої інтереси за рахунок інших сторін, то у таких взаємовідносинах буде формуватись ситуація, при якій хтось із суб'єктів зазнає збитків. Таким чином інтереси впливають на стан та результати взаємовідносин суб'єктів. Протиріччя, в які можуть вступати їхні інтереси, будуть обумовлювати загрози для якогось конкретного суб'єкта чи для всіх суб'єктів взаємовідносин. Тобто, в основі самозбереження суб'єктів, гарантії досягнення поставленої ними мети у взаємовідносинах знаходиться недопущення протиріч чи конфліктів їх інтересів, збереження відповідного їм балансу. Звідси випливає, що існує необхідність постійного контролю інтересів або формування взаємопов'язаного інтересу всіх учасників взаємовідносин. Водночас, баланс взаємопов'язаного інтересу тільки тоді матиме позитивне значення, коли кожен із інтересів буде мати кількісне відображення, яке можна виміряти [42]. Іншими словами реалізація інтересу повинна бути не тільки реальною, а і наочною для всіх суб'єктів. Це є основою для довіри суб'єктів у відносинах і підставою для відсутності протиріччя інтересів.

Таким чином, інтереси у взаємовідносинах суб'єктів:

- формують відповідну їх поведінку поміж собою і з зовнішнім

середовищем, яка, у свою чергу, може створювати для них небезпечні та загрозові ситуації;

- вимагають необхідного рівня довіри суб'єктів взаємовідносин, яка повинна супроводжуватись певними заходами демонстрації результатів;
- зумовлюють створення відповідної системи заходів колективної безпеки, їхніх взаємовідносин та діяльності.

Вплив інтересів на взаємовідносини банків зі своїми клієнтами досліджували В. А. Гамза та І. Б. Ткачук [57], розвиток соціальних систем – А. А. Прохожев [69], безпеку організацій – Г. О. Мінаєв [42].

Зважаючи на це, можна стверджувати, що в центрі уваги безпеки кредитної діяльності знаходиться захист інтересів всіх її учасників, що у свою чергу вимагає конкретизації змісту інтересів кожного із них. Насамперед, потрібно визначитись із розумінням суті інтересу. Класики зазначають, що основною рушійною силою розвитку людства, будь-якої соціальної системи є потреби та інтереси [67, 68, 70, 71]. Потреби виражаються необхідністю підтримання своєї життєдіяльності, бо вони відображають характер взаємозв'язку суб'єкта і умов його життєдіяльності. Інтереси – це потреби вищого порядку, більш усвідомлені і спрямовані на формування необхідних суб'єкту умов. Чим більше досконалий, розвинутий суб'єкт, тим ширше коло його інтересів. Необхідність розвитку бізнесу, певної діяльності – це потреба, зумовлена закономірностями ринкових умов, а необхідність використання для цього саме кредитних коштів – це вже інтерес. Інтереси, як причина, породжуються залежністю, що виникає між необхідністю задоволення потреб і пошуком шляхів їх задоволення та виступає реальною формою взаємовідносин [42]. Отже, у будь-якій діяльності здійснюється боротьба інтересів, у тому числі й у кредитній. Така боротьба є прогресивним явищем, оскільки сприяє удосконаленню взаємовідносин і розвитку суб'єктів, але, враховуючи нерівномірний характер такого розвитку, робить її результати вигідними для одних суб'єктів і не вигідними для інших. Звідси забезпечення безпеки

взаємовідносин суб'єктів у будь-якій, в т.ч. і кредитній діяльності є закономірним явищем, заходи безпеки мають супроводжувати кредитну діяльність, оскільки інтереси її учасників, знаходячись у стані взаємозумовленого протиріччя і боротьби, можуть формувати досить непередбачувані ситуації. Більше того, враховуючи, що важливою особливістю інтересів є їх динамічний, змінний характер, такі ситуації можуть виникати якщо і не обов'язково, то принаймні досить часто.

Розглядаючи безпеку як обов'язковий атрибут кредитної діяльності банку, варто визначити її об'єкт. У той же час, виходячи з того, що рушійною силою взаємовідносин суб'єктів, в т.ч. і у сфері кредитної діяльності банків, є інтерес, то якраз він і має бути об'єктом безпеки. Це говорить про те, що забезпечення безпеки кредитної діяльності банків має передбачати захист інтересів кредиторів, позичальників та інших її учасників. Тут на чільному місці мають бути завдання вивчення, контролю, прогнозування, розвитку інтересів всіх учасників кредитної діяльності, виявлення умов та особливостей задоволення їх інтересів. Тобто, забезпечення безпеки кредитної діяльності банку, це, насамперед, система гарантій, дотримання балансу інтересів, яка, очевидно, буде спиратись на спільні можливості та зусилля всіх її учасників. Відсутність таких гарантій у взаємовідносинах учасників кредитної діяльності банків може приводити до виникнення ситуацій, при яких окремі чи всі учасники зазнають збитків, або взагалі втраять свою ліквідність та стануть банкрутами. Ілюстрацією відсутності балансу інтересів в кредитній діяльності вітчизняних банків є численні приклади їх банкрутства та ліквідації (станом на 01.06.2015 зафіксовано 41 банк в стані ліквідації, 39 з яких отримали такий статус у 2014-2015 роках [72]) втрати довіри клієнтів (за 2014 р. банківська система країни втратила 126 млрд. грн. депозитів населення [73]), конфлікти банків зі своїми позичальниками щодо повернення останніми кредитних коштів (щороку такі проблеми в тих чи інших обсягах мають практично всі банки [43, 74, 75, 76, 77]), недобросовісної (злочинної) та непрофесійної поведінки працівників банків у ході кредитної діяльності (70 % злочинів у банківській

сфері здійснюється або винятково співробітниками банків, або при їх активній участі [78]).

Визначаючи за об'єкт безпеки кредитної діяльності банків інтереси її учасників, необхідно конкретизувати зміст таких інтересів, оскільки останні формують мету участі суб'єктів у зазначеній діяльності, а також їхню поведінку (рис.1.2).

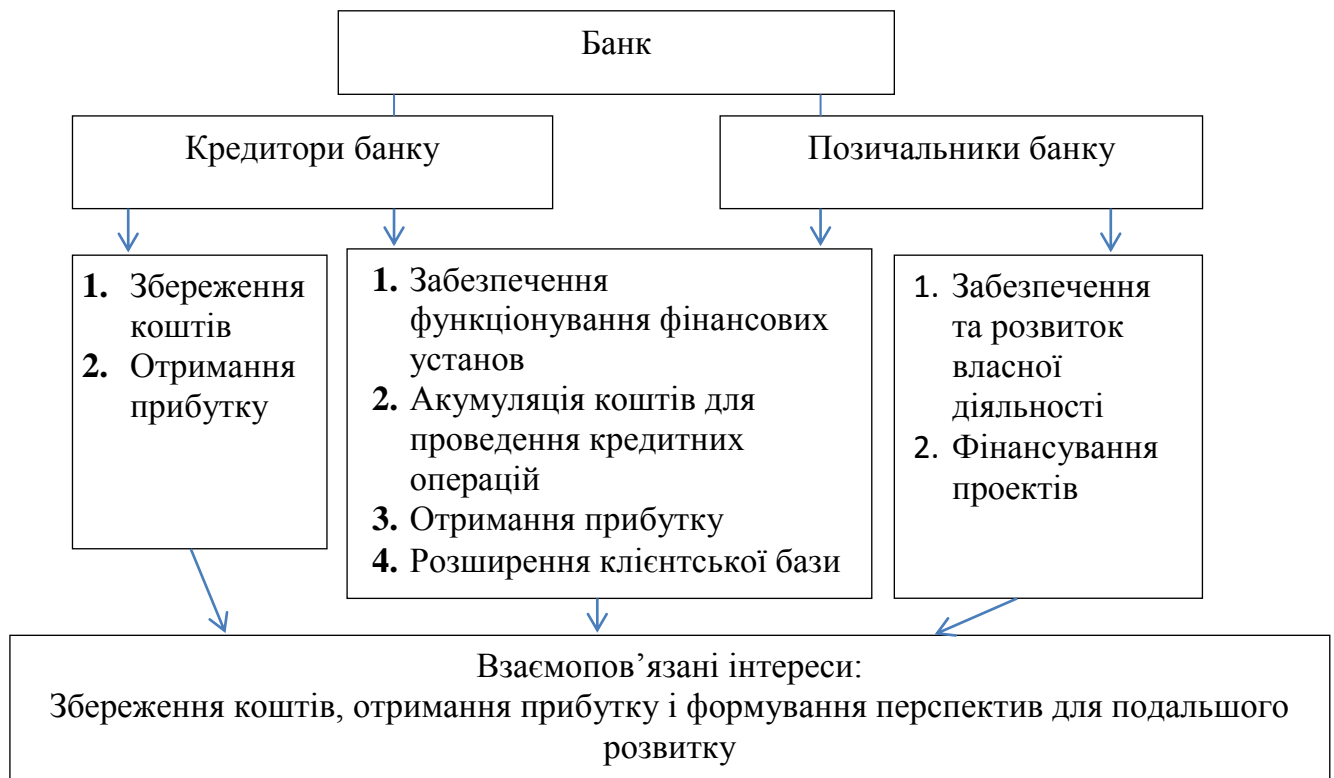

Рис.1.2. Соціально-економічні інтереси суб'єктів кредитної діяльності
Джерело: складено автором.

Очевидно, що для кредиторів метою участі у кредитній діяльності банків є збереження коштів, отримання прибутку від передачі їх банкам, а в деяких випадках і легалізація незаконно отриманих коштів.

Банки ж метою кредитної діяльності зазвичай ставлять забезпечення функціонування їх фінансових установ, акумуляцію коштів для проведення кредитних операцій, отримання прибутку, поширення свого впливу на різні сфери економічної діяльності та регіони, розширення клієнтської бази, формування власного капіталу.

Для позичальників банківських кредитів метою участі у кредитній діяльності банків є забезпечення та розвиток їхньої діяльності, фінансування

різних проектів, а інколи і легалізація коштів, сформованих у тіньовому секторі.

Працівники банків беруть участь у кредитній діяльності з метою отримання фінансової вигоди, досвіду та побудови кар'єри.

Крім того, враховуючи динамічний характер інтересів, вони суттєво залежать від умов діяльності суб'єктів. Тому зміни в політичній, економічній, соціальній ситуації або власній діяльності призводять і до певних змін інтересів, що може формувати неадекватну поведінку суб'єктів кредитної діяльності, наприклад вимоги термінового повернення коштів, відстрочення або реструктуризації платежів, або взагалі обумовлювати дії щодо неповернення кредитних коштів банку, додаткові вимоги щодо зміни умов взаємовідносин з банком та ін.

Досліджуючи вплив інтересів суб'єктів кредитної діяльності банків на її безпеку, необхідно звернути увагу на думки вітчизняних і зарубіжних науковців з цього приводу.

Першою спробою узагальнити вітчизняний та іноземний досвід захисту банків в їх кредитній діяльності була робота російських суб'єктів консалтингової фірми «Арсін ЛТД» та Асоціації міжнародного співробітництва «Безпека підприємництва і особистості» під назвою «Діяльність служб безпеки по забезпеченню кредитної політики банків» видана у 1995 році [79]. Автори цього видання, аналізуючи підходи до забезпечення безпеки кредитної діяльності банків, виходять із протиріччя інтересів останніх з позичальниками їх коштів. Причому джерелом таких протиріч автори вважають саме поведінку позичальників. Така позиція вчених зумовлена особливостями загроз банківському кредитуванню, в основі яких лежить обман банків, зокрема, надання банкам недостовірної інформації, фальсифікованих документів, створення фіктивних підприємств, обман при формуванні забезпечення виконання кредитних зобов'язань і т.д. Такий підхід зумовив висновок дослідників про домінування в кредитній діяльності інтересів банків, що відповідним чином мало відбиватись на організації її безпеки. Оскільки до

уваги брались лише інтереси банків, забезпечення безпеки кредитної діяльності здійснювались під впливом саме їх інтересів. Інші учасники такої діяльності сприймалися як суб'єкти загроз банку. Подібну позицію займає і відомий російський науковець В. К. Сенчагов [80].

Вартує уваги думка, що кредитні відносини – це сукупність інтересів, яку презентують у спільному дослідженні начальник науково-дослідної лабораторії з вивчення криміногенних процесів у сфері економіки Наукового центру Української академії внутрішніх справ В. М. Попович та директор департаменту банківського нагляду Національного банку України А. І. Степаненко. Розглядаючи проблеми кредитної діяльності, вони зазначають, що одним із варіантів мінімізації її ризиків є вироблення інфраструктури методів захисту інтересів всіх учасників кредитних відносин [62].

Акцентуючи увагу на інтересах учасників кредитної діяльності, названі вище автори переконують, що лише спільний їхній інтерес є тією ланкою, яка забезпечує життєдіяльність кожного із них. Конкретизуючи інтереси учасників кредитної діяльності, вчені розширюють перелік останніх, додаючи до них страхові компанії та інших суб'єктів, які беруть участь у забезпеченні повернення кредитних коштів. Зазначені автори також вказують, що основними сферами впливу інтересів учасників кредитної діяльності є інформаційна та правова сфери їх взаємовідносин. Виходячи з цього, В. М. Попович та А. І. Степаненко пропонують зосередити зусилля безпеки кредитної діяльності банків на інформаційній взаємодії та правовому забезпеченні взаємовідносин учасників зазначеної діяльності. У роботі, автором якої є І. І. Котовенко, домінує думка про наявність у кредитних відносинах інтересів вкладників як одного із джерел формування кредитних ресурсів. Звертаючи ж увагу на безпеку кредитування, автор наголошує на необхідності захисту вказаних інтересів [63].

Питання безпеки кредитної діяльності банків розглядаються і фахівцями вітчизняної правоохоронної системи. Основними напрямками забезпечення

безпеки у цій сфері воєни вважають економіко-правові фактори підвищення безпеки при наданні кредитів, правовий вплив на несумлінних позичальників, застосування кримінально-правових та цивільно-правових засобів впливу у ході кредитної діяльності банків [81].

Пропонуючи відповідні заходи безпеки, зазначені фахівці акцентують увагу лише на інтересах банків. Про інтереси інших учасників кредитної діяльності, які розглядаються лише як джерела загроз інтересам банків, мова йтиме далі. Крім того, за основу береться лише та сфера діяльності банків, яка пов'язана з використанням їх кредитних ресурсів. Особливістю цього підходу є те, що об'єкти правового впливу ототожнюються лише з позичальниками та працівниками банків.

Аналіз взаємовідносин учасників кредитної діяльності вітчизняних банків переконує в тому, що їхні інтереси рідко знаходяться у стані рівноваги (балансу). Зазвичай тут присутній стан звичайного протиріччя, коли взаємовідносини формуються не за рівноправністю інтересів, а під впливом інтересів банків через відсутність альтернативи. Початкові інтереси банків домінують над інтересами інших учасників кредитної діяльності, від чого їх взаємовідносини з банками знаходяться здебільшого у стані суперництва, а з погіршенням ситуації переходять у стан протиборства. Про це ведуть мову М. І. Зубок та С. М. Яременко. Прагнучи до мінімізації ризиків банківської діяльності і не маючи для цього дієвих важелів, банки спрямовують свої зусилля на власних клієнтів, максимально експлуатуючи їх можливості. Підвищені відсотки, різного роду комісії, додаткові умови, що обмежують права клієнтів, усе це інструменти, якими банки прагнуть забезпечити свій захист від негараздів економічної, політичної чи будь-якої іншої ситуації [43, с. 34]. Підтвердженням цього є поведінка банків в умовах фінансової кризи 2008–2009 років, коли банки свої прорахунки масово почали мінімізувати за рахунок збільшення відсотків за кредитами, у тому числі й за поточними угодами, вимогами від позичальників дострокового погашення кредитів, несвоєчасними виплатами відсотків за вкладками, а інколи й взагалі

припиненням виплат, неповерненням коштів вкладникам за угодах, термін яких завершився. Звичайними у таких ситуаціях стають утримання частини депозитних коштів у вигляді штрафів, комісії за розрахунково-касове обслуговування при поверненні депозиту або плати за оформлення документів при довгостроковому розірванні депозитних договорів [82]. Клієнти банків втрачають частину доходу з депозиту, не порушуючи строків договору, через необхідність сплачувати 15 % з процентного доходу в умовах нового Податкового Кодексу [83].

Проаналізувавши історичні події збільшення кількості ліквідованих банків та статистичні дані Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі Фонд), неважко помітити, що у разі системної фінансової кризи переважна більшість вкладів не буде повернута, оскільки таких коштів не має в розпорядженні кредитно-фінансових установ. За офіційними даними Фонду на 01.01.2015 р. сума вкладів фізичних осіб банків-членів Фонду у 22,65 рази перевищує його фінансові ресурси, в обсягах яких Фонд здійснює виплати гарантованих сум відшкодувань [84].

Банки ж, оскільки їх діяльність як суб'єктів підприємництва завжди пов'язана з ризиком, в одних випадках відносять роботу по їх мінімізації до управління ризиками, а в інших – до процесу забезпечення безпеки їх діяльності. Враховуючи ж, що і в одному, і в іншому випадку мова буде йти про формування умов для захисту інтересів банку, можемо констатувати, що такі умови формуються у двох напрямках: управління діяльністю банку, часткою якого є управління банківськими ризиками, і протидія загрозам банку. У останньому ж випадку виявлення, локалізація, нейтралізація та усунення (перетинання, ліквідація) загроз якраз і пов'язано з забезпеченням безпеки. Тобто, у кредитній діяльності банків захист їхніх інтересів здійснюється з одного боку шляхом мінімізації ризиків, які притаманні такій діяльності, а з іншого – через протидію загрозам, які можуть виникати у її процесі (рис. 1.3).

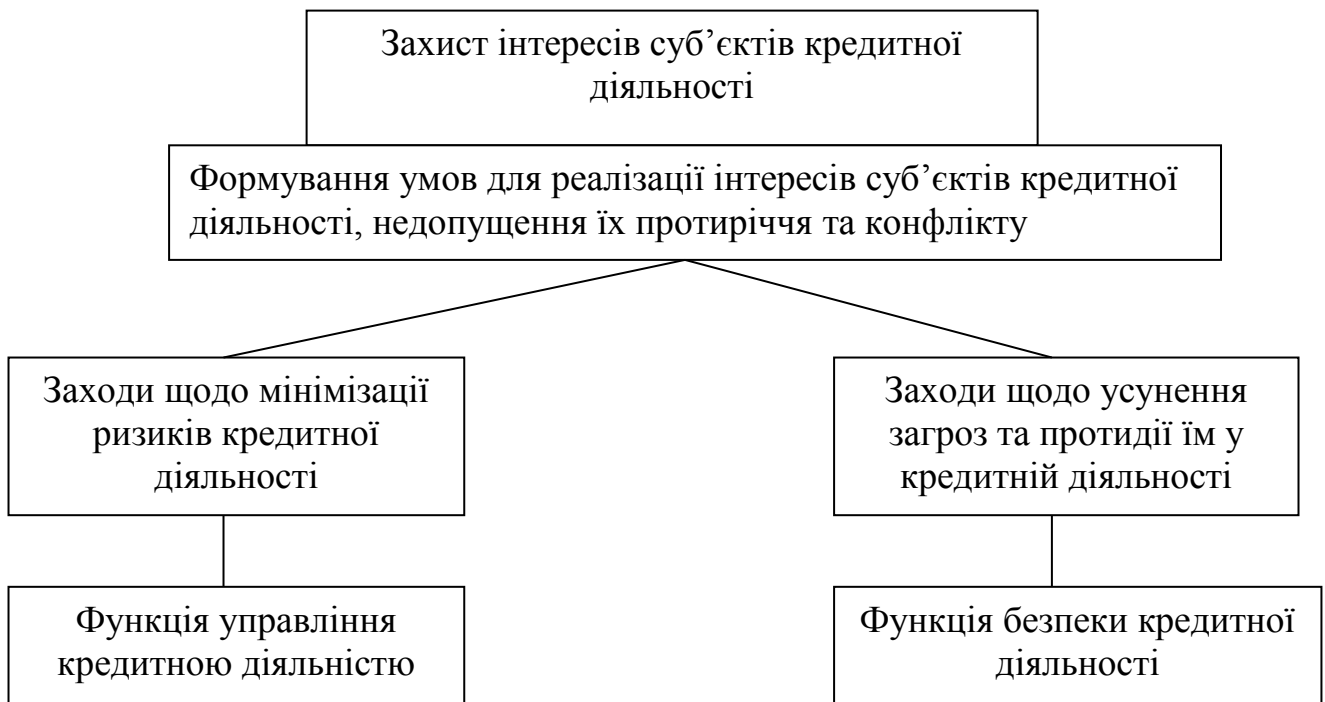

Рис. 1.3. Місце безпеки у захисті інтересів суб'єктів кредитної діяльності

Джерело: складено автором.

За таких умов стає зрозумілою поведінка банків і їх ставлення до безпеки, як виняткової функції їх діяльності. Безпека банківської діяльності, в т.ч. і кредитної, сприймається як другорядна функція, актуальність якої не завжди висока, призначення безпеки не завжди є зрозумілою банкірам, а тому її завдання визначаються, як правило, неконкретно і несвоєчасно. У таких умовах керівники підрозділів безпеки перебирають на себе функції як тактичного, так і стратегічного управління безпекою банків, часто, не розуміючи економічної суті управлінських рішень, за якими розвивається банк. Як показало дослідження, лише в окремих банках ситуація дещо інша, силам безпеки визначено місце і роль у забезпеченні діяльності банків. Разом з тим, безпека не носить системного характеру і залишається відокремленою сферою. Зазвичай банки прагнуть забезпечувати захист своїх інтересів у кредитних взаємовідносинах, використовуючи ті підходи, які склались у процесі їх функціонування, розуміючи їх в одному випадку як мінімізацію кредитних ризиків, у другому – як протидію загрозам і забезпечення безпеки кредитної діяльності, а в третьому взагалі не розділяючи їх.

Відокремленість інтересів банків формує їх безвідповідальну поведінку

на ринку банківських послуг по відношенню до їх клієнтів і до своєї держави. Так, залучаючи кошти іноземних інвесторів під мізерні відсотки (4 – 6 % річних) до 2009 р. банки надавали їх українським клієнтам під 20 % річних маючи при цьому величезні прибутки. Експлуатуючи таким чином власних клієнтів, вітчизняні банки у 2008 році заробили рекордну суму прибутків – 7,3 млрд. грн. [85]. Водночас така значна сума не була використана на забезпечення функціонування банків у переддень фінансово-економічної кризи. Уже у першому кварталі 2009 року банки зазнали суттєвих втрат, які значним чином позначились на клієнтах і економічному стані держави. Наприклад, збитки Укрпромбанку склали у першому кварталі 2009 року 4,4 млрд. грн. при сукупному фінансовому результаті вітчизняних банків за вказаний період у 7 млрд. грн. збитків. Ще більш суттєвими були і збитки банків за 2014 рік, зокрема VAB Банк – 10,005 млрд. грн., АТ «Укрексімбанку» — 9,8 млрд. грн., АТ «Ощадбанку» – 8,56 млрд. грн. [85]. Причини протиріччя інтересів найбільш показово виявляються при проведенні розслідування фактів запровадження в банках процедури тимчасової адміністрації та ліквідації. Так, результати роботи тимчасових адміністрацій банків свідчать про причетність керівництва останніх до втрати банками платоспроможності та порушення прав вкладників [74, 86, 87]. Банківський аналітик Г. П. Бортніков наводить результати проведеного аналізу, у яких зазначає, що 40 % проблем банків пов'язані з кредитуванням [88]. Тобто, говорячи про інтереси банків, можна вважати, що вони зумовлюються, перш за все, інтересами суб'єктів, пов'язаних з банківським бізнесом, а не з розвитком банків, в т.ч. і як учасників кредитної діяльності.

Виходячи з аналізу змісту інтересів учасників кредитної діяльності банків, можна констатувати, що основними причинами негараздів, які виникають у цьому процесі, є не стільки відмінність інтересів, скільки протиріччя між ними, що виникають на межі реалізації (забезпечення) інтересів і проявляються у масштабах, способах реалізації, формах взаємовідносин суб'єктів. Ці протиріччя бувають внутрішні і зовнішні. Перші виникають між

інтересами банків як фінансових установ і інтересами їх власників та керівників, які використовують банк як інструмент досягнення своїх інтересів. Другі зумовлені специфічною роллю учасників кредитної діяльності і виникають між банками, їхніми клієнтами (вкладниками, іншими кредиторами та позичальниками банківських кредитів) і державою.

За умови виникнення проблем у діяльності банку протиріччя інтересів зазвичай набувають антагоністичного характеру і спрямовують свою дію не на спільний пошук виходу із негативної ситуації, а на забезпечення вигідних власних позицій у ситуації, у тому числі й за рахунок ігнорування інтересів інших суб'єктів. У такому випадку очевидним є те, що забезпечення безпеки кредитної діяльності банків має спрямовуватись на попередження виникнення протиріч інтересів її учасників на основі формування умов для створення та підтримання необхідного балансу інтересів.

1.3. Небезпеки, загрози та ризики в кредитній діяльності банків

Банківська діяльність загалом та кредитна, зокрема, є ризиковою в силу статусу банків на ринку як фінансових посередників. Розглядаючи теоретичну базу кредитної діяльності банків, науковці щоразу підіймають на поверхню терміни «ризик» та «загроза». Своє визначення ризику пропонували такі науковці: О. Вовчак, В. Вітлінський, В. Галасюк, А. Єпіфанов, В. Міщенко, Л. Примостка, С.М. Ілляшенко, О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, О.В. Піскунова, О.Б. Шевчук. Незважаючи на високий рівень обґрунтування зазначених термінів, у деяких джерелах вони іноді використовуються як синоніми.

У законі України «Про основи національної безпеки України»[89] констатовано, що загрози у національній безпеці – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим

національним інтересам України. Як бачимо, для з'ясування одного терміну використовується інший.

Академічний тлумачний словник української мови містить такі визначення: «загроза – можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкогодля когось, чогось; небезпека – можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди тощо. Стан, коли комусь, чомусь щось загрожує» [90].

Вважаємо, що подані терміни є принципово різними і з точки зору причин виникнення, і прояву, і методів впливу на них. Тлумачення терміну безпеки наводить на думку про існування зв'язку цих трьох понять. Тому необхідним є детальний аналіз існуючих визначень ризику, безпеки та загрози і виявлення зв'язку між ними.

Фінансовий словник-довідник трактує поняття «ризик» як «ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної користі або прямих збитків через появу непевної події» [91].

С. М. Ілляшенко у праці «Економічний ризик» [92, с. 10] розглядає ризик як можливість або загрозу відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних.

У праці «Ризикологія в економіці та підприємстві» В. В. Вітлінського та Г. І. Великоіваненка поняття ризику тлумачиться як ситуація, що характеризується невизначеністю, конфліктністю, наявною багатоваріантністю, коли не всі альтернативні варіанти однаковою мірою сприятливі [93].

О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник трактують ризик з точки зору менеджменту, як ймовірність виникнення втрат, недоотримання прибутків, небажаного розвитку середовища функціонування, відхилення від установлених цілей [94].

В. В. Лук'янова та Т. В. Головач у праці «Економічний ризик» подають ризик через об'єктивно-суб'єктивну категорію, пов'язану з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату [95].

А. В. Шегда, М. В. Голованенко досліджують ризики в підприємстві, і

стверджують, що в економічному розуміння ризик передбачає втрати (збитки), імовірність котрих пов'язана з наявністю невизначеності (браку або недостовірністю інформації), а також зиск і прибуток, отримати які можливо лише завдяки діям, пов'язаним з ризиком [96].

Визначення, подані у працях вітчизняних науковців, дають підстави для висновку: поняття ризику в основному подано через невизначеність та ймовірність настання. Аналіз підходів до тлумачення вищенаведених понять дозволяє наділити ризик трьома характеристиками: суперечливість, альтернативність і невизначеність [97]. Вважаємо, що суперечливість ризику полягає у можливості отримання збільшеного доходу при контрольованій ризиковій діяльності та понесенні колосальних втрат при необачному ризику. Ризик завжди передбачає вибір, альтернативу, що в свою чергу все одно буде невизначеним у силу різних сфер господарювання, обсягів активів, кількості задіяних робітників та ін.

Поняття загрози в економічній науці також не знайшло свого остаточного визначення, тому практично кожен із авторів, розглядаючи питання безпеки підприємницької діяльності, акцентує увагу на визначенні розуміння, причин виникнення та класифікації загроз. З точки зору теоретичних обґрунтувань поняття загрози у формуванні основ безпеки соціальних систем вагомий внесок зроблено російським дослідником Г.О. Мінаєвим [41, 42]. Характеризуючи різні підходи та точки зору, учений приходить до висновку, що поняття небезпеки виступає властивістю, характеристикою певного стану середовища, об'єкта, людини, як відповідні їх можливості (потенційні чи реальні). Тобто, небезпекою є здатність до чогось, у даному випадку негативного.

Водночас загроза – це певна дія, яка за своєю суттю повинна мати суб'єкт загрози, об'єкт та предмет, тобто відповідати на питання що (хто), кому і ким (чим) може створити певний негатив. Іншими словами, загроза відображає відповідну динаміку небезпеки. Дослідник вказує на загрозу як сформовану при відповідних умовах і факторах середовища небезпеку. Звідси він робить висновок, що і небезпека, і загроза близькі за здатністю нанесення шкоди, а

відмінність їх полягає у тому, що вони мають різну готовність до нанесення шкоди [41, с. 154]. Небезпеки мають властивість накопичуватися, а загрози формуються у небезпечному середовищі. У більш небезпечному середовищі ймовірність формування загроз підвищується і, навпаки, у менш небезпечному середовищі така ймовірність зменшується. В. І. Ярочкін, подаючи власне бачення небезпек і загроз як синонімів, зазначає, що небезпеки і загрози – це потенційно можливі чи реальні дії зловмисників, здатні нанести моральну або матеріальну шкоду [58, с. 23]. По-перше, обидва поняття подаються ідентичними, по-друге, їх суб'єктом є лише зловмисники, а по-третє, шкода обмежується лише моральною та матеріальною сферою. Очевидно, що сприйняти такий підхід як об'єктивний є неможливим.

Деяко іншим, але таким же обмеженим для розуміння загрози взагалі і загрози банківської діяльності зокрема, дають В. А. Гамза і І. Б. Ткачук. На їхню думку загроза – це ступінь небезпеки діяльності банку, пов'язана з протиправними, карними діями осіб, а загроза безпеці банку – кримінально карні або інші протиправні дії, які посягають на майно, права і інтереси банку чи порядок його функціонування [56, с. 23-24]. У даному випадку загроза ототожнюється лише з протиправними діями певних осіб, подане поняття не характеризує природи та походження загрози.

А. В. Павлов подає поняття загрози як цілеспрямовані дії, які підвищують уразливість накопиченої інформації, що зберігається і оброблюється на об'єкті і призводять до її випадкових чи умисних змін або знищення [57, с. 11]. Як бачимо, подаючи суть поняття загрози автор, крім спроби зосередити акценти лише на інформації, абсолютно не бере до уваги походження загрози з небезпечного середовища, що вказує на ототожнення понять загрози і небезпеки.

Більш масштабним, але разом з тим не зовсім конкретним подає поняття загрози група авторів під керівництвом З. С. Варналія. Зокрема, характеризуючи загрози економічній безпеці України, вони зазначають, що такими треба вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або

унеможлиблюють реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи [98, с. 64]. Як і у попередніх підходах, загрози пов'язуються лише з умисними, цілеспрямованими діями і не враховують їх формування у сукупності певних умов, які не обов'язково будуть носити спрямований на нанесення шкоди характер. Просто їх сукупність може не сприяти запланованому чи взагалі природному, закономірному розвитку об'єкта.

Як найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність умов та факторів, які утворюють небезпеки для інтересів держави, суспільства, підприємств, особистості, а також національних цінностей і національного образу життя подають поняття загрози Л. П. Гончаренко і С. С. Куценко [49]. Виходячи з визначення, загрозу можна розглядати як конкретну форму прояву небезпеки для відповідних суб'єктів, яка характеризується певними умовами та факторами.

Близькою до такого підходу можна вважати точку зору вітчизняних науковців М. І. Зубка та С. М. Яременко, які розглядаючи еволюцію формування загроз, стверджують, що загрози формуються із небезпечних ситуацій і є конкретними щодо об'єктів, часу та дій [43, 70].

О. І. Барановський стверджує, що перехід ризику в загрозу починається тоді, коли з'являються негативні якісні зміни в економічних системах, що пов'язані зі значними фінансовими втратами, збитками, які спричиняють банкрутство, і робить висновок, що загроза є специфічною формою ризику [99].

Вважаємо, що небезпека є перехідною формою від пасивної (ризик) до активної (загрози) форми, при цьому ймовірність переростає у реальність, а негативний вплив подій наближається до конкретного об'єкта, що зображено на рис.1.4.

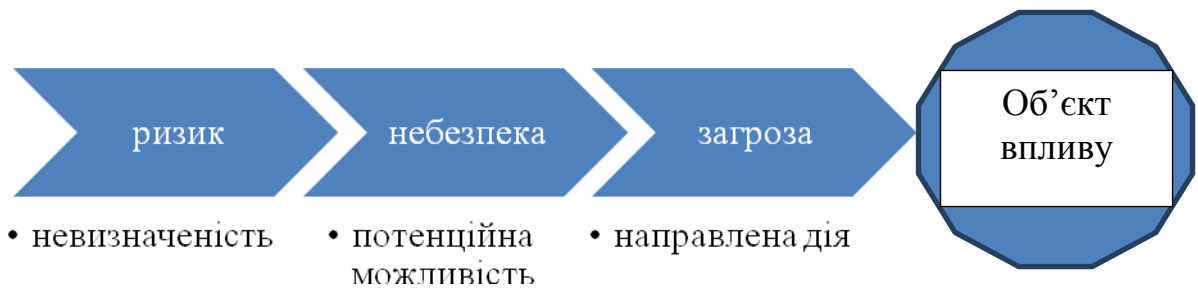

Рис. 1.4. Розвиток негативного впливу на об'єкт від ризику до загрози

Джерело: складено автором.

Таким чином, аналізуючи наукові підходи до визначення суті та змісту поняття загрози, можна зробити висновок, що загроза – це небезпечні для відповідних об'єктів і процесів дії, сформовані під впливом певних умов та факторів. Враховуючи небезпечне походження загрози можна говорити про те, що вона завжди спрямована на утворення негативних змін для об'єкта або зниження рівня його захищеності. Небезпека – це лише умова формування загрози. В свою чергу загроза формується на основі зростання ризику.

Проведений детальний розгляд існуючих трактувань понять «ризик» та «загроза» дозволяє виокремити деякі їхні відмінності, які наведені у табл.1.2.

Таблиця 1.2

Відмінності між поняттями «ризик» та «загроза»

Характеристика	Ризик	Загроза
1. Виникнення	1. Стосовно загрози є первинним	1. Є вторинним, випливає з ризику
2. Результат	2. Суперечливість ризику може принести об'єкту впливу як збитки, так і доходи	2. Реалізація загрози принесе лише втрати
3. Довготривалість	3. Притаманний протягом всієї господарської діяльності	3. З'являється лише при конкретних умовах
4. Одиниця виміру	4. Вимірюється у відсотках (ймовірність настання)	4. Вимірюється грошовими одиницями (навіть формування негативного іміджу несе конкретні фінансові втрати)
5. Взаємозв'язок	Взаємообернений	
	5. Чим вищий ступінь ризику, тим нижчий рівень безпеки	5. Чим вищий рівень безпеки, тим нижчого ризику зазнає об'єкт

Джерело: складено автором.

Щодо розгляду тлумачення ризику кредитної діяльності банку, НБУ трактує його як наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [100]. Банківська діяльність загалом вважається ризиковою, а тому НБУ дає визначення ризику такого виду діяльності. Банк тлумачить ризик банківської діяльності як ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку. Кредитна діяльність, враховуючи підвищену невизначеність проведення операцій, характеризується специфічними ризиками, які наведені у табл.1.3.

Таблиця 1.3

Класифікація кредитного ризику

Критерії класифікації кредитних ризиків	Види кредитних ризиків
1	2
1) за фінансовими наслідками	- кредитний ризик, наслідком якого є фінансові втрати; - кредитний ризик, наслідком якого є втрачена вигода; - кредитний ризик, наслідком якого є фінансовий дохід.
2) за сферою виникнення	- зовнішній; - внутрішній.
3) за ймовірністю реалізації	- реалізований; - потенційний.
4) за статусом позичальника	- ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів; - ризик при кредитуванні юридичних осіб; - ризик при кредитуванні фізичних осіб; - ризик при кредитуванні банків; - ризик при кредитуванні інсайдерів.
5) за можливістю прогнозування	- прогнозований; - непрогнозований.

Продовж. табл. 1.3

1	2
6) за видом кредитної операції	- ризик при безпосередній видачі кредиту; - ризик при операціях з векселями; - ризик при лізингових операціях; - ризик при факторингових операціях; - ризик при гарантійних операціях.
7) за можливістю прийняття	- ризик, що береться банком самостійно; - ризик, що передається страховій компанії (гаранту, поручителю); - ризик, що розподіляється між іншими банками.
8) за терміном дії кредитної угоди	- ризик при короткострокових фінансових угодах; - ризик при довгострокових фінансових угодах.

Джерело: [101].

Щодо класифікації загроз банку у загальному, а не конкретному змісті, то природу загроз можна пояснити причинами макро- і мікрорівня. Усі умови макрорівня призводять до появи загроз зовнішнього характеру, на мікрорівні виникають загрози внутрішнього характеру. Можливу класифікацію загроз подано у табл.1.4.

Таблиця 1.4

Класифікація загроз безпеці комерційного банку

Класифікаційні ознаки	Види загроз безпеці банку
1	2
Характер прояву	зовнішні, внутрішні
Об'єкт зазіхань (до банку і його структурних елементів)	загрози фінансовим ресурсам, загрози інфраструктурі, загрози персоналу, загрози інтелектуальній власності
Види діяльності банку	загрози операційній і неопераційній діяльності
Особи, причетні до реалізації загроз	загрози від засновників і співробітників банку, загрози від клієнтів банку, загрози від партнерів банку, загрози від конкурентів банку, загрози від сторонніх осіб
Особливість прояву	загальні, специфічні (одиничні)
Тривалість прояву	довгострокові, середньострокові, короткострокові; поточні; тимчасові, постійні
Сутність	економічні, фінансові, адміністративні, кадрові, інформаційні, технологічні
Ступінь небезпеки	особливо небезпечні, небезпечні, підвищені, близькі до межі, надлишкові

1	2
Стадія	виникаючі, затухаючі; ті, що розвиваються; ті, що загострюються
Значущість	найбільш суттєві, суттєві, малосуттєві, несуттєві
Характер спрямування	прямі, непрямі
Повторюваність	традиційні, нові
Вірогідність	вірогідні, маловірогідні, досить вірогідні, цілком вірогідні, невірогідні
Ступінь реалізації	нереалізовані, частково реалізовані, реалізовані

Джерело: [102].

Ураховуючи наведені відмінності між цими поняттями, доцільним є і виокремлення шляхів мінімізації впливу зазначених негативних подій. Як уже зазначалось у попередньому параграфі, ризики знаходяться у полі дії менеджменту, тобто ризики є предметом дії управління, планування і прогнозування. Загрози пропонуємо віднести до сфери безпеки, що потребують і пасивних (властивість будувати систему захисту), і активних (здатність адекватно і своєчасно реагувати) дій.

Ураховуючи, що безпека відображає стан захищеності інтересів об'єкта, то виходячи з наведеного вище визначення загрози, остання відображає певну динаміку небезпеки для них, негативний прояв якої провокується відповідними умовами та факторами. Тобто, небезпекою для інтересів є наявність негативних проявів, характеристик певного середовища, взаємовідносин процесу, а загрозою їм виступають конкретні дії, спрямовані на нанесення шкоди інтересам або умовам їх реалізації.

Небезпеки накопичуються через певні умови та фактори, а загрози формуються у сукупності відповідних умов та проявляють свою дію при наявності тих чи інших факторів (причин), можна говорити про певну закономірність утворення небезпек і загроз, що вирізняє їх від ризиків, для яких тільки характерними є обставини вигоди. До того ж, для ризику більш притаманним є випадковість, а для небезпек і загроз, як бачимо, – закономірність. При наявності відповідних умов та факторів, які є негативними для того чи іншого суб'єкта, виду діяльності чи процесу виникнення небезпеки

є закономірним явищем, як і закономірним буде формування певних дій (поведінки), що загрожуватимуть негативним результатом, коли такі негативні умови та фактори досягнуть певної концентрації.

Трансформуючи таке розуміння загрози на кредитну діяльність банків, маємо дослідити її якраз з точки зору наявності умов та факторів, які обумовлюють небезпечні ситуації та утворюють загрози для неї.

Аналіз кредитної діяльності вітчизняних банків, проведений в ході даного дослідження, дозволяє виявити основні причини, які можуть зумовлювати протиріччя і конфлікт інтересів її учасників, що зображено на рис.1.5.

Рис.1.5. Причини виникнення протиріч і конфліктів соціально-економічних інтересів суб'єктів кредитної діяльності банку

Джерело: розроблено автором.

До причин, які можуть спричинити утворення протиріч та конфлікту інтересів учасників кредитної діяльності банків також можуть відноситись недоліки правової бази, її зміни у ході кредитних взаємовідносин, негаразди в економічній, політичній та соціальній ситуації в країні. Зазначені та інші причини є підставою для формування відповідної поведінки учасників кредитної діяльності, зумовленої, як правило, прагненням забезпечити свої інтереси без врахування інтересів інших учасників. Тобто, якщо об'єктом безпеки кредитної діяльності є інтереси її учасників, то областю діяльності сил безпеки має бути поведінка останніх у виробничій, управлінській, фінансовій, комерційній та інших сферах. Саме поведінкові ознаки будують вказувати на зміну чи неспівпадання інтересів учасників кредитної діяльності і саме через їх поведінку буде забезпечуватись вплив на формування балансу інтересів зазначених суб'єктів.

Вплив умов діяльності банків на формування загроз може здійснюватись у різних сферах: економічній, соціальній, правовій, політичній і т. і. Водночас вказані сфери формують матеріальну, організаційно-правову та інтелектуальну основу діяльності банків.

Якщо ж говорити про умови, в яких закономірно будуть формуватись загрози кредитній діяльності банків, то передусім необхідно вказати на тінізацію економіки України, наявність суттєвих обсягів злочинності у кредитно-фінансовій сфері, боргову кризу у взаємовідносинах банків із своїми клієнтами, кредиторами та власниками, поширення недобросовісної конкуренції на ринку банківських послуг взагалі і у сфері кредитної діяльності зокрема, нерозвинута правова база для ефективного правового регулювання кредитної діяльності банків, які зображені у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Умови та загрози функціонування кредитної діяльності банків

Умови функціонування кредитної діяльності банків	Загрози кредитній діяльності банків
Високий рівень тіньової економіки країни	<ul style="list-style-type: none"> – втрата кредитних ресурсів банку через вилучення з них відповідними державними органами тієї частини, яка сформована за рахунок тіньових коштів; – збитки банків через необхідність сплачувати платежі за штрафними санкціями, які можуть накладатись на них у випадках використання ними тіньових коштів їх клієнтів; – втрата кредитних ресурсів через виведення їх клієнтами банків у тінь; – втягування банку у незаконну фінансову діяльність у процесі легалізації клієнтами тіньових коштів.
Концентрація валютних коштів у структурі кредитних ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> - підпадання банку у залежність від іноземних інвесторів у разі несприятливих умов на валютному ринку; - втрата ліквідності банку від неможливості своєчасно розрахуватись з кредиторами по валютних позиках у разі зміни курсової різниці; - втрата кредитних коштів та прибутку по валютних кредитах при неспроможності позичальників розрахуватись по своїх кредитних зобов'язаннях;
Криміналізація кредитно-фінансової сфери і банківського сектора зокрема	<ul style="list-style-type: none"> – втрата банками своїх кредитних коштів як результат кримінальних посягань на їх кредитну діяльність; – втрата клієнтів та іміджу банків; – формування кредитних ресурсів за рахунок капіталу пов'язаних осіб банків обумовлює загрозу їх втрати у критичних для банку ситуаціях;
Значна частка прострочених кредитів у кредитному портфелі банків	<ul style="list-style-type: none"> – швидка втрата ресурсів банків; – формування для конкретних банків значних проблем з їх ліквідністю;
Поширення недобросовісної конкуренції	<ul style="list-style-type: none"> – заманювання клієнтів банків, які прагнуть отримати кредити і є надійними з точки зору їх повернення; – зрив кредитних угод через поширення негативної інформації про кредитора або позичальника; – поширення неправдивих, неточних, перекручених відомостей про певний банк, що здатні завдати шкоди громадській оцінці і кредитному рейтингу банку; – зловживання окремих банків своїм домінуючим становищем на кредитному ринку і тимчасова зміна його кон'юнктури.
Недосконалість правової бази у сфері банківської діяльності взагалі і захисту інтересів суб'єктів кредитної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – малоефективна, довготривала і витратна процедура стягнення кредитних боргів; – стягнення звернення на майно боржника, особливо коли ним є предмет іпотеки; – суттєві збитки через неможливість повного відшкодування боргу з використанням існуючих правових засобів.

Джерело: складено автором.

Розглядаючи умови, які з певною закономірністю можуть формувати загрози кредитній діяльності банків в період залучення ними кредитних ресурсів, насамперед слід звернути увагу на тінізацію вітчизняної економіки.

Проблемам українського феномену тіньової економіки присвячено чимало наукових праць, окремі державні установи займаються вивченням і контролем ситуації з тіньовою економікою і у численних своїх коментарях подають це явище як досить стійке, яке має тенденцію до зростання в окремі періоди економічного розвитку країни. Що ж до суті тіньової економіки, то найбільш поширеним є таке її визначення: тіньова економіка – це господарська діяльність, що розвивається поза державним обліком та контролем і не відображається в офіційній статистиці [103, 104]. Існування тіньової економіки обумовлюється можливістю отримання величезних надприбутків. Так, згідно із даними Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), ємність ринків нелегальних товарів та послуг оцінюється: підроблені лікарські засоби – 200 млрд. доларів США, наркотиків – 220 млн. доларів США, підробленої електроніки – 100 млрд. доларів США, піратського програмного забезпечення – 50 млрд. доларів США і т. д. [105]. За оцінкою вітчизняної податкової служби у гривневому обчисленні обсяг тіньової економіки України становить не менше 350 млрд. грн. на рік. Вказані кошти розподіляються таким чином: зарплата в «конвертах» – 170 млрд. грн., доходи власників активів – виведення безготівкових коштів у готівкову форму або на рахунки в іноземних банках – 100 млрд. грн., неофіційні платежі – 35 млрд. грн., основні кошти, матеріальні ресурси і послуги тіньового сектору – 45 млрд. грн. [106]. За оцінками Світового Банку рівень тіньової економіки протягом останніх років зберігає тенденцію до збільшення і станом на кінець 2014 року становив 46,8% ВВП. Окрім того, слід відзначити, що рівень тіньової економіки в Україні найвищий серед європейських країн.

Безумовно, що значні обсяги коштів, які знаходяться в тіньовому секторі, не можуть оминати банків. Як правило, вони потрапляють до банківської системи, в тому числі і через вклади, інші види діяльності. Кредитна діяльність тут не є виключенням. За таких умов у банків формуються з суб'єктами, що

володіють тіньовими коштами формальні та неформальні тіньові відносини, через які банки втягуються у незаконну фінансову діяльність. Враховуючи, що тіньові кошти формуються за рахунок незаконної, неформальної та злочинної діяльності, для легального їх використання вони мають пройти процес легалізації. На те, що банки в процесі легалізації тіньових коштів займають провідне місце, вказують показники наведені в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Фінансові операції, в яких мали місце ознаки легалізації коштів

Суб'єкти моніторингу	Кількість повідомлень про операції			
	IV кв. 2011р.	IV кв. 2012р.	IV кв. 2013р.	IV кв. 2014р.
Установи банків	291579	242197	275880	434336
Небанківські установи	8965	8656	9371	12155

Джерело: складено за даними Державної служби фінансового моніторингу України [107].

Як можна побачити з поданої вище табл. 1.6, кількість операцій, які за своїм характером підпадають під первинний та обов'язковий фінансовий моніторинг і інформація про які надається Державній службі фінансового моніторингу України, в установах банків складає понад 90 %. Тобто, імовірність формування банками кредитного ресурсу за рахунок тіньових коштів досить велика, як і великою залишається загроза втягування банків у незаконну діяльність, пов'язану із відмиванням коштів, що мають незаконне походження.

На можливість таких дій з боку банків вказує і Національний банк України. Зокрема, у своєму листі від 06.01.2009 р. № 48-012/20-105 він попереджає про існування ризику використання банків з метою відмивання коштів та зауважує, що у ході перевірок, зроблених його представниками, виявлено ряд схем проведення операцій, метою яких може бути ухилення від сплати податків, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [108]. Тобто, те, що банки час від часу з метою формування своїх ресурсів використовують тіньові кошти клієнтів – це факт. Звідси існування у банках в

ході формування кредитних ресурсів тіньової їх складової може зумовлювати такі загрози:

- втрата кредитних ресурсів банку через вилучення з них відповідними державними органами тієї частини, яка сформована за рахунок тіньових коштів;
- збитки банків через необхідність сплачувати платежі за штрафними санкціями, які можуть накладатись на них у випадках використання ними тіньових коштів їх клієнтів;
- втрата кредитних ресурсів через виведення їх клієнтами банків у тінь;
- втягування банку у незаконну фінансову діяльність в процесі легалізації клієнтами тіньових коштів.

Однією із небезпечних умов, яка у сукупності з іншими обставинами може закономірно формувати загрози кредитній діяльності банків, зокрема при формуванні ними своїх кредитних ресурсів, є поширення іноземного капіталу в банківську систему України. Як зазначено в аналітичних документах Асоціації українських банків, починаючи з 2005 року розпочалось активне поглинання національної банківської системи іноземним капіталом. Водночас, як показав досвід, таке поглинання не супроводжувалось здешевленням кредитних ресурсів для реального сектору економіки. Обсяг іноземного капіталу у банківській системі України сягав майже 40 % у 2008 році (рис. 1.6).

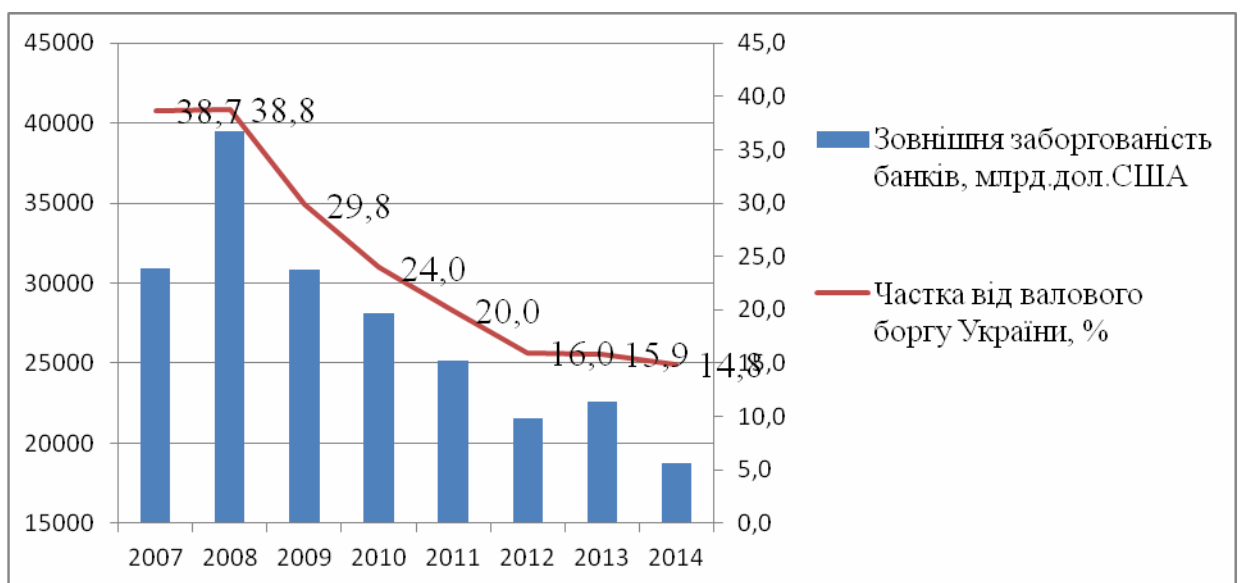

Рис. 1.6. Динаміка зовнішньої заборгованості банків, млрд. доларів США

Джерело: розроблено автором на основі даних НБУ [85].

Експансія іноземного капіталу зумовила небезпечну концентрацію спекулятивного капіталу у вигляді валютних кредитів на деяких вітчизняних ринках: нерухомості, землі, автомобільному, споживчому [77]. Така ситуація в умовах кризи обернулася негативними наслідками для банків. По-перше, фінансова допомога іноземних інвесторів припинилась або була такою, що не покривала в повному обсязі банківських ресурсів. По-друге, інформаційні процеси поставили практично у безвихідне становище як самі банки, так і клієнтів банків, яким було складно погасити валютні кредити за рахунок раптово знецінених їх доходів. Ситуація набула катастрофічного характеру і сформувала для деяких банків загрозу втрати ліквідності.

Небезпечна ситуація зберігається і донині, незважаючи на те, що обсяг зовнішньої заборгованості банків дещо знизився. Сформовані за рахунок валютних запозичень кредитні ресурси мають досить небезпечну валютну складову, примушуючи банки до збільшення валютних кредитів у структурі своїх кредитних портфелів. Так, рівень доларизації банківських кредитів склав у 2014 році 46,3% сукупного кредитного портфеля [109].

Аналізуючи фінансову кризу 2008-2009 років, бачимо, що курсова різниця, утворена внаслідок девальвації гривні за валютними кредитами склала майже 180 млрд. грн. (18 % ВВП). Якраз на таку суму банки вимушені були переоцінити валютні кредити своїх позичальників, забезпечуючи таким чином власні інтереси за рахунок ігнорування інтересів клієнтів [77].

Таким чином, значна концентрація валютних коштів у структурі кредитних ресурсів банку створює для нього загрози:

- а) підпадання банку у залежність від іноземних інвесторів у разі несприятливих умов на валютному ринку;
- б) втрати ліквідності банку від неможливості своєчасно розрахуватись з кредиторами по валютних позиках у разі зміни курсової різниці;
- в) втрати кредитних коштів та прибутку по валютних кредитах при неспроможності позичальників розрахуватись по своїх кредитних зобов'язаннях.

Як показав приклад діяльності банків у період фінансово-економічної кризи 2008–2009 років, страхування ризиків банків від девальвації гривні за рахунок формування своїх ресурсів у валюті не виправдався. Очевидно, що валютна структура ресурсів банків повинна бути достатньо оптимізована.

Аналізуючи сучасні умови діяльності банків, можна переконатися в існуванні ще однієї загрози у кредитній діяльності, а саме – недостатність джерел формування кредитних ресурсів. Нові іноземні кредити для вітчизняних банків є проблемним питанням, оскільки умови кредитної їх діяльності стали більш жорсткими (відміна Національним банком України валютних кредитів, а гривневі кредити стали досить дорогими, оскільки банки у їх вартість закладають курсові і девальваційні ризики, відсутність внутрішніх джерел, які б надали банкам довгострокові позики).

Формування кредитного ресурсу за рахунок внутрішніх джерел, зокрема, міжбанківського кредитування, також немає достатніх перспектив, насамперед через низьку довіру учасників фінансового ринку один до одного, а також через високу вартість таких кредитів.

Розраховувати на прибутки як джерело нарощування обсягів кредитних ресурсів – також під питанням. Як показують фінансові результати банків, за 2014 р. банки отримали майже 53 млрд.грн. видатків проти прибутку у 1,4 млрд. грн. за 2013 р. [85].

Збільшення обсягу кредитних ресурсів за рахунок залучених депозитів є також проблемним. Хоча приріст депозитів домашніх господарств за період з 01.01.2014 р. до 01.01.2015 р. склав більше 5 млрд. грн., їх структура не викликає особливого оптимізму.

Так, середньорічний показник за період з 2011 р. по 2014 р. депозитів на вимогу і до 1 року складає 66,9%, а депозитів більше 2 років – 5,4% (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Структура депозитів банків

Показники	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.
Загалом, млрд. грн., з них:	280,0	317,6	377,8	437,1
1. на вимогу, млрд. грн.	65,9	71,6	76,0	84,2
у % до загальної суми	23,5	23,0	20,1	19,2
2. до 1 року, млрд. грн.	100,1	109,5	130,4	118,1
у % до загальної суми	35,7	34,3	34,4	27,0
3. від 1 до 2 років, млрд. грн.	96,2	114,8	143,7	220,1
у % до загальної суми	34,3	35,9	37,9	49,7
4. більше 2 років, млрд. грн.	17,8	21,7	27,3	18,0
у % до загальної суми	6,5	6,8	7,6	4,1

Джерело: розраховано за даними щомісячних Бюлетенів Національного банку України.

Враховуючи суттєві інфляційні коливання та значне збільшення банків з перспективою виведення їх з ринку, що супроводжується протестами вкладників, говорити про позитивні перспективи значного нарощування кредитного ресурсу банків за рахунок депозитних коштів поки що неможливо.

Більше того, з 20 млн. працездатних громадян працюють лише 13 млн. Біля 5 млн. осіб перебуває поза легальним ринком праці, а майже 8 млн. громадян працездатного віку залишаються з різних причин економічно неактивними [110].

Безмежного зростання депозитів не можна очікувати ще й тому, що, незважаючи на підвищення Фондом гарантування вкладів фізичних осіб максимальної суми відшкодування вкладів до 200 000,00 грн., ризик неповернення депозитів у разі втрати ліквідності банками все ж таки існує і доволі суттєвий. На 01 січня 2015 року Фонд гарантування вкладів фізичних осіб для виконання своєї функції має 16,8 млрд. грн.[84]. Порівняно із сумою депозитів фізичних осіб, остання перевищує можливості Фонду практично в 30 разів. Хоча ймовірність банкрутства всіх банків незначна, але в Україні є кілька

банків, яким вдалось накопичити значно більшу суму депозитів, ніж та, яку має на сьогодні Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (табл.1.8) [85].

Таблиця 1.8

Банки, які за обсягом залучених коштів фізичних осіб посідають 1-10 місце станом на 01.01.2015р.

№	Банк	Кошти фізичних осіб, тис.грн.	Кошти фізичних осіб на вимогу, тис.грн.	Частка у загальному обсязі коштів фізичних осіб, %
1	Приватбанк	107710315	20 354 559	25,48
2	Ощадбанк	36590124	9 693 521	8,66
3	Дельта Банк	23974820	7 443 645	5,67
4	Укрэксимбанк	21870001	2 695 553	5,17
5	Финансы и кредит	15248266	1 822 689	3,61
6	Райффайзен банк Аваль	14207484	6 399 633	3,36
7	ПУМБК	12378457	3 277 904	2,93
8	Укрсоцбанк	12306848	3 306 934	2,91
9	Сбербанк России	10647700	2 555 812	2,52
10	Альфа-Банк	10516269	1 434 974	2,49

Джерело: складено за даними НБУ [85].

Дані табл. 1.8 дають змогу стверджувати, що при ситуації, коли кризи зазнає один чи декілька із зазначених банків, у Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб не буде можливості допомогти їм у фінансовому плані.

Суттєвим джерелом формування кредитних ресурсів банків залишаються кошти на рахунках суб'єктів господарювання – клієнтів банків. Разом з тим, незважаючи на певний підйом виробництва, у діяльності суб'єктів господарювання в післякризовий період останні, навіть досягнувши кризового рівня, не зможуть забезпечити необхідні обсяги та якість кредитних коштів банків. Потужність вітчизняних підприємств практично у всіх галузях економіки ні сьогодні, ні найближчим часом не сягне таких показників, за яких

їх виробництво подвоїлось, а то і потроїлось би. Саме за таких умов банки мали б необхідні обсяги кредитних ресурсів. Враховуючи ж реалії сьгоднішніх умов (втрата півострова Крим, падіння позитивних тенденцій розвитку галузей економіки у зв'язку з змінами внутрішньополітичної ситуації та подіями на Донбасі) розраховувати на збільшення обсягів кредитного ресурсу вітчизняних банків за рахунок суб'єктів господарювання також проблематично.

Таким чином, сучасні умови утворюють для кредитної діяльності банків загрозові тенденції у сфері формування їх кредитних ресурсів, зокрема загрози скорочення частки кредитних ресурсів, придатних для довгострокового кредитування та загрози непередбачуваної поведінки власників коштів, за рахунок яких сформовано кредитні ресурси банків.

Суттєвий вплив на формування загроз кредитній діяльності банків здійснює криміногенна ситуація (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Відомості про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері фінансової та страхової діяльності в Україні у 2014 році

Галузі діяльності	Зареєстровано
Усього	8040
У тому числі:	
1. Грошове посередництво, у тому числі:	2648
діяльність центрального банку	1161
інші види грошового посередництва	1487
2. Діяльність холдингових компаній	10
3. Трасти, фонди та подібні фінансові суб'єкти	39
4. Надання інших фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення, у тому числі:	4508
фінансовий лізинг	19
інші види кредитування	2266
5. Страхування, перестрахування та недержавне пенсійне забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування	215
6. Допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування	620

Джерело: складено за даними Генеральної прокуратури України.

Головним плацдармом вітчизняної злочинності є економіка країни. На

думку дослідників правоохоронної діяльності, злочинність у сфері економіки досягла такого рівня, що стала визначати характер і напрямки реалізації реформ не тільки у економічних галузях, а і в системі державного будівництва і правоохоронної діяльності [111]. Традиційно провідне місце з точки зору заподіяної шкоди від злочинних посягань займає банківська сфера [43, 74, 88, 112]. За розрахунками Національного банку України відтік капіталу через банківську систему України складає близько 1,2 млрд. доларів США щороку [111]. Динаміка злочинів характеризується не тільки кількісним зростанням, але і якісним їх удосконаленням, від того майже половина злочинів залишаються нерозкритими [113].

Злочинність у сфері кредитної діяльності банків виступає складовою банківської злочинності і поширюється як на операції з вкладами кредитних коштів, так і на операції з формування кредитних ресурсів та управління ними. Найбільш поширеними способами злочинів при здійсненні банками кредитної діяльності виступають:

- незаконне одержання банківських кредитів шляхом шахрайства (61 %);
- заволодіння кредитними ресурсами за змовою представників кредитора і позичальника (24%);
- посягання працівників банків на кредитні ресурси останніх (5%) [114, 115].

Найбільш поширеними кримінальними механізмами, які використовуються злочинцями при скоєнні злочинів у кредитній діяльності банків, науковці та спеціалісти правоохоронних органів називають використання підроблених документів, обман щодо об'єктивного стану підприємств-позичальників, фальсифікація документів, неправомірне внесення в документи необ'єктивної інформації, в тому числі і щодо суми коштів, використання фіктивних підприємств, безпідставне надання кредитних коштів або списання їх з рахунків позичальників, застосування так званого кримінального банкрутства, виведення кредитних коштів з банку шляхом

фіктивного кредитування [78, 114].

Таблиця 1.10

**Участь посадових осіб у скоєнні злочинів при здійсненні
кредитної діяльності**

Учасники злочинних груп	Відсоток від вказаної групи учасників
З боку кредиторів:	
– керівники установ банків	84
– керівники та посадові особи кредитних підрозділів	56
– фахівці, що супроводжують кредитні операції	12,5
– колишні працівники банків	10,5
З боку позичальників:	
– директори підприємств	66
– головні бухгалтери	30
– засновники та власники	14
– інші посадові особи	11

Джерело: [114].

Характерним для злочинності у сфері кредитної діяльності є те, що її учасниками є працівники банків, які скоюючи злочини, як правило, діють у змові з позичальниками (табл.1.10). У більшості випадків злочинні групи є добровільними тимчасовими об'єднаннями. Нерідко до складу таких груп входять керівники підприємств, головні бухгалтери, керівники підрозділів банків, а то і самі керівники банків. Останнє підтверджується результатами проведеного аналізу діяльності проблемних банків, який вказує на значні зловживання в банківській сфері особами, що керували банками в останні роки та пов'язаними особами [88].

Цікавими є результати дослідження міжнародної аудиторської компанії Price Waterhouse Coopers щодо взаємозв'язку кількості зловживань з розмірами організації в Україні (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Зловживання в Україні в 2011 році у залежності від розміру організації

Кількість працівників	Відсоток зловживань
До 200 співробітників	27
201 – 1 000 співробітників	30
1 001 – 5 000 співробітників	23
Понад 5 000 співробітників	20

Джерело: [116].

Тобто, за даними табл. 1.12 можна зробити висновок, що найбільш ураженими зловживанням посадових осіб можуть бути центральні офіси банків та їх обласні (регіональні) філії, де працюють до 200–1000 осіб.

Водночас, аналізуючи галузі, які найбільше страждають від зловживань, міжнародна аудиторська компанія PriceWaterhouseCoopers зробила висновки, наведені у табл. 1.12.

Таблиця 1.12

Зловживання за галузями економіки в Україні за 2011р.

Галузі	Відсоток зловживань у галузі
Сектор фінансових послуг	50
Енергетика та гірничодобувна промисловість	43
Галузь зв'язку	40
Роздрібна торгівля, виробництво споживчих товарів	36
Промислове виробництво	25

Джерело: [116].

Погіршення ситуації з посадовими зловживаннями та недобросовісною поведінкою працівників компаній є загальною тенденцією у світі. Як стверджують фахівці кадрової безпеки, саме сьогоденні взаємовідносини в компаніях створили умови, за яких збігаються потреби, можливості і самовиправдання в поведінці працівників як сприятливі підстави для скоєння ними злочинів [117, 118]. Так, міжнародна аудиторська компанія Price Waterhouse Coopers повідомляє, що значну частину складають злочини, скоєні працівниками вперше. Як ілюстрація злочинних дій працівників банків, при

здійсненні кредитної діяльності, у **Додатку В** наведено декілька прикладів викрадення ними банківських коштів.

Звертаючи увагу на особливості скоєння злочинів в банках не можна не помітити, що вони присутні там, де існують для цього сприятливі умови. Можливість скоєння злочинів за несприятливих умов падає втричі і лише одна четверта працівників може шукати можливості для скоєння злочину за несприятливих для цього умов [119, 120]. У той же час, високий професійний рівень працівників банків досить часто дає їм змогу ефективно використовувати існуючі технологічні процедури здійснення кредитної діяльності в т.ч. і для скоєння різноманітних злочинів. За таких умов розкриття злочинів складає всього 8–10 %, а відшкодування збитків, нанесених банківськими працівниками в операціях кредитної діяльності, може складати лише 2 % [121].

Значну загрозу банкам становлять втрати від неповернутих кредитів. Показовими тут є дані, що характеризують втрати банків в 2014 р., а також показники неповернутих банкам боргів, які зазнали ліквідації. Зокрема, лише у 2009-2011 роках банки з дозволу НБУ списали 50 млрд. своїх безнадійних кредитів, а частка простроченої кредитної заборгованості у сукупному кредитному портфелі банків склала 13,5% станом на 01.01.2015 р. [85].

Як вказують банківські аналітики, в умовах панування тіньової економіки банкам просто неможливо визначити реальну платоспроможність позичальників та ризик взаємовідносин з ними. Ще складніше оцінити ступінь ризику того чи іншого проекту та його перспективність, перш за все з огляду на, залежність вітчизняного бізнесу від втручання чиновництва, яке може змусити згорнути найуспішнішу справу [123]. Тобто, загрози неповернення кредитних коштів є не тільки реальними, а і поряд із злочинністю в кредитній сфері, займають провідне місце у діяльності банків.

Поширення недобросовісної конкуренції на ринку кредитних послуг як умова формування загроз кредитній діяльності банків хоча і не є домінуючою, але тим не менш, має значний вплив на її результати в окремих банках.

Розглядаючи недобросовісну конкуренцію як нечесну поведінку на ринку (відповідно до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [124]), варто звернути увагу на особливості конкурентних загроз кредитній діяльності банків. Звертаючись до матеріалів дослідження, проведеного М. І. Зубком та С. М. Яременко [43, с. 125], до таких загроз можна віднести:

- зманювання клієнтів банків, які прагнуть отримати кредити і є надійними з точки зору їх повернення;
- зрив кредитних угод через поширення негативної інформації про кредитора або позичальника;
- поширення неправдивих, неточних, перекручених відомостей про певний банк, що здатні завдати шкоди громадській оцінці і кредитному рейтингу банку;
- зловживання окремих банків своїм домінуючим становищем на кредитному ринку і тимчасова зміна його кон'юнктури.

Основна увага в недобросовісних діях конкурентів спрямовується на зниження довіри до своїх суперників і тим самим зменшенню обсягів кредитування. Водночас недовіра до банків негативним чином відбивається і на формуванні ними своїх кредитних ресурсів, що призводить до зменшення можливостей банку у сфері кредитування.

Не сприяє мінімізації загроз кредитній діяльності банків й існуюча правова база, яка забезпечує її регулювання. В окремих випадках положення правових актів самі утворюють загрози учасникам кредитної діяльності через їх недосконалість та суперечність. Характеризуючи особливості правових умов здійснення банками кредитної діяльності, окремі дослідники доводять, що деякі правоутворюючі підходи знаходяться у політичній площині і не мають свого правового вирішення [123].

Таким чином, аналіз умов та результатів кредитної діяльності банків дає підстави для такого висновку: кредитна діяльність банків здійснюється в небезпечному для її учасників середовищі, здатному формувати різноманітні загрози, основою яких виступають значні фінансові втрати.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз теоретичних праць, присвячених основам безпеки кредитної діяльності банків, переконливо доводить, що на сьогодні відсутнє наукове визначення кредитної діяльності. Чисельні згадки про нього у науковій, навчальній, іншій літературі, правових актах не несуть у собі сутнісного його змісту, а застосування у сполученні з іншими поняттями не розкривають значення кредитної діяльності ні як наукової, ні як економічної категорії. Здебільшого кредитна діяльність ототожнюється з поняттями кредитування та кредитна операція.

2. Аналізуючи роль та місце кредиту в економічних взаємовідносинах суб'єктів, основне призначення банків як фінансових посередників в економіці країни, їхні функції та структуру діяльності, а також точки зору науковців щодо змісту цього поняття було встановлено, що сутність кредитної діяльності варто розуміти як дві взаємопов'язані дії: формування кредитного ресурсу і його використання. Тобто, кредитна діяльність банків – це дії, пов'язані із залученням коштів юридичних та фізичних осіб для формування необхідних обсягів і необхідної якості кредитних ресурсів та розміщення їх на ринку кредитних послуг у відповідності із загальноприйнятими принципами та існуючими правовими нормами.

3. Досліджуючи сутність безпеки банківської діяльності було виявлено, що безпека виступає якісною характеристикою об'єкта у сфері протидії загрозам і небезпекам, а забезпечення безпеки є об'єктивною необхідністю існування об'єкта, безпека має динамічний характер, в її основі завжди лежать відносини інтересів та загроз. Доведено, що безпеку банку розуміють як стан стійкої його життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація мети та основних інтересів банку, захист від загроз і небезпек, незалежно від умов функціонування.

4. Розглядаючи кредитну діяльність банків як певну сукупність взаємовідносин різних суб'єктів, автор робить висновок, що такі

взаємовідносини зумовлюються інтересами названих суб'єктів, закономірностями розвитку економічної ситуації та обставинами різного характеру. Як показало дослідження, у таких взаємовідносинах домінують інтереси учасників цих відносин. Тобто, рушійною силою кредитної діяльності виступає взаємопов'язаний інтерес її учасників (банків, їх кредиторів, вкладників та позичальників). Ефективною (і безпечною) кредитна діяльність може бути лише за умов дотримання балансу інтересів усіх її учасників. Ураховуючи це, подано визначення «безпеки кредитної діяльності банку» як стану взаємовідносин суб'єктів кредитної діяльності, за якого відсутні причини для виникнення протиріч і конфліктів їхніх соціально-економічних інтересів.

5. Аналіз взаємовідносин суб'єктів, що мають відношення до формування і використання кредитних ресурсів, дозволив зробити висновок про залежність результатів кредитної діяльності від ефективності реалізації інтересів кожного із її суб'єктів. Тобто, інтереси учасників кредитної діяльності визначають напрямки її розвитку, обсяги, темпи і кінцевий результат. Виходячи з цього, можна вважати, що зроблений автором висновок про домінуючу роль інтересів у кредитній діяльності банків, залежність її результатів та рівня безпеки від балансу таких інтересів, є першим і таким, що може характеризувати новизну наукових результатів, викладених у дослідженні. Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків через дотримання балансу інтересів її учасників може формувати нові перспективи розвитку цього виду банківської діяльності. Визначено, що забезпечення безпеки кредитної діяльності банків можна розуміти як процес формування сприятливих умов для реалізації інтересів всіх її учасників і досягнення поставленої ними мети. Основна увага заходів безпеки має бути спрямована на попередження виникнення протиріч інтересів учасників кредитної діяльності.

6. Банки при забезпеченні безпеки своєї кредитної діяльності не завжди враховують інтереси інших її учасників, а якщо і враховують, то лише з метою забезпечення власних інтересів. За таких умов протиріччя між інтересами банків та позичальників існує практично завжди, переростаючи за певних умов

у конфлікт, у результаті якого виникають загрози як для банків, так і для їхніх позичальників.

7. У сучасній економічній літературі відсутнє єдине розуміння поняття «загрози». Проведений аналіз існуючих визначень і понять дозволяє сформулювати авторське визначення поняття «загрози», під яким варто розуміти небезпечні для відповідних об'єктів і процесів дії, сформовані під впливом певних умов та факторів. Доведено небезпечне походження загрози, оскільки вона завжди спрямована на утворення негативних змін, результату у певній діяльності. Небезпека ж виступає лише умовою формування загрози. Водночас загроза є закономірним наслідком накопичення небезпечних умов.

8. Аналіз середовища кредитної діяльності банків дозволив зробити висновок, що серед небезпечних умов, в яких можуть сформуватись загрози кредитній діяльності банків, можна виділити тінізацію економіки країни, підвищену криміналізацію кредитно-фінансової сфери і банківського сектору зокрема, боргову кризу у розрахунках з банками, поширення недобросовісної конкуренції у взаємовідносинах суб'єктів ринку банківських послуг, а також недосконалість правової бази у сфері банківської діяльності взагалі і захисту інтересів суб'єктів кредитної діяльності зокрема.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [126, 127, 128, 129, 130, 131, 132].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

2.1. Вплив ресурсної бази банків на безпеку кредитної діяльності

З огляду на те, що кредитна діяльність включає як надання кредитів клієнтам, так і формування кредитних ресурсів, цілком очевидно, що на стан безпеки кредитної діяльності банків впливає стабільність та структура ресурсної бази. Кредитні ресурси банку є частиною банківських ресурсів, під якими розуміють сукупність грошових коштів, котрі перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для виконання своїх операцій [4, с. 88]. Джерелами формування банківських ресурсів є власний капітал та зобов'язання банку. Відповідно, під кредитними ресурсами будемо розуміти частину банківських ресурсів, яка використовується банком саме для проведення кредитних операцій.

Процес формування банківських ресурсів полягає в акумулюванні грошових коштів юридичних та фізичних осіб, а також формуванні та поповненні власного капіталу. Традиційно основну частину ресурсів формують зобов'язання банку, які складаються із залучених та позичених коштів. Це, по суті, чужі гроші, розміщені в банку на певних умовах, а тому стабільність і структура зобов'язань банку суттєво залежить від зовнішніх умов, які не завжди бувають сприятливі. Власні ж кошти банків розглядаються, зазвичай, як джерело компенсації втрат та поглинання ризиків, в тому числі й ризиків кредитної діяльності.

Проведений в роботі аналіз показав, що формування кредитних ресурсів банків відбувається в умовах невизначеності, високих ризиків та залежності від складної соціально-економічної ситуації. Розглядаючи динаміку та структуру

ресурсів, сформованих банками для використання в процесі своєї діяльності, в тому числі й для проведення кредитних операцій, слід констатувати, що спостерігається щорічне зростання їх обсягів в грошовому вимірі (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка обсягів власних коштів та зобов'язань банків

Показники	Обсяги коштів за роками, млн.грн.					
	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Капітал	115175	137725	155487	169320	192 599	148023
Залучені кошти суб'єктів господарювання	115204	144038	186213	202550	234 948	261372
Залучені кошти фізичних осіб	210006	270733	306205	364003	433 726	416371
Інші залучені кошти	47503	43010	35001	32713	44 395	82870
Темпи зростання капіталу,%	96	119,5	112,8	108,8	113,7	76,9
Темпи зростання коштів суб'єктів господарювання,%	98	125,3	129,2	108,7	116,0	111,2
Темпи зростання коштів фізичних осіб,%	28	128,9	113,1	118,8	119,2	96,0
Темпи зростання інших залучених коштів,%	97	88	104,3	96	135,7	186,7

Джерело: складено автором за даними НБУ [85].

Однак, тенденції формування банківських ресурсів нестійкі, адже навіть незначні зміни економічної ситуації призводять до суттєвого порушення рівноваги на ринку банківських депозитів. Про це свідчить масовий відтік депозитів з банків, викликаний глобальною фінансово-економічною кризою 2008-2009рр. В цей період темпи зростання депозитів як фізичних, так і юридичних осіб значно знизилися. Фактично попередні темпи зростання ресурсної бази банків не вдалося відновити й дотепер, хоча й спостерігається загальна тенденція до збільшення обсягів ресурсів. Це вказує на високий рівень загроз щодо стабільності ресурсної бази банків. Критичний рівень загроз,

пов'язаних з неможливістю поповнення ресурсної бази, загрожує власне самому існуванню банку.

Важливо звернути увагу й на витрати банків на залучення ресурсів, темпи зростання яких значно перевищують темпи зростання самих ресурсів. Так, за позитивних тенденцій щодо зростання обсягів ресурсів, регулятивного капіталу та показників достатності капіталу витрати банків мають прогресуючий характер. Якщо у 2012 році частка витрат у пасивах банків становила близько 13%, то протягом 2014 року досягла майже 20% (табл.2.2). Це пов'язано, насамперед, з ситуацією на валютному ринку, різким знеціненням гривні, коли населення, масово знімаючи гроші з депозитів, спрямовувало їх на купівлю іноземної валюти, намагаючись зберегти свої заощадження.

Таблиця 2.2

Динаміка витрат на залучення ресурсів банків

Показники	Роки					
	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Пасиви, млн. грн.	880302	942088	1054280	1127192	1 278 095	1 316 852
Витрати, млн. грн.	181445	149875	150486	145550	167 452	263 167
Частка витрат у пасивах, %	16,2	14,5	14,2	12,9	13,1	19,9
Рентабельність активів, %	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07
Рентабельність капіталу, %	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46

Джерело: складено за даними НБУ [85].

В цій ситуації банки вимушені були значно підвищити процентні ставки за депозитами, намагаючись зберегти вкладників. У зв'язку з погіршенням політичної та економічної ситуації в країні ризики та загрози значно зросли, що й знайшло відображення у високих процентних ставках. В підсумку це призвело до того, що показники прибутковості, а також рентабельності активів та капіталу знизилися до від'ємного значення. Це означає, що отримані

банками доходи не покривали їхні витрати.

Аналіз ситуації з формування ресурсної бази вітчизняними банками свідчить про їх прагнення до збільшення обсягів ресурсів будь-якою ціною. Так, із 23,7 млрд. дол. США, залучених у 2007 році корпоративним сектором України на зовнішніх ринках, 72% (17,1 млрд. дол.) надійшли до банків. Обсяг коштів, залучених з іноземних джерел досяг 40% сукупних ресурсів банків, а їх зовнішня заборгованість станом на 01.10.2014 р. склала майже 20,5 млрд. дол. США [72]. Враховуючи, що отримані кошти спрямовувались банками в основному на споживче кредитування, створилась ситуація, за якої банки потрапили в залежність від своїх іноземних кредиторів і в умовах екстремальних коливань на валютному ринку не змогли виконати свої зобов'язання перед ними. В тих банках, які концентрували джерела формування своїх ресурсів на іноземних інвестиціях, суттєво зросли валютні та кредитні ризики, які стали реальною загрозою для їх існування. Це підтверджує той факт, що безпека діяльності банків також значною мірою залежить від рівня концентрації джерел формування ресурсної бази. Для того, щоб банки не наражалися на додаткові ризики та загрози, пов'язані із попаданням у залежність від своїх кредиторів, ресурсна база банків має бути диверсифікована.

Аналіз структури зобов'язань банків у посткризовий період показав, що вплив міжбанківського кредитування на формування ресурсної бази значно знизився (майже в 1,5 рази). Натомість поступово зростає частка коштів фізичних і юридичних осіб, що свідчить про зниження залежності банків від стану міжбанківського ринку, яка була досить високою в період 2007-08 рр. (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка структури зобов'язань банків

Зобов'язання банків	Частка в зобов'язаннях зарокатами, %					
	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Кошти банків	36,40	31,00	27,80	22,30	19,25	22,78
Кошти фізичних осіб	28,30	34,20	34,60	38,70	40,73	36,17
Кошти юридичних осіб	18,10	20,40	23,90	23,80	24,06	25,28
Інші залучені кошти	6,30	5,30	3,90	3,40	4,09	7,09
Інші фінансові зобов'язання	3,40	2,10	4,20	6,60	6,48	2,15
Інші зобов'язання	7,50	6,90	5,60	5,20	5,4	6,53

Джерело : складено автором за даними НБУ.

Проте ситуація, коли сукупна сума коштів фізичних і юридичних осіб складає понад 60% зобов'язань банків, теж створює додаткові ризики та загрози. Адже за українських реалій різка зміна економічної чи політичної ситуації в країні загрожує швидким відтоком цих коштів із банків та провокує виникнення конфліктів з клієнтами. Саме так і трапилося у 2014 році, коли в результаті масової ліквідації банків (понад 50 банків) різко знизився рівень довіри населення до банківських установ. Підтвердженням цьому є частка коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань банків, яка з 40,73 % у 2014 році знизилась до 36,17 % у 2015 році.

Стабільність фінансових ресурсів характеризує коефіцієнт структури зобов'язань, який визначається як відношення обсягів коштів на поточних рахунках клієнтів до їх строкових депозитів. Цей коефіцієнт показує ступінь залежності банків від поточних пасивів: чим нижча така залежність, тим більш ефективно і безпечно банки можуть використовувати ресурси. Національне

рейтингове агентство “Рюрік” рекомендує вважати ефективним значення коефіцієнта структури зобов’язань на рівні 0,50 [133]. Аналіз коефіцієнта структури зобов’язань виявив тенденцію до поступового зменшення залежності банків від коштів, розмішених на поточних рахунках клієнтів, та поступове зростання коштів на депозитних рахунках до початку 2014 року (табл.2.4).

Проте протягом 2014 року ситуація змінилася через політичні, економічні та військові події в Україні. Банківська статистика за 2014 рік свідчить про вплив коштів вкладників (особливо фізичних осіб) зі строкових депозитів. Разом з тим, такі ж обсяги коштів знаходяться на зберіганні на поточних рахунках банків. Це призводить до різкого зниження ліквідності банківських установ.

Таблиця 2.4

Динаміка коефіцієнта структури зобов’язань банків

Групи банків	Значення коефіцієнта за роками					
	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Група 1	0,59	0,57	0,6	0,54	0,51	0,62
Група 2	0,44	0,61	0,48	0,38	0,33	0,64
Група 3	0,57	0,56	0,39	0,42	0,37	0,48
Група 4	0,4	0,44	0,52	0,39	0,43	0,58
Разом	0,54	0,56	0,55	0,48	0,46	0,61

Джерело: складено за даними НБУ.

Міжгруповий аналіз коефіцієнта структури зобов’язань показав, що в посткризовий період стабільність ресурсної бази банків була майже однаковою, за винятком першої групи банків. Відтак, слід констатувати, що найменш стабільною виявилася ресурсна база найбільших банків, а отже, саме в цих банках спостерігається найвищий рівень загроз та небезпек. Вважаємо, що це пов’язано з широкими можливостями цих банків щодо запозичення коштів на міжбанківському ринку та отримання рефінансування від НБУ у разі виникнення критичних ситуацій. Це спонукає великі банки до проведення ризикової політики формування ресурсів, однак жодним чином не знижує рівень існуючих загроз.

Характеризуючи показники депозитного портфеля банків та їх динаміку слід відмітити, що основні надходження коштів здійснюються з двох джерел:

нефінансових корпорацій та домашніх господарств (рис.2.1).

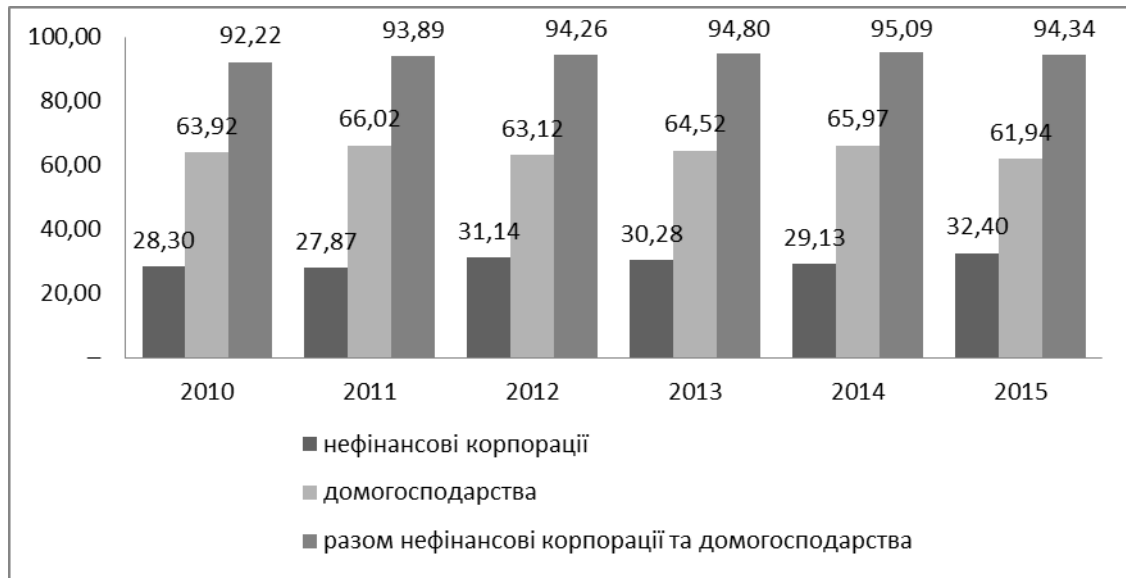

Рис.2.1. Частка нефінансових корпорацій і домашніх господарств у депозитах банків (на 01.01 вказаних років)

Джерело: складено за даними НБУ [85].

Результати аналізу структури та динаміки депозитної бази банків засвідчили, що основними кредиторами банків залишаються домашні господарства, частка яких у загальному обсязі депозитів склала 61,94 %, відповідно нефінансові корпорації формують 32,40% депозитного портфеля банків (на 01.01.2015 р.). Отже, депозити домашніх господарств за обсягами удвічі перевищують депозити нефінансових корпорацій (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка депозитного портфеля банків, млн.грн.

Періоди	Усього	У розрізі секторів економіки				
		Нефінансові корпорації	Інші фінансові корпорації	Домашні господарства	Сектор державного управління	Інші
01.01.2010	334953	94796	15621	214098	8586	1851
01.01.2011	416650	116103	19022	275093	4132	2298
01.01.2012	491756	153120	21799	310390	3894	2553
01.01.2013	572342	173319	20852	369264	5928	2977
01.01.2014	669 974	195 160	26 174	441 951	2 950	3 739
01.01.2015	636 846	200 774	27 008	401 548	3 014	4 502

Джерело: складено за даними НБУ.

Щодо строків розміщення, то депозити нефінансових корпорацій на вимогу складають близько 61% (станом на 01.01.2015 р.), а разом з депозитами строком до 1 року – 86% (рис.2.2).

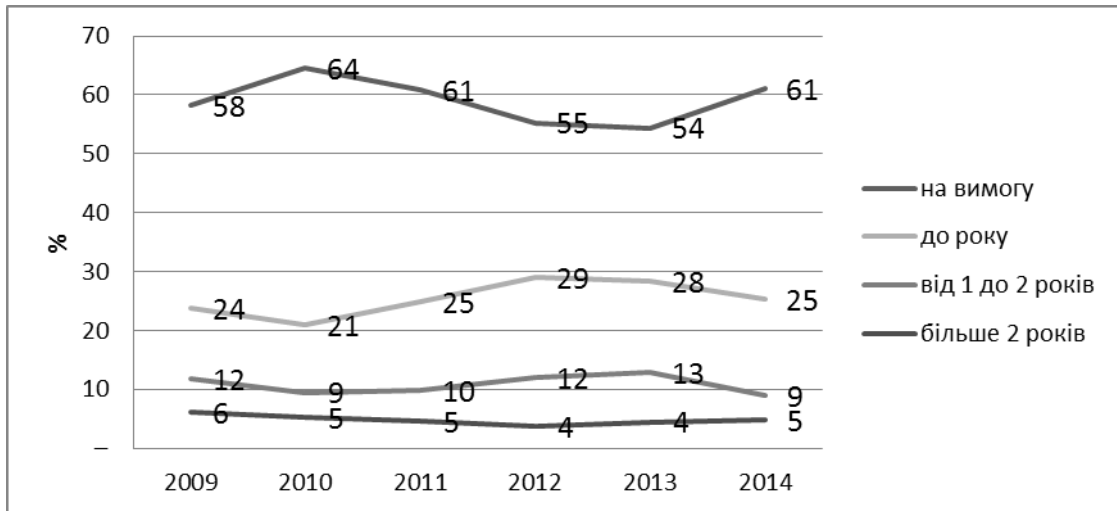

Рис.2.2. Частка депозитів нефінансових корпорацій за строками (розраховано за даними НБУ)

Джерело: складено за даними НБУ.

Динаміка депозитів домогосподарств демонструє близькі тенденції з депозитами нефінансових корпорацій, але їм властиві сильні коливання, адже окрім існуючих кризових подій, на поведінку населення впливають «ефект стадного інстинкту» та паніка (рис.2.3).

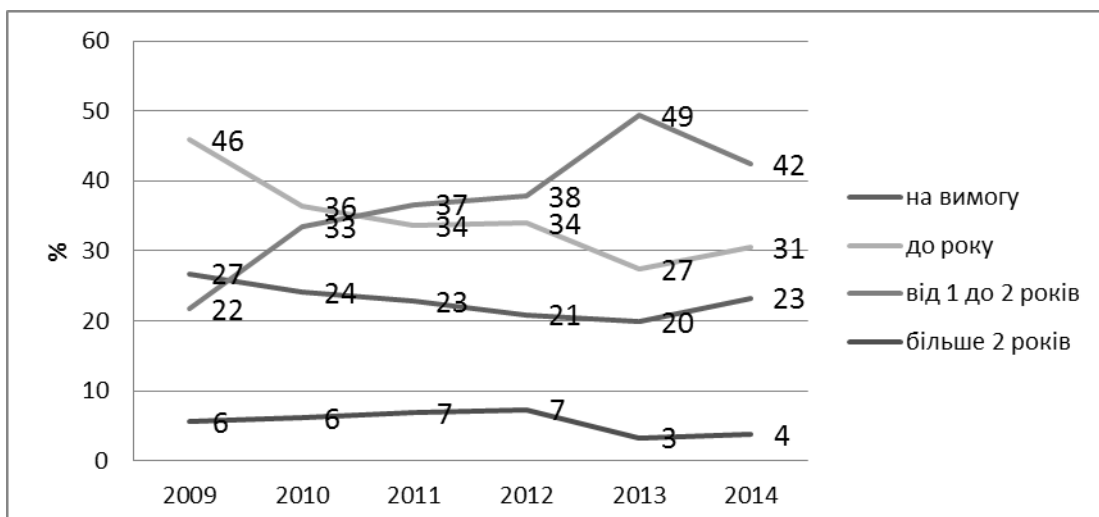

Рис.2.3 Частка депозитів домашніх господарств за строками (розраховано за даними НБУ)

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Після кризи 2008-09 рр. спостегіралося певне відновлення довіри до банків, про що свідчить зростання частки строкових депозитів нефінансових корпорацій на 10 п.п., яке мало місце в посткризовий період 2010-13рр. Протягом 2014 року частка депозитів на вимогу збільшилася на 7 п.п. з відповідним зменшенням строкових депозитів на 6 п.п. Це вказує на зниження рівня довіри до банківських установ, що стало результатом нестабільної їх діяльності, масової ліквідації неплатоспроможних банків, складної політико-економічної ситуації в країні. Економічна та політична нестабільність позначилася й на поведінці населення. Так, протягом 2014 року частка депозитів домогосподарств від 1 до 2 років знизилася на 7 п.п., в той час як частка поточних депозитів збільшилася на 3 п.п. Це свідчить про масовий відтік короткострокових депозитних коштів та розміщення їх населенням на поточних рахунках для можливості за потреби швидко отримати їх у користування. В той час частка депозитів до року збільшилась на 4 п.п., що пояснюється небажанням населення втрачати дохід за вкладками, в яких строки договору добігають кінця.

Проведений аналіз строкової структури депозитного портфеля банків показав, що ресурсна база є нестабільною, а строки її використання обмежені періодом 1 - 2 роки. Це означає, що довгострокове кредитування у діяльності банків є досить обмеженим, оскільки за наявної структури ресурсів надання довгострокових кредитів, в тому числі й іпотечних, створює додаткові ризики та загрози. До них належать ризик незбалансованого управління строками залучення пасивів і розміщення активів, а також загрози неможливості фінансування вже наданих кредитів. Про виникнення таких загроз свідчить й те, що у 2013 році кредитування майже на 74% відбувалось за рахунок депозитних коштів, що є свідченням надмірного зростання ризиків незбалансованого управління активами і пасивами та ризику ліквідності банків (табл. 2.6.).

Таблиця 2.6

Депозити в зобов'язаннях банків

Період, роки	Обсяг депозитів, млн.грн.	Обсяг кредитів, млн.грн.	Обсяг зобов'язань, млн.грн	Частка депозитів у зобов'язаннях,%	Частка депозитів у кредитах,%
2008	359740	792 244	806 823	44,59	45,41
2009	334953	747 348	765 127	43,78	44,82
2010	416650	755 030	804 363	51,80	55,18
2011	491756	825 320	898 793	54,71	59,58
2012	572342	815 327	957 872	59,75	70,20
2013	669 974	911 402	1 085 496	61,72	73,51
2014	636 846	965 692	1 110 390	57,35	65,95

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Результати аналізу показали, що частка депозитів у кредитному портфелі і зобов'язаннях банків є не тільки значною (понад 50%), а має тенденцію до збільшення, що формує залежність банків від депозитних ресурсів. Деяке скорочення кредитного портфеля у 2012 році і значне накопичення депозитів робить ситуацію досить ризиковою, оскільки обслуговування депозитного портфеля у такому разі призводить до значних витрат банків. Як показав аналіз, в останні роки темпи зростання депозитів перевищують темпи зростання кредитів. Досвід попередніх років змусив банки вдались до збереження своєї ліквідності шляхом накопичення коштів, навіть незважаючи на високу їх вартість (до 25% у гривні).

В умовах високої волатильності валютного курсу значні загрози створює валютна структура депозитного портфеля банків. В банках, які мали висококонцентрований портфель депозитів в іноземній валюті, загострилася проблема повернення вкладів. Як свідчить аналіз валютної структури банківських депозитів, яка відображає стабільність національної валюти та економічної ситуації в країні, в посткризовий період (після 2010 р.) спостерігалось зростання частки депозитів у гривні (рис 2.4). Проте в 2014 році ситуація різко змінилася і частка депозитів в національній валюті значно

зменшилася, що безпосередньо пов'язано з девальвацією гривні. Зростання валютних заощаджень протягом 2014 року пояснюється стрімким зростанням курсу долара відносно гривні, відповідно й перерахунком цих коштів в еквівалент національної валюти за новим курсом 15,77 грн за долар США проти попереднього курсу 7,99 [134]. За результатами 2014 року сума іноземної валюти в обігу збільшилась на 12 млрд.дол.США [131].

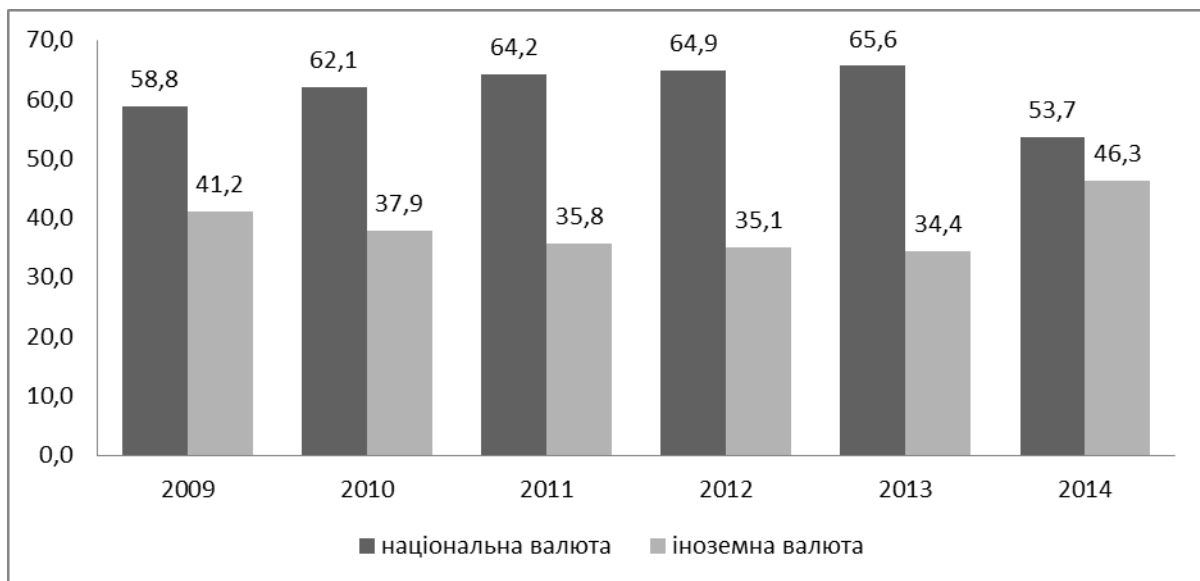

Рис.2.4. Валютна структура банківських депозитів, %

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Оцінюючи стан депозитних ресурсів, залучених вітчизняними банками, слід звернути увагу й на регіональний аспект. Безумовним лідером серед регіонів України за обсягом залучених депозитних ресурсів є Київський регіон. Так, станом на 01.01.2015 р. у банках Київщини було зосереджено 50 % залучених депозитних коштів (**Додаток Г**). Серед причин - найвища концентрація банків у регіоні: понад 2000 діючих структурних підрозділів банків із майже 13000 на 01.08.2015 р.[135]. Цьому сприяє й значна кількість суб'єктів господарювання, які обслуговуються в банках регіону, обсяги обороту коштів яких та рівень доходів населення є найбільшими в Україні. Разом з тим, у банків, які працюють в інших, не таких розвинутих регіонах, виникають додаткові загрози, пов'язані з невисоким рівнем доходів, а відповідно, й заощаджень населення, а також вільних грошових коштів у юридичних осіб. Це

є свідченням того, що кредитні можливості банків залежать також від їх регіонального розташування, а регіональні особливості створюють певні загрози та небезпеки.

На ресурсні можливості банків впливає також розподіл залучених ресурсів між групами банків (табл. 2.7). Закономірно, що у банківському секторі домінують найбільші банки (банки першої групи). Маючи досить розгалужену структуру, значні підприємницькі зв'язки, порівняно великий статутний капітал ці банки обслуговують значну кількість клієнтів, залучаючи їх кошти у порівняно великих обсягах.

Таблиця 2.7

Міжгрупова структура залучених коштів банків, %

Період	Банки 1 гр.	Банки 2 гр.	Банки 3 гр.	Банки 4 гр.
01.01.2010	69,58	14,98	7,35	8,09
01.01.2011	66,59	18,67	6,55	8,19
01.01.2012	66,94	15,04	7,85	10,17
01.01.2013	63,99	17,11	9,23	9,68
01.01.2014	65,36	16,55	8,33	9,76
01.01.2015	70,30	14,38	6,72	8,60

Джерело: розраховано за даними НБУ.

Починаючи з 2010 року частка коштів, залучених банками першої групи з різних джерел, склала понад 50% всіх залучених вітчизняними банками коштів, а в 2014 році цей показник перевищив 70%. Такі банки можуть суттєво впливати на депозитний і кредитний ринки, домінуючи в них. Звертає увагу й стабільність частки банків четвертої групи (малі банки), частка яких навіть в кризових умовах не знизилася нижче 8 %, чого не можна сказати про банки третьої групи. Це пояснюється тим, що банки четвертої групи у своїй більшості створені для обслуговування бізнесу відповідних бізнес-угруповань, а тому мають можливість формувати свій ресурс шляхом переливання коштів різних господарюючих суб'єктів з цих угруповань. Отже, ці банки можуть

формувати більш стабільну ресурсну базу, а значить демонструють й більш високу стійкість до загроз, в тому числі і у сфері кредитування.

Безпека кредитної діяльності банків також значною мірою залежить від рівня галузевої концентрації депозитного портфеля. Як показало дослідження, депозити банків є концентрованими у таких галузях як торгівля, операції з нерухомістю, переробна промисловість, сільське господарство. Наприклад, за п'ять років (2010-14 рр.) частка цих секторів економіки в депозитах банків склала близько 65% [85]. Слід зазначити, що ці види економічної діяльності значною мірою залежать від ринкової кон'юнктури, а тому традиційно є високо ризиковими. За ситуації, коли кількість збиткових підприємств у 2014 р. склала 33,7%, а в деяких галузях економіки й більше (операції з нерухомим майном – 43,7%), прогнозувати значне збільшення банківських ресурсів досить складно [136].

За таких умов основним постачальником депозитних ресурсів банків залишаються домашні господарства. За даними державної служби статистики України, заощадження населення у структурі його витрат скоротилися до 5,3 % (на 01.01.2015р.), в той час як витрати на придбання товарів і послуг сягають майже 90%, податки та інші обов'язкові платежі знаходяться в межах 7 - 8% всіх витрат [136]. Тобто, можна вважати, що домашні господарства, за існуючого підходу до заощаджень, вичерпали свої можливості і не можуть значно збільшити ресурси банків.

Формування ресурсів банки з основних джерел постачання депозитних вкладів, якими є домашні господарства та нефінансові корпорації, здійснюється в умовах невизначеності та низки різноманітних залежностей (табл.2.8)

Таблиця 2.8

Умови формування депозитних ресурсів банків домогосподарств та нефінансових корпорацій

Умови формування депозитних ресурсів банків	
Домашні господарства	Нефінансові корпорації
<ul style="list-style-type: none"> - залежність населення від обсягів та своєчасності отримання заробітної плати; - залежність від довіри населення до банків; - залежність від економічної ситуації в країні та на валютному ринку; - залежність від політики, яку проводять банки на ринку депозитів, умов депозитних взаємовідносин 	<ul style="list-style-type: none"> - залежність від кон'юктури ринку, обсягів виробництва та реалізації продукції; - залежність від ефективності економічних зв'язків, рівня конкуренції на ринку; - залежність від оборотності коштів, курсу валют, ділових очікувань; - залежність від взаємовідносин з державними органами контролю та нагляду.

Джерело: складено автором.

Разом з тим, існують потенційні можливості для нарощування ресурсної бази банків. Як показують дослідження, проведені компанією Gfk Ukraine, 28% заробітної плати громадяни отримують неофіційно, що може становити до 394016 млн.грн [137]. На наявність тіньового ринку праці вказують і офіційні джерела, акцентуючи увагу на тому, що близько третини працюючого населення отримує неофіційну заробітну плату, яка може становити понад 140 млрд.грн. щороку [138]. За даними тієї ж компанії GFK Ukraine на банківських картках і поточних рахунках в банках тримають свої кошти 12% громадян (включаючи зарплатні проекти) і лише 7 % населення для збереження своїх заощаджень обирають банківський депозит [139]. Крім того, слід враховувати заощадження населення, які зберігаються поза банківськими рахунками і обсяги яких за різними підрахунками складають 92 млрд. дол. США та 283 млрд. грн.[140]

Не можна також оминати увагою ситуацію із заборгованістю із заробітної плати громадян, яка протягом останніх років залишається доволі значною (табл.2.9).

Таблиця 2.9

**Динаміка заборгованості із виплати заробітної плати населення
України**

Період	2008 р	2009 р	2010 р	2011 р	2012 р	2013 р	2014 р
Заборгованість по заробітній платі, млн..грн	1736,7	1641,0	1340,9	1105,5	950,5	893,7	1320,1

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики [136].

Це дозволяє зробити висновок, що у разі активізації роботи банків з населенням країни, стабілізації політичної, економічної та соціальної ситуації, можна очікувати значного збільшення депозитних надходжень до банків.

Ще одним потенційним джерелом нарощування ресурсної бази банків є тіньовий сектор, який за різними оцінками складає від 30% до 65% ВВП [141, 142]. Із врахуванням детінізації економіки країни потенційні ресурсні можливості банківського ринку України можуть скласти ще один баланс банківської системи. Якщо завдяки заходам, вжитим владою для детізації економіки, цей показник знизиться до рівня Європейських країн (не більше 20%), банки можуть очікувати на додаткове поповнення своїх ресурсів від 10 до 30% ВВП, що складатиме 156,6-469,8 млрд. грн. (за даними Міністерства фінансів України у 2014 р. номінальний ВВП складав 1566728 млн. грн.) [143].

На реальність отримання такої суми коштів вказують і дані Державної служби фінансового моніторингу, за якими сума виявлених фінансових операцій з легалізації (відмивання) незаконно отриманих доходів у 2012 році становила 98,5 млрд.грн., а у 2014 році - вже 267,4 млрд. грн [107]. Таким чином, тіньовий сектор економіки та фінансові операції, пов'язані з легалізацією коштів, слід розглядати як потенційні джерела формування ресурсів банків.

Вивчаючи зв'язок депозитів з кредитами вітчизняними науковцями було доведено, що збільшення депозитів на 1 млн. грн. в депозитному портфелі може забезпечити збільшення кредитів на 1,27 млн. грн., а з імовірністю 0,95 кредити можуть збільшуватись у проміжку 1,11-1,41 млн. грн. [144]. За таких умов,

враховуючи попередні міркування та розрахунки щодо використання заощаджень населення та виведених із «тіні» коштів і залучення їх на банківські депозити, в перспективі існує можливість нарощування сукупного кредитного портфеля банків до суми 1,5-2 трлн. грн.

Отже, проведене дослідження структури, обсягів та умов формування кредитних ресурсів банків дозволяє зробити такі висновки.

Аналіз ресурсної бази банків показав, що основну їх частку складають депозити фізичних і юридичних осіб, залишки коштів клієнтів на поточних рахунках, кошти банків та капітал банків, а структура і кількість джерел формування банківських ресурсів протягом останніх років залишається без змін. Разом з тим, в процесі формування ресурсів банки під впливом особливостей ситуації були вимушені збільшити свій статутний капітал, що покращило їх капіталізацію і здатність поглинати збитки від реалізованих ризиків.

Існуюча ресурсна база банків може забезпечувати здійснення кредитних операцій без зниження банківської ліквідності лише в тих обсягах, в яких це здійснюється за сучасних умов. Суттєве збільшення обсягів кредитних ресурсів, а отже й розширення обсягів кредитування, за рахунок активізації маркетингу, реклами та заходів заохочення, які зазвичай проводять банки, найближчим часом не можливе. Основними причинами такого стану є недовіра населення до банків та суттєве підвищення валютних і процентних ризиків.

До поглиблення цієї ситуації також призводять незначні і не стабільні доходи громадян та суб'єктів господарювання, одноманітність банківських продуктів, скорочення всіх видів інвестування, відсутність ефективних заходів, спрямованих на детінізацію економіки країни, висока конкуренція на ринку банківських ресурсів і не менш висока їх вартість. Крім того, події останніх років зумовили досить обережну поведінку банків як до залучення коштів до ресурсної бази, так і до їх використання, що, у свою чергу, призвело до вкладання банківських коштів у менш дохідні операції, але з мінімальним ризиком, наприклад, депозитні сертифікати НБУ.

Проведене в роботі дослідження процесу формування кредитних ресурсів довело, що в Україні існують потенційні джерела їх поповнення. Визначено, що до цих джерел належать: тіньовий сектор, фінансові операції, пов'язані з легалізацією коштів, заробітна плата громадян, отримана неофіційно, заборгованість із виплати заробітної плати. Разом з тим очевидно, що без втручання держави банки не в змозі використати існуючі потенційні джерела поповнення ресурсів. Насамперед, загострилася необхідність кардинального перегляду існуючих заходів щодо детінізації ринку фінансових послуг та ринку праці.

Вимагають реформування і взаємовідносини держави та бізнесу, спрямовані, насамперед, на послаблення тиску (в т.ч. й податкового). Це дозволить збільшити кількість прибуткових суб'єктів підприємництва. На цей час кризові явища в країні, складна політична ситуація, недовіра населення до банків сформували ситуацію, за якої обсяги готівки поза банками зросли на 21,6% протягом 2014 року. Всі ці чинники формують ризикове середовище діяльності банків, створюючи додаткові небезпеки, загрози та ризики.

2.2. Аналітична оцінка рівня безпеки кредитного портфеля банків України

На рівень безпеки кредитної діяльності банків, яка є сукупністю операцій з формування кредитних ресурсів та розміщення їх на кредитному ринку, впливає як стабільність ресурсної бази банків, так і стан кредитного портфеля банків, проаналізований з погляду безпеки. Індикаторами рівня безпеки кредитної діяльності банків визначено такі показники: частка кредитного портфеля в загальних активах частка простроченої заборгованості; коефіцієнт

покриття кредитів резервами. Для того, щоб зробити висновки щодо рівня безпеки фактичні значення цих показників порівнюються з граничними (або допустимими) значеннями. Перевищення граничних значень сигналізує про зростання небезпек та загроз в кредитній діяльності банку. Граничні значення індикаторів рівня безпеки кредитної діяльності банків визначено, виходячи з вивчення міжнародного досвіду та практичної діяльності банків, а саме: безпечний рівень частки кредитного портфеля в загальних активах має складати не більше 65-70%; частка простроченої заборгованості – не більше 7%; коефіцієнт покриття кредитів резервами – до 10%.

Проведений аналіз банківського кредитування продемонстрував нерівномірну його динаміку в період 2009-2015 рр. та високий рівень ризиків і загроз, оскільки всі індикатори рівня безпеки перевищили граничний рівень (табл.2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка показників кредитної діяльності банків

Показник/роки (на 01.01)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
Активи, млн. грн	880 302	942 088	1054 280	1127 192	1278095	1316852	1405642
Кредити надані (КП), млн. грн	747348	755030	825320	815327	911 402	1020 667	1059854
Частка КП в активах, %	84,89	80,14	78,28	72, 33	71,3	76,4	75,4
Резерви під активні операції, млн. грн	122433	148839	157907	141319	131 252	204 931	279963
Коефіцієнт покриття кредитів резервами, %	13,28	14,96	18,6	16,2	13,28	14,96	18,6
Прострочена заборгованість за кредитами, млн. грн	69935	84851	79292	72520	70178	137790	202432
Частка простроченої заборгованості в КП, %	9,3	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	19,1

Джерело: складено автором за даними НБУ [85].

*2016 р - прогноз

Аналізуючи процес кредитування економіки вітчизняними банками,

спостегіраємо позитивну динаміку сукупного кредитного портфеля банків у 2010-11 рр. і зниження обсягів кредитування, починаючи з 2012 року. Враховуючи нестабільну економічну і політичну ситуацію в країні та непередбачуваний її розвиток, банки перейшли від ризикового кредитування до досить обережної кредитної політики, прагнучи максимально зберегти свої ресурси. Про це свідчить зниження частки кредитного портфеля в активах з майже 85% (2008-2010рр.) до 71% (2014р.). З погляду забезпечення безпеки таку тенденцію слід оцінити позитивно, оскільки значення показника майже дорівнює граничному.

Кредити суб'єктам господарювання надаються, в основному, на поповнення обігових коштів, оскільки близько 80% кредитних коштів юридичних осіб спрямовується у поточну діяльність, що не забезпечує розширеного виробництва. Такій ситуації сприяє і невисока активність позичальників, особливо фізичних осіб. Частка останніх у кредитах знизилась з 29,7% у 2009 р. до 17,9% - у 2014 р. (табл. 2.11). Збільшення обсягів кредитування юридичних осіб хоч і демонструє висхідну тенденцію, але динаміка темпів їх зростання нерівномірна, зміни знаходяться в межах ± 7 п.п. Кредитування фізичних осіб відбувається переважно у формі споживчих кредитів, які склали 66,4 % (на 01.01.2015р.) від загального обсягу кредитів домогосподарствам.

Таблиця 2.11

**Частка кредитів юридичних та фізичних осіб
у сукупному кредитному портфелі банків**

Показник	Частка за термінами, %*					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кредити юридичних осіб	63,5	67,3	70,3	74,7	76,7	77,9
Кредити фізичних осіб	29,7	24,7	21,1	19,8	18,4	17,9

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Слід відмітити й скорочення термінів кредитування. На початок 2015 р. довгострокове кредитування складало менше третини наданих кредитів (табл. 2.12). Це й закономірно, адже переважна частина ресурсної бази банків сформована за рахунок короткострокових коштів, відтак банки не мають можливості в необхідних обсягах забезпечувати довгострокове кредитування. Тобто, банки мають все менше можливостей формувати свої перспективи щодо отримання прибутків від кредитних операцій. Очевидно, що частково така ситуація є наслідком негативного досвіду попередніх років, коли кредити, особливо в іноземній валюті, здебільшого надавались на тривалий термін, тоді як іноземні інвестиції банки залучали на нетривалий термін з перспективою подальшого перекредитування [145, 146]. У кризовий період така незбалансованість за строками призвела до кризи ліквідності та зумовила виникнення серйозних проблем у взаємовідносинах банків з іноземними кредиторами. В цілому приведення у відповідність строків пасивів і активів слід оцінити як позитив з погляду забезпечення безпеки кредитної діяльності банків.

Таблиця 2.12

Частка довгострокових кредитів у кредитному портфелі банків

Показник, млн. грн	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015
Кредити суб'єктам господарювання	474991	508288	580907	609202	698 777	802 582
Кредити фізичним особам	222538	186540	174650	161775	167 773	211 215
Довгострокові кредити, млн. грн.	225 623	214 446	203 385	176 394	173 961	217 280
Частка довгострокових кредитів, %	30,19	28,40	24,64	21,63	19,09	21,29

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Враховуючи обмежені можливості вітчизняних позичальників, банки не завжди прагнуть збільшувати свої кредитні ресурси, зважаючи на відносно

високу їх вартість. Як наслідок, це призвело до падіння обсягів кредитування і зниження темпів його зростання в останні роки (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Темпи зростання основних показників кредитування у діяльності банків,
%**

Показники	Період						
	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015
Темпи зростання обсягів кредитів	163	94	101	109	98,7	111,8	106,0
Темпи зростання обсягів кредитування суб'єктів господарювання	171,1	100,5	107	114,2	104,8	114,7	107,6
Темпи зростання обсягів кредитування фізичних осіб	174,9	82,7	83,8	93,6	92,6	103,7	102,7
Темпи зростання обсягів довгострокового кредитування	173,8	87	99,5	94,5	92,4	98,6	117,0
Темпи зростання обсягів простроченої заборгованості	283,3	358,2	121,3	93,4	91,4	96,8	158,2
Темпи зростання обсягів резервів банків під активні операції	239,7	252,9	121,5	106	89,4	92,9	126,9

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Очевидно, що активне відновлення кредитування в умовах обмежених ресурсів спричяє зниження запасів ліквідності банків, насамперед у національній валюті, що у разі погіршення економічної ситуації може негативно позначитись на платоспроможності окремих банківських установ. Також на зміні обсягів кредитування позначається й невисока кредитоспроможність позичальників, особливо тих із них, чиї кредити були реструктуризовані та пролонговані. У структурі кредитних портфелів окремих банків такі кредити складають до 50% і більше. Очікувані надходження від таких кредитів не відбулись або відбулись у непланованих обсягах. Насамперед, йдеться про частку валютних кредитів, яка у кредитних портфелях банків ще залишається значною (до 40%) [147]. Тобто, наповнення банків

кредитними ресурсами за рахунок повернення кредитів є незначним і не може суттєво впливати на зростання обсягів кредитування.

Жорстка монетарна політика НБУ та економічна невизначеність сформували у 2012 році ситуацію, яка призвела до різкого збільшення процентних ставок, а отже й вартості кредитних ресурсів, яка складала 28,0-30,0%. Висока ціна кредитів та недостатність гривневих ресурсів зумовили практично повне зупинення іпотечного кредитування та фінансування інвестиційних проектів. Аналітики вважають, що втрата частки кредитного портфеля була здійснена штучно на користь зростання залишків у валюті для підтримання гривневої ліквідності [148].

Порівняння темпів зростання банківських кредитів та депозитів показує, що протягом 2010-14 рр. депозити зростали вищими темпами, однак протягом 2014 року співвідношення змінилося на протилежне (табл. 2.14). Це формує небезпеки та підвищує ризики незбалансованого управління активами і пасивами банків.

Таблиця 2.14

Темпи зростання банківських депозитів і кредитів

Період	Депозити	Кредити
2008	126	163
2009	93	94
2010	124	101
2011	118	109
2012	116	98
2013	117	112
2014	100	106

Джерело: розраховано на основі даних НБУ[85].

В той же час, вищі темпи зростання депозитного портфеля порівняно з темпами кредитування, перевищення (майже в двічі) обсягів резервів під активні операції над обсягами простроченої кредитної заборгованості, а також зниження більше майже на 10 п.п. частки кредитів в активах банків протягом останніх п'яти років вказує на: а) досить обережну кредитну політику банків

у посткризовий період, прискіпливу оцінку ними кредитоспроможності позичальників; б) прагнення банків зберегти свої ресурси в умовах непередбачуваного розвитку економічної і політичної ситуації в країні; в) наявність значно більших обсягів (ніж про це офіційно заявлено) проблемних кредитних боргів.

Про зростання загроз та небезпек у кредитній діяльності банків сигналізує надмірне зростання частки проблемних кредитів, яка протягом 2014 року збільшилась на 5,8 п.п. і на 01.01.2015 становила 13,5% сукупного кредитного портфеля банків. Різке зростання прострочених кредитів спостерігалось у 2009-10рр. на фоні світової фінансової кризи. Накопичення простроченої кредитної заборгованості відбувалося досить інтенсивно і тримається на високому рівні протягом останніх п'яти років (рис.2.5)

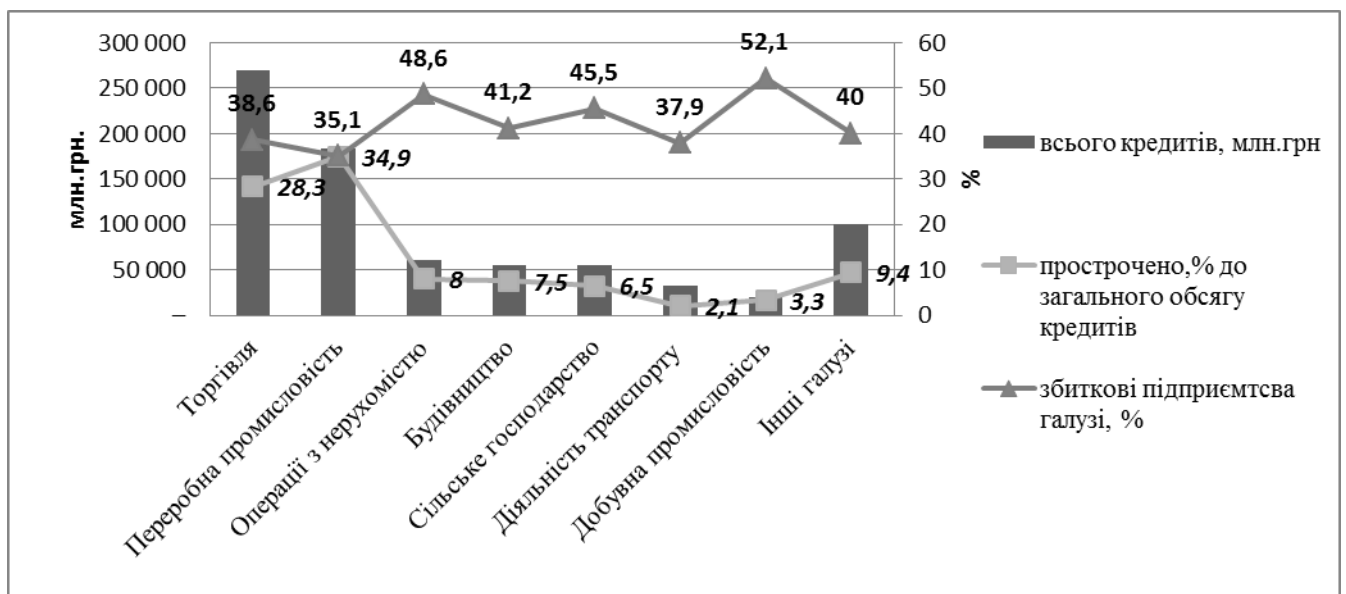

Рис. 2.5. Галузева структура кредитного портфеля банків України (на 01.01.2015р.)

Джерело: побудовано автором за даними НБУ.

Безпека кредитної діяльності банків також значною мірою залежить від рівня концентрації кредитного портфеля (галузевої, портфельної, валютної, географічної). Як показало дослідження, кредитні портфелі банків є висококонцентрованими у таких галузях як торівля, операції з нерухомістю,

переробна промисловість, сільське господарство, а також сектор домашніх господарств. Ці галузі традиційно є високо ризиковими (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Структура кредитів нефінансових корпорацій за цільовим призначенням

Показники	% за періодами									
	01.01. 2011		01.01. 2012		01.01. 2013		01.01. 2014		01.01. 2015	
	Всього	Прострочено	Всього	Прострочено	Всього	Прострочено	Всього	Прострочено	Всього	Прострочено
Торгівля	34,8	35,3	36,3	32,7	36,4	39	38,8	37,7	35,3	28,3
Переробна промисловість	24,3	22,9	21,6	25,2	20,8	22,5	19,6	25,9	21,8	34,9
Операції з нерухомістю ³	15,5	14,2	15,9	18,2	17,5	15	7,3	10,2	8,0	8,0
Будівництво	8,6	11,4	7,7	11,6	6,1	10,7	7,3	8,6	7,4	7,5
Сільське господарство	5,3	4,8	5,9	4,6	6	4,7	6,3	4,8	7,1	6,5
Діяльність транспорту і зв'язку ^і	4,2	3,1	5	3,2	5	2,6	3,6	1,9	4,2	2,1
Добувна промисловість	2,6	-	2	-	2,6	-	2,5	3,3	2,5	3,3
Інші галузі	4,7	8,2	5,6	4,5	5,6	5,5	14,5	7,5	13,7	9,4

Джерело: розраховано за даними НБУ.

Розглядаючи сектори діяльності нефінансових корпорацій слід констатувати, що основною сферою кредитування були торгівля, ремонт автомобілів, переробна промисловість та операції з нерухомістю. Це пояснюється специфікою діяльності цих галузей, яка характеризується порівняно невеликою тривалістю обігу коштів і можливістю задоволення кредитних потреб суб'єктів за рахунок короткострокового кредитування. Прагнучи до мінімізації своїх ризиків і зважаючи на ресурсні можливості, банки надають перевагу саме цим напрямкам кредитування. Разом з тим, галузі з більш тривалим технологічним циклом виробництва (сільське господарство,

будівництво, добувна промисловість, транспорт і зв'язок) у кредитуванні банків займають значно меншу частку (в середньому 20,3%). Як наслідок, переважна частина кредитів, наданих суб'єктам господарювання, спрямовується у поточну діяльність (більше 80%), де використання коштів відбувається досить швидко і отримані в порівняно короткі терміни результати дають змогу суб'єктам господарювання швидко розрахуватись з банками. Така ситуація вигідна і банкам, оскільки вони мають змогу забезпечувати контроль цільового використання наданих кредитів та оперативно повернути кошти, зменшуючи тим самим свої ризики.

Домінуючими у сфері кредитування домашніх господарств, як вже відмічалось, залишаються споживчі кредити (рис. 2.6). Після деякого спаду цього виду кредитування у 2008-2009 споживчі кредити до 2014 року мали стійку тенденцію до зростання і станом на 01.01.2014 р. становили 71% кредитів домогосподарств. Складні економіко-політичні події в країні негативно позначилися на купівельній спроможності населення. Тому частка споживчих кредитів за 2014 рік знизилася на 4,6 п.п. і станом на 01.01.2015 року становила 66,4 % від обсягу всіх кредитів, наданих домогосподарствам. Кредити у будівництво, як більш довгострокові, мають тенденцію до зменшення.

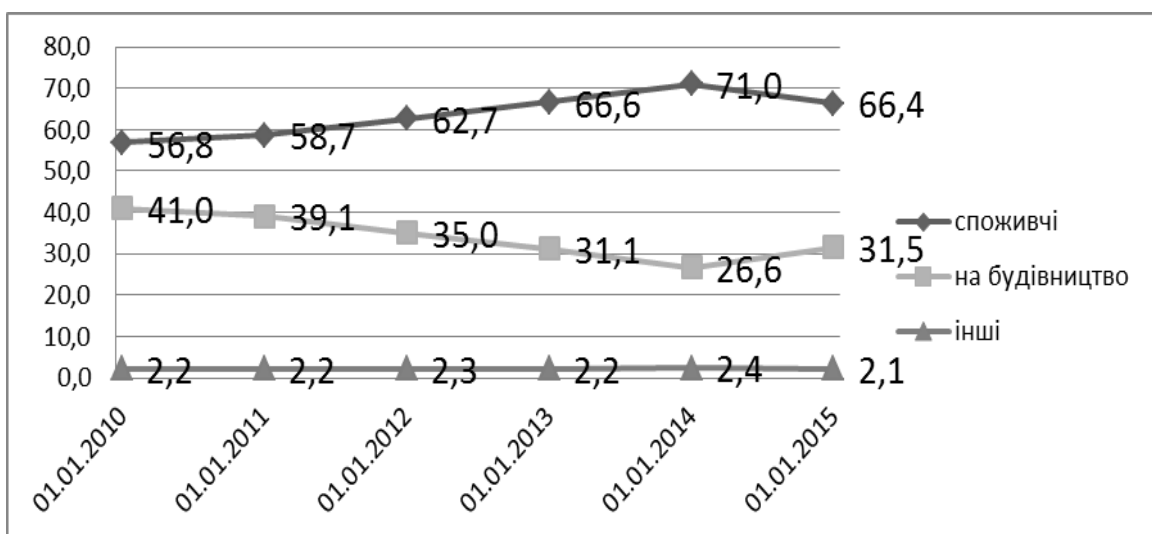

Рис. 2.6. Динаміка структури кредитів домашніх господарств*

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Характеризуючи динаміку структури кредитів суб'єктів господарювання за видами валют, слід відмітити тенденцію до зменшення обсягів кредитування у валюті з 42% у 2007 р. до 35,1% у 2012 р. Довгострокові кредити значною мірою є валютними (37% станом на 01.01.2013 р.) і сформовані переважно за рахунок тих позик, які були надані в докризовий період [149].

Протягом аналізованого періоду для зниження рівня заборгованості банки вдавались до традиційних підходів – роботи з позичальниками (переговори, судові розгляди боргових справ, передача боргів в роботу колекторів і т.д.), які за високих обсягів боргів були не достатньо ефективними. Не на стороні банків було й вітчизняне законодавство, яке дозволяло боржникам штучно затягувати розгляд боргових справ у судах, визнавати кредитні угоди не дійсними, утворювати умови, за яких банки у короткий термін не могли повернути позичені кошти. Тобто, сформувалась частка кредитних боргів, на які банки не могли ефективно впливати щодо їх повернення. Одним із напрямів, за яким відбувалось зниження частки прострочених боргів у структурі кредитних портфелів банків стало, так зване, “розмивання” їх через надання нових кредитів. Зміна якості кредитних портфелів банків відбувалась також через продаж певної частки портфелів [148]. Незважаючи на вжиті банками заходи щодо зменшення прострочених кредитів, їх частка у сукупному портфелі банків утримується в межах 10% уже п'ять років поспіль [85].

Характеризуючи можливості банків поглинати збитки від прострочених кредитних боргів, варто відзначити й певні позитивні тенденції, але лише щодо показників сукупного капіталу банків (рис. 2.7). Однак, така ситуація не характеризує усі банки, адже окремі з них можливостей для поповнення капіталу не мають, а отже знаходяться під загрозою отримання статусу проблемного банку.

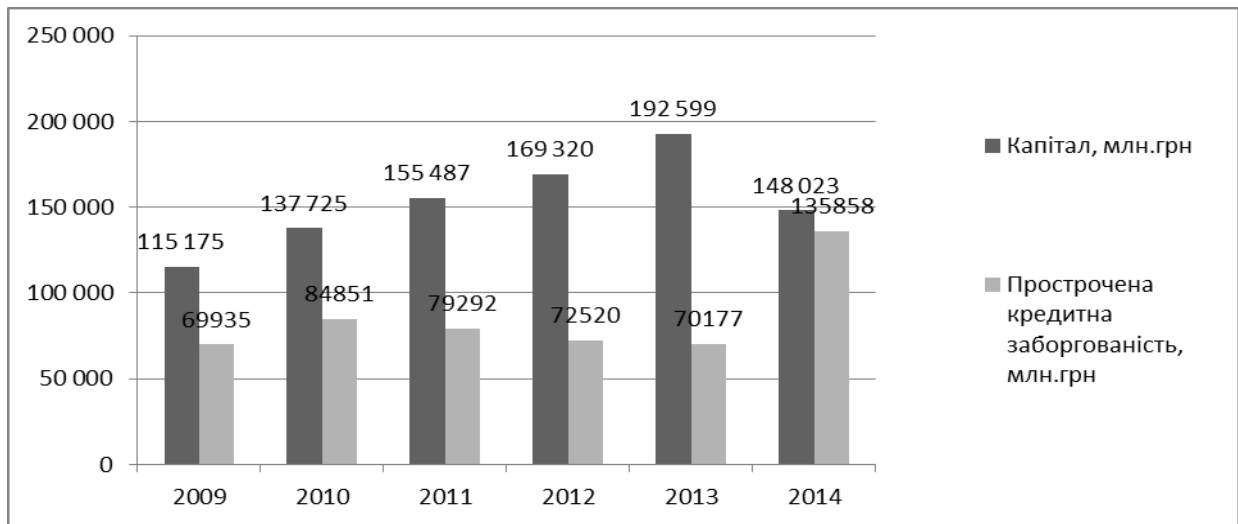

Рис. 2.7. Співвідношення капіталу банків і простроченої заборгованості за кредитами

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Ще один фактор, який впливає на безпеку кредитування, це вартість грошей, яка відображається у процентних ставках. Так, протягом аналізованого періоду процентні ставки (як за депозитами, так і за кредитами) характеризувалися різкими коливаннями, зокрема протягом року могли змінюватися в межах 10-15%. Ставки за валютними кредитами і депозитами більш стабільні, а серед протягом року зазвичай знаходився в межах 5-7%. Динаміка ставок за останні п'ять років показує, що рівень їх волатильності постійно зростає (Додаток Д). Така ситуація вказує на те, що банки вкрай обережно ставляться до формування своєї процентної політики, розуміючи наявність досить вузького коридору, в якому вони можуть оперувати процентними ставками і хиткої ситуації щодо взаємовідносин зі своїми клієнтами та довіри до банків. Зменшення спредів (різниці між кредитними і депозитними ставками) вважається позитивною тенденцією, тому й позитивно впливає на стан безпеки банку.

Останнім часом окремі банки при кредитуванні застосовують плаваючі ставки, які складаються з стабільної частини та змінної – прив'язаної до вартості ресурсів. Вважається, що такий підхід найбільш прийнятний в ситуації, яка склалася в країні, зокрема через брак довгострокових ресурсів і заборону підвищувати ставки за діючими кредитами [150]. Це свідчить про те,

що банки активно шукають прийнятні варіанти ведення кредитної діяльності, які спрямовані, насамперед, на забезпечення прибутковості діяльності банку.

Аналізуючи кредитні можливості банків, слід звернути увагу на умови, в яких вони здійснюють свою діяльність. Як свідчать дані Держкомстату України, частина галузей економіки України залишається збитковими (будівництво, операції з нерухомістю), частина з нестійкими прибутками (промисловість, діяльність транспорту і зв'язку).

Проведене дослідження свідчить, що банки завжди будуть знаходитись в умовах обмеженого ресурсу (в т.ч. і кредитного) і обмеженого попиту на банківські кредити. За таких обставин у кредитній діяльності банків формується тенденція, за якої кредитні ресурси дорожчають, кредитний ризик, а з ним і вартість кредитів, зростають, кількість клієнтів, здатних користуватись кредитами, обмежена. Вся ця сукупність факторів формує високу імовірність конкурентних загроз, недобросовісної конкуренції банків та недобросовісної поведінки їх клієнтів, а призводить до зростання небезпек та ризиків.

В той же час банки, здійснюючи пошук нових підходів до кредитування своїх клієнтів, вдаються до ризикових, але високодохідних, способів вкладання кредитних коштів. Так, у 2011-2012 роках на ринку активізувався такий спосіб як без заставне споживче кредитування на короткий термін (до 1 року), яке проводиться, як правило, через використання пластикових платіжних засобів і надання кредитів готівкою. Кількість банків, які видавали готівкові кредити, у 2012 році зросла на 78% [151]. Аналітики вважають, що такі кредити є перспективними і тому можна очікувати зростання кредитної активності банків саме в секторі споживчого кредитування. Більше того, за даними Бюро кредитних історій «Українське кредитне бюро» мінімальний рівень ринку кредитування фізичних осіб (кількість громадян, які бажають отримати банківський кредит) складає 6,9 млн. осіб. Тобто, у банків є достатньо перспектив щодо залучення громадян у такий спосіб до їх кредитування [152].

Для порівняльного аналізу стану безпеки кредитної діяльності на рівні окремих банків обрано три вітчизняних банки: ПАТ “Альфа-банк”, ПАТ

“Універсал Банк”, ПАТ КБ “Приватбанк”, період дослідження – 6 років (2009-2014 рр.). Результати кредитної діяльності банків аналізувались за даними їх щорічних фінансових звітів, що дозволило виявити особливості кредитної діяльності кожного із них.

За результати проведеного дослідження встановлено, що ПАТ “Альфа Банк” має не зовсім стабільну ситуацію у своїй кредитній діяльності, яка характеризується значною часткою прострочених та знецінених кредитів у кредитному портфелі банку (в окремі періоди до 85%), а також демонструє спадну тенденцію щодо залучення кредитних ресурсів і їх розміщення (рис. 2.8).

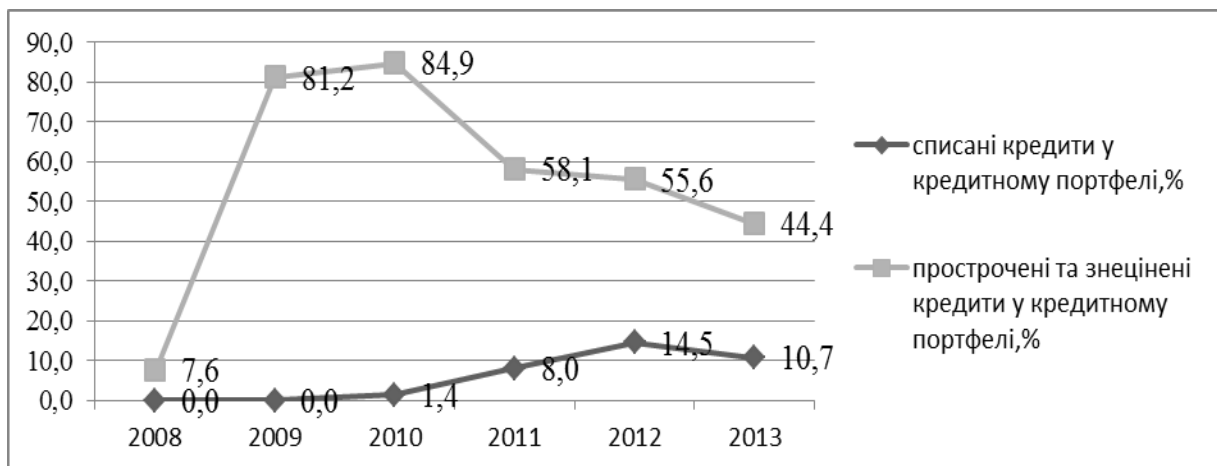

Рис.2.8. Динаміка прострочених, знецінених та списаних кредитів

ПАТ “Альфа Банк” у його кредитному портфелі

Джерело: розраховано та складено за даними фінансової звітності банку [153].

Частка кредитів в активах банку, як і кредити в залучених коштах, зменшились за шість останніх років на 10%. Сформовані резерви під знецінені кредити склали 22,5% обсягу зазначених кредитів станом (станом на початок 2014р.). Обсяги списаних за рахунок резервів кредитів у 2013 році склали 2163518 тис. грн. або 10% кредитного портфеля.

Основні сфери кредитування: будівництво, операції з нерухомістю, торгівля, в окремі роки – переробна промисловість. Переважну частину позичальників складають юридичні особи (більше 75%). До 2010 року кредитні ресурси формувались в основному за рахунок коштів юридичних осіб.

Починаючи з 2010 року кошти фізичних осіб стали переважати при формуванні таких ресурсів і на початок 2014 року кошти фізичних осіб склали 58,5% всіх залучених коштів. До 30% залучених коштів банку складають кошти на вимогу (Додаток Е). Дохідність кредитних операцій після 2009 р. зменшилась більше, ніж на 25%.

ПАТ “Універсал Банк” протягом п’яти років дослідження має спадну тенденцію як у кредитуванні, так і в залученні кредитних ресурсів. Кредитні операції в активах банку скоротились більше, ніж на 15%, а обсяг кредитів у залучених коштах - на 17%. Прострочені та знецінені кредити в окремі періоди досягали майже 50% у структурі кредитного портфеля банку і лише у 2012 році банку вдалось довести обсяг таких кредитів до до кризового рівня (рис. 2.9).

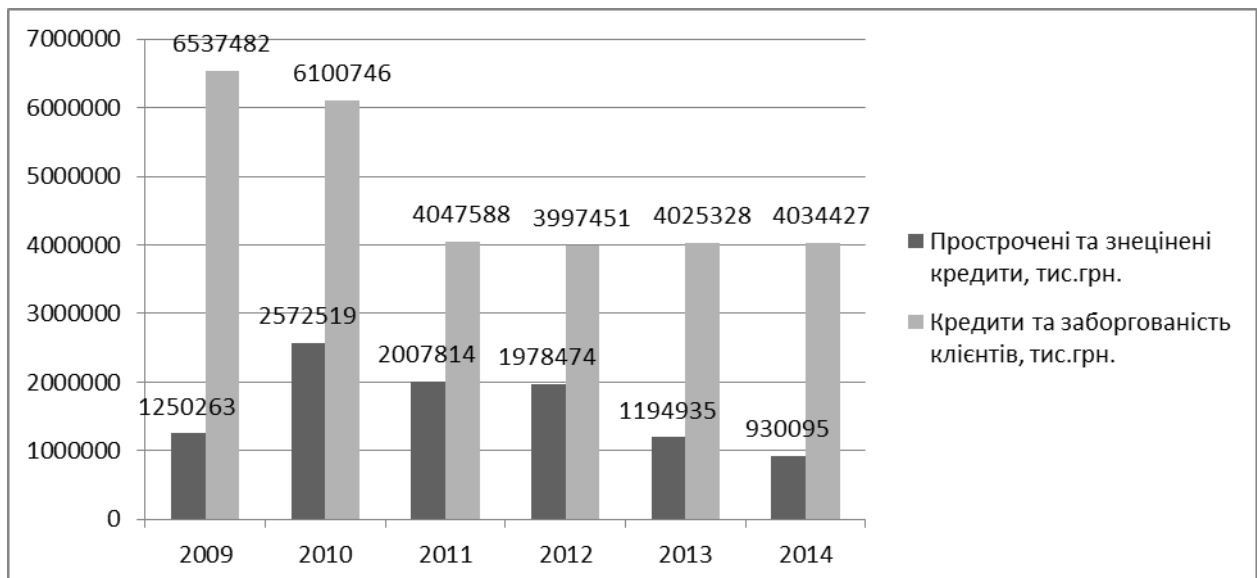

Рис. 2.9. Динаміка кредитного портфеля ПАТ “Універсал Банк” та частки прострочених і знецінених кредитів*

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності банку [154]

Основними позичальниками ПАТ “Універсал Банк” до 2012 року були фізичні особи (близько 75%). Основними секторами економіки, які кредитуються банком, є торгівля (до 30%) та операції з нерухомістю (до 15%). Починаючи з 2011 року банк почав списувати прострочену та знецінену кредитну заборгованість, обсяг такого списання досяг 37,3%. Процентні доходи банку від кредитних операцій постійно знижувались. Ситуація позначилась і на власному капіталі банку, тенденцію до зменшення якого

вдалось зупинити лише у 2012 році. Основним джерелом залучення кредитних ресурсів банк обрав кошти фізичних осіб, при цьому частка коштів на вимогу в окремі періоди становила 70% і більше. Значна частка ресурсів залучалася з інших банків (Додаток Ж).

Провідне місце у сфері кредитної діяльності банків займає ПАТ КБ “Приватбанк”. Темпи зростання кредитних ресурсів і кредитного портфеля банку у 2014 р. перевищували 122% та 125% відповідно (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

**Темпи зростання обсягів залучених коштів та виданих кредитів
ПАТ КБ “Приватбанк”**

Показники	Періоди					
	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Залучені кошти, %	180,6	96,8	135,4	113,7	116,3	122,3
Кредити, %	173,4	93,6	138,9	118	112,6	125,3

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності банку [155]

Частка кредитів у активах банку знаходились в межах 75%. Прострочені та знецінені кредити в структурі кредитного портфеля не перевищували 15%. Практично зберігалася висхідна тенденція доходів від кредитних операцій (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Процентні доходи від кредитних операцій ПАТ КБ “Приватбанк”, тис. грн.

Показники	Періоди					
	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Процентні доходи	8514101	13812923	13937083	16746793	17316805	22 246 140

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності банку [146]

В ПАТ КБ “Приватбанк” резерви під прострочені та знецінені кредити перевищують встановлені нормативи. Основними сферами вкладання

кредитних коштів є торгівля (до 50% і більше) та промислове виробництво. В процесі кредитування банк надає перевагу юридичним особам (до 80% кредитів). В той же час, переважна частка кредитних ресурсів формується за рахунок коштів фізичних осіб (понад 70%), частка депозитних коштів на вимогу не перевищує 29%. Близько 95% залучених коштів банк використовує для кредитування клієнтів (**Додаток 3**). В останні два роки банк списав кредитів за рахунок резервів у сумі, що не перевищує 2,5% кредитного портфеля, що знаходиться в межах міжнародної практики. Загалом, кредитні ресурси банку у сумі близько 120 млрд. грн. забезпечують його діяльність поза межами окремих видів загроз, які притаманні іншим вітчизняним банкам.

Підсумовуючи результати аналізу кредитної діяльності як банківської системи, так і окремих банків (ПАТ КБ “Приватбанк”, ПАТ “Альфа-Банк”, ПАТ “Універсалбанк”) доходимо висновку, що така діяльність для банків залишається доволі ризиковою, а в деяких випадках - небезпечною для їх подальшого існування і розвитку. Головною причиною є недостатність ресурсів для того, щоб вийти із зони ризику поточної діяльності. Більшість банків мають незначні можливості для маневрування своїми кредитними ресурсами в загрозованих ситуаціях. На практиці банки можуть маневрувати лише 10-20% ресурсів, а це для 1 та 2 групи банків усього 1,5-2 млрд. грн., а для банків 3 і 4 груп - в 5-10 разів менше. За рахунок цих коштів банки прагнуть вирішити проблеми, що виникають у їх кредитній діяльності, однак цих грошей не вистачає для повноцінного управління кредитним портфелем та уникнення загроз.

За умови виникнення значних загроз банки вдаються до скорочення своїх кредитних програм, а залучені кошти прагнуть використати не для нарощування обсягів кредитування, а для підтримання своєї ліквідності, що є цілком виправдано з погляду менеджменту. Власний капітал і кредитні ресурси в тих обсягах, які створюються у більшості вітчизняних банків, суттєвого впливу на зміну ситуації з кредитуванням здійснити не можуть.

Як показало дослідження, лише банки із великим обсягом кредитних

ресурсів мають порівняно меншу чутливість до кредитних ризиків і загроз. У таких банках формується ситуація, за якої чим більше банки залучають коштів, тим менше вони залежать від своїх кредиторів і здатні за допомогою власних ресурсів вирішувати проблеми забезпечення безпеки кредитної діяльності. Очевидно, що за ситуації, яка склалася в країні, для вітчизняних банків такою межею є обсяг кредитних ресурсів, не менший, ніж 100 млрд. грн. За наявності такого обсягу кредитних ресурсів межі маневру розширюються і стабільність банку в контексті його кредитної діяльності підвищується. Зменшення кредитних ресурсів знижує можливості банків до проведення такого маневру, підвищує залежність його від своїх кредиторів та загрожує ліквідності, а часто й самому існуванню банку..

У післякризовий період, як показує дослідження, внутрішній ринок став для банків основним (якщо не сказати єдиним) джерелом залучення ресурсів. Разом з тим, враховуючи значну кількість неприбуткових підприємств, наявність суттєвого тіньового сектору в економіці країни, а також низьку довіру до банківської системи, формування ресурсів з внутрішнього ринку залишається доволі проблематичним і пов'язане з формуванням низки загроз для банків. Аналіз кредитної діяльності вітчизняних банків з погляду забезпечення безпеки дозволив виявити низку особливостей, зокрема:

- банки здійснюють свою кредитну діяльність в умовах обмежених кредитних ресурсів, перспектив зміни такої ситуації у найближчі роки не має;
- на формування і вкладання банками кредитних ресурсів суттєво впливають регіональні диспропорції, особливості економічного розвитку регіонів, територіальна нерівномірність проживання населення і його можливості отримання доходів;
- вкладання кредитних коштів банків концентрується у тих галузях економіки, діяльність в яких є найбільш ризиковою: торгівля, операції з нерухомістю, переробна, добувна промисловість, сільське господарство, оскільки за даними Державного комітету статистики основна кількість підприємств – банкрутів знаходяться саме в цих сферах [136];

- залучення кредитних ресурсів переважно у формі депозитів, які складають понад 50% усіх зобов'язань банків. Частка депозитів у кредитах банків сягнула більше 70%, що призводить до зростання вартості кредитних ресурсів. Це означає, що вартість кредитів у найближчі роки не знизиться;

- для зменшення частки прострочених та знецінених кредитів банки використовують три методи: повернення кредитних коштів, списання безнадійних до повернення боргів, розмивання частки таких коштів через збільшення обсягів кредитних портфелів;

- в банках переважає короткострокове кредитування та кредитування від 1 до 5 років; кредитування суб'єктів господарювання здійснюється переважно на поточні потреби, в основному на поповнення обігових коштів: кредитування фізичних осіб здійснюється переважно у формі споживчих кредитів;

- банки переходять до більш диференційованого формування своїх прибутків і зменшення частки кредитів в активах. У окремих банках відбулася реструктуризація активів із зниженням частки кредитів у активах, яке становило понад 20%, з перерозподілом на користь інших операцій;

- за обмежених обсягів і джерел формування кредитних ресурсів в банки в певних обсягах попадають тіньові кошти, які, незважаючи на загрозу серйозних санкцій з боку держави, використовуються ними як ресурси. Це створює особливу групу загроз як для банків, так і для суспільства в цілому.

Ці та інші особливості у сукупності з специфікою діяльності банків на кредитному ринку, обумовленою їх інтересами, можуть формувати умови, які з досить високою імовірністю здатні породжувати значні загрози кредитній діяльності банків. Насамперед, йдеться про зниження дохідності кредитних операцій банків. Такі загрози можуть набирати форми досить небезпечних тенденцій і зберігати свій негативний вплив досить тривалий час, позначитись на скороченні обсягів кредитної діяльності, власного капіталу банків, підривати фінансову стійкість як окремого банку, так і банківської системи загалом.

Крім того, сформовані під впливом таких особливостей умови

утворюють загрози втрати ресурсів банків, зокрема й внаслідок неповернення кредитних коштів. Як показало дослідження, обсяги таких втрат можуть сягати мільярдів гривень, що загрожує не тільки безпосередньо банкам, а й банківській системі та економіці країни. В ситуаціях дії таких загроз банки вимушені тривалий час здійснювати свою діяльність обмеженими ресурсами, які не забезпечують їм не тільки розвитку, а й стабільної діяльності на ринку. Негативними наслідками дії вказаних загроз є зниження темпів кредитування, втрата доходів від кредитних операцій, висока залежність від залучених ресурсів, постійний високий ризик порушення нормативів діяльності. Загрози втрати ресурсів банків негативно впливають на економіку країни, адже за зниження темпів кредитування реальний сектор недоотримує фінансові ресурси на розвиток виробництва, що негативно впливає на ВВП.

Породжені зазначеними вище особливостями умови провокують банки до здійснення короткострокових операцій і пошуку високодохідних технологій їх проведення, які, як правило, характеризуються підвищеним ризиком. Однак, компенсація за ризик у вигляді високих ставок не тільки не може мінімізувати загрозу неповернення кредитних коштів при виникненні кризи в економічній, соціальній чи політичній ситуації, а навпаки значно підвищує рівень таких загроз. Небезпека криється в тому, що підвищення ставок за кредитами як компенсація високого ризику, певною мірою заспокоїть банки і вони обмежаться мінімальними заходами безпеки таких операцій.

Нерівномірна регіональна концентрація банків зумовлює виникнення загрози їх співіснування на основі жорстокого суперництва, а то і протиборства з використання всіх можливих інструментів впливу як на клієнтів так і на самі банки (недобросовісна конкуренція, рейдерство). Наявність значних обсягів тіньових коштів провокує банки до їх використання, формуючи загрозу втягування банків в незаконну фінансову діяльність, в т.ч. і у кредитній сфері. Формування кредитних ресурсів за рахунок коштів населення за низького рівня довіри до банків підвищує рівень загроз швидкого їх відтоку та виникнення конфліктів з клієнтами. Всі ці загрози кредитної діяльності банків потребують

посиленої уваги банків з метою їх попередження та застосування відповідних заходів забезпечення безпеки.

2.3. Оцінка стану проблемної заборгованості банків України

Управління кредитною діяльністю банку є одним із основних напрямів досліджень у банківських установах, адже кредитування завжди було й залишається пріоритетною економічною функцією банків. У зв'язку з цим слід відмітити, що значна проблемна заборгованість в кредитному портфелі банків може призвести не тільки до фінансових втрат, а й до погіршення іміджу тих банків, для яких проблема повернення прострочених кредитів є найгострішою. Адже для таких банків підвищується ризик ліквідності через реальну загрозу масового вилучення коштів вкладниками з банківських рахунків.

Аналізуючи наукову полеміку щодо поняття «проблемний кредит», можна переконатися в існуванні різних точок зору, як от «... проблемний кредит – це зобов'язання, повне погашення якого сумнівне внаслідок погіршення фінансового стану позичальника або забезпечення за даним зобов'язанням, що вимагає запровадження адекватних рівню проблемності заходів врегулювання і контролю» [156], або: «... проблемна заборгованість за кредитом – це сукупність простроченої заборгованості, а також частини строкової та частини реструктуризованої заборгованості, за якими встановлено ознаки проблемності повернення, пов'язані з недостатністю або відсутністю забезпечення за кредитом, наявністю ознак фінансових проблем у позичальника або наявністю негативної інформації про його здатність виконати свої зобов'язання» [157]. Інші підходи знаходяться поміж наведених з тяжінням певними характеристиками до першого чи другого понять [158, 159, 160, 161, 162].

Разом з тим, у всіх без винятку визначеннях є одна ознака проблемності

кредиту – це прострочений його характер. Зазначена ознака є важливою тому, що вона зумовлює необхідність для банку (а у певних випадках і для позичальника) вживати додаткових заходів для вирішення ситуації, яка вийшла за межі передбачених договірними відносинами умов. Однак, прострочення платежу є хоча і важливою, але не єдиною ознакою проблемного кредиту.

У той же час певні труднощі в об'єктивному розумінні структури кредитних портфелів банків обумовлює існуюча казуїстика понять при визначенні проблемного характеру кредитів (**Додаток II**). Звернувшись до пояснень НБУ, бачимо, що головним показником у визначенні якості кредитного боргу є термін прострочення його сплати відносно дати передбаченої відповідним кредитним договором. Прийнятним вважається термін прострочень до 90 днів (1, 2, 3 категорії якості). Більший термін (до 180 днів – 4 категорія, більше 180 днів – 5 категорія якості) визначає кредити як сумнівні та безнадійні до повернення [100, 163]. Кредити 4 та 5 категорій вважаються недіючими кредитами. До них включається загальний обсяг заборгованості, а не лише прострочена сума. Тобто, показники, які подаються НБУ у щомісячних характеристиках діяльності банків (графа «Прострочена заборгованість за кредитами») не повною мірою відображають об'єктивний стан з недіючими кредитами банків. У практиці ж банків та в наукових дослідженнях при аналізі структури кредитного портфеля банків застосовується поняття «проблемний кредит». Тут НБУ посилається на рекомендації МВФ щодо визначення показників фінансової стійкості банків, відповідно до яких проблемні кредити складає заборгованість за простроченими кредитними платежами та сумнівними кредитами. Зазвичай до таких кредитів включають суму прострочених платежів згідно даних бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг кредитів, за якими допущено прострочення [100]. Такий підхід обґрунтовується тим, що банки отримують право на безпосередню роботу по поверненню боргів за наданими кредитами лише з моменту порушення визначених кредитними угодами термінів проведення платежів. З точки зору організації роботи банку з неповернутими в зазначений термін боргами поняття

«проблемний кредит» можна вважати найбільш прийнятним.

Аналізуючи визначення, подані у працях названих вище науковців та практику роботи банків з кредитними боргами, важливими умовами проблемного характеру кредитного боргу можна вважати наступні: фінансові проблеми боржника, проблеми щодо повернення кредитних коштів за рахунок забезпечення, конфлікт у відносинах боржника з його контрагентами та ін.

За таких умов проблемним можна вважати кредит, за яким своєчасно не проведено одного чи більше платежів. Внаслідок цих та інших обставин виникають підстави щодо сумніву добровільного повернення кредиту взагалі. З погляду автора саме таке визначення можна взяти за основу у розумінні поняття «проблемний кредит». Відповідно до такого розуміння має бути побудовано і роботу щодо повернення проблемних кредитів. Враховуючи, що в основу поняття покладено прострочення платежу, то зміст роботи буде залежати саме від терміну прострочення.

При визначенні зазначених термінів можна брати показники ризику кредиту, вказані в Положенні НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [164]. Зокрема, при показниках ризику до 0,5 (термін прострочення – до 90 днів) стан обслуговування кредиту вважається задовільним. Перевищення 90-денного терміну призводить до збільшення ризику і характеризує стан обслуговування кредиту як слабкий і незадовільний. Разом з тим, за будь-якого ризику НБУ рекомендацій щодо роботи з кредитним боргом не дає, відносячи це до сфери діяльності самих банків.

Реальні обсяги проблемної заборгованості можуть бути значно більше задекларованих НБУ України. Дані НБУ про рівень проблемної заборгованості значно відрізняються від статистики колекторів. Нацбанк повідомляє, що проблемна заборгованість фізосіб в абсолютному вираженні істотно знизилась у 2009-2013 рр.: на 35% – до 13 млрд грн. Водночас, за інформацією Асоціації колекторського бізнесу України (АКБУ), за останні п'ять років сума проблемних боргів населення в кредитному портфелі фінзакладів збільшилася з

67 млрд грн до 75 млрд грн, що становить близько 45% загального обсягу боргів [165]. Ці дані базуються на даних світових організацій: Світового банку, міжнародних рейтингових агентств.

Однією з основних причин такої різниці в цифрах є «специфічний облік» проблемної заборгованості в Україні і, відповідно, некоректне формування банками резервів під неї, що занижує звітні показники. Різниця в даних НБУ та міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) про розмір проблемної заборгованості виникає через те, що за міжнародними стандартами реструктурована заборгованість також визнається проблемною. Крім того, згідно з МСФЗ, при виникненні прострочення хоча б по одному платежу до категорії проблемних відноситься вся сума кредитної заборгованості. Сьогодні банкам необхідно доформувати резерви за кредитами, які визнані проблемними 90 днів тому.

Загальна сума активів банків України станом на 01.04.2015 р. становить 1 440 482 грн., це у 2,5 рази більше, ніж в 2008 році [85]. Але потрібно відзначити, що таке збільшення активів відбувається за рахунок надання банками кредитів.

Станом на 01.04.2015 року кредити займають 80% від усіх активів у банках України. При аналізі кредитних операцій банків України визначається загальна оцінка масштабів кредитної діяльності. З метою визначення місця, яке посідають кредитні операції в загальному обсязі активів банків, розраховується коефіцієнт частки кредитів у загальних активах банків за формулою:

$$\text{Ч}_{к.о} = \frac{\text{Середні кредитні вкладення}}{\text{Середні активи}}. \quad (2.1)$$

$\text{Ч}_{к.о.} = (911\,402 + 1\,006\,358) / 2) / ((1\,278\,095 + 1\,278\,095) / 2) = 0,7502 = 75,02\%$
Коефіцієнт частки кредитів за аналізований період занадто високий, оскільки перевищує нормативне значення 65% [156, 168]. Перевищення нормативного значення коефіцієнта чистих кредитів в загальних активах банку

вказує на те, що діяльність банків України недостатньо диверсифікована, що, у свою чергу, підвищує ризик у разі погіршення кредитних портфелів банків України.

Оцінку проблемної заборгованості здійснимо через кількісний і якісний аналіз кредитної діяльності. На рис.2.10 представлена динаміка кредитного портфеля банків, резервів під активні операції, простроченої заборгованості та рентабельності активів.

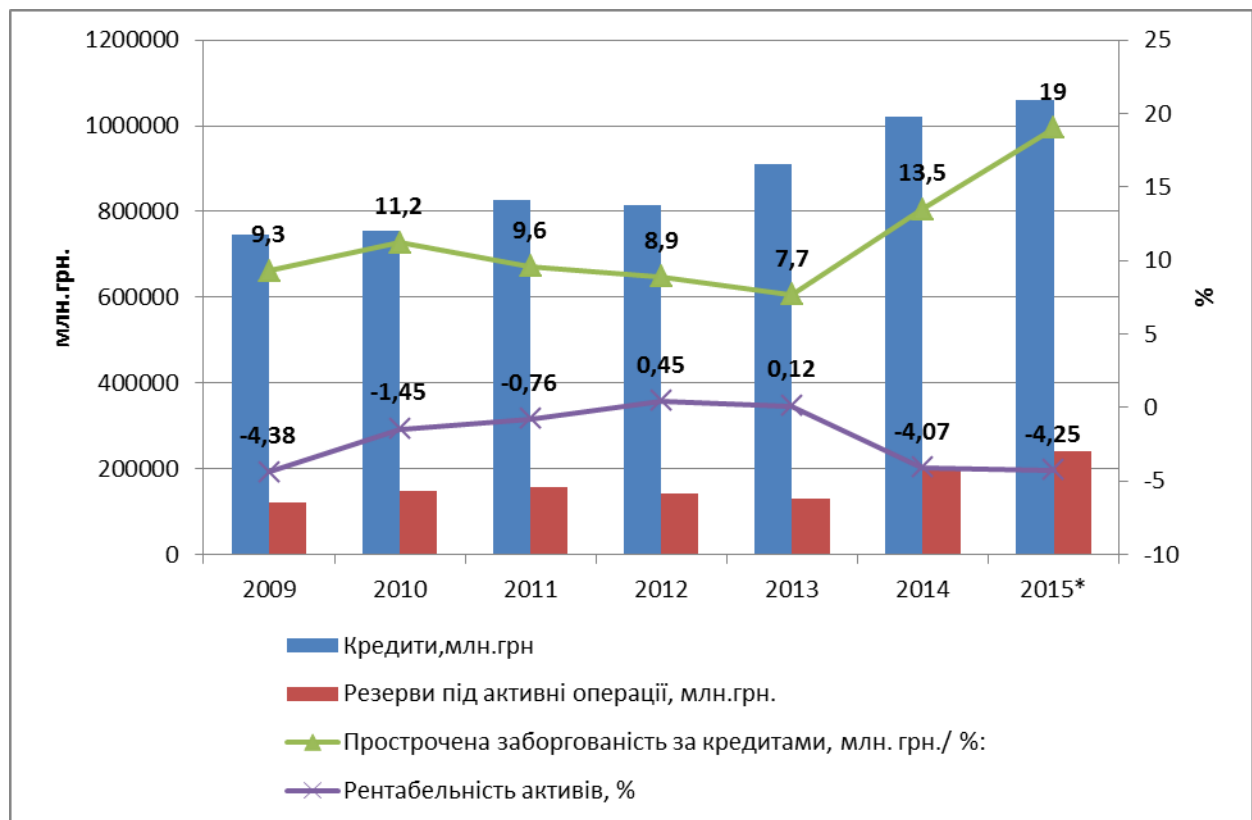

Рис. 2.10. Частка наданих кредитів в активах банків

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Дані рис. 2.10 показують, що за 2014 рік банки надали кредитів на 94956 млн.грн. більше, ніж в аналогічний за 2013 рік, але і частка прострочених кредитів також зросла на 5,8 п.п. Згідно з даними НБУ, за 10 місяців 2015 року частка простроченої заборгованості у загальному кредитному портфелі зросла з 13,5% до 19,9%, тобто на 6,4 п.п.

Згідно даних рис. 2.10 видно, що поряд зі збільшенням частки прострочених кредитів збільшуються і резерви під активні операції, адже під кредити гіршої категорії якості формуються резерви у більшому обсязі. Отже,

можна зробити висновки про обернено пропорційну залежність між простроченою заборгованістю і рентабельністю активів: чим більше прострочених платежів у кредитному портфелі банку тим менше активи приносять прибутку власникам банку.

Щоб визначити, яким чином обсяг проблемних кредитів впливає на банківську діяльність загалом, необхідно проаналізувати фінансові результати банків (рис. 2.11)

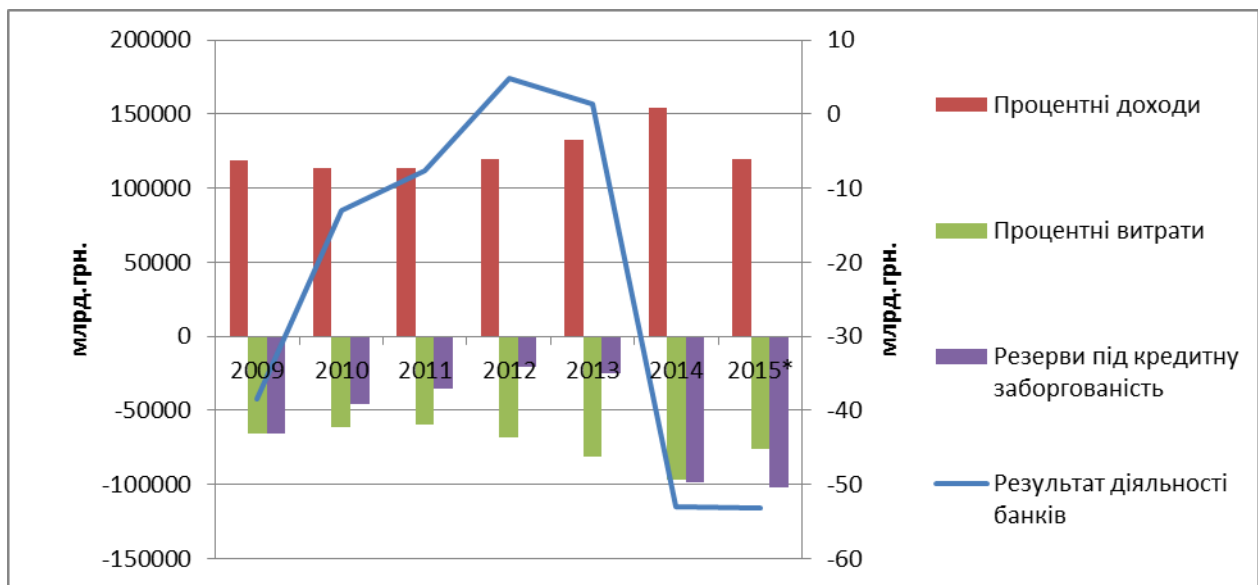

Рис. 2.11 Фінансові результати банківської діяльності

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Дані рис.2.11 демонструють те, що результат діяльності банків за 2014 рік зменшився на 54,4 млрд.грн. і на кінець 2014 року збиток банківської системи склав майже 53 млрд.грн. Як бачимо з рис. 2.11, зростання процентних доходів не має прямої залежності з результатами банківської діяльності. Так, за 2014 рік українські банки отримали 154096,5 млрд.грн. процентних доходів порівняно з процентними витратами, які в абсолютному значенні були у 1,5 рази менше. Окрім того, процентні витрати також не мають графічно підтвердженого впливу на банківський прибуток (збиток). Процентні витрати за 2012 рік зросли на 114 %, а банківських прибуток – на 164 % [85].

Дані рис. 2.11 демонструють обернену залежність між обсягами витрат на відрахування до резервів за кредитами і результатом загальної банківської діяльності: збільшення резервів під кредитну заборгованість призведе до

погіршення результативності діяльності банку в цілому. Так, зменшення відрахувань до резервів за кредитними операціями у 2012-2013 роки вплинуло на те, що лише в цей період (за роки після фінансової кризи 2008-2009 років) банківська система отримала прибуток. Великі резерви у 2014-2015 роках стрімко змінили результат банківської діяльності в негативну сторону.

Збільшення банками відрахувань до резервів за кредитами пояснюється погіршенням якості кредитного портфеля. Характерним показником цього є частка недіючих кредитів у валових кредитах банків, які включають кредити IV та V груп якості, що характеризуються високим і реалізованим ризиком відповідно. Динаміка недіючих кредитів у загальному банківському кредитному портфелі зображена на рис. 2.12.

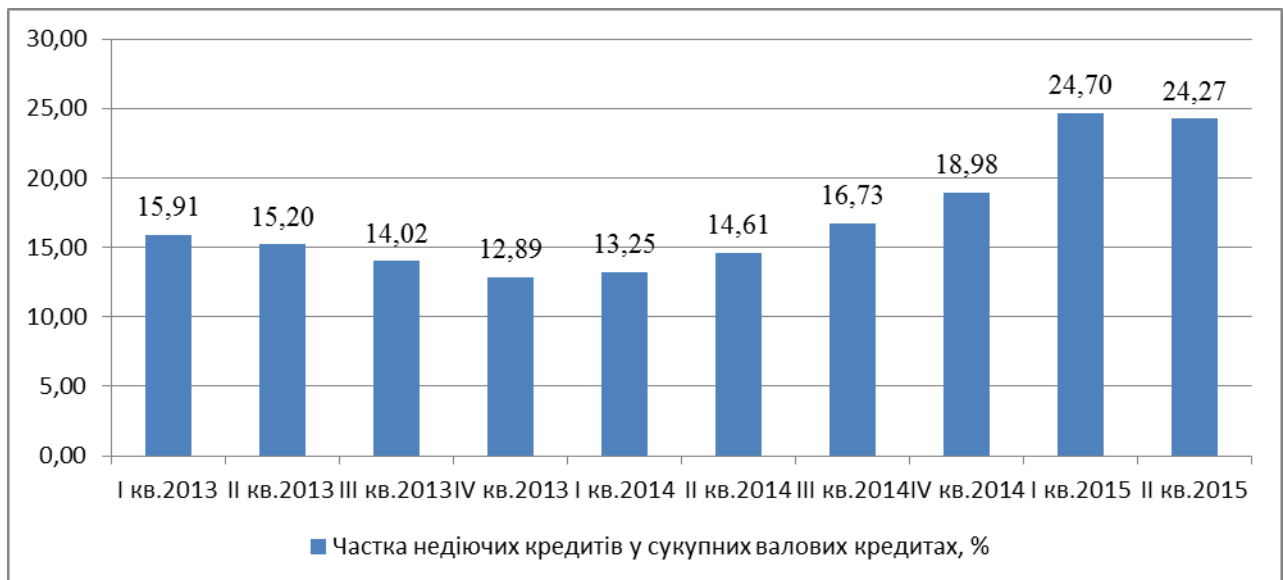

Рис.2.12. Частка недіючих кредитів у кредитному портфелі банків

Джерело: розраховано за даними НБУ [85].

Як видно з рис. 2.12, частка недіючих активів у загальних банківських кредитах збільшується з початку 2014 року, що спричинено переглядом банком існуючих виданих кредитів і віднесенням їх до нижчої категорії якості у зв'язку зі збільшенням прострочених кредитів, що, у свою чергу, пояснюється складними політико-економічними явищами всередині країни.

Так, станом на 01.12.2013 р. загальна сума неповернутих банкам в строк кредитних боргів складала 74155 млн. грн.. або 8,3% у структурі кредитних портфелів банків [85]. У порівнянні з тим же періодом 2012 р. зростання

неповернутих в обумовлений термін кредитів склало 9,7% в той час як зростання обсягів кредитного портфеля відбулось на 9,16%. Розглядаючи показники подібної заборгованості досліджуваних банків, можна бачити, що їх ситуація виглядає ще гірше, ніж загальнобанківська (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Якісна характеристика кредитних портфелів банків

	Приватбанк			Альфа-Банк			Універсалбанк		
	III кв. 2013	III кв. 2014	III кв. 2015	III кв. 2013	III кв. 2014	III кв. 2015	III кв. 2013	III кв. 2014	III кв. 2015
Кредити I (найвища) категорії якості	38,5	37,4	33	21,1	43,0	44,0	53,8	63,6	13,4
Кредити II категорії якості	39,1	46,0	20,4	31,5	26,9	21,5	33,6	19,0	32,1
Кредити III категорії якості	10	7,5	35,7	33,6	18,9	21,8	2,2	5,0	16,9
Кредити IV категорії якості	6,9	2,7	2,8	5,5	3,8	4,6	7,2	7,8	2,3
Кредити V (найнижча) категорії якості	5,5	6,3	8,1	8,3	7,4	8,1	3,2	4,6	35,3

Джерело: розраховано за даними квартальної звітності банків [153, 154, 155].

Як бачимо з таблиці 2.18, якісна структура наданих кредитів у досліджуваних банків різна, що пов'язано з роботою банку загалом (віднесення до різних банківських груп) та проведенням ним обраної кредитної політики зокрема. Так, кредитний портфель Приватбанку, як першого банку України (за обсягами власного капіталу, активів, зобов'язань та фінансових результатів), складається з 33% стандартної кредитної заборгованості та 10,9 % недіючих кредитів. Альфа-Банк займає 8 місце серед банків I групи, проте його кредитний портфель складається з 44 % стандартних кредитів. Різну частину цього показника у двох вищезгадуваних банків можна пояснити їх різними кредитними політиками. Обсяг кредитного портфеля Приватбанку в 6,73 рази більше за кредитний портфель Альфа-Банку, бо агресивна кредитна політика Приватбанку впливає на якість наданих кредитів. Про це свідчать наступні дані: за рік з III кварталу 2014 року по III квартал 2015 року частка кредитів I категорії Приватбанку зменшилась, Альфа-Банку – збільшилась, частка кредитів III категорії Приватбанку зросла на 28,2 п.п, Альфа-Банку – на 2,9, що в свою чергу веде до збільшення резервних відрахувань. Як свідчать дані

таблиці, у всіх трьох банках збільшилась частка кредитів найгіршої якості, що ще раз підтверджують дані рис. 2.12.

Збільшення обсягу проблемних кредитів стає причиною виникнення цілого ряду негативних наслідків, серед яких можна виділити такі:

- падіння рентабельності та ліквідності банку;
- втрата репутації банком;
- відтік клієнтів та втрата кваліфікованих працівників;
- виникнення додаткових витрат, пов'язаних зі стягненням проблемної заборгованості тощо [166].

Банк повинен боротися і мінімізувати проблемні кредити як тільки з'явиться перша інформація про можливість їх виникнення. Серед ознак, що вказують на можливість виникнення проблемної заборгованості, виділяють такі:

- припинення контактів позичальника з працівниками банку;
- подання фінансової звітності позичальника із затримками;
- виявлення фактів надання банку недостовірної чи фальсифікованої звітності та інших даних;
- погіршення фінансового стану позичальника (погіршення показників фінансового стану, наявність збитків);
- невиконання зобов'язань перед іншими банками і контрагентами;
- судові розгляди, у тому числі наявність вимог третіх осіб щодо позичальника в арбітражному процесі, які можуть спричинити стягнення з нього грошових сум або майна у значних розмірах;
- зміна якості чи вартості забезпечення;
- безпідставна зміна предмета застави;
- зміна юридичної адреси позичальника, місця фактичного перебування, телефонів;
- зменшення надходжень коштів на рахунки позичальника;
- втрата постачальників, покупців та ринків збуту позичальником;
- зміна керівництва позичальника;

- зміна сфери діяльності позичальника;
- нецільове використання кредитних коштів;
- використання нових кредитів на погашення вже існуючих (перекредитування);
- реорганізація або спроба ліквідації підприємства;
- намагання внести зміни до кредитної угоди [166].

У результаті проведеного аналізу можемо виокремити причини, які призводять до зростання частки прострочених кредитних платежів:

Рис.2.13. Причини виникнення проблемної заборгованості банку

Зовнішніми чинниками виникнення проблемної заборгованості є макроекономічні фактори, зміна яких на вседержавному рівні призведе до погіршення результатів кредитної діяльності банків. До них відносимо:

- нестабільний фінансово-економічний стан країни, який породжує девальвацію гривні, зниження доходів населення та інші економічні процеси, що негативно відображаються на платоспроможності позичальників;
- політичну нестабільність;
- асиметричність інформації на кредитному ринку (кредитори не можуть мати усієї достовірної інформації про позичальника, а позичальнику не повідомляють усіх подробиць кредитної угоди);
- зміни законодавства;
- форс-мажорні обставини, спричинені природними явищами [167].

Внутрішні чинники виникнення проблемної заборгованості пов'язані з кредитною політикою самого банку. Ці чинники, на відміну від зовнішніх, банк може регулювати, контролювати та змінювати. До внутрішніх чинників відносять:

- недоліки при укладанні кредитної угоди;
- неефективну систему супроводу кредиту та відсутність моніторингу;
- агресивну кредитну політику банку;
- недостатню кваліфікацію персоналу;
- неякісну оцінку платоспроможності позичальника;
- завищення вартості застави;
- кредитування пов'язаних з банком осіб (інсайдерів) на пільгових умовах;
- прагнення отримати прибуток, кредитуючи надто ризиковані проекти;
- погане структурування кредиту [166, 167].

Системними чинниками виникнення проблемної заборгованості є особливості функціонування банківської системи країни, тому до головних причин виникнення великої кількості проблемних кредитів в Україні зараховуємо:

- велику частину наданих кредитів у валюті у передкризові роки: на початок 2009 року частка валютних кредитів банків склала 40 % від загального кредитного портфеля. У кризовий період такий підхід мав суттєвий вплив на стан ліквідності банків і зумовив значні проблеми у їх взаємовідносинах з іноземними кредиторами. Можна вважати, що основною причиною тут було ігнорування валютного ризику у погоні за порівняно легким прибутком з боку керівного складу та власників банків.

- галузеву концентрацію наданих кредитів. Серед суб'єктів господарювання найбільшу кількість банківських кредитів у 2014 році отримали підприємства у сфері торгівлі, переробної промисловості, будівництва, сільського господарства та ті, що пов'язані з операціями з нерухомим майном. Поряд з великими обсягами набраних кредитів, лідируючі галузі є найбільш збитковими. Так, станом на кінець 2014 року, 28,3 % кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання, були простроченими, це пояснюється тим, що 38,6 % всіх підприємств торгівлі завершили рік зі збитками. 35,1 % підприємств переробної промисловості зазнали збитків у 2014 році, що і позначилось на якості взятого обсягу кредитів, який

характеризувався часткою прострочених платежів у 34,9 %. Зберігається пряма залежність: чим більше наданих кредитів, тим більше прострочених боргів.

2.4. Організація безпеки кредитної діяльності в банках України

Досліджуючи питання забезпечення безпеки кредитної діяльності банків шляхом їх вивчення у визначених банках (ПАТ “Альфа-Банк”, ПАТ “Універсбанк”, ПАБ КБ “Приватбанк”) можна бачити, що банки значно розширюють перелік підрозділів – учасників кредитної діяльності. Причому таке розширення здійснюється в бік спеціалізації їх діяльності за сферами економіки чи категоріями позичальників, особливо це стосується процесу кредитування. Така тенденція притаманна у тій чи іншій мірі практично всім, охоплених аналізом, банкам. Як бачимо, така спеціалізація спрямована на конкретизацію і поглиблення знань про відповідний ринок та його суб’єктів, в т.ч. і задля захисту інтересів банків у взаємовідносинах з зазначеними суб’єктами.

У той же час, якщо у головних офісах банків здійснюється широка спеціалізація взаємовідносин з клієнтами, то у філіях банків, зазвичай, структура роботи з ними формується за напрямками діяльності банків, виділяючи кредитну діяльність в один із них. Реалізація такого підходу базується на диференціації повноважень установ банків щодо обсягів кредитування та жорсткій централізації всієї кредитної діяльності, насамперед з т.з. забезпечення ефективного її контролю. Такий підхід притаманний усім досліджуваним банкам і безумовно підвищує гарантії їх безпеки у кредитуванні. Разом з тим, в умовах жорсткої конкуренції на кредитному ринку вказаний підхід не завжди сприяє підвищенню оперативності у прийнятті рішень в конкретних ситуаціях і робить структуру центральних офісів банків досить громіздкою і складно контрольованою.

Проведене у ході дослідження вивчення складу підрозділів центрального апарату банків та окремих їх філій показало, що подекуди у структурі банку до 50%, а то і більше підрозділів задіяні у сфері кредитування, або ж формуванні кредитних ресурсів (**Додаток К**). Разом з тим, серед деяких підрозділів, зокрема тих, що безпосередньо забезпечують безпеку такої діяльності лише 2-3 (безпеки, ризиків, юридичні). Аналізуючи таку ситуацію, можна зробити два висновки:

а) безпека кредитної діяльності у банках не є пріоритетною і виступає другорядним фактором у захисті інтересів банків;

б) заходи захисту інтересів банків трансформовані у функції інших підрозділів та органів управління і не сприймаються як такі, що мають відношення саме до безпеки.

На об'єктивність першого висновку може вказувати те, що в жодному із основних внутрішніх документів досліджуваних банків (Статути, Кодекси корпоративного управління, Положення про керівні органи банків) мова про безпеку банку чи взагалі безпеку будь-яких видів діяльності банків не йде [169, 171, 172, 173, 174]. Єдиним винятком є ст. 12 Кодексу корпоративної етики ПАТ "Альфа-Банк", де вказується, що забезпечення безпеки банку, акціонерів, клієнтів, ділових партнерів і працівників є невід'ємною часткою діяльності банку. При цьому зазначається, що банк докладатиме всіх зусиль для захисту прав акціонерів, клієнтів, ділових партнерів і працівників банку [170, с. 8]. Якщо ж брати до уваги те, що останній документ носить декларативний характер і стосується в основному моральних норм формування взаємовідносин банку з своїми акціонерами, працівниками, діловими партнерами та клієнтами, то питання забезпечення безпеки банків і їх діяльності як стратегія поведінки на ринку не розглядається.

Що ж до другого висновку, то розглядаючи підходи науковців та фахівців, які оприлюднюють свої позиції у різних інформаційних джерелах, можна бачити, що кожен із підрозділів банків має відповідні функції і повноваження щодо захисту банківських інтересів [43, 57, 59, 60, 175, 176]. У

даному випадку вказані функції реалізуються через заходи, спрямовані на мінімізацію ризику банків в їх кредитній діяльності.

У той же час, у разі зростання і формування загроз інтересам суб'єктів кредитної діяльності, підрозділи на основі зазначених функцій неспроможні будуть ефективно протидіяти їм, оскільки орієнтовані лише на мінімізацію ризиків. У дію мають вступати інші заходи економічного, правового, інформаційного характеру, які є функціями спеціалізованих підрозділів. Звідси випливає висновок про те, що в процесі захисту своїх інтересів в кредитній діяльності у банків немає чіткого розподілу заходів щодо мінімізації ризику і заходів щодо протидії загрозам. У першому випадку дії банків зазвичай пов'язані з виконанням низки заходів щодо формування умов в яких певний ризик може мати місце з метою його мінімізації або уникнення. У другому ж випадку банки мають спрямовувати свої зусилля безпосередньо на джерела загроз, нейтралізуючи, локалізуючи, перетинаючи їх негативний вплив на інтереси банків і суб'єктів, які разом з ними задіяні у кредитній діяльності.

Як аналіз рівня банківської безпеки пропонуємо експертну оцінку на основі анкетування, що проводилося українськими вченими у 2010 році [177]. Було проанкетовано банки з різним обсягом активів і капіталу. Так як вибірка становила близько 10 % всієї кількості банків, то можна вважати її репрезентативною. Результати анкетування надано у табл. 2. 19.

З кількості опитуваних банків 67% створюють спеціальний підрозділ з управління фінансовою безпекою, в 11 % призначається окремий співробітник, який виконує функції забезпечення безпеки, в 22% банків завдання безпеки банківської діяльності, в тому числі і кредитної діяльності, виконують керівники вже існуючих підрозділів. У процесі своєї діяльності банки самостійно аналізують рівень безпеки: 55% ведуть бази даних щодо прояву загроз і ризиків у діяльності, 34% використовують при оцінці рівня банківської безпеки індикатори фінансової безпеки, 90% банків взаємодіють з керівниками підрозділів з метою зниження імовірності настання кризових ситуацій.

Таблиця 2.19

**Результати дослідження забезпечення фінансової безпеки
українськими банками**

№ пор.	Питання	Відповіді респондентів, %
1	Яка обізнаність Вашого банку про зміни в міжнародних стандартах достатності капіталу (Базель II)?	
	<i>Слабка</i>	22
	<i>Ознайомилися</i>	44
	<i>Детально вивчили і використовуємо</i>	33
2	Частка (%) проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля	
	<i>Менше 2 %</i>	45
	<i>2-3 %</i>	35
	<i>Більше 3 %</i>	20
3	Внутрішні документи з управління фінансовою безпекою	78
4	Функції управління фінансовою безпекою у Вашій організації покладені на:	
	<i>Окремий підрозділ</i>	67
	<i>Окремого співробітника</i>	11
	<i>Керівників підрозділів</i>	22
5	Здійснюється окремий облік збитків, отриманих унаслідок кризових ситуацій в діяльності банку	67
6	Суб'єкт управління ризик-менеджментом взаємодіє з керівниками підрозділів (бізнес-напрямів) з метою зниження вірогідності настання кризових ситуацій	90
7	Банк використовує спеціальні процедури виявлення і (або) моніторингу рівня фінансової безпеки	90
	<i>Індикатори фінансової безпеки</i>	34
	<i>Самооцінка</i>	11
	<i>Ведення бази даних про прояви загроз і ризиків у діяльності банку</i>	55
8	Чи використовує Ваша організація страхування?	100
9	Розроблені плани забезпечення безперервності (відновлення) фінансово-господарської діяльності	100
	<i>Основної діяльності</i>	90
	<i>Господарської (допоміжної) діяльності</i>	10
	<i>Функціонування автоматизованих банківських систем</i>	80
10	У рамках системи внутрішнього контролю здійснюється контроль за дотриманням встановлених правил і процедур	100

Джерело: [177]

Поряд із стовідсотковою готовністю банків до організації безперервної фінансово-господарської діяльності, методи забезпечення безпеки носять частковий характер і не мають під собою ані законодавчозакріпленої методології, ані внутрішньої банківської системи щодо забезпечення безпеки банку.

Головним результатом дослідження є висновок про пряmolінійну залежність між обсягами активів банку та рівнем забезпечення безпеки його діяльності. Системні банки з великим обсягом кредитних операцій та розгалуженою мережею філій приділяють особливу увагу забезпеченню безпеки.

Враховуючи, що інформація про забезпечення безпеки банківської діяльності взагалі і окремих їх операцій зокрема, у банках зазвичай носить характер обмеженого доступу, вивчення даного питання у ході дослідження здійснювалось дисертантом через безпосереднє спілкування з посадовими особами банків, ознайомлення з окремими документами, надсилання відповідних запитів до банківських установ. Важливу інформацію було отримано через участь дисертанта у конференціях та семінарах з питань банківської безпеки, у яких презентувалося своє бачення вирішення існуючих проблем з безпеки кредитної діяльності в т. ч. і представників досліджуваних банків. Важливим джерелом були матеріали наукових досліджень інших учених, які торкалися питання безпеки кредитної діяльності банків, а також інформація, оприлюднена банками на своїх офіційних сайтах та в інших джерелах.

Отримана інформація свідчить, що серед досліджуваних банків найбільш показовими є дії з безпеки кредитної діяльності ПАТ КБ “Приватбанк”. Звертає на себе увагу те, що ПАТ КБ “Приватбанк”, будучи міжрегіональним універсальним та системним банком, має унікальну комбіновану організаційну структуру управління своєю діяльністю. Виділено 3 рівні управління: вищий (Головний офіс), середній (Головні регіональні управління, Регіональні управління, Самостійні філії), нижчий (відділення). Для забезпечення

діяльності банку і конкретизації банківського бізнесу виділяються бізнесові і підтримуючі дивізіони (напрямки), які зорієнтовані на комплексне обслуговування певних груп клієнтів або виконання комплексу однорідних функцій. У структурі банку виділяються: бізнес дохідні напрямки (отримання доходу у результаті прямого контакту з клієнтами); бізнесові (витратні) напрямки (управління і координація діяльності та частково прямий контакт з клієнтами); підтримуючі напрямки (забезпечення необхідних умов для функціонування інших напрямків діяльності не вступаючи в прямий контакт з клієнтами). У межах окремих бізнесів виділяються підрозділи, що спеціалізуються на розробці і просуванні до клієнтів однорідних продуктів та послуг. Можуть також створюватись тимчасові проектні групи для реалізації конкретного проекту або робочі групи для вирішення важливих завдань.

Для підготовки, обговорення та прийняття стратегічних і важливих тактичних рішень під керівництвом Голови Правління банку створено колегіальні органи: Правління Банку, Стратегічний комітет, Кредитний комітет, Бюджетний комітет, Комітет з питань безпеки. Тобто, структура управління діяльністю банку у будь-якій сфері досить гнучка, адаптивна до змін ситуації і дозволяє ефективно керувати кожним окремим напрямком. У той же час збережена жорстка централізація управління та його вплив на ситуацію.

Окрім того, побудоване таким чином управління діяльністю банку мінімізує ризик виникнення загроз та формує сприятливі умови для забезпечення безпеки у будь-якій сфері його взаємовідносин з клієнтами і працівниками. А конкретизація видів бізнесу і безпосередня робота з клієнтами протягом їхніх взаємовідносин з банком утворює підстави для формування і підтримання корпоративного інтересу між клієнтами та банком, що є запорукою високого рівня безпеки банківської діяльності.

Важливим моментом у досягненні поставленої банком мети у сфері безпеки кредитної діяльності є застосування різних інноваційних технологій, як при формуванні кредитних ресурсів, так і при їх вкладанні. В основу таких технологій покладено дії з попередження загроз кредитній діяльності та

мінімізації ризиків, що її супроводжують. Показовим прикладом тут може слугувати технологія взаємовідносин та забезпечення безпеки у сфері мікрокредитування, де ПАТ КБ “Приватбанк” є безумовним лідером. Запроваджена у банку однорівнева система процесу мікрокредитування передбачає особливу форму взаємовідносин банку з клієнтом.

Представник банку, виступаючи в ролі кредитного інспектора, одночасно і одноосібно виконує всі функції кредитної роботи: залучення, первинний контакт із клієнтом, проведення фінансово-економічного аналізу, оцінки забезпечення, оформлення, видачі, адміністрування і моніторингу кредиту, а також роботу з проблемною заборгованістю. За таких умов кредитний інспектор отримує максимум інформації про клієнта, спрощується процедура взаємовідносин банку з клієнтом, що посилює його довіру до банку, існує можливість швидкої реакції банку на зміни ситуації. Кредитний інспектор має завдання щодо виявлення у процесі обслуговування надійних клієнтів та розширення взаємовідносин з ними шляхом надання додаткових послуг. Окрім того, банк відводить особливу роль у захисті його інтересів працівникам, що забезпечують відносини банку з позичальниками. У «Керівництві за кредитними процедурами (корпоративні клієнти)» зазначено, що працівники кредитних підрозділів виконують комплекс функцій з пошуку позичальників, оформлення та супроводження кредиту, а також роботи з проблемними кредитними боргами (**Додаток Л**). Такий підхід є одним із напрямів забезпечення високого рівня безпеки кредитної діяльності банку.

Що ж до недобросовісних клієнтів та працівників банку, то варто зазначити, що ПАТ КБ “Приватбанк” з 2009 року запровадив програму “Приватбанк проти злочинності,” змістом якої є відповідні заходи внутрішньої безпеки, визначені напрямки взаємодії з правоохоронними органами, оприлюднення інформації про шахраїв, грабіжників, боржників та недобросовісних працівників банку, яких звільнено з роботи у зв’язку з скоєними злочинами. В останньому випадку інформація (в т.ч. і фото) публікується на сайті банку і має відкритий доступ. Що ж до боржників, фото

яких публікуються на сайті, то банк виплачує винагороди у відповідній сумі усім особам, які надали банку інформацію про особу-боржника та місце її знаходження. Так, у 2010 році банком було виплачено 20100 грн., у 2011 році – 450000 грн., у 2012 році – 1,8 млн. грн. винагороди за надану інформацію про шахраїв, які отримали у банку кредити по підроблених документах. Про ефективність такого підходу говорить те, що майже 85% злочинів, скоєних проти ПАТ КБ «Приватбанк», розкривається протягом місяця [178, 179, 180]. З метою протидії шахрайству та захисту інтересів банку, в т.ч. і у сфері кредитної діяльності, у банку запроваджено “гарячу лінію”, якою можуть скористатися як його працівники, так і клієнти. На сайті банку оприлюднено поради клієнтам з питань безпечної їх поведінки при користуванні його кредитними продуктами та послугами. Тобто, у забезпеченні власної безпеки банк прагне не тільки до попередження загроз, а і залучає для цього як існуючих, так і потенційних клієнтів. Причому все це здійснюється з позиції захисту інтересів як банку, так і всіх інших учасників кредитної діяльності.

Формуючи систему забезпечення безпеки (протидії загрозам) кредитної діяльності, в ПАТ КБ “Приватбанк” запроваджено різні методи, зокрема: банк має доступ до єдиної бази втрачених паспортів, якою володіє МВС; в банку напрацьовано досвід використання інформації з державних реєстрів; фахівцями банку розроблено методики виявлення обману при спілкуванні з потенційними працівниками та клієнтами, виявлення підроблених документів поданих до банку, сформовано типові портрети позичальників, які можуть нести підвищений ризик в кредитних взаємовідносинах з банком; в банку запроваджено тісну співпрацю і взаємодію з органами МВС. В установах банку періодично проводиться інформування працівників щодо загроз у взаємовідносинах з клієнтами та надаються рекомендації з протидії їм.

Варто також звернути увагу, що поряд з жорстокою централізацією процедур безпеки кредитної діяльності, особливо у взаємовідносинах з юридичними особами в ПАТ КБ “Приватбанк” певна частина повноважень делегуються до його філії, причому ці повноваження є завершеною моделлю

роботи з перевірки клієнтів, контролю їх поведінки у ході кредитування та взаєностосунків у разі недотримання клієнтами своїх зобов'язань перед банком. Важливим тут є те, що в банку розроблено ряд алгоритмів його поведінки у різних варіантах взаємовідносин з позичальниками, частина таких алгоритмів, особливо при супроводженні кредитів, виконується у автоматизованому варіанті.

Окремий напрямок роботи банку у забезпеченні безпеки його кредитної діяльності складає робота з проблемною заборгованістю. Поряд з персональною відповідальністю працівників банку за неповернутий кредит, створено цілу низку заходів щодо взаємовідносин з боржниками: від нагадування їм про необхідність повернення боргу та проведення переговорів з ними до відповідних заходів інформаційного впливу на боржників шляхом оприлюднення їх недобросовісної поведінки у взаємовідносинах з банком, притягнення до цивільної, а то і кримінальної відповідальності, застосування різного роду санкцій. Головне для банку у такій роботі – не залишати без уваги жодного боргу і активно працювати з боржниками.

Разом з тим, забезпеченню безпеки кредитної діяльності на етапі формування кредитних ресурсів у ПАТ КБ “Приватбанк” приділяється значно менше уваги. Частково це пояснюється необхідністю проведення заходів фінансового моніторингу в межах передбачених законодавством по протидії легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом. З іншого ж боку, безпека формування кредитних ресурсів компенсується заходами з кадрової безпеки, спрямованими на протидію шахрайству працівників банку з коштами вкладників та кредиторів. У той же час слід визнати, що цей напрямок забезпечення безпеки кредитної діяльності є менш надійним і досконалим, особливо з огляду на те, що у банку мають місце факти зловживання службовим становищем його працівників та змови їх з клієнтами в т.ч. і при залученні коштів [181].

Аналізуючи забезпечення безпеки кредитної діяльності в ПАТ “Універсалбанк” та ПАТ “Альфа-Банк”, можна бачити суттєві відмінності у

порівнянні з ПАТ КБ “Приватбанк”, хоча ці відмінності впливають не із недобросовісної уваги до безпеки, а із особливостей діяльності банків. Насамперед слід зазначити, що у всіх банках розроблено необхідні документи, які визначають правила залучення і формування кредитних ресурсів та їх використання. Певні положення зазначених документів доводяться до клієнтів з метою єдиного розуміння порядку і правил формування їх взаємовідносин з банками у процедурі надання та отримання коштів. Так, в ПАТ “Універсалбанк” щорічно розробляються політики кредитування певного виду бізнесу, в яких визначаються основні умови кредитування та вимоги до позичальників. Зокрема, з питань захисту інтересів банку при забезпеченні безпеки процесу кредитування кредитні політики можуть містити такі вимоги: місце розташування позичальника стосовно установи банку, термін його діяльності, позитивна кредитна історія та інформація про клієнта (юридична особа, власники, керівники), наявність рахунків в банку, річний обсяг виручки, обсяг продаж та ін. Причому, такі вимоги формуються окремо по юридичних і фізичних особах та фізичних особах – суб’єктах підприємницької діяльності, по видах підприємницької діяльності, об’єктах кредитування, забезпеченню повернення кредитів (**Додаток М**). Для розвитку кредитних політик у банку розробляються паспорти до кожного із кредитних продуктів, в яких з т.з. безпеки вказується: цільова аудиторія позичальників, межі цільового використання кредитних коштів, мінімальні та максимальні обсяги кредитів, вид і умови забезпечення повернення кредиту, термін кредитування, плата за кредит та можливі ризики і заходи по їх мінімізації, інші вимоги та умови (**Додаток Н**).

Банк дотримується принципу спеціалізації роботи підрозділів з позичальниками, для чого у його структурі виділено підрозділи з кредитування крупного корпоративного бізнесу, малого бізнесу, малого і середнього бізнесу, роздрібного бізнесу. Кожен із таких підрозділів утворює кредитний комітет, на якому розглядаються питання кредитування конкретних позичальників, а для кредитування у обсягах, що перевищують повноваження підрозділів, створено

Центральний-кредитний комітет. Функції безпеки частково (економічна, фінансова складові) делеговановище зазначеним підрозділам, питання інформаційної характеристики позичальників віднесено до підрозділу безпеки банку. Спеціальні функції у забезпеченні безпеки кредитування виконують юридичний департамент та департамент по поверненню проблемної заборгованості. Враховуючи наявність проблем з простроченими кредитними боргами, у банку створено Комітет по проблемних боргах, а у складі департаменту безпеки – управління з повернення боргів для роботи з особливо складними боргами (Додаток К). Важлива роль у попереджуванні загроз кредитним операціям у банку відводиться департаменту безпеки, який має право ветоувати видачу кредиту за наявності фактично виявлених загроз його повернення. Ефективність роботи департаменту безпеки ПАТ “Універсалбанк” надано у табл. 2. 20, 2. 21.

Таблиця 2.20

Попереджені департаментом безпеки ПАТ “Універсалбанк” до видачі кредити за видами загроз (фізичні особи)

Період	Показники за видами загроз					
	Надано чужий паспорт		Виявлено позичальників із негативною кредитною історією		Надано підроблену довідку про доходи	
	Всього випадків	Сума, Євро	Всього випадків	Сума, Євро	Всього випадків	Сума, Євро
2011 р.	44	128298	237	3385610	431	6843483
2012 р.	26	187346	850	5263374	520	2761394
2013 р.(6 місяців)	7	46935	473	2033043	200	548990

Джерело: складено автором за даними [154].

За 2008-2012 роки департаментом було повернуто кредитних боргів із складу сумнівних та безнадійних на суму 5560178 дол. США та 4935725 євро [154]. З наведених даних можна бачити, що біля 10% заявників на кредит є такими, що можуть складати загрозу для банку, пов’язану з неповерненням кредитних коштів. Причому, при відносно сталій тенденції за кількістю випадків, сума можливого збитку кожного року зростала на 30-40%.

Таблиця 2.21

**Попереджені департаментом безпеки ПАТ “Універсалбанк” до видачі
кредити (юридичні особи)**

Показники	Період		
	2011 р.	2012 р.	2013 р. (6 місяців)
Кількість поданих заяв на отримання кредиту і сума, Євро	642	538	304
	181039470	149900153	115990310
Кількість випадків відмови у наданні кредиту при виявленні загрози його неповернення і сума, Євро	61	51	35
	6761844	9843892	12168571

Джерело: складено автором за даними [154].

Система забезпечення безпеки кредитної діяльності банку передбачає застосування таких заходів: перевірка позичальників по базі втрачених паспортів; формування власної інформаційної бази недобросовісних позичальників або тих, хто має негативну кредитну історію (чорні списки); постійне інформування працівників банку, задіяних у кредитній діяльності, щодо ознак, за якими вони мають перевіряти дійсність документів клієнтів (паспорти, довідки про доходи, довідки з ідентифікаційним кодом, інші документи); ґрунтовне інформаційно-аналітичним дослідженням позичальників.

Разом з тим, як і в попередньому банку, питання безпеки формування кредитного ресурсу покладено на фінансовий моніторинг і спеціально ніде не виділено як окремий напрямок захисту інтересів банку. Крім того, спостерігається певна дискримінація клієнтів банку, за якою не існує ніяких обмежень (вікових, за сумою, за розташуванням і т.д.) для суб'єктів, які надають свої кошти банку і в той же час права таких суб'єктів та громадян обмежені щодо отримання кредиту. Очевидно, що за таких умов протиріччя інтересів банку з його клієнтами може мати високу імовірність. Крім того, банк не визначає якихось дієвих заходів щодо захисту інтересів клієнтів у взаємовідносинах з ними.

Аналізуючи організацію забезпечення безпеки кредитної діяльності в ПАТ “Альфа-Банк”, можна побачити, що банк поширив спеціалізований підхід на процес кредитування своїх клієнтів, вдавшись до суттєвої конкретизації взаємовідносин з ними.

Так, у центральному офісі банку виділено 5 підрозділів, які спеціалізуються на різних видах кредитування (корпоративне, роздрібне, споживче) та ще 8, спеціалізація яких здійснюється за галузями діяльності позичальників (будівельна, муніципальна, телекомунікаційна, газова, машинобудівна, металургійна, енергетична, сфера послуг та ін.). Вважається, що такий підхід дає банку можливість формувати більш стійкі взаємовідносини з позичальниками, напрацьовувати корпоративні зв'язки та власну клієнтську базу, що у свою чергу мінімізує ризики виникнення загроз банку у процесі кредитування.

Спеціалізований підхід властивий також інших формам кредитної діяльності: повернення кредитних боргів (департамент по роботі з проблемними активами, департамент стягнення кредитів), формування кредитних ресурсів (департамент розвитку бізнесу, департамент маркетингу, департамент планування та фінансового аналізу та ін.) (Додаток Т).

Важливе місце у захисті інтересів банку у процесі кредитування займає формування сприятливих умов для безконфліктних стосунків з позичальниками. Банк організовує консультування по складних питаннях погашення кредитних боргів, в т.ч. і через мережу Інтернет, забезпечує контроль за виконанням кредитних зобов'язань клієнтами, розробляє спільні програми поведінки банку і позичальників при зміні кредитної ситуації. Спеціальні заходи безпеки кредитного процесу мають забезпечувати департамент економічної безпеки, департамент управління ризиками та юридичний департамент. У той же час можна бачити, що у питаннях, які носять спеціальний характер з безпеки, дії банку є здебільшого шаблонними, інколи без врахування особливостей взаємовідносин з клієнтами та їх економічних можливостей.

Як і в інших банках, забезпечення безпеки процесу формування кредитних ресурсів здійснюється лише за рахунок заходів фінансового моніторингу, спеціалізованих заходів з безпеки та захисту інтересів клієнтів на даному етапі кредитної діяльності банку не проводиться.

Проведений аналіз стану забезпечення безпеки кредитної діяльності банків, підходів, які панують при захисті їх інтересів у процесі формування кредитних ресурсів та кредитуванні клієнтів, а також технологій, що використовуються у протидії загрозам кредитній діяльності, дав можливість визначити підходи та основні принципи організації її безпеки в практичній діяльності вітчизняних банків.

Забезпечення безпеки процесу формування кредитних ресурсів сприймається банками лише як необхідність, запроваджена державою, і здійснюється лише у формі фінансового моніторингу. Банки не відчують загрози з боку даного процесу і готові використовувати, а то і використовують будь-які кошти без явних ознак протиправного їх походження. Сили безпеки даним процесам у більшості випадків не займаються. Більше того, у ситуаціях крайньої потреби в ресурсах, банки не завжди прогнозують ризики, які може нести їхня політика залучення коштів, особливо у взаємовідносинах з клієнтами. Тобто, цей напрям забезпечення безпеки кредитної діяльності банків залишається проблемним.

Отже, забезпечення безпеки кредитної діяльності банків здійснюється за двома основними напрямками: формування кредитних ресурсів – шляхом проведення фінансового моніторингу і виявлення частки коштів, які мають незаконно походження; вкладання кредитних ресурсів – шляхом правового регулювання захисту інтересів учасників кредитного процесу, інформаційно-аналітичного дослідження позичальників, використання адекватних ситуацій технологій кредитування, застосування економіко-правових заходів забезпечення виконання кредитних зобов'язань (рис.2.14).

Рис. 2.14. Структура організації забезпечення безпеки кредитної діяльності банків

Найбільш активно забезпечується безпека процесу вкладання кредитних ресурсів, насамперед кредитних операцій. Як видно із рис. 2.14, основних напрямів тут чотири. Інформаційно-аналітичний напрямок, як правило, забезпечується підрозділами безпеки та кредитними підрозділами банків, його змістом є формування характеристики ділової активності позичальника, його кредитної історії та фінансової спроможності ефективно використати кредитні кошти і повернути кредит. Зазвичай тут використовуються стандартні методики, різного роду інформаційні бази даних та зв'язки в правоохоронних органах.

Правовий напрямок забезпечується юридичними підрозділами і передбачає використання правових інструментів для захисту інтересів банків у їх кредитних правовідносинах з клієнтами. В основному прийоми, що використовуються тут, є також стандартними (відповідальність, відшкодування збитків, штрафні санкції і т.д.).

Економічні заходи безпеки формуються кредитними підрозділами та підрозділами банківських ризиків і включають експертизу проектів позичальників, під які беруться кредити, обґрунтування економічних умов кредитування та заходи по забезпеченню повернення кредиту. Дії банку щодо

цього напрямку залежать від ситуації на ринку, якості позичальників, термінів кредитування, галузі економіки, в якій здійснюють свою діяльність позичальники, особливостей проекту. Як правило, банки приймають рішення, що відповідають кожній конкретній ситуації.

Технологічний напрямок забезпечується кредитними підрозділами і визначає алгоритм проведення кредитної операції, порядок взаємоконтролю поведінки сторін кредитної операції, правила проведення розрахунків. Хоча банки і обирають відповідні технології, але їх перелік зазвичай є обмеженим. Винятком тут можуть бути дії окремих банків (ПАТ КБ “ПриватБанк”), які досить часто розробляють індивідуальні технології кредитування кожного із своїх клієнтів чи групи клієнтів.

Як показало дослідження, виконання заходів безпеки при кредитуванні клієнтів банки здійснюють у три етапи: підготовка до видачі кредиту, супроводження кредитних коштів позичальниками і повернення кредиту. Основні зусилля банки зосереджують на першому етапі. Усі досліджувані банки головну увагу приділяють перевірці клієнтів, їх здатності до ефективної участі у кредитних операціях. За показниками останніх років такий підхід виявився виправданим, біля 10-15% потенційних позичальників виявляються як такі, що не можуть бути учасниками кредитних операцій. У той час, виявилось, що головні негаразди виникають якраз під час кредитних операцій, коли зміни ситуації (ринкової, соціальної, політичної, фінансово-економічної) можуть суттєво впливати на поведінку суб’єктів процесу кредитування і формувати причини для розходження їх інтересів. Заходи безпеки виявляються недієвими в таких ситуаціях, а проблеми набувають масового характеру і формують для банків значні загрози. Отримані у ході дослідження результати можуть окреслити окремі причини формування таких проблем:

- неможливість передбачати розвиток ситуації на ринку за наявних умов, відсутність в банках ефективних методик прогнозування та підготовлених фахівців, здатних складати якісні прогнози розвитку ситуації на кредитному ринку.

- пасивність заходів контролю за розвитком кредитних операцій і поведінки позичальників, побудованого на врахуваннях кінцевих (проміжних) показників кредитних відносин; контроль не передбачає виявлення ознак зародження загроз та їхнього розвитку;
- залежність заходів безпеки від рішень керівників банківських установ по окремих кредитах, які стримують активність сил безпеки;
- низька якість управління діяльністю позичальників по використанню кредитних коштів, нездатність їх органів управління своєчасно розпізнати загрози та вжити відповідних заходів;
- централізація кредитної роботи на першому етапі кредитних операцій і децентралізований підхід у ході їх супроводження, що знижує рівень відповідальності установ банків за наданий кредит;
- відсутність в окремих банків досвіду і вмінь забезпечувати ефективний контроль дій позичальника після отримання ним кредитних коштів;
- обрані форми захисту банків, що використовуються ними у процесі кредитних операцій (підвищення кредитних ставок, пені, штрафи) є недієвими і не викликають необхідної реакції позичальників у випадках погіршення умов взаємовідносин з банками.

Третій етап у забезпеченні безпеки процесу кредитування, як правило, пов'язаний з поверненням кредитних боргів. Тут, як показало дослідження, існує чітка диференціація функцій підрозділів банків: кредитні підрозділи ведуть переговори з боржниками щодо умов повернення боргів та розробляють різні варіанти їх повернення, вступають у взаємовідносини з суб'єктами, що надають послуги з поверненням боргів (колекторні та юридичні послуги); юридичні підрозділи – ведуть претензійно-позовну роботу з боржниками; підрозділи банківських ризиків переймаються погашенням боргів за рахунок засобів забезпечення; підрозділи безпеки – здійснюють взаємодію з правоохоронними органами щодо повернення боргів у процедурі кримінального провадження, пошук боржників та прихованих їх активів, за рахунок яких може бути погашено борг, забезпечують інформаційний вплив на боржників

(оприлюднення їх недобросовісної поведінки у взаємовідносинах з банками).

Незважаючи на певні досягнення в організації забезпечення безпеки кредитної діяльності банків, існують суттєві проблеми, які обумовлюють недостатню ефективність існуючих заходів безпеки та неможливість взяти інших, більш дієвих заходів.

Однією з найбільш суттєвих проблем забезпечення безпеки кредитної діяльності банків є відсутність законодавчого її регулювання, що звужує можливості банків і не створює сприятливих умов для формування ними повноцінної системи власної безпеки. У світлі даної проблеми слід також звернути увагу і на те, що банківська безпека і безпека такого виду діяльності як кредитна не стала об'єктом регулювання нормативними актами НБУ, що не утворює передумов для консолідації зусиль банків у захисті їх інтересів на ринку банківських послуг. Кредитна діяльність поєднує інтереси різних суб'єктів: банків, підприємців, держави тому цілком очевидно тут є необхідність єдиних підходів до забезпечення її безпеки з використанням можливостей всіх зазначених суб'єктів, що може бути можливим лише за наявності відповідних правових актів з питань безпеки.

Друга проблема пов'язана з попередньою і впливає з неї. Як показало дослідження, більшість банків не мають стратегії забезпечення своєї безпеки в розумінні глобального її розвитку. Плануючи розвиток кредитної діяльності, формуючи відповідну перспективу її зростання, банки не мають адекватних стратегій забезпечення безпеки такої діяльності. У більшості випадків питання безпеки підміняються стратегіями управління ризиками. У нормативних документах, які формують політику та стратегію діяльності банків на кредитному ринку, відсутнє забезпечення безпеки. Остання функціонує як реакція на негаразди, що виникають в банках і які мають бути локалізовані, нейтралізовані та усунені. Така ситуація не створює передумов до попереджування загроз, їх прогнозування у майбутньому розвитку банків на стратегічному рівні.

Як проблему можна розглядати і те, що безпека у сфері кредитної

діяльності, не є незалежною. Будучи підпорядкованими керівникам банку, підрозділи безпеки та інші підрозділи, на які покладено функції захисту інтересів банку та його власників, вимушені виконувати рішення і розпорядження вказаних керівників. Як показало проведене дослідження, у практиці забезпечення безпеки кредитної діяльності банків мають місце випадки, коли керівним складом банків приймались рішення, за якими неможливо виробити ефективні заходи безпеки в межах існуючого правового поля та з урахуванням ситуації, що склалась на ринку кредитних послуг (кредити за 15 хв., необхідність швидкого нарощування кредитного портфеля, особливості кредитування пов'язаних осіб і т.і.). Це ще раз доводить другорядне сприйняття безпеки в банках і не досить серйозне ставлення до неї з боку керівників.

Різностямованість і специфіка діяльності позичальників кредитів зумовила спеціалізацію підрозділів банків, задіяних у кредитуванні, що створило ще одну проблему, а саме – шаблонність дій зазначених підрозділів.

Стандарти, за якими діють такі підрозділи, легко передбачувані і не допускають творчого, вибіркового підходу у забезпеченні безпеки кредитної діяльності. Перевірка клієнтів інколи спрямовується на отримання загальної інформації про них, банківська безпека не завжди передбачає виявлення тих із клієнтів які здатні своєю поведінкою, економічним станом, ризиковим управлінням, специфікою інтересів нести загрозу банкам. У цьому плані проблемою поки що залишається співпраця банків з кредитними бюро, підрозділів безпеки банків поміж собою. Зараз стосунки банків визначаються не інтересами захисту конкретних видів діяльності, а базуються на конкурентних відносинах банків. Окрім того, незважаючи на єдність інтересів суб'єктів кредитної діяльності, консолідації зусиль їх сил безпеки, як правило, не відбувається. У ході дослідження не отримано жодного прикладу тісної співпраці підрозділів безпеки банків і позичальників щодо захисту їх інтересів у кредитних взаємовідносинах. Зазвичай їх зусилля спрямовуються на виявлення більш повної інформації про клієнта, банк, загрози, які можуть

останні нести один для одного.

Проблемою можна вважати і такі особливості сучасної організації забезпечення безпеки кредитної діяльності як недостатність та низька ефективність заходів безпеки при проведенні кредитного моніторингу. Незважаючи на досить повне обґрунтування цього питання в теоретичному плані, на практиці йому приділяється недостатньо уваги, на що вказує аналіз причин виникнення проблем з кредитами банків. Частково банкіри це пояснюють великою кількістю кредитних справ, що припадають на працівників, які супроводжуються кредитні операції, в іншому випадку ситуація обумовлюється традиційними технологіями контролю поведінки позичальників, відповідним рівнем довіри до них. Можна брати до уваги і те, що банки не зовсім правильно визначають мету своєї кредитної політики, акцентуючи увагу на підтриманні висхідних темпів кредитування навіть на шкоду контролю за наданими кредитами. Тут також мають місце не висока професійна підготовка персоналу, який супроводжує кредити щодо знань ним ознак загроз, які можуть виникати для банку у процесі використання позичальниками коштів та обмежений вибір методів контролю.

Як впливає із результатів дослідження, забезпечення безпеки кредитних операцій як система у більшості банків відсутня. В основному забезпечення вказаних операцій здійснюються окремими заходами, не взаємопов'язаними між собою, відсутній взаємовплив та взаємообумовленість таких заходів, коли виявлені негативні ознаки в характеристиках позичальника у ході виконання однієї функції зумовлюють обов'язкове проведення заходів безпеки під час виконання іншої.

Водночас, самі функції захисту інтересів банку не завжди впливають із завдань безпеки і особливостей кредитування конкретного суб'єкта, а зазвичай є стандартними для всіх випадків (оцінка кредитоспроможності, забезпечення повернення кредитів, санкції за порушення кредитних зобов'язань і т.д.), відсутність системного підходу не зумовлює закономірного характеру заходів безпеки кредитної діяльності.

Недотримання рівності прав клієнтів як вкладників, і як позичальників формує проблему протирічності та конфлікту інтересів суб'єктів кредитної діяльності. Територіальні, вікові, професійні обмеження позичальників не зачіпають їх прав як вкладників. За таких умов знижується довіра до банків, а тому з боку клієнтів можуть формуватися антагоністичні відносини. Окрім того, значна частина населення боїться брати кредити у банках, маючи за приклад нездорові відносини з банками інших позичальників, які потрапили в скрутну ситуацію з поверненням кредитних коштів. Безпека банків не має у своєму арсеналі ефективних інструментів впливової пропаганди з метою отримання високого ступеня довіри до банків і пропозицій спільного захисту інтересів сторін у процедурі кредитування.

Обмеженість джерел формування кредитних ресурсів та клієнтів, здатних ефективно використовувати кредитні кошти банків і своєчасно розраховуватись з ними зумовило значний рівень конкуренції на кредитному ринку, особливо серед банків першої та другої групи. У той же час забезпечення безпеки конкурентної боротьби банків за вітчизняних умов є досить проблемним, захист банків у їх конкурентній боротьбі може здійснюватись лише у загальному плані, з обмеженим вибором заходів. Крім того, домінуючим у такій боротьбі виступає сила авторитету, насамперед авторитету власників, які, зазвичай, у такій боротьбі застосовують методи не завжди добросовісної конкуренції. Сьогодні сили безпеки не здатні ефективно протистояти таким методам, тому більшість банків не має значних перспектив у формуванні їх кредитного ресурсу з внутрішнього ринку і можливості залучати мало ризикових позичальників.

Обмеженість кредитних ресурсів банків робить їх кредитні портфелі досить чутливими до проблем, які можуть виникати у фінансовому стані позичальників, і залежними від зовнішніх джерел фінансування. Так ситуація загрожує втягуванням банків у залежність з одного боку від їхніх кредиторів, а з іншого від позичальників. Як показало дослідження, вітчизняні банки поки не мають дієвих методів подолання такої ситуації, а держава не має можливості

ефективно втручатись у ситуацію. За таких умов рівень безпеки банків є неадекватним загрозам, що існують у кредитній діяльності, і становить одну із головних проблем для вітчизняних банків.

Висновки до розділу 2

1. Розглядаючи банківську систему як основний суб'єкт фінансування економіки країни, необхідно зазначити, що у післякризовий період вона знаходиться на етапі акумулювання ресурсів для свого розвитку, але на відмінну від періоду 2004-2008 років основним джерелом таких ресурсів виступає внутрішній ринок. Як випливає з результатів дослідження, останній має суттєвий потенціал для задоволення потреб банків як у формуванні кредитних ресурсів, так і у їх розміщенні. Разом з тим, особливості економічного та соціального розвитку країни сформували ситуацію, за якої необхідний ресурс, існуючи потенційно, не може бути використаний банками реально, перш за все, з двох причин: недовіри до банків і незаконного його походження значної частки коштів. За таких умов кредитна діяльність банків залишається досить ризиковою, з наявністю суттєвих загроз для них.

2. В останні роки відбулись певні зміни в тенденціях формування кредитних ресурсів. У їх структурі стала переважати частка коштів у національній валюті, сформована здебільшого з депозитів фізичних та юридичних осіб (до 70% у 2012р.) при домінуванні короткострокових депозитів. З точки зору безпеки кредитної діяльності можна говорити про повну ілюзію великих обсягів ресурсної бази, оскільки кошти можуть бути використані лише в короткострокових операціях, а тому існує постійна загроза їх відтоку по завершенні депозитних угод. Незважаючи на в цілому позитивну динаміку сукупного кредитного портфеля банків, темпи його зростання мають низхідну тенденцію. Частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля залишається значною (близько 10%).

3. Дослідження показало, що кредитна діяльність банків зосереджена в найбільш ризикових для неї галузях економіки (торгівля, переробна промисловість, будівництво та операції з нерухомістю, сільське господарство, споживче кредитування). Таку ситуацію зумовлює короткий термін обігу кредитних коштів (до 1 року), використання яких позичальниками не завжди утворює додаткову вартість, за рахунок якої останні можуть розраховуватись з банками; висока залежність позичальників від їхніх взаємовідносин із партнерами, контрагентами, споживачами, наявність єдиного джерела фінансування боргу (заробітна плата).

4. Ризиковий характер кредитної діяльності банків зумовлює особливу поведінку всіх її суб'єктів, насамперед з т.з. захисту їх інтересів. Позитивний результат від кредитної діяльності може бути отримано лише за умов, коли інтереси її суб'єктів не вступають у протиріччя і не утворюють конфлікту. Тобто, інтерес суб'єктів кредитної діяльності є головним об'єктом безпеки, а їхня поведінка – полем діяльності сил безпеки. Звідси випливає, що безпека кредитної діяльності – це стан, за якого відсутні причини для формування протиріч і конфлікту інтересів учасників такої діяльності, або ж такі причини знаходяться під контролем і не можуть негативно впливати на зміну інтересів.

5. Забезпечення безпеки кредитної діяльності в банках зосереджено на захисті їх інтересів у процедурі кредитування позичальників. Безпека формування кредитного ресурсу здійснюється лише на рівні фінансового моніторингу. Безпека кредитної діяльності банків не сприймається пріоритетним напрямком захисту їх інтересів у процедурі кредитування. Банки не розділяють категорію ризику і категорію загрози, категорію захисту і категорію безпеки. Основна увага приділяється заходам мінімізації ризику і сприймається як забезпечення безпеки процесу кредитування. За таких умов безпека процесу кредитування не має системного характеру, діє фрагментарно і не завжди ефективно. У банках запроваджена жорстка централізація виконання заходів безпеки кредитних операцій і контроль за ефективністю їх результатів. Такий підхід послабив можливості установ банків, філій, відділень з питань

самостійної роботи у сфері безпеки кредитування та зменшив їх відповідальність по якісному забезпеченню безпеки кредитних операцій.

6. У забезпеченні безпеки процесу кредитування банки прагнуть формувати базу корпоративних або інших надійних клієнтів, з якими встановлюють взаємовигідні відносини і заохочують їх привабливими умовами кредитування. Для ефективного захисту інтересів банки запроваджують специфічні форми управління процесом кредитування, які максимально мінімізують ризик зловживань службовим становищем працівників банку та забезпечують оперативні контакти з позичальниками. Окремі банки поширюють заходи безпеки процесу кредитування на широкий загальний клієнтів, активно залучають населення та правоохоронні органи (ПАТ КБ “Приватбанк”).

7. Незважаючи на більш як 20-літню історію розвитку ринкових відносин в Україні та національної банківської системи, забезпечення безпеки діяльності банків, в т.ч. і у сфері кредитування продовжує залишатись у стані становлення. Цьому сприяють такі проблеми: відсутність спеціального законодавства та правового регулювання безпеки бізнесу; остання, особливо в таких сферах як банківська, не є незалежною, на неї здійснюють вплив суб'єктивні рішення посадових осіб банків, поведінка державних чиновників, непрофесійні дії працівників; шаблонність заходів безпеки, неадекватні загрози та умовам кредитної діяльності технології забезпечення її безпеки; несистемний характер процесу забезпечення безпеки кредитної діяльності банків; перевага інтересів банків над інтересами інших суб'єктів кредитної діяльності; поширення недобросовісної конкуренції у боротьбі за ресурси і клієнтів; залежність результату кредитування від фінансового стану та поведінки позичальників; обмеженість кредитного ресурсу для ефективної діяльності банків на кредитному ринку.

Основні результати роділу опубліковані в наукових працях автора [182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190]

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

3.1. Організаційно-методичні підходи до формування системи безпеки кредитної діяльності банків

Отримані у попередніх розділах результати є об'єктивною оцінкою сучасного стану кредитної діяльності банків та забезпечення їхньої безпеки. Зменшення витрат та підвищення інтенсивності вказує на необхідність перебудови взаємовідносин учасників цієї діяльності, зокрема, поставити в центр таких взаємовідносин захист їхніх інтересів. Як було доведено в попередніх розділах дисертаційної роботи, саме інтереси учасників кредитної діяльності є її рушійною силою і зумовлюють їхню поведінку в процесі взаємовідносин. Будуть такі взаємовідносини суперечливими, конфліктними чи, навпаки, доброзичливими та взаємовигідними – це залежить від того, наскільки інтереси учасників кредитної діяльності є захищеними та знаходяться в безпеці. Тобто, якщо взаємовідносини учасників кредитної діяльності побудовані на інтересах, які можуть формувати як сприятливі, так і конфліктні їх стосунки, то в основі безпеки такої діяльності завжди знаходяться відносини інтересів та загроз.

Разом з тим, проведений аналіз умов, в яких здійснюється кредитна діяльність, довів, що характерною особливістю сучасних взаємовідносин її суб'єктів є недовіра один до одного, яка у сукупності з іншими факторами формує для банків, їх кредиторів та позичальників досить небезпечне середовище.

У сьогоденних умовах банки, розробляючи відповідні продукти, одночасно визначають правила їх реалізації, незалежно від ситуації чи учасників кредитних взаємовідносин. Тобто, банки зразу ж обумовлюють своє домінування і перевагу власних інтересів. Інтереси інших учасників кредитних

взаємовідносин можуть бути реалізовані лише в межах інтересів банків, а то і взагалі не будуть враховані. Учасники кредитних взаємовідносин або будуть погоджуватись на пропозиції банків, оскільки інші варіанти відсутні, або ж залишатись поза такими відносинами. І в тому, і в іншому випадку ситуація не стимулює вкладників, кредиторів, позичальників до безпечної, по відношенню до банків, поведінки, оскільки корпоративний інтерес відсутній. Крім того, за сучасних умов банки одноосібно запроваджують методи контролю інших учасників кредитних відносин, насамперед тих із них, які користуються коштами банків. У той же час, такі суб'єкти як кредитори, вкладники зазвичай не мають можливості контролю за діяльністю самих банків, для них будь-яка ситуація в банках завжди виявляється несподіваною. Інформація про об'єктивний стан банку не завжди є доступною навіть для НБУ, не кажучи уже про суб'єктів кредитних відносин. Відсутність взаємопорозуміння у сучасних взаємовідносинах учасників кредитної діяльності у скрутних ситуаціях призводить до того, що кожен із них рятує свої гроші, але не рятує ситуацію, завдяки якій його гроші можуть бути збережені. Банкрутство та ліквідація багатьох українських банків якраз і стались тому, що партнери (клієнти, кредитори, вкладники) таких банків своєчасно їх не підтримали, маючи свої відокремлені від банку інтереси. Навіть на рівні наукових досліджень учасники кредитної діяльності розглядаються як такі, що утворюють загрози для банків і тому останні мають посилювати захист від них [191, с.218, 221, 223]. Тобто, доцільність взаємовідносин як фактору захисту інтересів кредиторів, вкладників та позичальників у взаємовідносинах з банками є очевидною.

Вважаємо, що суттєвих змін у цій ситуації можна досягти лише шляхом кардинальної перебудови організації взаємовідносин учасників кредитної діяльності, в основу якої має бути покладено спільний захист їхніх інтересів. Реалізація такого підходу може бути забезпечена шляхом формування взаємоприйнятих правил поведінки, заходів захисту та технологій проведення певних операцій, які б виключали домінування чи неадекватні дії когось із учасників. Сукупність вказаних правил, заходів та технологій і буде формувати

систему нову, відмінну від сучасних, безпеки кредитної діяльності банку. У межах даної системи у кожному окремому випадку кредитних взаємовідносин (формування кредитних ресурсів чи їх розміщення) для кожного із їх учасників умови, правила та технології мають формуватись індивідуально. Тобто, враховуючи те, що кредитна діяльність банків передбачає необмежену сукупність взаємовідносин з різними суб'єктами, система її безпеки має генерувати відповідні алгоритми поведінки учасників кредитної діяльності: з одного боку, адаптовувати до їхніх інтересів, а з іншого – відповідним чином формалізувати відносини, спрямовані на захист таких інтересів учасників.

Виходячи з даного підходу, система безпеки кредитної діяльності буде передбачати не загальноприйнятий перелік певних дій (як це має місце на даний час), а лише закономірність функціонування її елементів (правил поведінки, засобів захисту, технологій операцій). Зміст вказаних елементів конкретизується в кожному випадку кредитних взаємовідносин за такими правилами (рис. 3.1):

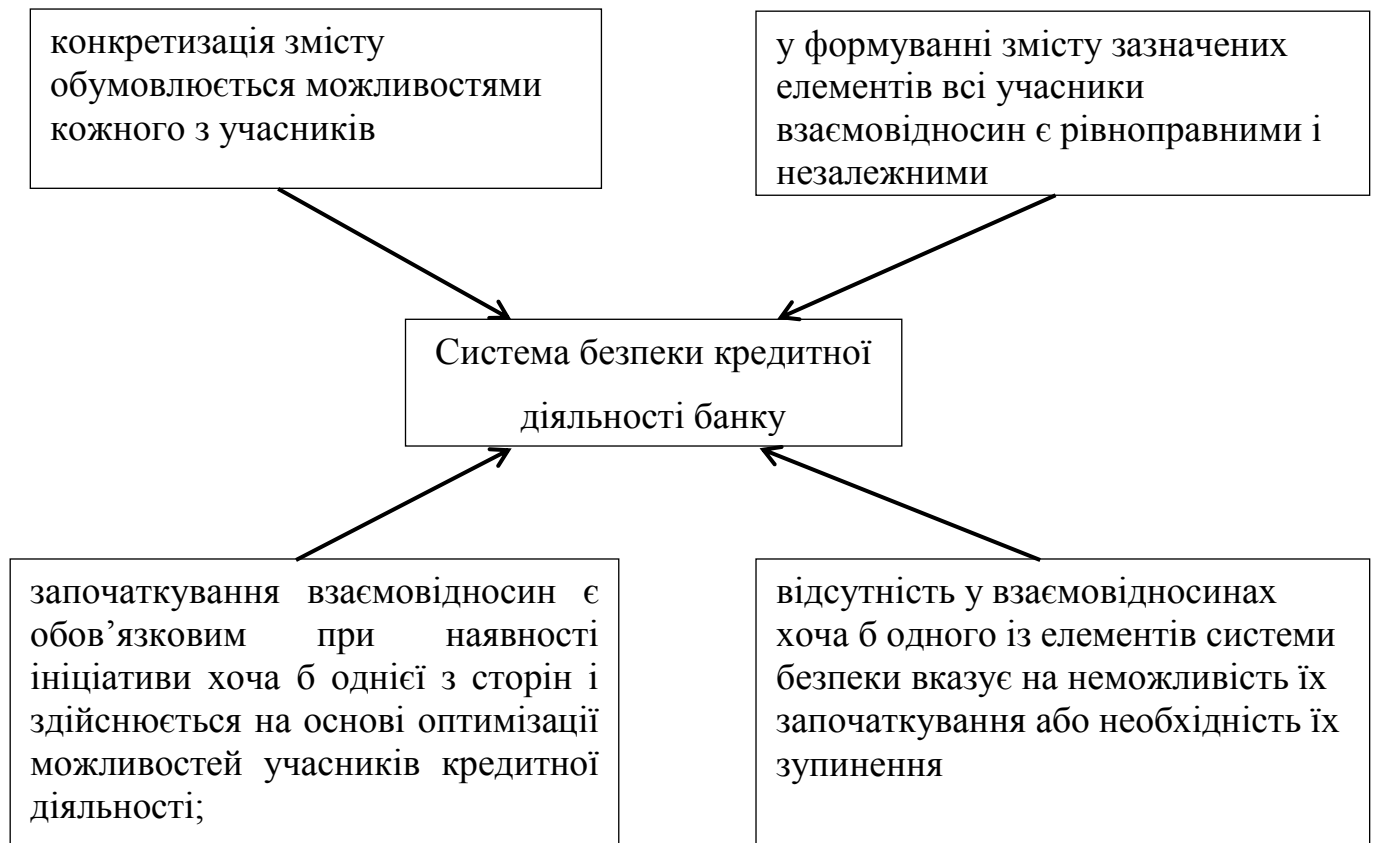

Рис. 3.1. Правила побудови ситеми безпеки кредитної діяльності банку

Джерело: складено автором

Таким чином, основною особливістю системи, що пропонується (рис.3.2), є те, що вона базується не на якихось канонах, постулатах, що зазвичай визначають залежність одних суб'єктів кредитної діяльності від інших, або загальноприйнятих вимог, що ставить у нерівне становище учасників певної угоди, а на спільно розроблених і доступних до виконання всіма учасниками правилах, заходах і технологіях, навіть тих, які в традиційній банківській практиці та правових нормах на сьогодні відсутні. На основі глибокого вивчення ситуації, інтересів учасників кредитної діяльності та їх можливостей розробляються:

- відповідні технології кредитних взаємовідносин (операцій з залучення чи використання кредитного ресурсу);
- правила поведінки учасників по кожному із етапів кредитних відносин;
- спільні заходи захисту учасників кредитних відносин з використанням можливостей сил безпеки учасників вказаних відносин (а не лише банків).

Система безпеки кредитної діяльності банку

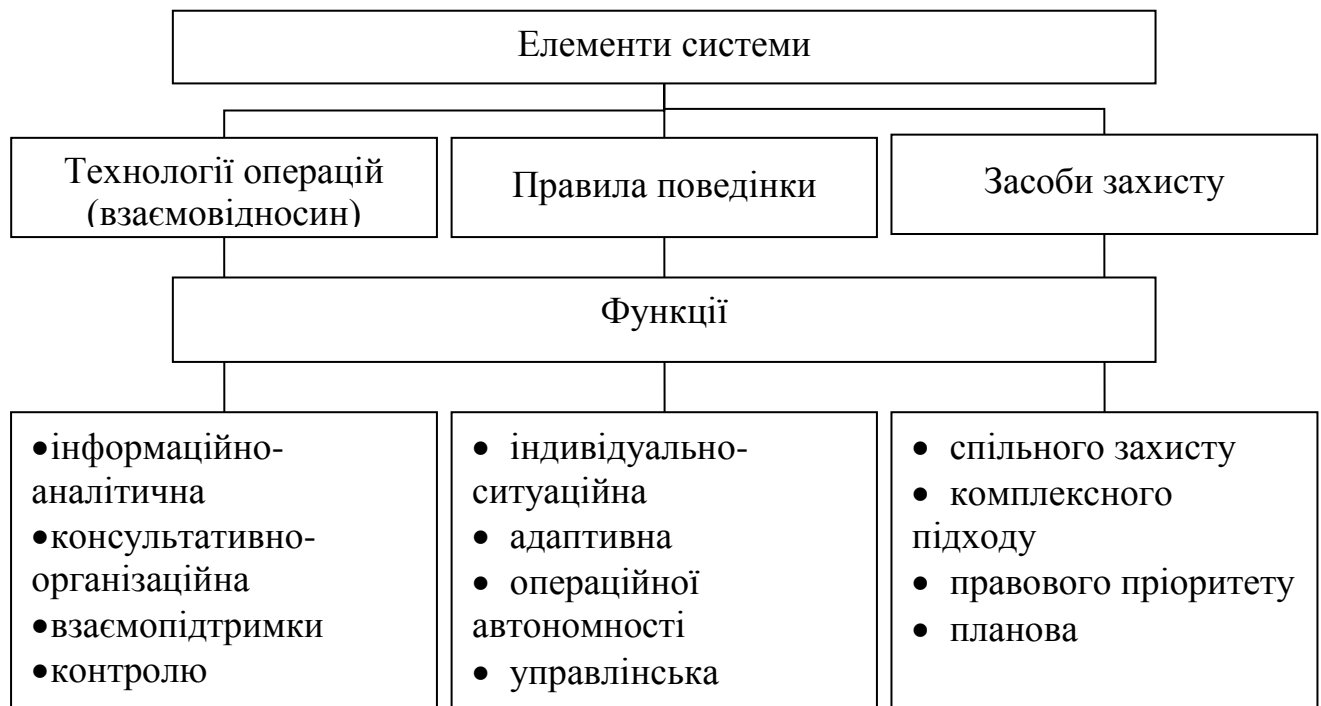

Рис. 3.2. Елементи та функції системи безпеки кредитної діяльності банку

Джерело: розроблено автором

Виходячи з того, що у якості об'єкта безпеки кредитної діяльності банків виступає спільний інтерес її учасників, який, як було доведено у попередніх розділах, включає збереження коштів (фінансових ресурсів), отримання прибутку і формування перспектив для подальшого розвитку, всі складові запропонованої системи безпеки мають спрямовувати свої зусилля на захист даного інтересу. Всі інші інтереси є похідними від вказаного. Інтерес збереження коштів, отримання прибутку і формування позитивних перспектив є визначальним у взаємовідносинах всіх суб'єктів кредитної діяльності. У зв'язку з тим, що захист вказаного інтересу в системі безпеки кредитної діяльності має забезпечуватись через поведінку суб'єктів кредитних взаємовідносин, взаємоприйнятні і ефективні для конкретних умов технології взаємовідносин та фінансових операцій, а також спільні та адекватні заходи безпеки, важливого значення набуває визначення функцій системи безпеки кредитної діяльності.

Функції системи безпеки впливають із особливого підходу до захисту кредитної діяльності банку, заснованому на формуванні корпоративного інтересу і забезпеченні його безпеки у взаємовідносинах її учасників. Тобто, система передбачає не захист банку як окремого суб'єкта, а захист банку як одного із багатьох суб'єктів кредитної діяльності (кредитних взаємовідносин) на основі спільного вироблення взаємоприйнятого комплексу заходів. Рівень захисту банку в системі безпеки кредитної діяльності є адекватним і залежним від рівня захисту всіх інших її учасників та забезпечується як зусиллями самого банку, так і інших учасників.

Враховуючи такий підхід, система безпеки кредитної діяльності банку в елементі «Правила поведінки» при виконанні інформаційно-аналітичної функції має забезпечувати формування пакету інформації про особливості ситуації в середовищі кредитних, депозитних та інших взаємовідносин на внутрішньому чи зовнішньому ринку, небезпеки та загрози, що можуть генеруватись для учасників кредитної діяльності такими особливостями. Інформація надається всім учасникам кредитної діяльності, які знаходяться у

взаємовідносинах з банком.

Контролююча функція реалізується через розробку кожним із учасників кредитної діяльності заходів контролю, їх оприлюдненням усім учасникам конкретної операції і запровадженням таких заходів в практику їх взаємовідносин. Важливою умовою тут є толерантне сприйняття всіма учасниками таких заходів, в той час як останні здійснюються лише в межах отримання об'єктивної інформації, що характеризує стан взаємовідносин та розвиток певної операції. Не виключено, що при формуванні правил поведінки учасників кредитних взаємовідносин буде доцільним створення об'єднань вкладників, кредиторів, клієнтів конкретних банків та їхніх територіально відокремлених установ, через які забезпечуватиметься прозорість взаємовідносин і захист інтересів їхніх учасників. Тобто, система безпеки кредитної діяльності банку може передбачати громадський контроль за діяльністю кожного учасників кредитної діяльності, в тому числі і банку.

Консультаційно-організаційна функція передбачає організацію проведення заходів, спрямованих на підготовку учасників до грамотних взаємовідносин з банками, насамперед з фінансових, юридичних, технологічних, психологічних, соціальних, технічних та інших питань. Автор вважає, що в умовах становлення ринкових відносин і нестабільної економічної ситуації банки мають стати не лише джерелом фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності суб'єктів господарювання і громадян, а і джерелом знань щодо грамотного управління доходами, правил заощадження коштів, економічної поведінки, а також поведінки в умовах фінансової кризи. За таких умов може бути значно розширено спектр взаємовідносин на ринку банківських послуг та подолані протиріччя, що існують сьогодні між банками, їх клієнтами та кредиторами.

Як було уже доведено в попередньому розділі, в Україні є необхідні кошти для суттєвого розширення банківської діяльності, але вони не працюють на ринку банківських послуг, з одного боку, через недовіру банкам, а з іншого – через жорсткі умови державної податкової політики. Крім того, значна частина

потенційних клієнтів банків не може бути сприйнята останніми саме через низьку їх кредитоспроможність, яка стереотипно визначається існуючими на даний час методиками.

Як приклад несприйняття такого стереотипу (кредитувати тільки тих, хто за певними канонами є кредитоспроможними) можна навести досвід діяльності Міжнародної організації Grameen Trust, яка розвиває мікрокредитування винятково серед бідних регіонів і малозаможного населення. З її погляду кредитоспроможний клієнт – це не завжди обов'язковий клієнт, а бідний клієнт – не завжди некредитоспроможний. За результатами діяльності організації рівень повернення кредитів складає 98,7% при тому, що організація обслуговує 92 млн. клієнтів у багатьох країнах світу [192]. Україна за результатами дослідження РІА «Рейтинг» у 2013 році вона займала 40-е місце в Європі за витратами на продукти харчування (50,2%). За рівнем купівельної спроможності громадян Україна, за даними Міжнародної компанії GfK, увійшла в десятку найменш заможних країн Європи [193, 194]. У той же час, незважаючи на таку ситуацію, міжнародний досвід показує, що існують перспективи розвитку кредитної діяльності, коли банки здійснюють свою діяльність дещо ширше, ніж у фінансовій сфері, ідуть назустріч громадянам, суб'єктам господарюванн, формуючи з них своїх клієнтів.

Функція взаємопідтримки у системі безпеки кредитної діяльності пов'язана насамперед з виробленням заходів, що мають сприяти виконанню взятих учасниками зазначеної діяльності зобов'язань і концентрації їх навколо суб'єктів та ситуацій, які в той чи інший час вимагатимуть відповідної підтримки. Тут можуть бути передбачені заходи інформаційного (надання інформації про ринок, перспективи його розвитку, взаємовідносини суб'єктів), технічного, технологічного (запровадження нових методик, внесення змін в технології операцій та взаємовідносин, спільне використання певного обладнання та техніки), фінансового (санація угод) характеру. Наявність таких заходів в арсеналі взаємовідносин учасників кредитної діяльності може виступати гарантом довіри та позитивних перспектив розвитку взаємовідносин.

В елементі «Технології операцій (взаємовідносин)» функція управління кредитними взаємовідносинами спрямовується перш за все на побудову таких взаємовідносин. Банк як провідна фінансова установа, має досконало вивчити ситуацію, визначити можливі сегменти (ніши) бізнесдіяльності, а то і вид такої діяльності і пропонувати своїм потенційним клієнтам. Тобто, не чекати позичальника, не шукати, у кого є гроші, чи кому вони потрібні, а готувати сприятливе середовище для взаємної партнерської діяльності зі своїми клієнтами. Банки можуть акумулювати кошти декількох клієнтів і пропонувати їм відповідний бізнес, виступаючи певним фінансовим посередником чи навіть учасником такого бізнесу в межах повноважень, визначених їм законом.

При формуванні взаємовідносин суб'єктів кредитної діяльності всі рішення мають носити прогресивний характер, тобто спрямовуватись на розвиток таких взаємовідносин, починаючи з простих форм і удосконалюючи їх до максимально можливих меж. Перспективи розвитку взаємовідносин банку з своїми клієнтами, в т.ч. і кредиторами можуть будуватись на основі розробки як глобальних, так і локальних кредитних (депозитних, інвестиційних) програм, в межах яких будуються взаємовідносини банку з його клієнтами та партнерами. У даному випадку управлінська функція системи безпеки реалізується якраз через планування відповідних технологій відносин і банківських операцій, які базуються на особливій тактиці реалізації інтересів учасників кредитної діяльності.

Функція операційної автономії передбачає формування своєї інфраструктури кредитних відносин, яка б включала різні види банківської діяльності як єдину банківську операцію: формування кредитного ресурсу, акумулювання його по конкретних кредитних програмах, розробку кредитних проектів та їх фінансування. Така операція, наповнена інформаційними, кадровими та фінансовими ресурсами, є автономною, за таких умов: якщо вона є незбитковою, забезпечує отримання додаткового капіталу і сприяє розвитку всіх її учасників. Тобто, вона може бути використана в будь-якій сфері економічної діяльності чи будь-якому регіоні та самостійно адаптуватися до

них. У такому випадку технології таких операцій дають змогу об'єднати збереження і кредити учасників таких операцій, які, по-перше, знають один одного, по-друге, мають спільний інтерес і, по-третє, здатні підтримувати кожного із них.

Банк може делегувати в таку операцію свою частку участі у вигляді певного фінансового, інформаційного, кадрового ресурсу та відповідних технологій, створюючи тимчасові чи постійно діючі банківські групи з виділеним їм ресурсом. Останні розташовуються на підприємствах, фермерських господарствах, різного роду організаціях і забезпечують спільну з ними діяльність. Тобто, банк починає рухатись до клієнта (а не навпаки), бере безпосередню участь у реалізації спільно розробленого з ним бізнес-проекту і таким чином створює умови для власної безпечної діяльності.

Індивідуально-ситуаційна функція реалізується через індивідуалізацію і конкретизацію вищезазначених операцій по клієнтах банку. Одна і та ж технологія операції не може бути шаблонною для всіх клієнтів, регіонів, галузей економіки. Крім того, технологія такої операції впливає з аналізу ситуації і індивідуальних можливостей (фінансових, виробничих, технологічних, кадрових) її учасників. Насамперед, вивчається суть фінансових (чи інших) проблем учасників операції, визначаються шляхи їх вирішення в межах тих інтересів, які прагнуть забезпечити учасники, формується мета кредитних взаємовідносин і відповідний бізнес-проект для кожного із учасників.

За таких умов взаємозв'язки учасників кредитної діяльності стають більш тісними, взаємодовірливими та взаємозалежними, а забезпечення та розвиток інтересів базується на результатах спільної їх діяльності.

Адаптивна функція системи безпеки кредитної діяльності має розумітись як певний ступінь освоєння методів роботи, які найбільшою мірою відповідають ситуації, що складається в кредитній діяльності в той чи інший час, в тому чи іншому регіоні, в тій чи іншій галузі економіки. Реалізація даної функції забезпечує відхід від шаблонних технологій не тільки по показнику

індивідуалізації учасників кредитної діяльності, а ще і по показнику динаміки середовища, в якому така діяльність здійснюється. Наближення технологій взаємовідносин та операцій до змінного середовища мінімізує проблеми, пов'язані з реалізацією інтересів учасників кредитної діяльності, підтримує баланс цих інтересів, зменшує загрози виникнення протиріч і конфліктів і, як наслідок, забезпечує безпеку даного виду діяльності. Адаптивна реакція учасників кредитної діяльності може здійснюватись в різних сферах: інформаційній, технологічній, фінансовій, управлінській. Це може бути реакція на зміни кон'юнктури ринку, зміни соціально-культурних та політико-правових умов, конкурентних взаємовідносин. Вона, як правило, буде стосуватися всіх учасників кредитної діяльності і вимагати відповідних узгоджених рішень та спільних зусиль по їх реалізації.

Функції системи безпеки кредитної діяльності в елементі «Заходи захисту» зорієнтовані насамперед на використання можливостей всіх її учасників. Так, функція спільного захисту має передбачати створення відповідного механізму безпеки, який би інтегрував зусилля всіх суб'єктів кредитної діяльності по захисту кожної операції, які проводяться за їх участю. Тут мають бути вироблені єдині підходи до використання сил безпеки та застосування відповідних заходів захисту суб'єктів в процесі їх кредитних чи інших взаємовідносин. Єдині підходи у системі спільного захисту будуть будуватись через створення відповідних рубежів безпеки, що зображено на рис. 3.3.

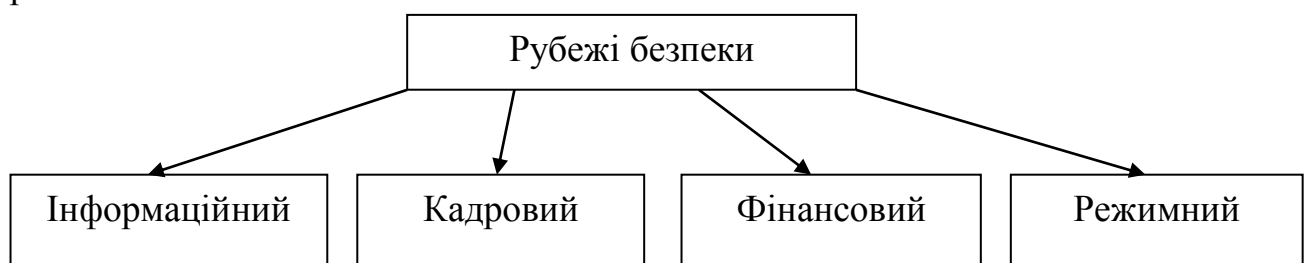

Рис. 3.3. Рубежі безпеки для забезпечення спільного захисту

Джерело: складено автором.

Інформаційний рубіж передбачає захист інтересів учасників кредитної діяльності шляхом мінімізації інформаційних загроз і протидії їм. Створюється

безпечний інформаційний простір взаємовідносин вказаних учасників при формуванні та використанні банком кредитних ресурсів. Рекомендуємо створювати спільні інформаційні бази даних, розробляти єдині методики виявлення, ідентифікації, оцінки, захисту, протидії дезінформації, чуткам, дискредитації, шантажу, технологіям інформаційного впливу, координувати діяльність учасників у сфері їх інформаційної безпеки при виконанні взятих на себе зобов'язань.

Кадровий рубіж формується через забезпечення протидії будь-яким проявам недобросовісної, злочинної поведінки з боку персоналу учасників кредитної діяльності на основі вироблення єдиних методик та критеріїв контролю поведінки і роботи працівників, залучених до підготовки та супроводження тих чи інших операцій.

Фінансовий рубіж безпеки включає:

а) формування спільних органів координації та управління операціями в конкретних взаємовідносинах учасників кредитної діяльності;

б) створення спільних робочих груп з представників учасників кредитної діяльності для проведення відповідних операцій; визначення їх функцій та запровадження єдиного порядку звітності про стан проведення ними операцій, особливо це може бути ефективним щодо операцій, які мають значні обсяги чи носять стратегічний характер для учасників кредитної діяльності;

в) запровадження централізованого, незалежного контролю стану та динаміки операцій в автоматизованому режимі, з періодичним поширенням його результатів кожному із учасників кредитної діяльності; формування тактики дій учасників кредитної діяльності на випадок порушення технологій операцій, непередбаченого взаємовідносинами використання (надання) коштів чи недобросовісної поведінки учасників;

Режимний рубіж безпеки створюється шляхом запровадження відповідних обмежень та заборон як в технологіях операцій, так і у взаємовідносинах учасників кредитної діяльності. Режимні заходи виключають дії учасників, які можуть негативно відбитись на результатах корпоративного

інтересу кредитної діяльності.

Функція комплексного підходу в елементі «Заходи захисту» передбачає, що способи забезпечення безпеки мають бути різноманітними і спрямованими на перетинання всіх можливих видів загроз та напрямків їх дій: інформаційному, економічному, соціально-кадровому, технологічному та технічному, правовому. Причому, тут не повинно бути якоїсь спеціалізації способів по учасниках кредитної діяльності. Останні повинні володіти повним арсеналом таких способів, застосовуючи їх в межах своїх функцій, визначених їм у відповідних взаємовідносинах. У той же час необхідність застосування або методика застосування способів безпеки має узгоджуватись з усіма учасниками, мотивуватись небезпечністю загроз та бути адекватною відповідній ситуації.

Планова функція спрямовує дії учасників кредитної діяльності на попередження та перетинання загроз. Тобто, система безпеки кредитної діяльності повинна бути орієнтована на забезпечення розвитку кредитних відносин відповідно до попередньо оговореного та узгодженого сценарію і не допускати його порушень. Для цього значна частина заходів безпеки має бути зосереджена на формуванні сприятливих умов започаткування та розвитку взаємовідносин. Важливе місце у цьому має бути відведено побудові сценарію розвитку конкретної операції та взаємовідносин її суб'єктів, визначенню найбільш уразливих їх технологій та етапів, формуванню можливих варіантів застосування можливостей системи безпеки для протидії загрозам та захисту від них. За всіх умов будь-які зміни в технологіях операцій і взаємовідносин учасників кредитної діяльності мають бути максимально передбачуваними та контрольованими.

Функція правового пріоритету забезпечує виконання всіх заходів з безпеки у відповідності з нормами, розробленими спільно всіма учасниками кредитної діяльності. В основі таких норм має бути відповідна правова база взаємовідносин названих учасників, у т.ч. і щодо регулювання заходів захисту їхніх інтересів. Тобто, забезпечення безпеки кредитної діяльності має

супроводжуватись відповідними правовими нормами локального характеру, які поширюють свою дію на всіх її учасників у сфері взаємовідносин, обумовлених формуванням чи використанням банком кредитних ресурсів.

Представлена система безпеки кредитної діяльності апробована у банку ПАТ «Універсалбанк». Відповідно до особливостей тих умов, в яких здійснював свою діяльність банк, останній зміг запровадити для експерименту лише окремі елементи системи, зокрема, елемент – «Заходи захисту». Вважаючи в цілому пропозицію щодо створення запропонованої в роботі системи безпеки кредитної діяльності банку прогресивною і такою, що може мати позитивні перспективи, банк зазначив, що запровадження в практику діяльності даної системи на даний час є проблемним. Основною причиною є неготовність банків та середовища, в якому вони здійснюють свою діяльність, до такого типу взаємовідносин і організації захисту їх кредитної діяльності. Запровадженню даної системи мають передувати певні зміни в нормативній базі банківської діяльності, соціальній політиці та політиці бізнес-поведінки самих банків. Разом з тим, запровадження системи навіть по окремих її елементах дало позитивний результат у кредитній діяльності банків, зокрема показники ефективного завершення кредитних операцій збільшились на 3-5%.. Взаємовідносини суб'єктів кредитної діяльності стали більш толерантними і довірливими, в т.ч. і у сфері захисту їх інтересів. У той же час, основний тягар захисту проведення операцій як щодо залучення ресурсів, так і щодо їх використання покладался на безпеку банків. З результатів апробації можна зробити такі висновки:

- формування системи безпеки кредитної діяльності банків у запропонованому варіанті є доцільним;
- запровадженню цієї системи в практику взаємовідносин з їх клієнтами мають передувати зміни правової бази; ефективність заснованих на такому підході взаємовідносин буде залежати від якості та активності їх пропаганди;
- клієнти банків мають бути готові до інтеграції роботи у сфері

безпеки у їх взаємовідносинах з банками.

Таким чином, запропонована система безпеки кредитної діяльності банку створює умови для попередження загроз та протидії їм через мінімізацію можливостей виникнення протиріч і конфліктів інтересів суб'єктів зазначеної діяльності. Тобто, у сфері дії елементів системи блокуються джерела та перекриваються шляхи загроз, що можуть обумовлюватись внутрішніми особливостями взаємовідносин суб'єктів кредитної діяльності. Разом з тим, варто визнати, що на зазначені взаємовідносини чинять негативну дію не тільки внутрішні загрози, але не менш небезпечними є зовнішні загрози. Щодо останніх, з погляду автора, мають вживатись заходи правового та організаційного характеру, про які йтиме мова у наступних параграфах.

Обов'язковим процесом у забезпеченні безпеки кредитних відносин має бути оцінювання стану безпеки, яке, на нашу думку має здійснюватись на основі аналізу індикаторів та проводитись шляхом моніторингу та аналізу безпеки кредитної діяльності банків (рис. 3.4).

Рис. 3.4 Здійснення оцінки безпеки кредитної діяльності банку
Джерело: складено автором.

Як бачимо, на основі макроекономічних показників і показників банківської діяльності формується інформаційна база, що використовується при створенні системи індикаторів безпеки кредитної діяльності банку. Систему індикаторів складають показники, які відображають рівень фінансово-економічної стійкості, адаптації, протистояння загрозам, постійного розвитку та ефективності використання ресурсів.

На першому етапі визначення інтегральної оцінки безпеки кредитної діяльності банків відбувається відбір множини індикаторів, який здійснюється з метою оцінювання стану функціональних складових безпеки, що забезпечує прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення й нейтралізації реальних і потенційних загроз інтересам безпеки кредитної діяльності банків.

Розробка ефективної системи індикаторів безпеки кредитної діяльності банків – складна методологічна проблема, оскільки їх кількість і якість повинні бути достатніми для того, щоб завчасно й адекватно ситуації сигналізувати про виникнення й розвиток дестабілізуючих тенденцій в банку, одночасно не обтяжуючи систему безпеки, створену для безпомилкового й оперативного реагування на можливі загрози [195]. Таким чином, перелік індикаторів повинен забезпечувати, з одного боку, здійснення максимально ємного й достовірного аналізу, а з іншого – можливість швидкого одержання інформації для їх розрахунків. При цьому необхідно виключити ті показники, що не піддаються розрахункам або дублюють один одного [196]. Саме тому розрахунок індикаторів безпеки кредитної діяльності банків доцільно здійснювати на основі даних публічної бухгалтерської звітності банків, що дасть можливість оперативно визначити рівень безпеки кредитної діяльності та провести його рейтингову оцінку в конкурентному середовищі.

Автором обрано чотири критерії, які допоможуть оцінити стан безпеки кредитної діяльності банків, що зображені у табл. 3.1:

Критерії та індикатори безпеки кредитної діяльності банків

Критерії безпеки кредитної діяльності банків	Індикатори безпеки кредитної діяльності банків
1. Критерій ефективності формування та використання банківських ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> - коефіцієнт використання платних ресурсів - коефіцієнт використання сукупних зобов'язань - коефіцієнт використання депозитів
2. Критерій ризику	<ul style="list-style-type: none"> - коефіцієнт співвідношення кредитів до зобов'язань - рівень проблемності кредитного портфелю - коефіцієнт співвідношення капіталу до кредиту - коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів банку на покриття збитків
3. Критерій ефективності роботи банку	<ul style="list-style-type: none"> - рентабельність залучених ресурсів - рентабельність активів - рентабельність кредитних операцій
4. Критерій рівню захищеності банку	<ul style="list-style-type: none"> - норматив миттєвої ліквідності - співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів - мультиплікатор капіталу

Джерело: складено автором.

Формування банками кредитних ресурсів, а також їх використання пов'язане з функціями кредиту і насамперед з перерозподільної функцією. Перерозподільні процеси пов'язані з одного боку з акумуляцією кредитних ресурсів, а з іншого боку – з розміщенням їх у позички. Зміцнення ресурсної бази сприяє підвищенню можливостей банків у задоволенні поточних та інвестиційних потреб суб'єктів господарювання і домогосподарств у додаткових фінансових ресурсах. Кожна операція банків, здійснення якої пов'язане зі зміною обсягу та складу його ресурсів, приносить доходи або витрати. Критерій ефективності формування та використання банківських ресурсів дозволяє адекватно проаналізувати реальну ситуацію у банку та сформулювати шляхи вдосконалення безпеки кредитної діяльності банків.

Ефективність формування та використання банківських ресурсів пропонуємо оцінити, використовуючи коефіцієнт використання платних ресурсів, коефіцієнт використання сукупних зобов'язань, коефіцієнт використання депозитів та коефіцієнт співвідношення кредитів та зобов'язань.

Критерій ризику базується на ознаках, покладених у класифікацію ризиків банку. Цінність оцінки критерію ризику полягає в тому, що на її основі можна моделювати банківську діяльність, здійснювати комплексний пошук внутрішніх резервів з метою підвищення ефективності здійснення безпеки кредитної діяльності банків. Запропонований автором підхід має на меті не перерахування всіх видів банківських ризиків, а створення певної системи індикаторів банківських ризиків, що дозволяє банкам не упустити окремі їх різновиди при визначенні сукупного розміру ризиків у своїй діяльності. До таких індикаторів пропонуємо віднести коефіцієнт співвідношення капіталу до виданих кредитів, рівень проблемних кредитів та коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів банку на покриття збитків.

Під ефективною діяльністю банку розуміють його здатність досягати поставлених цілей шляхом оптимального використання ресурсів, враховуючи при цьому не лише мікроекономічну, а й макроекономічну функції банків у ринковій економіці. Забезпечення ефективного функціонування банку, у свою чергу, потребує раціональної організації аналітичної роботи, результати якої слугують основою для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень та забезпечує безпеку кредитної діяльності банків. Аналіз дає можливість визначити тенденції та закономірності діяльності банку, оцінити характер впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на його функціонування; науково обґрунтувати планування подальшої роботи та контроль її виконання; визначити потенціал розвитку банку та резерви підвищення ефективності його діяльності. Ефективність роботи банку слід визначати через розрахунок рентабельності залучених ресурсів, активів і кредитних операцій.

Під критерієм рівня захищеності банку розуміється стабільність фінансового й економічного розвитку банку. Можливість швидко

розрахуватися за поточними зобов'язаннями створює передумови для стабільної діяльності банку. Найменші ознаки нездатності банку виконати свої зобов'язання можуть викликати паніку серед вкладників, що у свою чергу може призвести до банкрутства комерційного банку. Рівень проблемних кредитів у кредитному портфелі банку здатний на ранніх стадіях сигналізувати про зниження рівня фінансової безпеки. Рівень агресивності кредитної політики банку, здійснює безпосередній вплив на рівень його захисту та фінансової безпеки. Останнім часом важливість контролю за валютною позицією істотно зросла. Це пов'язано як з нестабільністю на міжнародних валютних ринках, так і з невизначеністю в політиці Національного банку України щодо валютного регулювання. Враховуючи вищенаведене, критерій рівня захищеності банку включає визначення нормативу миттєвої ліквідності, співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів та мультиплікатор капіталу.

Окрім зазначених індикаторів, обов'язковим є врахування зовнішніх умов здійснення кредитної діяльності і їх вплив на безпеку кредитних відносин. У ринкових умовах господарювання банк є відкритою системою, діяльність якого становить взаємодію внутрішнього і зовнішнього середовища. Ці два компоненти постійно перебувають у тісному взаємозв'язку. Залежно від сили впливу чинників кожного середовища, одне з них є домінуючим над іншим і впливає на його функціонування.

Систематизуючи і виокремлюючи окремі чинники, необхідно враховувати, що система безпеки кредитної діяльності банків формується одночасно під впливом цілого комплексу економічних процесів і явищ. Чинники діють не ізольовано, а системно. При цьому в окремі часові проміжки сила впливу тих або інших чинників змінюється, дія одних чинників підсилює або знижує вплив інших, суттєво змінюється ступінь впливу різних чинників залежно від рівня реальної зарплати населення, облікової ставки НБУ, індексу цін виробника, зміни курсу національної валюти, рівня інфляції, золотовалютних резервів та ВВП (рис. 3.5).

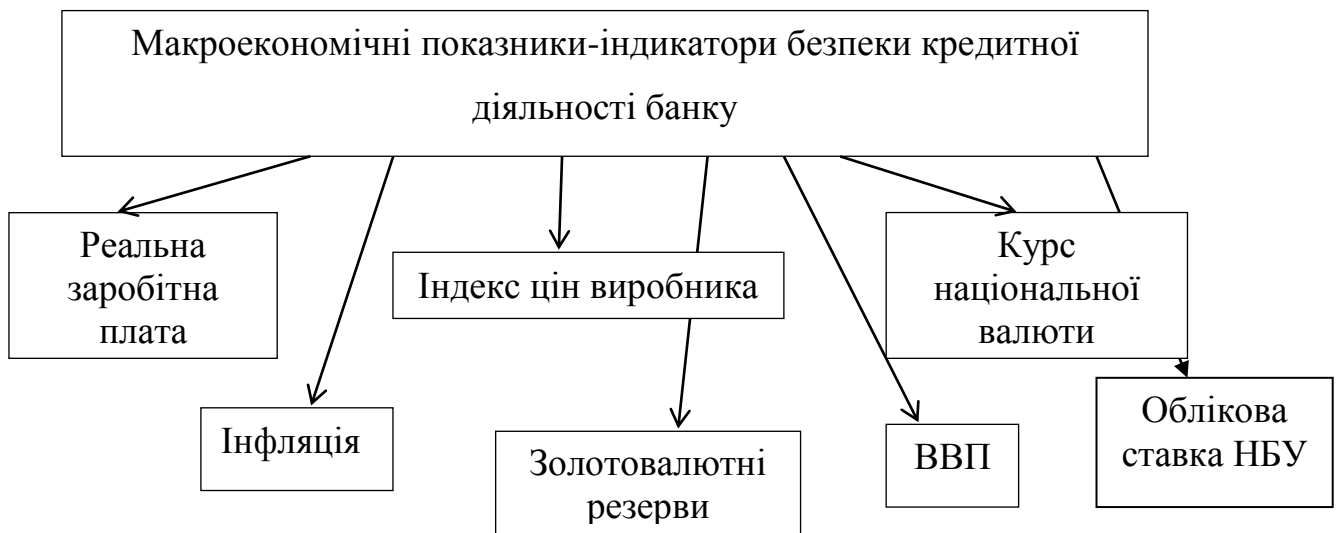

Рис. 3.5. Макроекономічні показники-індикатори безпеки кредитної діяльності банку

Джерело: складено автором.

Для того, щоб сформулювати дієву методику оцінки безпеки кредитної діяльності банків, керівництво банку повинно чітко уявляти динаміку зовнішнього середовища (макроекономічні показники та позиція держави) і стан внутрішніх ресурсів самого банку (динаміка кредитного портфеля, кількісний та якісний стан кредитного портфеля, рентабельність активів та кредитних операцій, рівень ризику, фінансове становище тощо), оскільки з взаємодії цих факторів складається реальний рівень безпеки кредитної діяльності банків.

На другому етапі відбувається визначення основних характеристик значень індикаторів, які застосовуються при проведенні аналізу рівня безпеки. Для показників фінансової звітності банків визначаються економічно досяжні мінімальні та максимальні значення індикаторів або їх нижні та верхні межі, макроекономічні показники досліджуються в динаміці, тобто їх зміна у певному напрямку буде свідчити про зниження або посилення рівня безпеки кредитної діяльності банку.

Визначені автором банківські індикатори безпеки кредитної діяльності, їхній зміст, формула розрахунку та порогові значення наведені у **Додатку II**. Винятками тут є макроекономічні показники, які не мають порогових значень,

тому будемо їх оцінювати у динаміці, тобто зміну таких показників в певний бік необхідно розцінювати як позитивну або негативну ознаку.

Третій етап полягає у експертній оцінці, в якій розрахованим індикаторам надаються значення вагових коефіцієнтів. В умовах значної невизначеності середовища для вирішення поставленої задачі пропонується використати один із традиційних евристичних методів – метод експертних оцінок.

Представлена методика оцінки безпеки кредитної діяльності банку враховує два компонента:

1) зовнішні умови здійснення кредитної діяльності банками, тобто оцінка макроекономічних показників-індикаторів безпеки кредитної діяльності банку (максимальна сума балів складає 35);

2) стан безпеки кредитної діяльності конкретного банку, який оцінюється за допомогою двох складових, а саме оцінки виконання функцій системи безпеки кредитної діяльності (оцінюється стан трьох складових) та оцінки показників безпеки кредитної діяльності банків (максимальна сума балів складає 95) (рис.3.6).

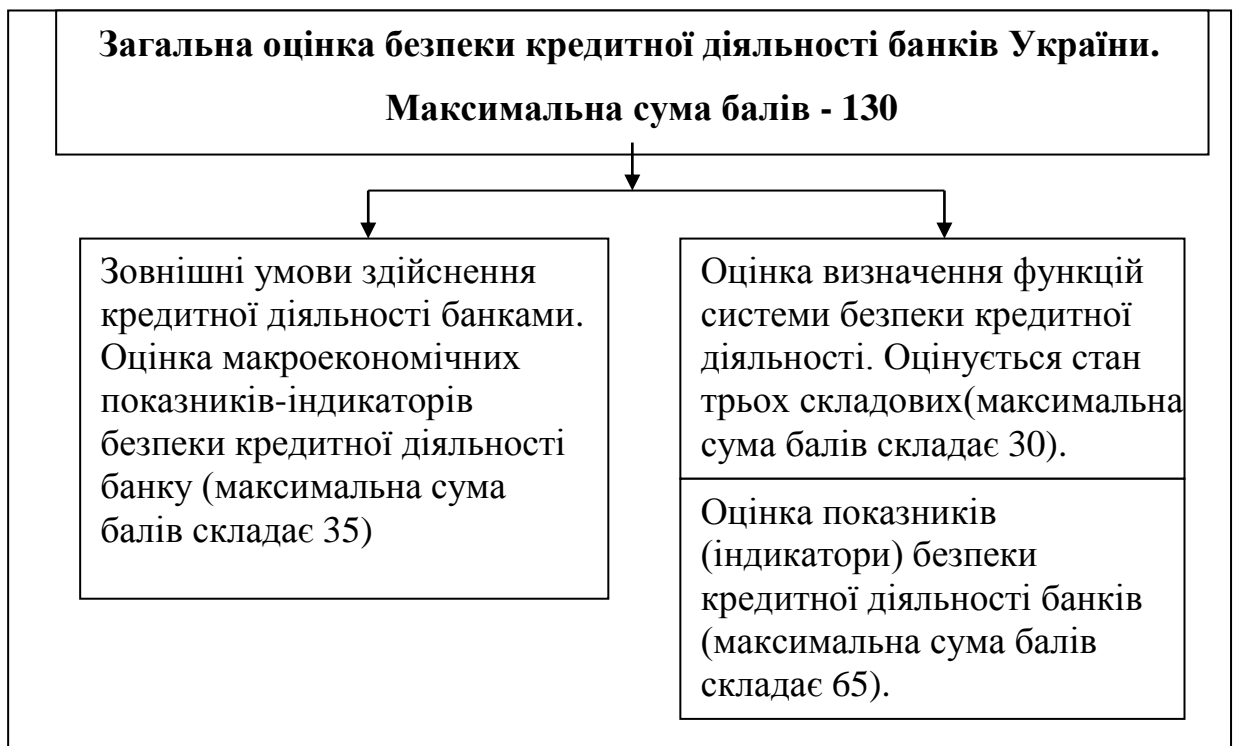

Рис.3.6. Оцінка безпеки кредитної діяльності банків

Джерело: складено автором.

Оцінка індикаторів безпеки кредитної діяльності банків здійснюється на основі визначених показників (індикатори) безпеки кредитної діяльності банків. За кожен індикатор дається 1-5 балів: 1 – мінімальне значення, 5 – максимальне значення. Якщо банк не виконує рекомендованих, або нормативних значень – 1 балів, середнє значення – 3 бали, виконує нормативні або рекомендовані – 5 балів. Загальна максимальна сума балів, що їх отримує банк по даному блоку, складає 65 бали. Таким же чином оцінюються і макропоказники-індикатори безпеки кредитної діяльності банків.

Оцінка системи безпеки кредитної діяльності банку проводиться за допомогою аналізу ступеня виконання функцій, які має здійснювати ця система, даючи 10 балів за реалізацію кожного елемента системи безпеки кредитної діяльності банку

1. В елементі «Правила поведінки» відбувається оцінка інформаційно-аналітичної та консультативно-організаційної функції і функції взаємопідтримки та контролю (максимальна сума балів 10).

2. В елементі «Технології операцій (взаємовідносин)» здійснюється оцінка індивідуально-ситуаційної та адаптивної функції, а також функції операційної автономності та управлінської (максимальна сума балів 10).

3. В елементі «Засоби захисту» відбувається оцінка корпоративного захисту та комплексного підходу, правового пріоритету та планової функції (максимальна сума балів 10).

Тобто, максимальна сума оцінки визначення функцій системи безпеки кредитної діяльності складає 30 балів.

На основі отриманої суми балів оцінки визначення функцій системи безпеки кредитної діяльності та оцінки показників безпеки кредитної діяльності банків (внутрішніх і зовнішніх) робиться висновок про рівень безпеки кредитної діяльності банку (табл. 3.2.)

Таблиця 3.2

Оцінка безпеки кредитної діяльності банків України

Отримана кількість балів банком	Від 20 до 40 балів	Від 41 до 60 балів	Від 61 до 100 балів	Від 101 до 130 балів
Рівень безпеки кредитної діяльності банку України	критичний	низький	середній	високий

Джерело: складено автором.

Використовуючи дані фінансової звітності досліджуваних банків та показники Держкомстату та НБУ за 2014 рік, зробимо оцінку рівня безпеки кредитної діяльності Приватбанку, Альфа-Банку та Універсалбанку. Проведені розрахунки наведено у **Додатку Р**, отримані результати наведені у табл. 3.3.

Як бачимо з табл. 3.3, розрахунок критеріїв та індикаторів безпеки кредитної діяльності банків дав такий результат:

ПАТ «Приватбанк» - 38 балів;

ПАТ «Альфа-Банк» -38 балів;

ПАТ «Універсал Банк»- 30 балів.

Тобто, за оцінкою безпеки кредитної діяльності банків України за показниками (індикаторами) безпеки кредитної діяльності банків, банки мають такі рейтинги: ПАТ «Приватбанк» та ПАТ «Альфа-Банк» середній рівень безпеки кредитної діяльності та ПАТ «Універсал Банк» – низький.

Наступний етап – це оцінка функцій системи безпеки кредитної діяльності. Оцінюється стан елементів «Правила поведінки», «Технології операцій (взаємовідносин)» та елемента «Засоби захисту». Аналіз даних елементів дав такий результат щодо досліджуваних банків:

ПАТ «Приватбанк» - 27 балів;

ПАТ «Альфа-Банк» -17 балів;

ПАТ «Універсал Банк» - 15 балів.

ПАТ «Приватбанк» отримав 27 балів за ефективну роботу функцій системи безпеки кредитної діяльності. На відміну від інших банків, якф досліджуємо, Приватбанк розробив системний підхід, у межах якого вживаються комплексні заходи, що дозволяють ПАТ «Приватбанк» досягти максимально можливого рівня повернення проблемних кредитів.

Таблиця 3.3

Індикатори безпеки кредитної діяльності банків України

№	Показники	Приватбанк		Альфа-банк		Універсал Банк	
		Коеф.	Бали	Коеф.	Бали	Коеф.	Бали
Критерій ефективності формування та використання банківських ресурсів							
1	Коефіцієнт використання платних ресурсів	1,12	5	1,13	5	1,096	5
2	Коефіцієнт використання сукупних зобов'язань	1,02	5	0,79	5	0,99	5
3	Коефіцієнт використання депозитів	1,06	2	0,76	4	0,77	3
Критерій ризику							
4	Коефіцієнт співвідношення кредитів до зобов'язань	95,9	3	89,7	5	105,9	1
5	Коефіцієнт збитковості кредитного портфелю	0,36	1	0,58	1	0,52	1
6	Коефіцієнт співвідношення капіталу до виданих кредитів	0,13	5	0,07	5	0,13	5
7	Коефіцієнт забезпеченості втрат резервами банку на покриття збитків	3,01	1	3,3	1	2,19	1
Критерій ефективності роботи банку							
8	Рентабельність залучених ресурсів	0,0003	1	-0,082	1	-0,087	1
9	Рентабельність активів	0,6	5	-2,2	1	-7	1
10	Рентабельність кредитних операцій	0,16	3	0,2	3	0,14	3
Критерій рівня захищеності банку							
11	Норматив миттєвої ліквідності	43,25	5	19,9	4	9,4	2
12	Мультиплікатор капіталу	8,7	1	17,08	1	8,17	1
13	Співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів	3,88	1	0,16	2	0,0004	2
14	Загальна сума балів	-	38	-	38	-	30

Джерело: розраховано автором.

Сучасні зовнішні умови підприємницької діяльності характеризуються нестабільністю політичної й економічної ситуації, суперечливістю законодавства та фіскальним характером податкової політики, інфляцією, обмеженим впливом банківської системи на якісні й кількісні перетворення в економіці. Серед зовнішніх чинників впливу на економічний розвиток банків України головну роль відіграє військовий конфлікт на сході країни. Його ескалація стала важливим чинником подальшого зниження показників економічної активності та спричинила сплеск негативних очікувань щодо курсової та цінової динаміки.

Макроекономічні показники проаналізовано за 2014 рік у порівнянні з 2013 роком, дані цього аналізу зображені у табл. 3.4

Таблиця 3.4

Динаміка макроекономічних показників

Показник / роки	2013	2014	2015*	2016*	2017*
Рівень реальної зарплати населення,%	+8,2	-6,5	-1,8	+0,9	+2,6
Індекс споживчих цін	100,5	124,9	127	111,3	107,8
Індекс цін виробників	101,7	131,8	118	112	109,4
Валютний курс (грн/дол)**	8,15	15,77	22,5	23,5	24,3
Золотовалютні резерви (млн.дол)	20415,7	7533,3	13200 .	16100	-
Темпи зростання ВВП,%	0	-6,8	-5,5	-2	-1
Облікова ставка НБУ,%	14	30	22	-	-

* прогноз

** середньозважений на кінець року на міжбанківському валютному ринку

Джерело: складено автором

Оцінка макроекономічних показників здійснюється у динаміці, тобто враховуються зміни показників у позитивний або негативний бік та вплив цієї зміни на кредитну діяльність банків. Погіршення всіх макропоказників оцінюємо у 1 бал за кожний показник, сумарно за 2014 рік макроекономічні показники безпеки кредитної діяльності банків оцінюємо у 7 балів.

Загальна оцінка рівня безпеки кредитної діяльності банків складається з суми балів по внутрішнім критеріям, сформованої системи безпеки кредитної

діяльності та макроекономічних показників (табл. 3.5.)

Таблиця 3.5

Загальна оцінка рівня безпеки кредитної діяльності банків України

	Внутрішні індикатори	Функції системи	Макропоказники	Загалом
Приватбанк	38	27	7	72
Альфа-банк	38	17	7	62
Універсалбанк	30	15	7	52

Джерело: складено автором.

На основі отриманої суми балів оцінки безпеки кредитної діяльності банків можна зробити висновок: ПАТ «Приватбанк» та ПАТ «Альфа-Банк» (72 та 62 балів відповідно) мають середній рівень стану безпеки кредитної діяльності банку, проте оцінка безпеки кредитної діяльності ПАТ «Альфа-Банк» є граничним мінімальним значенням для середнього рівня безпеки, тому будь-яке погіршення показників або стану системи безпеки призведе падіння безпеки кредитної діяльності ПАТ «Альфа-Банк» до низького рівня. ПАТ «Універсал Банк» з сумою в 52 балів має низький рівень безпеки кредитної діяльності банку.

Четвертий етап оцінки полягає у наданні рекомендацій щодо зміни чи підтримання кредитної політики банку на основі отриманої кількісної оцінки. Для наочної характеристики оцінки безпеки кредитної діяльності експертами готується «Звіт про здійснення оцінки кредитної діяльності банку» (рис.3.7)

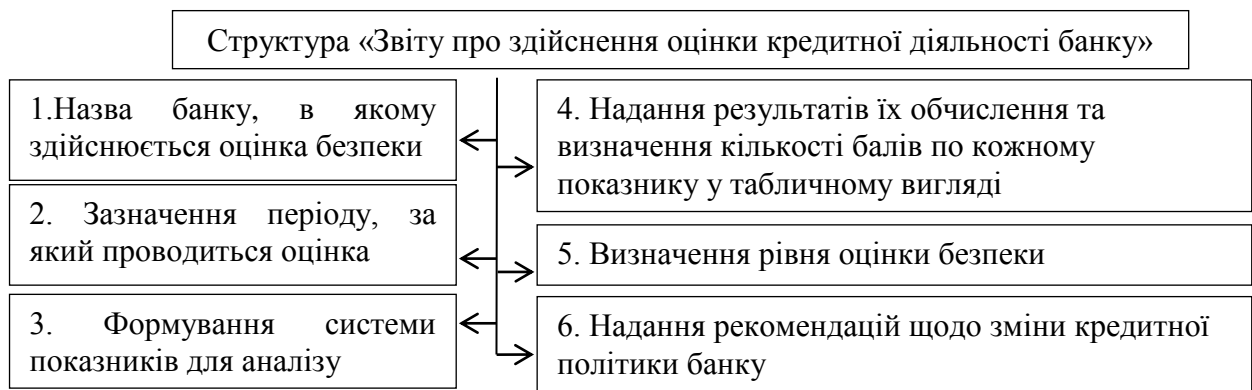

Рис. 3.7. Структура «Звіту про здійснення оцінки кредитної діяльності банку» (складено автором)

У результаті використання даної методики оцінки безпеки кредитної діяльності банків України можна визначити, чи є у банку внутрішні сили і

ресурси для реалізації наявних можливостей, наскільки банк готовий протистояти негативному впливу зовнішнього середовища, і, що важливо, даний аналіз допоможе виявити внутрішні недоліки, що потребують усунення та забезпечать високий рівень безпеки кредитної діяльності банків України.

Використання розглянутих індикаторів при оцінці рівня безпеки кредитної діяльності банку дає змогу правильно формувати його інвестиційну й кредитну політику та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо визначення оптимальної структури капіталу.

Впровадження розробленого алгоритму аналізу безпеки кредитної діяльності банку на основі розрахунку рівня функціональних складових безпеки кредитної діяльності банку істотно підвищить ефективність усієї системи управління банком, оскільки дасть змогу безперервно відстежувати й оцінювати стан безпеки, вчасно виявляти загрози та небезпеки, а також приймати ефективні рішення щодо їх мінімізації.

3.2. Удосконалення економіко-правового забезпечення безпеки кредитних відносин банків

Серед проблем забезпечення безпеки кредитної діяльності банку значне місце займають проблеми, що зосереджені у правовій сфері. Відсутність спеціального законодавства, яке б регулювало взаємовідносини у сфері забезпечення безпеки підприємництва значним чином стримує потенціал, зосереджений у підрозділах безпеки суб'єктів господарювання. Проблема загострюється ще і тим, що сама кредитна діяльність, як один з елементів фінансових відносин, залишається не повністю врегульованою. Відсутність базового закону «Про кредитування» та велика кількість правових актів, які тим

чи іншим чином мають до неї відношення, не створює сприятливих умов для побудови ефективних взаємовідносин згаданих вище суб'єктів. Проблема нестабільності і недосконалості правового регулювання у фінансовій сфері країни розглянута в Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 15.08.2012 р. №569-р [197]. Але разом з тим, серед шляхів і способів розв'язання існуючих проблем у цьому документі не передбачено заходів щодо удосконалення існуючого законодавства як по регулюванню окремих видів фінансової діяльності, так і у сфері забезпечення її безпеки.

Як уже говорилося в попередніх розділах даного дослідження, проблеми безпеки кредитної діяльності банків мають комплексний характер і обумовлені великою різноманітністю загроз та небезпек. У той же час, існуючі правові норми, які застосовуються у її регулюванні, незважаючи на свою чисельність (Додаток С), впливають на ситуацію односторонньо, не системно, залишаючи значні прогалини у правовому полі здійснення такої діяльності. Окрім того, правове поле кредитних взаємовідносин побудовано таким чином, що у них панує абсолютна монополія інтересів банків.

Що ж до правового регулювання процесу забезпечення безпеки кредитної діяльності, захисту інтересів її учасників, то правові акти взагалі відсутні. Тобто, взаємовідносини у сфері захисту прав і законних інтересів учасників кредитної діяльності залишаються державою непоміченими. Сучасні правові акти акцентують увагу лише на необхідності захисту інтересів банків. Так у вищезазначеній Концепції увага зосереджена на недостатньому стані захисту прав кредиторів і інвесторів, унаслідок чого існує висока ймовірність виникнення ризику неповернення коштів несумлінними позичальниками [197]. Незважаючи на зобов'язання керівників банків діяти на користь банків та клієнтів, визначених у ст. 43 Закону України «Про банки і банківську діяльність», положення закону не конкретизують питання взаємовідносин банків з їхніми клієнтами щодо захисту спільних інтересів [25].

Варто також звернути увагу і на певну дискримінацію клієнтів банків,

визначену існуючими правовими нормами, зокрема, щодо взаємоінформування суб'єктів кредитної діяльності, насамперед у випадку, коли вони вступають у певні взаємовідносини. Так, згідно ст. 15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства, а ст. 509 вказує, що всі зобов'язання у взаємовідносинах сторін мають ґрунтуватись на засадах добровільності, розумності, і що головне – справедливості [23]. Разом з тим, ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вимагає від банків під час кредитування їх клієнтів перевіряти кредитоспроможність останніх та наявність забезпечення кредитів [25]. Про це ж говориться у ст. 346 Господарського Кодексу України [26]. Про необхідність фінансової оцінки та визначення платоспроможності позичальника з боку банку йдеться у ст. 2 Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затвердженого Постановою Правління НБУ від 25.01.2012р. №23 [164].

Згідно з Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» умови договору про іпотечний кредит мають розробляти банки одноосібно [198]. А відповідно до положень Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати», крім права кредитодавця формувати умови іпотечного договору необхідно у вартість основного зобов'язання включити й розмір інфляційного застереження. Останнє ж розуміється законодавцем як спосіб збереження реальної вартості грошових вимог та доходів кредитодавця [199]. Тобто, така додаткова вартість має бути сплачена за рахунок позичальника.

У той же час, згідно ст. 56 Закону України «Про банки і банківську діяльність», права клієнта щодо отримання інформації про банк, з яким він вступає у взаємовідносини, обмежуються лише отриманням такої (публічно поширеної) інформації про фінансові показники діяльності банку та його економічний стан [25]. Про будь-які перевірки, як гарантію захисту інтересів

клієнтів у взаємовідносинах з банком, мова у законі не йде. Не йдеться й про гарантію захисту інтересів суб'єкта, який вступає у взаємовідносини з банком, чи то на етапі формування кредитного ресурсу, чи то на етапі його використання і у «Правилах надання банками інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту», затверджених Постановою Правління НБУ від 10.05.2007р. №168 [200].

Таким чином, аналіз правових умов регулювання кредитної діяльності банків засвідчує розмежування прав її учасників і переконливе домінування інтересів банків, у т.ч. і щодо їх захисту. Така ситуація обумовлює об'єктивне існування підстав для формування протиріч у взаємовідносинах учасників кредитної діяльності, недовіри їх один до одного і, як наслідок, до конфлікту інтересів.

Вважаємо, що за даних умов, ефективність запропонованої системи безпеки кредитної діяльності, заснованої на формуванні взаємопов'язаного інтересу і спільному його захисті суттєво буде залежати від відповідного правового регулювання. Удосконалення правових норм у сфері регулювання захисту інтересів суб'єктів кредитної діяльності має здійснюватись у напрямках, зазначених на рис. 3.8.

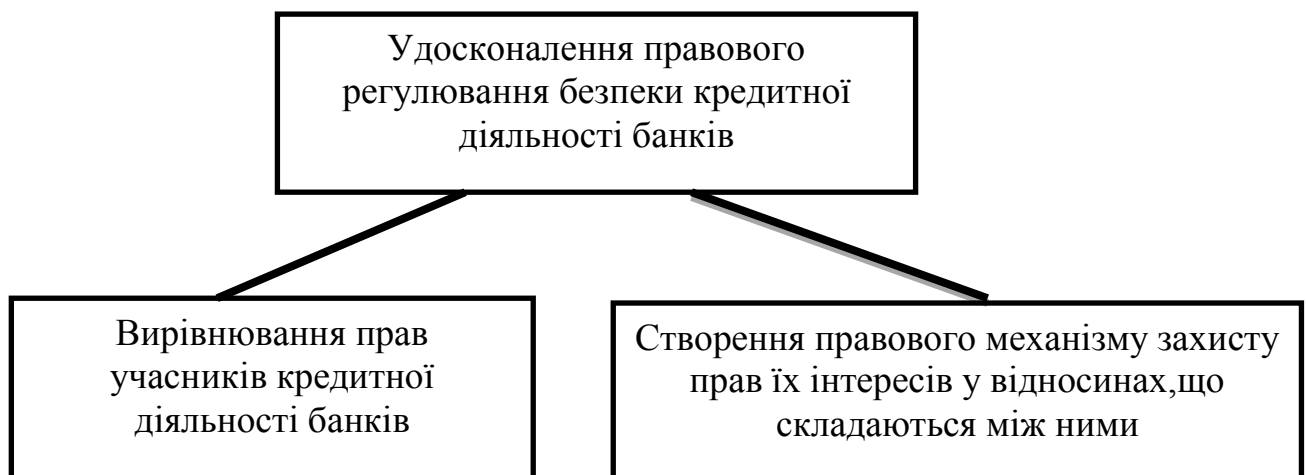

Рис. 3.8. Напрямки вдосконалення правових норм у сфері регулювання захисту інтересів суб'єктів кредитної діяльності

Джерело: складено автором.

Доцільно конкретизувати окремі положення і норми фінансового права

(визначення прав матеріальної та іншої відповідальності банків та інших учасників кредитної діяльності у їх фінансових взаємовідносинах), а також формування правових засад та створення спеціальних правових норм у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності, які поширюють свою дію в т.ч. і на кредитні відносини. Необхідність такого підходу обумовлюється ще і тим, що як показало дослідження, забезпечення безпеки кредитної діяльності банків стає дедалі все складнішим, а то і взагалі неможливим без всебічного врахування інтересів всіх її учасників.

Враховуючи перспективи розвитку світової та вітчизняної економіки, стає очевидним, що ефективності в кредитній діяльності банків може бути досягнуто не лише спільними зусиллями всіх її учасників, але і досконалими правовими, що забезпечують захист їх інтересів. У той же час практика правової дискримінації окремих категорій учасників кредитної діяльності вітчизняних банків не тільки має місце, а і продовжує поширюватись.

Так, на початку 2014 р. Верховний суд України в одному зі своїх висновків у справі стягнення заборгованості за кредитами визнав право банківських установ на дострокове стягнення всієї суми кредиту та відсотків, якщо позичальник допустив прострочення чергового платежу без будь-яких обмежень і умов [201]. У той же час, для вкладників, як одного із основних джерел формування кредитного ресурсу, право дострокового розірвання договорів банківського вкладу припиняється у разі запровадження у банку тимчасової адміністрації [202]. Створюються умови, за яких, при виникненні складної ситуації у позичальника, банки своїми діями таку ситуацію ще більше ускладнюють, а коли вона виникає у банків, то останні знову ж таки прагнуть її вирішити за рахунок вкладників – потенційних позичальників. Крім того, як показав досвід подолання фінансово-економічних негараздів 2008 та 2014 років, НБУ використовує обмеження щодо дострокового розірвання договорів банківських вкладів [203, 204, 205]. При цьому, банки у разі дострокового повернення депозиту обґрунтовують проведення перерахунку відсотків за мінімальною ставкою, або взагалі їх не виплачувати [206]. Такі підходи у

правовому регулюванню взаємовідносин банків з їхніми клієнтами однозначно призводять до формування конфліктів, наслідком яких можуть бути досить суттєві загрози банкам.

Вважаємо, правові норми у сфері забезпечення безпеки кредитної діяльності банків мають спрямовуватись на: регулювання взаємовідносин, що виникають у сфері кредитної діяльності банків; визначення правових механізмів захисту інтересів суб'єктів вказаної діяльності і утворення відповідних режимів її безпеки; встановлення відповідальності за порушення вказаних інтересів і режимів безпеки (Рис. 3.9).

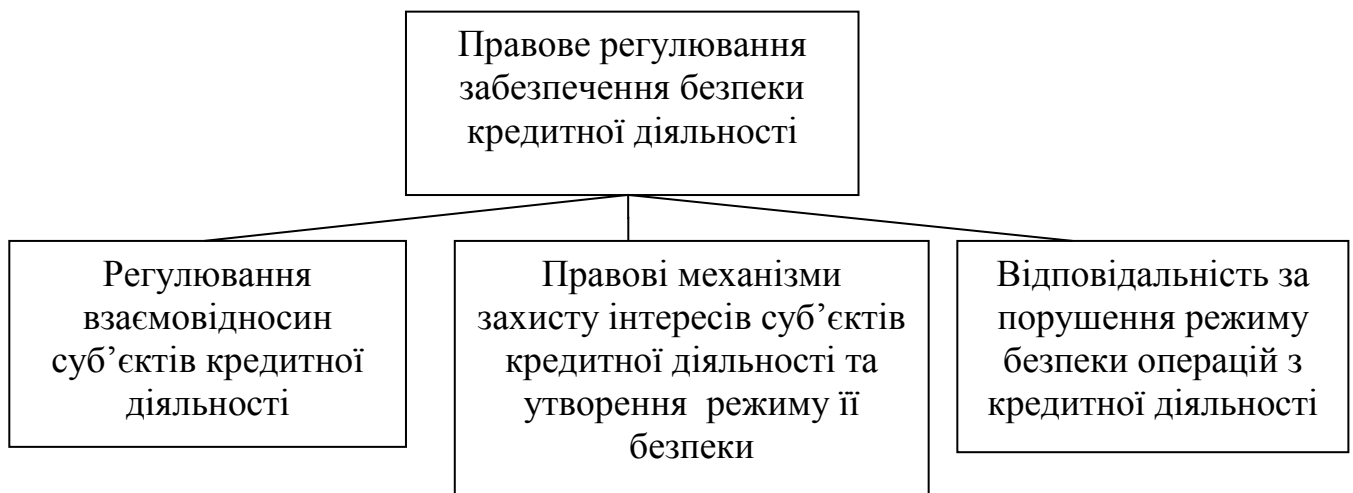

Рис. 3.9. Структура правового регулювання забезпечення безпеки кредитної діяльності банків

Джерело: складено автором.

Розглядаючи зміст та напрямки правового регулювання безпеки кредитної діяльності банків, можна побачити, що вони мають охоплювати значний комплекс їх взаємовідносин та діяльності. Правові норми мають охоплювати різні сфери: фінансову, інформаційну, соціально-кадрову, технічну та технологічну, безпеки та ін. Тобто, забезпечення безпеки кредитної діяльності банків вимагає регулювання відносин, її учасників різними нормами та видами права, зокрема банківського, інформаційного, трудового, цивільного, кримінального, конкурентного, спеціального з безпеки бізнесу і т.д. Названий комплекс правових норм різного рівня та спрямування буде ефективним за умови, коли до його складу будуть входити відповідні законодавчі акти,

підзаконні акти державних органів, зокрема НБУ, а також нормативно-правові документи самих банків (рис.3.10).

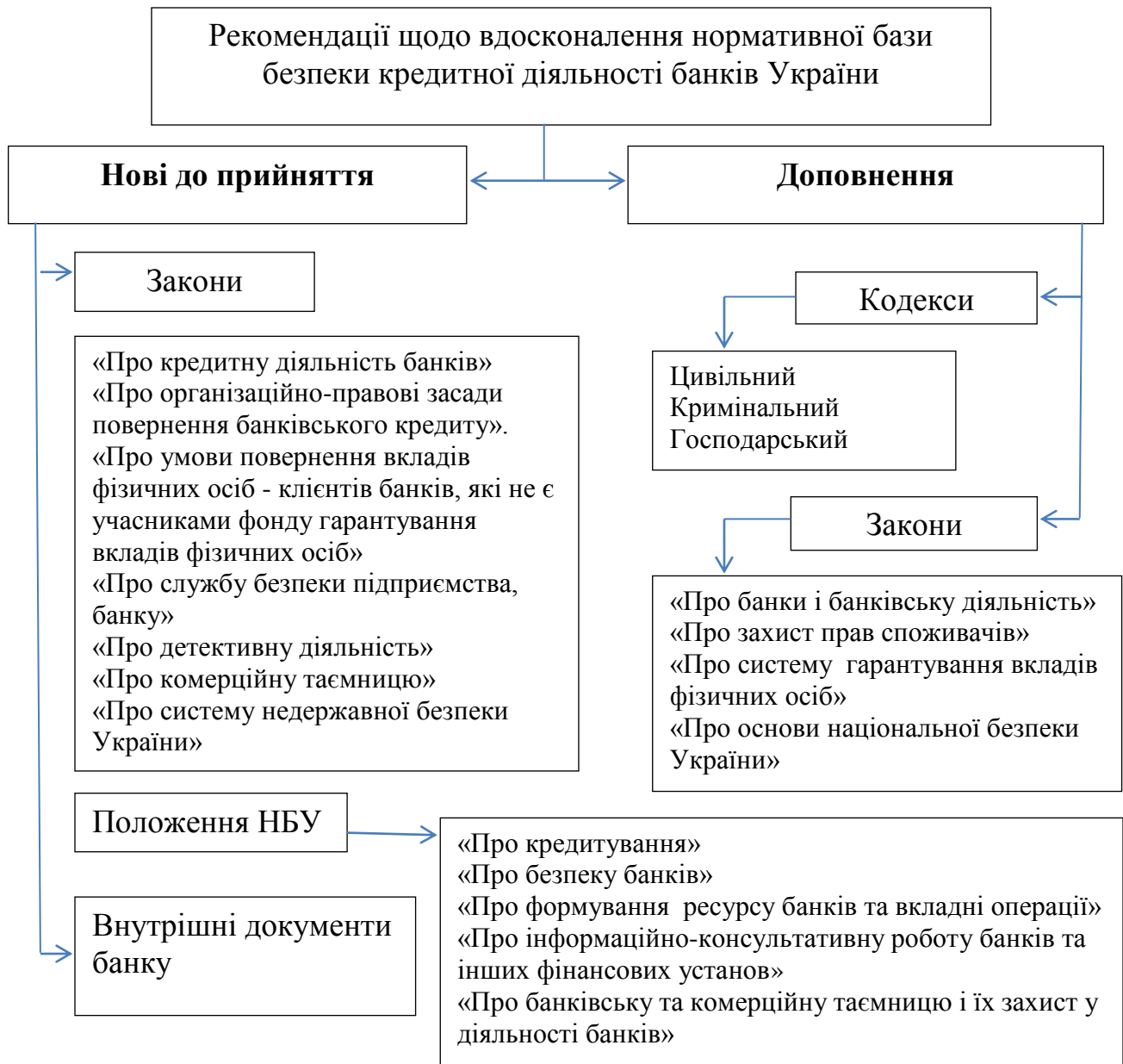

Рис. 3.10. Пропозиції вдосконалення нормативної бази безпеки кредитної діяльності банків України

Джерело: складено автором.

Законодавчий рівень у даному комплексі, крім існуючих норм з регулювання банківської діяльності, мають утворювати нові закони, зокрема Закон України «Про кредитну діяльність банків», необхідність прийняття якого та структура представлено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Необхідність прийняття Закону України «Про кредитну діяльність банків» та його структура

Необхідність прийняття	Рекомендована структура
1	2
<p>- відсутність єдиного визначення поняття кредитна діяльність та правових засад її регулювання;</p> <p>- відсутність спеціального правового акту, яким би регулювались взаємовідносини, що виникають у процесі формування банками кредитних ресурсів та кредитування клієнтів. Розпорошеністю правових норм з питань кредитної діяльності банків по різних правових актах, що характеризується їх неузгодженістю, наявністю правових прогалин, а іноді і їх протиріччю;</p> <p>- наявність різного бачення банками та іншими суб'єктами процесу формування кредитних відносин, можливістю неадекватної поведінки сторін у ході розвитку таких відносин, особливо в складних економічних умовах;</p> <p>- великий обсяг операцій, пов'язаних з залученням банками коштів для формування кредитного ресурсу і його використанням, що при відсутності норм прямої дії з регулювання таких операцій, призводить до значних втрат, нанесення шкоди банкам, їх кредиторам та клієнтам;</p> <p>- необхідність запровадження в кредитній діяльності банків єдиних, прозорих та всім зрозумілих підходів і механізмів, що забезпечують концентрацію і використання коштів для фінансування діяльності економічних суб'єктів і громадян, нагальною потребою формування у населення грамотної поведінки по використанню кредитних коштів банків, довіри до них.</p>	<p>- об'єкт дії закону: взаємовідносини, які виникають у зв'язку з формуванням банками кредитного ресурсу та його використанням шляхом проведенням кредитних операцій;</p> <p>- визначення понять: кредитна діяльність банків, кредитна операція, кредитний ресурс, процес формування кредитного ресурсу, безпека кредитної діяльності банків, суб'єкт кредитної діяльності, інтерес суб'єкта кредитної діяльності, інші поняття, необхідні для однозначного розуміння положень закону;</p> <p>- засади забезпечення безпеки кредитної діяльності банків та заходи захисту інтересів її суб'єктів;</p> <p>- загальні умови формування взаємовідносин та особливості договорів, що укладаються банками у сфері кредитної діяльності, права банків, вкладників, кредиторів, позичальників та інших суб'єктів вказаної діяльності, засади захисту інтересів її суб'єктів, умови настання відповідальності, вимоги до позичальників та інших суб'єктів, що є учасниками кредитних операцій, порядок супроводження взаємовідносин суб'єктів кредитної діяльності, їх взаємодії у процесі здійснення операцій;</p> <p>- умови, за яких взаємовідносини у сфері кредитної діяльності банків є неможливими або обмеженими, відмова у наданні (обмеженні) послуг з кредитної діяльності;</p> <p>- умови дострокового припинення договірних відносин та його наслідки, заходи щодо санації відносин;</p> <p>- обмеження вартості кредитів та правила її розрахунку;</p> <p>- вирішення конфліктних ситуацій у взаємовідносинах суб'єктів кредитної діяльності;</p> <p>- нагляд за кредитною діяльністю банків.</p>

Джерело: розроблено автором

Вважаємо, що наявність у структурі Закону України «Про кредитну діяльність банків» вищезазначених положень допоможе уникнути існуючої неузгодженості правових норм, що містяться сьогодні у правових актах, досягнути суттєвого зменшення причин виникнення конфліктів між суб'єктами кредитної діяльності, забезпечити більш ефективний захист їх інтересів, створити передумови для цілеспрямованого правового впливу на взаємовідносини та розвитку і конкретизації правових норм підзаконними актами і нормативно-правовими документами самих суб'єктів кредитної діяльності.

Разом з тим, враховуючи проблематичну ситуацію з поверненням банківських кредитів, яка, як показало дослідження, особливо загострилося в останні роки, низьку ефективність правового регулювання спорів щодо повернення банками кредитних боргів, а також значну шкоду (мільярди гривень), що зазнають банки та інші суб'єкти від таких боргів, є необхідність виокремити діяльність банків з повернення дебіторської заборгованості (в т.ч. і кредитної) в окремий напрямок і надати їй окремого статусу. З цією метою пропонується прийняти Закон України «Про організаційно-правові засади повернення банківського кредиту» (табл.3.7).

Головною метою даного закону автор бачить створення сприятливих умов для найбільш ефективного повернення банківських кредитів на основі розширення правових інструментів та удосконалення боргових взаємовідносин. Реалізація вищевикладених положень закону дасть змогу максимально сприяти захисту інтересів всіх сторін боргових взаємовідносин та виключить їх домінування у боргових спорах.

Таблиця 3.7

Структура Закону України «Про організаційно-правові засади повернення банківського кредиту»

Параграф Закону	Зміст параграфу
Об'єкт дії закону	відносини, що виникають у процесі повернення банківських кредитів та інших боргів, утворених від невиконання зобов'язань за кредитними операціями.
Визначення понять	<ul style="list-style-type: none"> - кредитна заборгованість банку; - прострочений та проблемний кредити; - сумнівна та безнадійна до повернення заборгованість - борговий спір; - спосіб повернення кредитного боргу; - боргові відносини; - суб'єкти (сторони) боргових відносин (боргового спору); - боргова робота; - погашення та повернення кредитного боргу; - інші поняття, необхідні для однозначного розуміння положень закону.
Елементи боргового спору	<ul style="list-style-type: none"> - умови виникнення боргових відносин (боргового спору), їх ознаки, санкції до боржника та порядок їх формування і накладання, юридична легітимація санкцій; - вплив суб'єктів кредитної діяльності на боргову ситуацію з метою вирішення боргового спору;
Алгоритм дії суб'єктів кредитної діяльності щодо повернення кредитного боргу	<ul style="list-style-type: none"> - аргументи банку у борговому спорі; - особливості судового процесу повернення кредитного боргу; - правові засади взаємовідносин з боржником, заставодавцем, гарантом, поручителем, страховиком; - мирова угода у спорах з повернення кредитного боргу; - кримінальне провадження у борговому спорі, задоволення вимог кредитора у якості цивільного позивача; - взаємовідносини кредитора з органами виконавчої служби у процесі повернення кредитного боргу.
Способи позасудового повернення кредитних боргів	<ul style="list-style-type: none"> - особливості повернення кредитних боргів за дорученням кредитора третіми особами, вартість боргової роботи; - форфейтинг і його особливості у поверненні банківського кредиту; - повернення боргу майном боржника, капіталізація боргу, взаємозалік у боргових спорах, уступка права вимоги та переведення кредитного боргу.
Інше	<ul style="list-style-type: none"> - задоволення вимог банку за кредитним боргом у процедурі банкрутства та ліквідації боржника (банк за всіх умов має бути першочерговим кредитором, оскільки кредитні кошти є коштами кредиторів та вкладників банку); - особливості боргових взаємовідносин з фізичними особами: боржниками банку та нерезидентами; - умови погашення кредитних боргів; - нагляд за діяльністю банків з повернення кредитної заборгованості.

Джерело: розроблено автором.

Для підвищення довіри до банківської системи вкладників банків, захисту їх інтересів та з метою додаткового залучення банками коштів населення є необхідність прийняття Закону України «Про умови повернення вкладів фізичних осіб – клієнтів банків, які не є учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб». Тут пропонується забезпечити виплати за вкладами фізичних осіб банків, які не є членами Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за рахунок державного бюджету у терміни і у сумах, визначених Фондом гарантування вкладів фізичних осіб для вкладників інших банків. Одночасно НБУ стає першочерговим кредитором банку, що ліквідується на суму таких виплат. У такому випадку захист інтересів вкладників всіх банків буде вирівняно.

Основними доповненнями до існуючих законодавчих актів з позиції забезпечення безпеки кредитної діяльності банків на основі захисту інтересів всіх її учасників пропонуємо такі:

1) до Закону України «Про банки і банківську діяльність». У зв'язку з тим, що для повернення банківських кредитів важливе значення має здатність органів управління позичальника грамотно і ефективно використати кредитні кошти, доцільно доповнити закон нормами, відповідно до яких:

- банки мають проводити перевірку не лише кредитоспроможності позичальника, що дасть можливість визначити потенційні можливості до повернення кредиту, а й перевірку якості управління діяльністю позичальника, що буде визначати ефективність використання зазначених можливостей. У разі ж виявлення недостатнього рівня здатності та готовності системи управління діяльністю позичальника до ефективного використання кредитних коштів, банк може організувати відповідну організаційно-консультативну роботу з керівництвом та провідними фахівцями позичальника. Вартість такої роботи може бути включена до суми кредиту

- при організації контролю за використанням кредитних коштів банки мають особливу увагу приділяти ефективності роботи системи управління діяльністю позичальника, надаючи при необхідності відповідну

допомогу, особливо щодо поведінки в умовах дії загроз та небезпек що можуть виникати в процесі діяльності позичальника.

- конкретизувати умови дострокового розірвання кредитних угод і дострокового повернення позичальником кредитних коштів та умови таких дій з боку позичальників. Крім того, дострокове розірвання угод, укладених з банком, як за пасивними, так і активними операціями, має здійснюватись лише за рішенням суду. Така позиція змусить банки та їх клієнтів більш відповідально ставитись до умов укладання угод, пошуку шляхів щодо їх позитивного завершення

- обмежити обсяги формування банками кредитних ресурсів запланованими обсягами кредитних операцій, що зменшить ризик додаткових витрат банків на обслуговування зайвих ресурсів;

- передбачити встановлення адміністративної та цивільної відповідальності учасників кредитної діяльності за надання неправдивих відомостей при встановленні ними відповідних відносин, що знизить долю необ'єктивних рішень в кредитній діяльності банків. Крім того, відповідальність має бути встановлена за поширення відомостей про втрату (порушення) банком своєї ліквідності та платоспроможності у не встановлений законом спосіб та не уповноваженими на це особами. Така норма буде запобігати провокаціям, спрямованим на необґрунтований витік ресурсів банку;

- передбачити формування громадських об'єднань клієнтів банків і надати їм право періодично ознайомлюватися зі звітами про стан діяльності відповідних банків, а за необхідності – ініціювати перевірку з боку НБУ та контролюючих органів. За таких умов буде досягнуто підвищення об'єктивності взаємовідносин суб'єктів кредитної діяльності; клієнти (в т.ч. вкладники та позичальники) будуть мати відповідний вплив на банки і більше підстав для довіри чи недовіри до них;

- надати банкам та їх клієнтам право утворювати тимчасові органи, групи з метою забезпечення безпеки їх взаємовідносин, виробляти для цього відповідні заходи та норми поведінки;

- забезпечити банкам право оприлюднювати інформацію про недобросовісну поведінку їх боржників з метою спонукання боржників до розрахунків з банками та попередження інших фінансових установ стосовно підвищеного ризику взаємовідносин з зазначеними суб'єктами;

- визначити єдині умови дострокового розірвання договорів банківського вкладу як за ініціативою банків, так і за ініціативою вкладників, умови настання відповідальності сторін, а також умови та права вкладників щодо контролю за станом їх вкладів і безумовного повернення коштів. Така норма обумовлюється існуванням непоодиноких фактів дискримінації банками відносин з їх вкладниками, створення додаткових умов неповернення вкладів, санкцій за дострокове розірвання договорів банківських вкладів [207, 208]

2) до Закону України «Про захист прав споживачів». Враховуючи, що серед об'єктів захисту в законі визначено в т.ч. і послуги, останні можна поширити і на банківські послуги, отримані для забезпечення побутових потреб споживачів. У зв'язку з цим та, виходячи із запропонованої концепції захисту корпоративного інтересу учасників кредитної діяльності банків, виникає необхідність доповнити закон, тобто поширити дію закону на споживачів банківських послуг (**Додаток Т**).

Враховуючи, що у ході кредитної діяльності банків у її учасників виникає ризик понесення збитків, який можна вважати як майновий, то з метою забезпечення безпеки отримання послуг, обумовлених зазначеною діяльністю, виникає необхідність поширити дію Закону України «Про захист прав споживачів» в частині прав споживачів на безпеку (товарів, послуг) на відносини банків з їхніми клієнтами та вкладниками. З метою конкретизації заходів захисту інтересів учасників кредитної діяльності банки зобов'язані розробляти та надавати всім учасникам відповідні правила безпечного використання банківських послуг, зокрема, за розрахунковими, вкладними та кредитними операціями. Зазначені правила мають містити обов'язкові умови за яких надання (отримання) банківських послуг має гарантувати учасникам кредитної діяльності захист їх інтересів.

3)до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»: беручи до уваги особливості здійснення тимчасової адміністрації банків, визначені вказаним вище законом, та мету, з якою запроваджується в банках тимчасова адміністрація (виведення банку з ринку), а також зміст плану врегулювання, очевидною є безпідставність заборони на задоволення вимог вкладників банків в період здійснення тимчасової адміністрації. З переліку заходів з виведення неплатоспроможного банку з ринку чотири пов'язано з ліквідацією банку, а п'ятий – з його продажем. Тобто, за всіх умов перспективи відновлення платоспроможності банку не передбачаються, за тим і немає сенсу утримувати кошти вкладників. Більше того, наявність норми, яка не забороняє громадянам отримати свої кошти у кризовий період банку, з одного боку, не вплине суттєво на фінансову ситуацію банку, оскільки він є неплатоспроможним і таким, що виводиться з ринку, а з іншого, – дозволить повніше захистити права вкладників, а з ними і віру у справедливе ставлення держави до своїх громадян у їхніх відносинах з банками. Тому автор вважає доцільним виключити з зазначеного закону норму, пов'язану з заборонаю задоволення вимог вкладників банків, в яких запроваджено тимчасову адміністрацію (ст. 36, п. 5.1.).

Аналіз чинного законодавства показує, що банки, акумулюючи кошти громадян і суб'єктів господарювання та проводячи операції з ними, не мають ні спеціальних засобів їх захисту, ні спеціальних норм права щодо такого захисту. Більше того, власники коштів, передавши їх банкам, втрачають можливість контролю над ними, так само, як і банки не мають дієвого контролю за коштами, які вони розмістили на ринку. Відсутність спеціальних правових норм з забезпечення безпеки підприємницької діяльності не утворює правових передумов для законного захисту діяльності суб'єктів підприємництва власними засобами. Чинне законодавство передбачає такий захист лише за фактом нанесення шкоди, в той час, як актуальним є попередження та недопущення такої шкоди. Тобто, на часі є утворення системи законодавчих норм з безпеки бізнесу, що дасть підстави для започаткування комплексу

заходів захисту підприємницької діяльності силами суб'єктів підприємництва та розвитку ринку послуг безпеки.

За таких умов автор пропонує внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України» в частині утворення системи недержавної безпеки як суб'єкта забезпечення національної безпеки країни (ст. 4), її повноважень та функцій (ст.ст. 9, 10). Таким чином система недержавної безпеки існуюча де факто уже довгий час отримує легітимний статус. У розвиток положень вищевказаного закону має бути прийнято Закон України «Про систему недержавної безпеки України», яким буде визнано статус суб'єктів даної системи, їх місце в системі національної безпеки та правоохоронній діяльності, основні напрямки та завдання їх діяльності, взаємовідносини з органами влади та правоохоронними органами, а також їх місце і роль у суспільстві.

Враховуючи те, що суб'єкти системи недержавної безпеки отримають правовий статус, виникає необхідність врегулювання їх діяльності. Виходячи з того, що суб'єктами діяльності щодо забезпечення безпеки бізнесу будуть спеціалізовані підприємства, громадські об'єднання, а також підрозділи безпеки суб'єктів підприємництва, та враховуючи, що останні є новими суб'єктами у правових відносинах, виникає необхідність у прийнятті ще одного Закону України «Про службу безпеки підприємства, банку». Крім того, окремими законодавчими актами мають бути врегульовані специфічні види діяльності з забезпечення безпеки підприємництва, зокрема, детективної – захисту комерційної таємниці.

З точки зору забезпечення безпеки кредитної діяльності банків найбільшу прискіпливість маємо проявити до питань правового врегулювання діяльності підрозділів безпеки банків. Зокрема, законом має бути врегульовано: роль і місце підрозділів безпеки суб'єктів підприємництва (в т.ч. і банків) в системі їх інтересів, функції, повноваження і завдання, питання взаємовідносин з органами управління суб'єкта підприємництва, банку та державними правоохоронними органами; умови діяльності таких підрозділів та засоби

забезпечення безпеки, питання взаємодії з силами безпеки інших суб'єктів; принципи формування підрозділів безпеки та вимоги до їх діяльності, способи забезпечення безпеки діяльності суб'єктів підприємництва, інші питання; координація діяльності зазначених підрозділів безпеки в системі недержавної безпеки та забезпечення контролю за їх діяльністю з боку держави.

У зв'язку з прийняттям зазначених правових актів, виникає необхідність внесення доповнень до Цивільного та Кримінального кодексів, зокрема щодо умов настання відповідальності за порушення встановлених суб'єктами господарювання режимів безпеки, Господарського кодексу з питань регулювання відносин, які виникатимуть з приводу надання/отримання послуг у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності.

Важливе місце в системі правового регулювання забезпечення безпеки банківської діяльності взагалі і кредитної зокрема мають правові акти НБУ, які також формуються за двома напрямками: регулювання банківської діяльності та регулювання забезпечення безпеки банків. Провідним документом тут має стати Положення «Про кредитування», в якому доцільно було би конкретизувати норми Закону України «Про кредитну діяльність банків» (рис. 3.11).

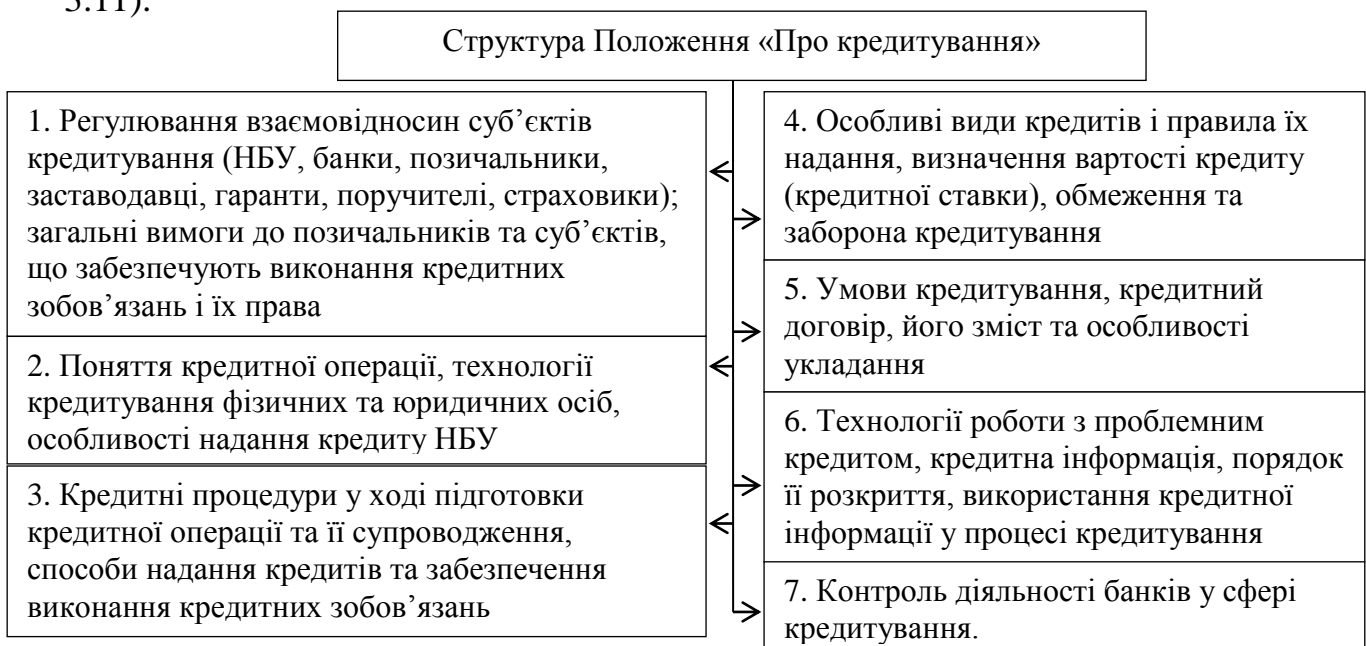

Рис.3.11. Структура Положення «Про кредитування»
Джерело: розроблено автором.

Положення «Про кредитування» зазначеного змісту уніфікує кредитну процедуру банків, зумовить єдині правила надання банківського кредиту та утворить умови, за яких усі сторони кредитної операції будуть мати можливість однозначно визначитись щодо їхньої ролі, повноважень та відповідальності у процедурі кредитування.

З точки зору забезпечення безпеки кредитної діяльності банків важливим є впровадження в систему правового її регулювання Положення НБУ «Про безпеку банків». Основним спрямуванням такого документа має бути захист власності та діяльності банків, особливо при проведенні банківських операцій. Враховуючи відсутність на даний час цього документа та основні проблеми, що мають місце у захисті кредитної діяльності банків, до його змісту пропонуємо включити:

1. Поняття безпеки банку та зміст її заходів, принципи організації безпеки банківської діяльності та створення системи безпеки банку, напрямки забезпечення безпеки;

2. Сили та засоби безпеки, способи забезпечення безпеки, особливості забезпечення безпеки банківських операцій, концепція безпеки банку;

3. Поняття загрози банківській діяльності, розмежування понять загрози і ризику, об'єкти та види безпеки;

4. Режими безпеки в діяльності банку, особливості забезпечення фінансової, майнової, інформаційної та кадрової безпеки в банку, оцінка стану безпеки банку;

5. Взаємовідносини банку з іншими суб'єктами у процесі забезпечення безпеки його діяльності, умови забезпечення безпеки спільними зусиллями банку, клієнтів, кредиторів, взаємодія у ході виконання заходів безпеки.

Зазначене Положення, разом з поданими вище законодавчими актами, утворить передумови для всебічного захисту інтересів суб'єктів кредитної діяльності, формування ними власних правових актів, адаптованих до норм, викладених у Положенні і законах, здійснення більш безпечної поведінки у

процесі їх взаємовідносин.

Запропоновані інші нормативно-правові акти НБУ спрямовані на розвиток та конкретизацію положень відповідних законів, що торкаються кредитної діяльності банків і забезпечення її безпеки, у т.ч. захисту корпоративного інтересу всіх учасників такої діяльності. Зокрема Положення «Про формування ресурсу банків та вкладні операції» може містити вказівки щодо:

Зокрема, пропонується Положення «Про формування ресурсу банків та вкладні операції» (рис.3.12). Наявність вищезазначеного правового акту забезпечить мінімізацію можливих втрат і збитків учасників кредитної діяльності у процесі їх взаємовідносин.

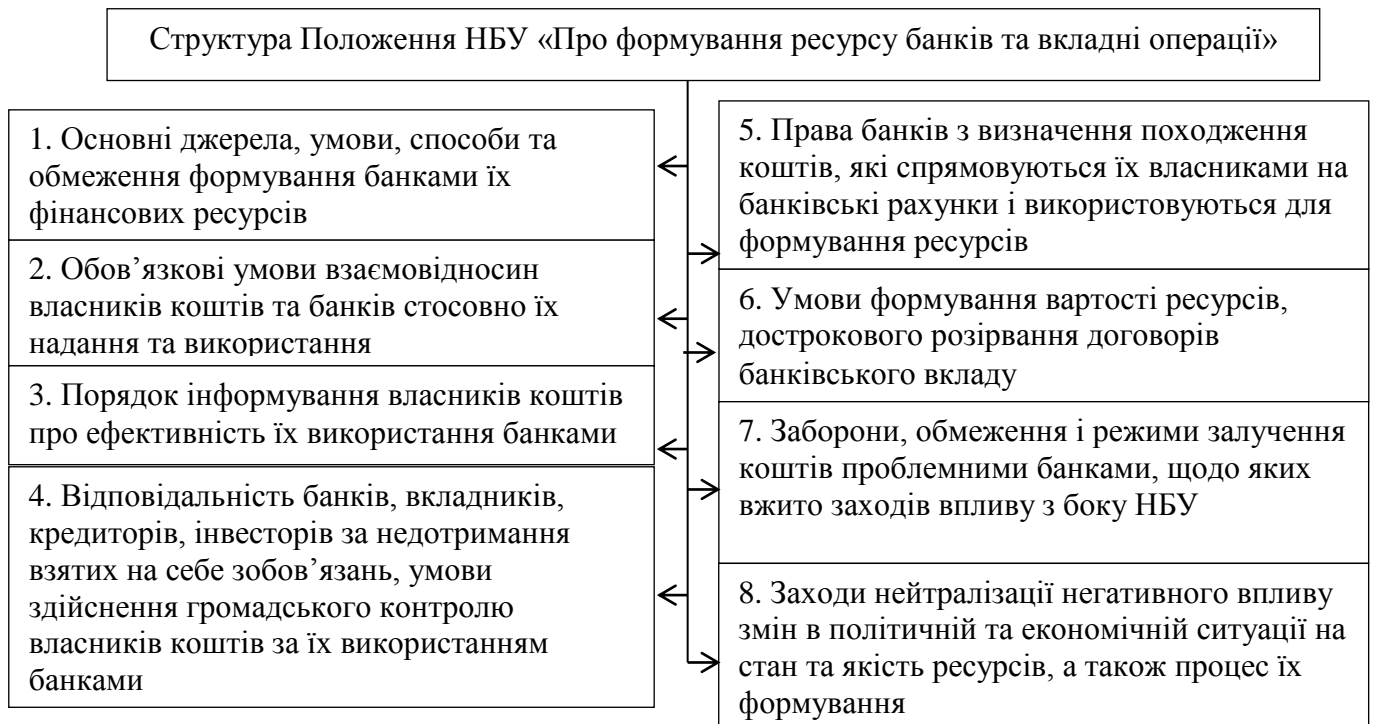

Рис.3.12. Структура Положення НБУ «Про формування ресурсу банків та вкладні операції»

Джерело: розроблено автором

Проблеми кредитної діяльності банків зумовлені не лише недобросовісною поведінкою її учасників, а й відсутністю в окремих із них відповідального ставлення до грошей. Як свідчать дані окремих видань, що здійснюють аналітичні дослідження у сфері фінансових взаємовідносин,

важливе місце тут займає культура фінансових накопичень і фінансових витрат. Якщо в Україні серйозно до фінансових накопичень ставляться лише 19% громадян, то у Австрії близько 50%, у Чехії – 68%, а 86% населення Австрії мають ощадні книжки. У більшості випадків недовіра наших громадян до банків склалась внаслідок глобальної втрати ними своїх коштів (131,96 мільярдів грн. станом на 1996р.), які перебували на вкладах у банках СРСР. Близько 12 мільйонів людей, або приблизно кожен четвертий українець втратив в банках свої кошти [209]. За таких умов нагальною є просвітницька робота банків щодо формування фінансової культури населення. Більше того, така робота має бути організованою і систематизованою, а в правовому полі грамотно врегульованою. Враховуючи, що більше за все зазначене питання торкається банків, то безпосередньо банки і повинні взятися за таку роботу. Виходячи з цього, на часі може бути прийняття НБУ Положення «Про інформаційно-консультативну роботу банків та інших фінансових установ» Основним змістом цього документа можуть бути правові засади діяльності банків, громадських об'єднань, інших установ, що подають себе як суб'єкти ринку банківських послуг з питань, пов'язаних з ліквідацією неграмотності населення у сфері фінансів та взаємовідносин з банками. Підвищення грамотності населення у даних питаннях не лише посилить довіру до банків, а й забезпечить їх ресурсами, сформованими за рахунок заощаджень населення, створить більш дешевші умови використання банківських коштів, що в результаті матиме позитивний вплив і на безпеку кредитної діяльності банків.

На забезпечення безпеки кредитної діяльності будуть впливати й інші правові акти НБУ, зокрема Положення «Про банківську і комерційну таємницю і їх захист у діяльності банків», норми якого створять передумови для більш надійного захисту інформації у взаємовідносинах банків з їх клієнтами.

Безумовно, що особливо важливим тут є регулювання відповідних видів діяльності та взаємовідносин на рівні самих банків. Враховуючи відсутність спеціальних законодавчих та підзаконних актів з питань безпеки бізнесу, в т.ч. і банків, а також виходячи з того, що банки вимушені питання безпеки

здебільшого вирішувати власними силами та засобами, відносини, що виникають у сфері безпеки банків, мають бути врегульовані їх нормативно-правовим документами. В той же час, з метою забезпечення захисту інтересів, як самих банків, так і їх клієнтів, вкладників, кредиторів, такі документи мають передбачати регулювання заходів, що проводяться у сфері безпеки силами не тільки банків, а й спільними зусиллями всіх суб'єктів банківської діяльності і зокрема кредитної. Як показали результати проведеного дослідження, на даний час банки мають окремі документи з питань безпеки, але вони зазвичай не орієнтовані на спільний захист інтересів суб'єктів, що отримують послуги банків. Більше того, документи не утворюють єдиного бачення щодо регулювання процесу забезпечення безпеки банківських операцій, не поширюють свою дію на всі сфери діяльності навіть в межах однієї операції.

Орієнтуючись на особливості банківської діяльності, нормативно-правові документи з питань безпеки банків повинні бути спрямовані не лише на визначення конкретних завдань і заходів безпеки як таких (що має місце сьогодні), а більшою мірою на регулювання взаємовідносин, що виникають у сфері забезпечення безпеки діяльності банків. Основні загрози банку обумовлюються протиріччями, що виникають у взаємовідносинах суб'єктів кредитної діяльності, в т.ч. і з приводу змісту, спрямування, особливостей застосування заходів безпеки. Вважаємо, що зміст нормативно-правових документів банків з питань безпеки має передбачати норми, якими регулюються технології, порядок та правила застосування заходів безпеки, виходячи з захисту інтересів всіх суб'єктів кредитної діяльності. Перелік таких документів подається у **Додатку У**. Дія вказаних документів має поширюватися на всі етапи кредитної діяльності: формування кредитних ресурсів, їх використання та повернення кредитних коштів.

3.3. Удосконалення роботи банків з проблемними кредитами

Застосування запропонованої системи безпеки кредитної діяльності банку дає можливість на кожному із етапів кредитної діяльності генерувати заходи безпеки, правила поведінки та технології проведення операцій. Враховуючи, що використання кредитних ресурсів здійснюється переважно у формі кредитних операцій та те, що останні у своєму розвитку проходять три етапи (підготовка операції, її супроводження (моніторинг) і повернення кредитних коштів), кожному з них будуть відповідати свої заходи безпеки, правила поведінки та технології взаємовідносин.

Таблиця 3.8

Система безпеки на кожному з етапів кредитної діяльності банку

Етапи кредитної операції	Зміст системи безпеки кредитної діяльності банку
1. Підготовка операції	формування безпечних умов проведення кредитної операції
2. Моніторинг	своєчасне виявлення ознак, які можуть вказувати на порушення умов проведення кредитної операції
3. Повернення коштів	вжиття заходів щодо найбільш повного виконання зобов'язань кожним з учасників кредитної операції.

Джерело: розроблено автором.

Розглядаючи кредитну діяльність як складну, багатоступеневу систему його взаємовідносин з учасниками такої діяльності і приділяючи значну увагу кожному з її етапів, можна виділити один з них, який є найбільш складним, трудомістким та затратним для банку. Мова йде про роботу банку з повернення кредитної заборгованості, яка з тих чи інших причин не була повернута позичальниками у відповідності з їхніми договірними зобов'язаннями. На жаль, сьогодні така робота є постійним атрибутом кредитної діяльності вітчизняних банків.

Аналізуючи погляди дослідників М.І. Зубка [43, 61], В. М. Поповича,

А. І. Степаненко [62], М. І. Диби, К. Е. Раєвського [74], М. Джонджуа [210], С. Г. Брунгильд [211], А. Т. Ковальчука [212], І. Ю. Таранухи [213] С. Ю.Латаша, В. Д. Момота [214], О. Ю. Захарова [215] на цю проблему, можна побачити, що в цілому ними пропонується два напрями роботи з такими кредитами: позасудовий та в судовому порядку. Банки зазвичай також дотримуються таких напрямків, урізноманітнюючи їх різними способами роботи. У той же час, робота банків з кредитною заборгованістю не носить системного характеру, незважаючи навіть на те, що така заборгованість стала постійним супутником їх кредитної діяльності та основною причиною втрати банками своєї ліквідності і їх ліквідації [43, 75]. Більш того, робота банків по поверненню проблемної кредитної заборгованості зазвичай проводиться в конфліктній ситуації з боржниками, без абсолютного врахування їх інтересів, аж до повної їх ліквідації. На даний час практика з повернення проблемних кредитів на основі дотримання інтересів всіх сторін боргових відносин відсутня, тому можуть мати сенс пропозиції щодо формування політики банків у роботі з проблемними кредитами, спрямованої на безконфліктні відносини з максимальним врахуванням інтересів всіх суб'єктів таких відносин.

Аналіз причин та умов формування проблемної кредитної заборгованості показує, що значне її зростання відбувається в періоди економічних, політичних, соціальних катаклізмів та різного роду криз. Саме в такі періоди підприємницька діяльність (і не лише банківська) зазнає суттєвого стресу, наслідком якого є порушення її ритму, недотримання суб'єктами підприємництва зобов'язань та виникнення і зростання боргів. За таких умов важливим елементом поведінки підприємців має бути взаємна підтримка і вихід із ситуації спільними зусиллями. На жаль, у взаємовідносинах банків з їхніми позичальниками, вкладниками, кредиторами не є помітним взаєморозуміння, їхні ваємини зазнають гострих конфліктів, у яких кожна зі сторін прагне вирішити проблеми самостійно, у т.ч. і за рахунок інших сторін. Наслідком такого підходу є досить довге вирішення проблем, зростання обсягів проблемної заборгованості, збитки, а то і втрати перспектив діяльності.

У дисертації пропонується підхід до роботи банків з проблемною кредитною заборгованістю, заснований на двох чинниках:

а) перетворення роботи по стягненню проблемної кредитної заборгованості в окремий, самостійний вид діяльності;

б) формування методик роботи з проблемними кредитними боргами, в основу яких покладено дотримання інтересів всіх сторін боргових відносин.

У зв'язку з перетворенням роботи по поверненню кредитних боргів в окремий вид діяльності та з метою надання такій діяльності системного характеру, пропонується відповідна система взаємовідносин банків з їх боржниками у процедурі повернення проблемної кредитної заборгованості (Рис. 3.13).

Рис.3.13. Організаційно-методологічна структура системи взаємовідносин банків з їх боржниками у процедурі повернення проблемної кредитної заборгованості

Джерело: розроблено автором

В основу пропозиції покладено захист інтересів суб'єктів кредитних відносин, оскільки концентрація уваги лише на інтересах кредитора спричиняє, як показує практика, конфліктну ситуацію з боржником і неадекватну його поведінку, за якої процес повернення боргу лише ускладнюється. Вирішення проблеми повернення кредитного боргу є завданням всіх сторін кредитних відносин, у яких в даній ситуації присутні свої інтереси. Якраз з позиції захисту таких інтересів і пропонується будувати роботу з повернення боргу. Основою тут будуть пошуки стабільного компромісу. Останній має виступати головним фактором при прийнятті рішень щодо процедури, змісту та способів повернення боргів.

Важливе місце у запровадженій системі займає організаційний блок, бо він має містити основні організаційні засади подальшої роботи банку з проблемними боргами. Враховуючи різноманітність кредитних відносин банків з їх позичальниками, різні можливості банків щодо обслуговування кредитів, а також неоднорідність діяльності позичальників на ринку, банки самі визначають належність кредитів до проблемних, розробляючи при цьому відповідні правила. Подібні ситуації з порушенням позичальниками своїх кредитних зобов'язань в одних банках можуть викликати проблеми, а в інших зовсім ні, тому і робота банків з такими порушеннями буде різною. Але за всіх умов підходи банків до визнання кредитів проблемними однозначно мають бути відомі їх позичальникам. Відповідно до методик визнання кредитного боргу як проблемного, банк має здійснювати класифікацію таких кредитів саме за методами роботи з ними. Як варіант можна запропонувати таку класифікацію:

а) кредити зі значенням показника ризику до 0,2 (до 30 днів прострочення за методикою, визначеною Положенням про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями). Стан обслуговування вважається як високий та добрий. Очевидно, що методи роботи з такими кредитами мають ґрунтуватись на досягненні компромісів у ході переговорів з боржниками без

розриву кредитних та інших угод;

б) кредити зі значенням показника ризику до 0,4-0,5 (термін прострочення від 30 до 90 днів). Методи роботи з такими кредитами можуть носити економічний характер і передбачати призупинення або розірвання кредитних угод;

в) кредити зі значенням показника ризику більше 0,51 (термін прострочення більше 90 днів). Повернення кредитних боргів з таким терміном прострочення мають розглядатися у судовому порядку.

Відповідно до обраної класифікації здійснюється організація безпосередньої роботи з повернення боргів. Така організація може передбачати дії з опорою на зовнішніх суб'єктів (суди, правоохоронні органи, колекторські та інші підприємства) або без такої опори – за рахунок власних сил. Тут можна рекомендувати дії банку власними силами щодо боргів, які мають ризик не більше 0,5 або коли обсяги проблемної заборгованості складають не більше 10% кредитного портфелю. Якраз на цьому наголошують вітчизняні дослідники [43, 75, 160], пропонуючи повернення боргів з більшими ризиками здійснювати за допомогою зовнішніх суб'єктів. У разі, коли стан обслуговування кредитного боргу високий та добрий (ризик не більше 0,2 і термін прострочення не більше одного місяця), робота з таким боргом може здійснюватись у поточній діяльності банку, тобто не становлячи окремого її виду. До такої роботи можуть залучатись підрозділи, задіяні у проведенні кредитних операцій. Як показує досвід, заборгованість боржників у даний період є незначною і зазвичай вони здатні погасити її за рахунок своїх можливостей без зміни організації діяльності чи з незначними її змінами. Більше того, за місяць банки, як правило, визначаються з перспективами розвитку боргової ситуації. Роботу з боржниками, які мають більший ризик та термін прострочення понад один місяць, рекомендується виводити в самостійний вид діяльності, виділяючи для цього відповідні сили та засоби, тимчасові чи штатні. Для координації такої роботи обов'язково має створюватись відповідний дорадчий орган або визначатись окрема особа із складу керівників установи банку.

Неповернення боргу протягом одного місяця однозначно буде свідчити про те, що у діяльності боржника виникли певні труднощі, для подолання яких останньому можливо необхідним буде додатковий термін, а то і додаткові кошти. Ситуація однозначно вимагатиме додаткового вивчення і неординарних рішень, у т.ч. і щодо залучення зовнішніх суб'єктів.

Якщо в першому випадку для організації роботи з проблемними боргами достатнім буде рішення відповідної посадової особи установи банку, то у інших випадках роботи необхідним є створення відповідного механізму її організації. На підставі аналізу роботи банків з проблемними кредитними боргами та її ефективності, у ході дослідження вироблено механізм організації діяльності банку з проблемними боргами та алгоритму його застосування (Рис. 3.14).

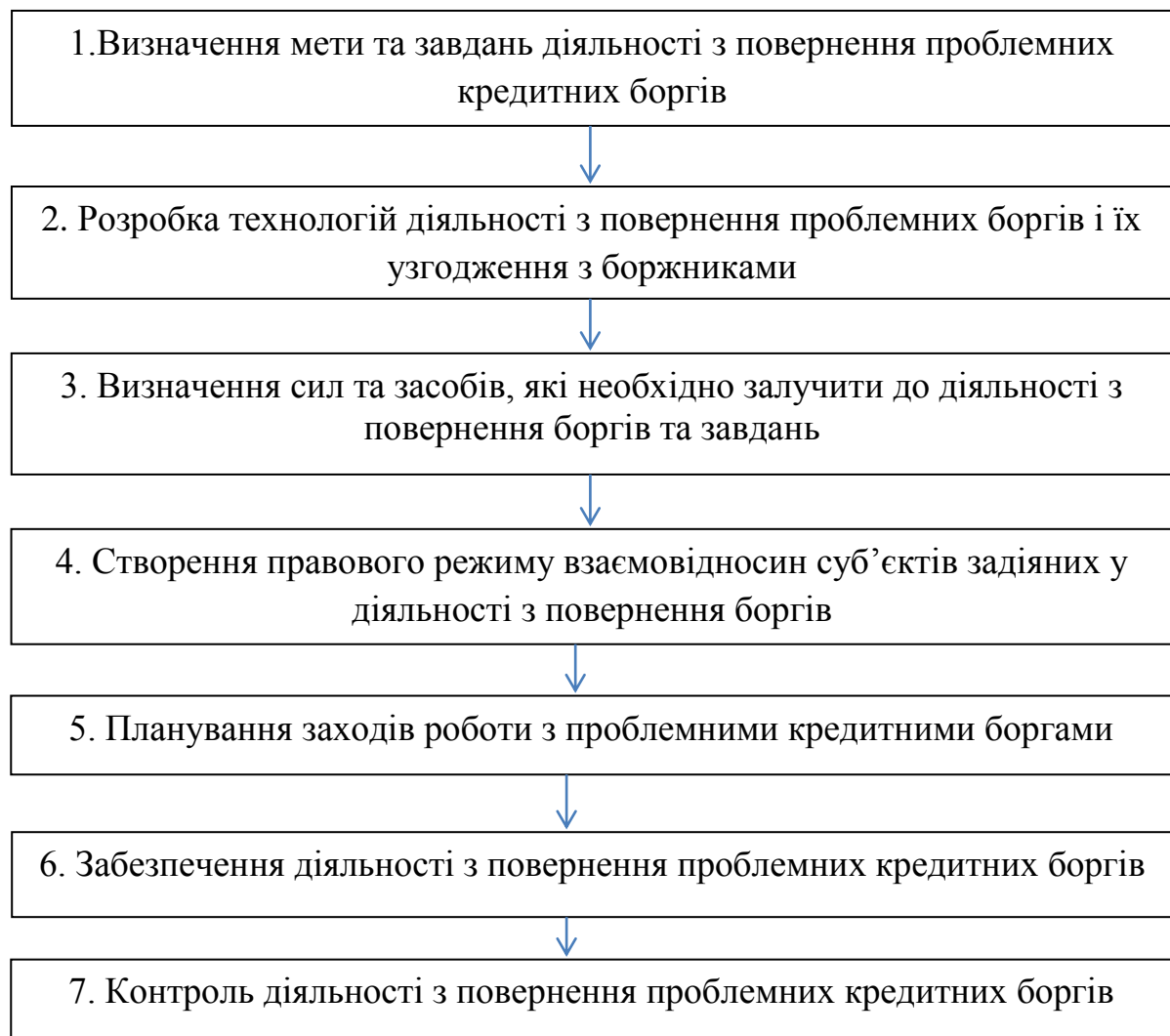

Рис. 3.14. Алгоритм дій банку з повернення проблемних кредитних боргів

Джерело: розроблено автором.

Механізм управління процесом повернення проблемних кредитів забезпечується створенням у банку відповідної координаційної групи у складі представників банку, боржника та суб'єктів, залучених до повернення боргів. Основним інструментом впливу на боргову ситуацію будуть переговори та домовленості, інформаційні заходи супроводження процесу повернення боргів, правові засоби.

Важливе місце у запропонованій системі відводиться структурному блоку, силами та засобами якого виконується безпосередня робота по поверненню боргів. На даний час значна частина банків має у своїй структурі підрозділи по роботі з проблемними боргами. Не вдаючись до детального аналізу їхньої роботи, маючи на увазі лише значні обсяги проблемних боргів, які суттєво не змінюються, а інколи навіть зростають, можна зробити висновок про доцільність їхнього існування. Окрім того, зазначені підрозділи виконують роботу, яку з успіхом могли б виконувати інші підрозділи, задіяні в кредитуванні, як то: кредитні, безпеки, юридичні, ризиків. До того ж, існування підрозділів що займаються проблемними боргами, як правило, не залежить від результатів їхньої роботи, їхні методики, зазвичай, мають шаблонний характер. Крім того, банки несуть додаткові витрати на утримання таких підрозділів.

Враховуючи те, що сучасна підприємницька діяльність (у т.ч. і банківська) супроводжується великими обсягами проблемних боргів, на ринку все активніше почали пропонуватися послуги з їх повернення. Поява таких пропозицій зумовила формування нового виду діяльності – роботу з повернення боргів. Специфічні умови сьогодення, в яких опинились банки, робить таку діяльність досить актуальною. Виходячи з цього та з метою більш професійної роботи банків з проблемними кредитними боргами, пропонується створення банками власних колекторських підприємств. У заснуванні таких підприємств могли б брати участь не один, а декілька банків. Працюючи з боргами банків, такі підприємства одночасно могли б надавати послуги іншим суб'єктам, посилюючи тим самим свою професійну майстерність та мінімізуючи витрати на своє утримання. Структуру такого підприємства подано

на рис. 3.15.

Перевагою даного підходу є і те, що банки передають невластиві їм функції з повернення боргів зазначеним підприємствам і зосереджують основну увагу на розвитку своєї основної діяльності – фінансове обслуговування економіки країни та населення.

Рис. 3.15. Структура підприємства з надання колекторських послуг

Джерело: розроблено автором.

Технологічний блок системи заходів взаємовідносин банків з їх боржниками у процедурі повернення проблемної кредитної заборгованості найбільш відповідає інтересам банків та боржників. Безумовно, що і банки, і боржники бажають вирішити всі проблемні питання не лише без особливих втрат, а й безконфліктно. Такий висновок аргументовано тим, що за даними представників колекторського бізнесу лише 1-1,25% позичальників отримують банківські кредити, маючи на меті неповернення їх [216]. Для всіх інших неповернення кредитних коштів є наслідком негараздів, які спіткали їх у процесі користування кредитом. Тому зацікавленість у компромісному

вирішенні боргових проблем є безумовною. Виходячи з цього, технології повернення боргів мають бути взаємовигідними. Виникнення проблемної боргової ситуації, як правило, супроводжується втратами переваг, які утворювало заплановане завершення операції. Тому вирішення проблеми може бути найбільш ефективним лише на основі компромісів і поступок. За таких умов основу роботи з повернення проблемного боргу мають складати перемовини сторін, які мають продовжуватись протягом всього періоду вирішення боргової ситуації. Саме в ході перемовин можуть бути знайдені найбільш оптимальні рішення, звичайно, якщо сторони не налаштовані на агресивні взаємовідносини і вирішення проблеми за рахунок однієї з них. На жаль, сьогодення практика роботи банків з повернення проблемних боргів провокує боржників до неповернення боргів, налаштовує їх на конфліктну поведінку з банками. Окрім того, останнім часом банки почали активно залучати кримінальне законодавство, зокрема ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами» Кримінального кодексу України, загрожуючи боржникам позбавленням волі за неповернутий кредит [217]. У той же час, боргова ситуація формує для багатьох боржників проблему виживання на ринку і після сплати боргу, тому вони більш схильні до компромісних варіантів, ніж до протистояння з банками.

Виходячи з таких міркувань, а також ставлячи за мету захист інтересів суб'єктів боргових відносин, у процедурі повернення проблемних кредитів пропонуємо такі технології, зображені у табл.3.9.

Таблиця 3.9

Організація роботи банку з повернення проблемних кредитів:

Термін прострочення кредиту	Особливості роботи повернення кредитного боргу	Конкретні механізми зменшення частки проблемних кредитів
1	2	3
Не більше 30 днів	Робота має здійснюватись виключно у ході перемовин кредитора з боржником. При цьому перемовини мають носити компромісний характер, а не базуватись лише на вимогах банку. Ініціатором компромісу може бути будь-яка із сторін.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення терміну, в який має бути повернуто борг, і зменшення суми чергових платежів; 2. Списання додаткових платежів, насамперед штрафів, пені, різного роду комісій; 3. Зменшення процентних ставок або ж взагалі ненарахування відсотків на суму боргу на період до повного його погашення; 4. Зниження ризику за кредитом в обсязі боргу за рахунок додаткового забезпечення повернення боргу; 5. Запровадження «боргових канікул» - тимчасова відстрочка боргових виплат;
Від 31 до 90 днів	Робота забезпечується також проведенням перемовин, але у них можуть бути присутні треті особи: колектори, представники спеціалізованих юридичних підприємств, покупці активів боржника, фахівці з антикризового управління, представники дебіторів боржника, страхових компаній, заставодавців, гарантів, поручителів, тобто всі особи, які можуть впливати на боргову ситуацію. У ході таких перемовин боржник має звітувати про об'єктивний стан його діяльності та можливості погашення боргу.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Коли на підставі звіту буде зроблено висновок про наявність високого ризику неповернення боргу в період до 90 днів може бути прийнято рішення про повернення боргу за рахунок гаранта, поручителя, страховика чи застави. 2. У разі неефективного управління діяльністю боржника, результатом чого стало утворення проблемного кредитного боргу, сторони можуть дійти висновку про зміну керівництва боржника і запровадження антикризових заходів із запрошенням фахівців антикризового управління. У такому випадку банк здійснює постійний контроль за процесом виведення боржника з кризи. 3. Роздрібні борги (невелика сума у великої кількості боржників), борги фізичних осіб за споживчими кредитами, інші борги, повернення яких вимагає інтенсивної роботи з боржником, можуть бути передані у роботу колектора.
Більше 90 днів	Кредитні борги розглядаються у судовому порядку. Судове провадження не виключає можливість перемовин, результатом яких може стати угода заснована на різного роду поступках сторін.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поступки зі сторони банку – списання частини боргу. 2. Поступки зі сторони боржника – гарантування повернення несписаної частини. 3. При визнанні неможливості вирішення спору – секюритизація як активна дія банку.

Джерело: розроблено автором.

Враховуючи те, що кредитні борги утворюють для банків додаткові проблеми, пов'язані насамперед з зниженням кредитного рейтингу та відволіканням значних коштів у резерви під активні операції, банки прагнуть позбутись таких боргів. Але, незважаючи на таке прагнення, роблять це досить обережно і неактивно. Тут можна пропонувати банкам більш активну схему, а саме секюритизацію кредитів, що мають проблемний характер. Суть секюритизації боргів полягає у їх агрегації у відповідний пул та емісії під них цінних паперів і розміщення останніх на ринку. Особливо це може бути доцільним щодо іпотечних кредитів та автокредитів. Таким чином, здійснюється трансформація неліквідних кредитних активів банку у ліквідні цінні папери. Погашення цінних паперів може здійснюватись за рахунок випуску нових та рефінансування старих паперів, коштів від повернення кредитів та інших джерел.

Залежно від умов формування проблемної частини кредитного портфеля банку можуть пропонуватися різні схеми сек'юритизації. Банк може і не виступати емітентом цінних паперів, рефінансування кредитного боргу в цінні папери здійснює інша особа, якій банк продасть або зробить поступку щодо конкретного пулу кредитних боргів. Крім того, для підвищення гарантії по таких угодах можуть бути залучені додаткові суб'єкти: страхові компанії, гаранті, інвестори. Стороною, що придбає пул кредитних боргів пропонується засноване банками колекторське підприємство. Ця організація може емітувати цінні папери під придбаний пул кредитних боргів і реалізувати їх на ринку. Кошти, отримані від реалізації цінних паперів, ідуть у т.ч. і на погашення кредитного боргу. Одним із різновидів сек'юритизації проблемної кредитної заборгованості може бути емісія цінних паперів самими боржниками і пропонування їх банку для погашення кредитного боргу. У такому випадку банк звільняється від необхідності резервування коштів під негативні активи, а цінні папери подає на ринок для реалізації. Структурна схема секюритизації кредитного боргу банку надана на рис. 3.16.

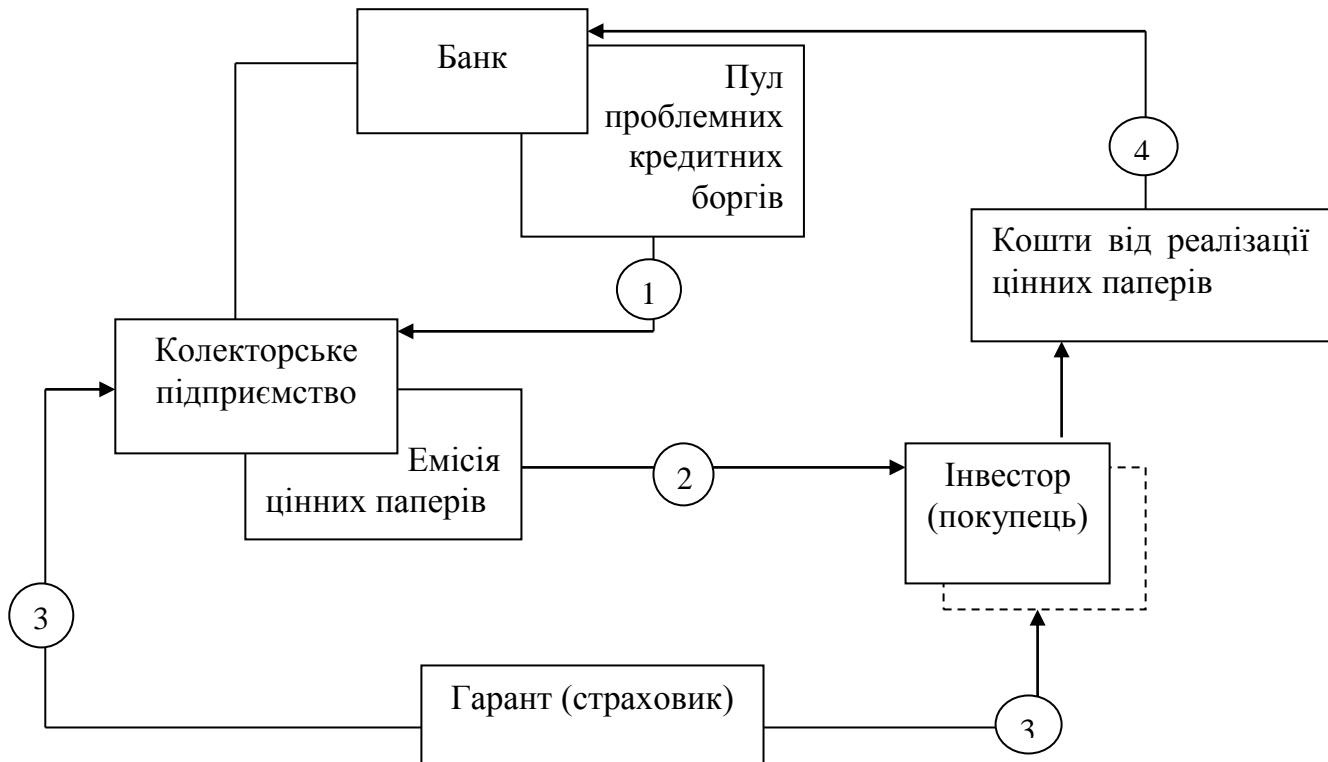

Рис. 3.16. Сек'юритизація кредитного боргу банку з залученням колекторського підприємства, заснованого банком

1. Банк формує пул проблемних кредитних боргів і продає його спеціалізованому підприємству
2. Колекторське підприємство випускає цінні папери, забезпечені проблемними кредитами банку
3. Гарант виконує функцію посередника і надає фінансові ресурси як додаткове забезпечення, підвищуючи кредитну якість угоди
4. Інвестори, купуючи цінні папери, перераховують кошти банку.

Джерело: розроблено автором

Актуальність сек'юритизації проблемних кредитних боргів зумовлена великою ємністю ринку таких боргів та значним терміном дії кредитних угод, що дає можливість формувати додатково сегмент фондового ринку і позитивні перспективи його розвитку в Україні. Основними перевагами сек'юритизації проблемних кредитних боргів можна вважати: можливість перерозподілу ризику великої концентрації проблемних кредитів в банках, забезпечення банків додатковими джерелами фінансових ресурсів, вивільнення балансів банків від негативних активів, підвищення їх кредитного рейтингу, покращення

ліквідності банків, створення вторинного ринку для таких активів якими є кредити.

Про перспективи даного підходу свідчить досвід роботи діяльності іноземних банків з проблемною кредитною заборгованістю та обґрунтування, пов'язані окремими вітчизняними і іноземними науковцями [218, 219]. Важливим у такому підході є те, що сек'юритизація проблемної кредитної заборгованості не порушує серйозним чином інтереси суб'єктів кредитних відносин, даючи їм змогу вирішити всі питання безконфліктно.

Таким чином, запропонована система заходів повернення кредитної проблемної заборгованості банків має значний арсенал способів, концентрація яких зосереджена насамперед у безконфліктній поведінці сторін боргових відносин. Диверсифікація методів роботи у залежності від термінів прострочення платежів за кредитними боргами і акцент на взаємодію з боржниками дає можливість банкам суттєво підвищити якість функціонування та результативність системи безпеки їх кредитної діяльності.

Висновки до розділу 3

1. Здійснення кредитної діяльності вітчизняних банків відбувається в умовах недовіри її учасників один до одного, у результаті чого існує постійна загроза конфліктних взаємовідносин та виникнення проблемних боргових зобов'язань. вважаємо, що відновлення довіри необхідно шукати у відносинах учасників кредитної діяльності, які сприяли б збереженню і розвитку їх інтересів. Тобто, забезпечення безпеки кредитної діяльності банків має базуватись на прийнятних для всіх учасників умовах, основою яких є захист їх інтересів і рівність прав у взаємовідносинах. Виходячи саме з такого підходу, у роботі запропонована система безпеки кредитної діяльності банку, інтегрована в інтереси учасників вказаної діяльності.

2. Змістом запропонованої системи безпеки є спільно вироблені всіма учасниками кредитної діяльності правила поведінки, технології операцій і

взаємовідносин та заходи безпеки, які в кожному окремому випадку носять індивідуальний характер і зорієнтовані на захист інтересів кожного із учасників. Важливою складовою тут є взаємний контроль стану, діяльності та можливостей учасників протягом їхніх взаємовідносин.

3. Враховуючи те, що інтереси суб'єктів кредитної діяльності є провідними у їхніх відносинах, об'єктом у системі безпеки виступає взаємопов'язаний інтерес, який виявляється у збереження коштів, отриманні прибутку та формуванні позитивних перспектив розвитку кожного із суб'єктів.

4. Запропонована система безпеки у кожному із її складових елементів формує відповідні функції, які реалізуються у різних сферах взаємовідносин: економічній, інформаційній, правовій, організаційній, підтримуючи їх на заданому рівні та не допускаючи виникнення протиріч чи конфліктів. Можливості системи безпеки формуються із можливостей кожного із учасників кредитної діяльності, яким делегуються взаємно узгоджені повноваження щодо захисту об'єкту безпеки.

5. Виходячи з існуючих правових норм, які на даний час діють у сфері правового регулювання кредитної діяльності банків, можна переконатися, що вони не допускають рівноправних взаємовідносин суб'єктів зазначеної діяльності і зумовлюють домінування в них банків, інколи навіть на шкоду іншим суб'єктам. Така ситуація однозначно вказує на необхідність удосконалення правового поля у здійсненні банками кредитної діяльності. Тут можна запропонувати два напрямки: вирівнювання прав учасників кредитної діяльності і формування правового механізму захисту їх інтересів у взаємовідносинах, обумовлених особливостями зазначеної діяльності. Пропозиції, зроблені в ході дослідження, якраз акцентують увагу на такому підході шляхом формування комплексу правових норм, який поєднує у собі норми законодавчих, підзаконних актів та нормативних документів всіх суб'єктів кредитної діяльності.

6. Особливої актуальності у системі безпеки кредитної діяльності банків набуло сьогодні питання повернення проблемних кредитних боргів.

Важливою ознакою при визначенні проблемності кредитного боргу є термін прострочення платежів. Виходячи з цього, у дослідженні пропонується класифікація кредитних боргів за методами роботи з ними, відповідно до терміну прострочення. Зміст роботи з проблемними боргами спрямований на безконфліктні взаємовідносини банків з боржниками та іншими суб'єктами, з урахування інтересів усіх сторін боргових взаємовідносин. За основу у поверненні боргів береться швидке звільнення банків від тягара проблемних боргів через активні перемовини, компромісні рішення, передачу чи продаж боргів іншим суб'єктам. Важливе місце тут займає пропозиція щодо сек'юритизації проблемних боргів і створення ринку їх реалізації через утворені банками колекторські підприємства, які виступають свого роду санаційними установами для проблемних боргів банку.

7. Комплексний характер пропозицій, спрямований на збереження інтересів суб'єктів кредитної діяльності у процедурі повернення проблемних боргів, не дасть змоги зруйнувати взаємовідносини банку з їхніми клієнтами та забезпечить якісніше погашення боргів за рахунок застосування різноманітних методів роботи з кредитною заборгованістю. Акцент переноситься з боржника на борг, а результат досягається за рахунок спільної роботи боржника і банку.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [132, 133, 188, 220, 221, 222].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо поглиблення теоретичних засад безпеки кредитної діяльності банків, розробленні організаційно-методичних підходів та наданні практичних рекомендацій щодо забезпечення безпеки кредитної діяльності банку в умовах існуючих загроз. Проведене дослідження дозволило сформулювати висновки, які розкривають розв'язання завдання відповідно до поставленої мети.

1. Встановлено, що кредитна діяльність формує сукупність взаємовідносин різних суб'єктів, кожен яких має свій соціально-економічний інтерес. Тому рушійною силою кредитної діяльності виступають інтереси її учасників. На основі узагальнення наукових поглядів визначено, що кредитна діяльність банків включає сукупність дій, спрямованих на формування кредитних ресурсів через залучення коштів юридичних і фізичних осіб та розміщення їх на кредитному ринку з дотриманням загальноприйнятих принципів та існуючих правових норм. Тому учасниками кредитної діяльності є не тільки банки і позичальники, але й кредитори банку (вкладники). Поєднуючи функції акумулювання коштів та розміщення їх на кредитному ринку, в кредитних відносинах банк є одночасно і кредитором, і позичальником.

2. Обґрунтовано, що об'єктом безпеки кредитної діяльності є соціально-економічні інтереси всіх її учасників. Домінуючими серед взаємопов'язаних інтересів суб'єктів кредитної діяльності є: отримання доходів; збереження коштів; подальший розвиток кредитних відносин. Під забезпеченням безпеки кредитної діяльності слід розуміти процес формування сприятливих умов для реалізації інтересів всіх її учасників, а заходи безпеки мають спрямовуватись на попередження протиріч та конфліктів. Причини виникнення протиріч і конфліктів інтересів учасників кредитної діяльності банку згруповано за такими напрямками: законодавчо-правові, макроекономічні, пов'язані із залученням ресурсів та пов'язані із наданням кредитів.

3. Встановлено, що поняття ризику, небезпеки та загрози хоча й характеризують схожі стани, але відрізняються за змістом. Ризик характеризує ситуацію невизначеності, небезпека є перехідним етапом від ризику до загрози і характеризує ситуацію, коли невизначеність переростає у реальність, а загроза – це небезпечні для об'єктів чи процесів дії, сформовані під впливом певних умов та факторів. Таке трактування дозволяє розмежувати функції та методи управління ризиками і загрозами в банку, розподіливши їх між кредитним менеджментом та службою безпеки банку.

4. Виявлено, що формування кредитних ресурсів банків відбувається в умовах невизначеності, високих ризиків та складних соціально-економічних умов в країні. Проте існують й потенційні джерела поповнення ресурсної бази банків, такі як виведення економіки з тіні, легалізація доходів, виплата заборгованості за зарплатами та ін. Результати аналізу динаміки індикаторів рівня безпеки кредитної діяльності банків показали, що всі вони перевищують свої граничні значення, а це свідчить про постійне зростання небезпек та загроз. З огляду на нестабільну економічну і політичну ситуацію в країні та непередбачуваний її розвиток, банки переходять до обережної кредитної політики, прагнучи максимально зберегти свої ресурси. Скорочення обсягів кредитування негативно відображається на розвитку економіки, адже брак фінансових ресурсів гальмує процес розширеного відтворення. Кредитний портфель банків концентровано в таких галузях як торгівля, нерухомість, будівництво, які традиційно є ризиковими. Всі ці чинники створюють додаткові небезпеки та загрози для кредитного процесу. Це формує підвищені вимоги до систем безпеки кредитної діяльності та заходів захисту інтересів її учасників.

5. З'ясовано, що загрози є закономірним наслідком небезпечних умов, які формуються в процесі взаємовідносин учасників кредитної діяльності. Проведене дослідження засвідчило, що вітчизняні банки не мають достатніх засобів захисту від існуючих небезпек і загроз, а заходи безпеки є несистемними. Забезпечення безпеки кредитної діяльності здійснюється з позицій домінування інтересів кредиторів, без врахування інтересів інших

учасників, які зазвичай сприймаються банками як суб'єкти загроз. Це провокує виникнення додаткових протиріч та конфліктів у взаємовідносинах, а отже потребує пошуку нових підходів до побудови систем безпеки та заходів захисту від загроз. Обґрунтовано, що система безпеки кредитної діяльності банку, яка орієнтована на врахування інтересів всіх суб'єктів кредитної діяльності, дозволить забезпечити захист їх соціально-економічних інтересів. Така система безпеки передбачає захист банку не як окремого суб'єкта, а як одного з суб'єктів кредитної діяльності на основі спільно виробленого комплексу заходів. Запропонований підхід до побудови системи безпеки кредитної діяльності банку створює умови для попередження загроз та протидії їм шляхом мінімізації причин для виникнення протиріч і конфліктів інтересів суб'єктів кредитної діяльності.

6. Аргументовано, що оцінка рівня безпеки кредитної діяльності банку має здійснюватися з врахуванням соціально-економічних інтересів всіх учасників кредитного процесу. Розроблена методика бальної оцінки рівня безпеки кредитної діяльності банку включає не лише аналіз стану безпеки кредитної діяльності конкретного банку, але й оцінку зовнішніх умов її здійснення. Процес оцінювання рівня безпеки кредитної діяльності банку реалізується в п'ять етапів: 1) розробка системи індикаторів безпеки кредитної діяльності банку; 2) формування інформаційної бази, яка складається з даних звітності банку (фінансової та управлінської) та макроекономічних показників; 3) аналіз індикаторів безпеки; 4) підготовка звіту про стан безпеки; 5) надання рекомендацій з коригування політики банку з метою посилення безпеки кредитної діяльності та запобігання наслідків можливого впливу загроз. Запровадження методики бальної оцінки у практичну діяльність банків дозволить отримати об'єктивну характеристику безпеки кредитної діяльності, виявити слабкі місця, посилити заходи безпеки, удосконалити кредитну політику банку для запобігання наслідків можливого впливу загроз.

7. Обґрунтовано, що необхідною умовою підвищення ефективності систем безпеки кредитної діяльності банків є удосконалення правового поля.

Розроблені в дисертації пропозиції щодо змісту і структури нових законів, основним з яких є Закон України «Про кредитну діяльність банків», а також доповнень до діючих законів та положень НБУ спрямовано на удосконалення правового регулювання кредитної діяльності за двома напрямками: вирівнювання прав учасників кредитної діяльності банків та створення правового механізму захисту їх інтересів. Прийняття цих законів та нормативних актів сприятиме зниженню загроз в кредитній діяльності банків.

8. Встановлено, що однією із найбільш серйозних проблем у кредитній діяльності банків є прострочена кредитна заборгованість. Для зниження частки проблемних кредитів запропоновано низку заходів: методи роботи з боргами диференційовано залежно від терміну їх прострочення; визначено механізми зменшення частки проблемних кредитів на кожному з етапів взаємовідносин банків з їх боржниками; розроблено пропозиції щодо удосконалення організаційної структури банку в частині роботи з проблемною заборгованістю; розроблено організаційну структуру підприємства з надання колекторських послуг; обґрунтовано доцільність запровадження механізмів сек'юритизації проблемних боргів. Ці заходи сприятимуть прискоренню процесу ліквідації проблемних кредитів банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль: навч.-метод, посіб. (у схемах і коментарях) / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк. - К.: Кондор, 2009.- 296 с.
2. Глущенко С.В. Кредитний ринок: інститути та інструменти: навч.посіб. / Глущенко С.В. - К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2010. – 153 с.
3. Живко З. Б. Банківська діяльність: навч. посіб. / Живко З. Б. - К.: Алерта, 2012.-248 с.
4. Міщенко В. І. Банківські операції: підручник / Міщенко В. І., Слав’янська Н. Г., Коренева О. Г. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2007. - 796 с.
5. Реверчук С. К. Гроші та кредит: підручник / Реверчук С. К. - К.: Знання, 2011. - 382 с.
6. Загородній А. Г. Кредитування: термінол. слов. / Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Партин Г.О. - К.: Кондор, 2007. - 168 с.
7. Денисенко М. П. Грошово-кредитна діяльність банків: навч. посіб. / Денисенко М. П., Кабанов В. Г., Худолій Л. М. - К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. - 339 с.
8. Колотуха С. М. Гроші та кредит: навч. посіб. / С. М. Колотуха, С. А. Власюк - К.: Знання, 2012. - 495 с.
9. Івасів Б.С. Гроші та кредит: підручник / Івасів Б.С. - К.: Кондор, 2008. - 528 с.
10. Владичин У. Б. Банківське кредитування: навч. посіб. / Владичин У. В. - К.: Атіка, 2008. - 648 с.
11. Денисенко М. П. Кредитування та ризики: навч. посіб. / Денисенко М. П., Домрачев В. М., Кабанов В. Г., Ігнатенко А. В., Чигирик К. О. - К.: “Видавничий дім “Професіонал”, 2008. - 480 с.
12. Влада. Банки. Бізнес: політекономія взаємодії і розвитку: монографія /

[Реверчук С. К., Ковалюк О. М., Стрельбицька Л. М., Крупка М. І. та ін.] : за ред. докт. екон. наук, проф. С.К. Реверчука. - К.: Атіка, 2002. - 320 с.

13. Мілай А. О. Кредитно-розрахункові операції: навч. посіб. / Мілай А. О. - К.: МАУП, 2004.-204 с.

14. Мороз А. М. Кредитний менеджмент: навч. посіб. / Мороз А. М., Шевченко Р. І., Дубик І. В. - К.: КНЕУ, 2009. - 399 с.

15. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа: підручник / Вовчак О.Д., Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я. - К.: Знання, 2008. - 564 с.

16. Воронцов Б. В. Банковское кредитование инвестиционных проектов в промышленности: монография / Б. В. Воронцов, А. М. Колесников - СПб.: ГУ АП, 2007.- 132 с.

17. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования: учебн. пособ. / Лаврушин О. П., Афанасьева О. Н., Корниенко С. Л. - М.: КНОРУС, 2007. - 264 с.

18. Купчинова О. В. Система банковского кредитования в Республике Беларусь: тенденции развития / О. В. Купчинова // Банковский вестник. - Минск, 2009. - №7. - 12-20 с.

19. Волохов В. І. Ефективність кредитної діяльності банку: автореф. дис... канд. економ, наук: 08.04.01 / Волохов Віктор Ігорович. - К., 2005. - 19 с.

20. Волохов В. І. Економічна природа і зміст кредитної діяльності банку в аспекті оцінювання її ефективності / В. І. Волохов // Фінанси України. - К. - 2009. - №8. - 109-117с.

21. Маслова А. Ю. Системний підхід до визначення особливостей кредитної діяльності банків у сучасних умовах економічного розвитку / А. Ю. Маслова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - К., 2011. - №1 (10)- 197-201с.

22. Сытников М. Ю. Правовое регулирование кредитной деятельности Банка России: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Сытников Максим Юрьевич. - М., 2008. - 27 с.

23. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. - №435-IV / Верховна Рада

України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.kiev.ua

24. Соломин С. К. Банковский кредит: проблемы теории и практики / Соломин С. К. - М.: Юстицинформ, 2009. - 288 с.

25. Про банки і банківську діяльність // Закон України від 07.12.2000 р. - №2121 - III із змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.kiev.ua

26. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. - №436-IV / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.kiev.ua

27. Крутов В. В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні / Крутов В. В. - К.: Преса України, 2008. - 406 с.

28. Крутов В. В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом... до недержавної системи національної безпеки: монографія / Крутов В. В. - К.: Преса України, 2009. - 592 с.

29. Зубок М. І. Інформаційна безпека підприємництва, банку. Захист інформації / М. І. Зубок // Бизнес и безопасность. - К., 2011. - №2 (82) - 34-37 с.

30. Зубок М. І. Інформаційна безпека підприємництва, банку. Інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності / М. І. Зубок // Бизнес и безопасность. - К., 2011. - №3 (83) - 67-69 с.

31. Зубок М.І. Інформаційна безпека підприємництва, банку. Протидія інформаційно-психологічному впливу / М.І. Зубок // Бизнес и безопасность. - К., 2011.-№5 (85)- 84-85 с.

32. Зубок М.І. Інформаційна безпека: навч. посіб. / М.І. Зубок. - К., КНТЕУ, 2005.- 133 с.

33. Зубок М.І. Інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності: навч. посіб. / М.І. Зубок. - К., КНТЕУ, 2007. - 156 с.

34. Банківські ризики: теорія та практика управління: колективна наукова монографія / [Примостка Л.О., Лисенок О.В., Чуб О.О., Диба М.І., Зубок М.І., Яременко С.М. та ін.]. - К.: КНЕУ, 2008. - 456 с.

35. Зубок М. І. Глобалізаційні виклики фінансовій безпеці / М. І. Зубок //

Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць. - К.: КНЕУ, 2012. - Вип. 19. - 81-90 с.

36. Поляруш А. А. Информационная война против Украины: причины и социально-политические технологии / А. А. Поляруш, А. М. Юрченко. - К.: КИИ, 2011.-200 с.

37. Рыбалкин Н. Н. Философия безопасности: учеб. пособ. / Рыбалкин Н.Н. -М.: МПСТ, 2006. - 296 с.

38. Даль В.И. Толковый словарь живого велико-русского языка: в 4 т. / Даль В.И. ЛитМир – Электронная библиотека // [Электронный ресурс]. – Режимдоступу : www.litmir.net

39. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф.А. Брокгауз, И. А. Ефрон Т. 3, 1991. – 480с. // [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://www.runivers.ru>

40. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. // [Электронный ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ozhegov-online.ru>

41. Минаев Г. А. Безопасность организации: учебник / Минаев Г. А. - К.: КНТ, 2009. - 440 с.

42. Минаев Г. А. Теория безопасности организаций: учеб. пособ. / Г.А. Минаев, А. А. Прохожев. - М.: РАГС, 2004. - 136 с.

43. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: підручник / М. І. Зубок, С. М. Яременко. - К.: КНЕУ, 2012. - 423 с.

44. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посіб. / Ліпкан В.А. - К.: Євро. ун-т, 2003.-208 с.

45. Ярочкин В. И. Секьюритология - наука о безопасности жизнедеятельности / Ярочкин В. И. - М.: Ось-89, 2000. - 400 с.

46. Жмеренецкий В. Ф. Теория безопасности социальных систем: учеб. пособ. / Жмеренецкий В. Ф., Летуновский В. В., Полулях К. Д. - М.: МПСИ, 2010.- 182 с.

47. Берлач А. І. Безпека бізнесу: навч. посіб. / Берлач А. І. - К.: Університет “Україна”, 2007. - 280 с.

48. Ніколаюк С. І. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності: курс лекцій / С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук. - К.: КНТ, 2005. - 320 с.
49. Гончаренко Л. П. Управление безопасностью: учеб. пособ. / Л. П. Гончаренко, Е. С. Куценко. - М.: КНОРУС, 2005. - 272 с.
50. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис... канд. економ, наук : 21.04.02 / Краліч Віталій Робертович. - К., 2010. - 21 с.
51. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис... канд. екон. Наук : 08.00.08 / Болгар Тетяна Миколаївна. - Суми, 2009. - 21 с.
52. Горячева К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01. / Горячева Кіра Сергіївна. — К., 2006. - 16 с.
53. Петренко Л. М. Моделювання процесів управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.11 / Петренко Людмила Миколаївна. - К., 2010. - 19 с.
54. Стрельбицька Л. М. Банківське безпекознавство: навч. посіб. / Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П., Гіжевський В. К. - К.: Кондор, 2007. - 601 с.
55. Иващенко Г. В. О понятии “безопасность” / Г. В. Иващенко // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://credonew.ru>
56. Гамза В. А. Безопасность банковской деятельности: учебник / В. А. Гамза, И. Б. Ткачук. - М.: Маркет ДС, 2010. - 407 с.
57. Павлов А. В. Основы организации безопасности банков / Павлов А. В. - М.: Изд. Центр “Академия”, 2010. - 128 с.
58. Ярочкин В. И. Безопасность банковских систем / Ярочкин В. И. - М.: Ось-89, 2004.- 416 с.
59. Зубок М. І. Безпека банків: навч. посіб. / Зубок М. І. - К.: КНТЕУ, 2002. -305 с.
60. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навч. посіб. / Зубок М. І. -

К.: КНТЕУ, 2002.- 192 с.

61. Зубок М. І. Основи безпеки комерційної діяльності підприємства та банків: навч.-метод, посіб. / Зубок М. І. - К.: КНТЕУ, 2005. - 201 с.

62. Попович В. М. Управление кредитными рисками заемщика, кредитора, страховщика: учеб.-практ. пособ./ В. М. Попович, А. М. Степаненко. - К.: равові джерела, 1996. - 259 с.

63. Котовенко И. И. Безопасность кредитной деятельности коммерческого банка / Котовенко И. И.; под общей ред. проф. Матвиенко В. П. - К.: Демократична Україна, 1997. - 189 с.

64. Попович В. М. Банк - фірма, проблеми економічної злочинності / Попович В. М. - К.: НВЦ "Правові джерела", 1995. - 325 с.

65. Вовчак О. Д. Банківська безпека: навчальний посібник / Вовчак О. Д., Самура Ю. М., Сидоренко В. А., Вареник В. А. - К.: Знання, 2013.- 237 с.

66. Кириченко О. А. Управління фінансово-економічною безпекою: навч. посіб. / [Кириченко О. А., Лаптев С. М., Пригунов П. Я. та ін.]. - К.: Університет "КРОК", 2010.- 80 с.

67. Гегель Г. Сочинения в 14 томах / Гегель Г. - Москва, Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство (Соцэкгиз), 1935. - Т. 8. Философия истории. - 468 с.

68. Гельвеций К. А. Сочинения. В двух томах / Гельвецкий К. А. - М.: Мысль, 1973.-Т. 1.-647 с.

69. Прохожев А. А. Теория развития и безопасности человека и общества / Прохожев А. А. - М.: Ин-октаво, 2006. - 287 с.

70. Маркс К. Сочинения в пятидесяти томах / К. Маркс, Ф. Энгельс - М.: Государственное изд-во политической литературы, 1955. - Т. 3. - 638 с.

71. Маркс К. Сочинения в пятидесяти томах / К. Маркс, Ф. Энгельс - М.: Государственное изд-во политической литературы, 1961. - Т. 21. -782 с.

72. Перелік банків України, ліквідація яких здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

73. За рік українці забрали з банків майже третину депозитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economics.unian.ua>

74. Диба М. І. Тимчасова адміністрація та ліквідація банків: навч. посібник / Диба М. І., Раєвський К.С., Зубок М. І. - К.: КНЕУ, 2008. - 192 с.

75. Яременко С.М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: дис... канд. економ, наук: 08.00.08. / Яременко Світлана Миколаївна. - К.,2010. - 247 с.

76. Вахненко Т. П. Кредитно-боргова експансія банків та методи її стримування / Т. П. Вахненко // Дзеркало тижня. - 2008. - №19. - 24 трав. – 9с.

77. Аналітична записка “Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України” // Експертна група Інформаційно-аналітичний центр АУБ (вересень-листопад 2010 року). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.aub.org.ua>.

78. Фрумкін К. Шахрайство та злочин у банківській сфері / К. Фрумкін // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ufin.com.ua>

79. Деятельность служб безопасности по обеспечению кредитной политики банков - М.: Арсин ЛТД, 1995. - 73 с.

80. Экономическая безопасность: Производство-Финанси-Банки / [Сенчагов В.К. и др.]; под ред. В.К. Сенчагова. - М.: ЗАО “Финстатинформ”, 1998.-621 с.

81. Предборський В.А. Правові основи захисту банківської системи від злочинних посягань: курс лекцій / [Предборський В.А., Тараненко Ю.О., Остапишин Т.П. та ін.]. - К.: НАВСУ. 1998. — 138 с.

82. Резніченко Є. У скільки обійдеться дострокове зняття вкладу: огляд ринку депозитів на 30 листопада 2011 року / Є. Резніченко// [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ua.prostobank.ua>

83. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів / Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. - № 36, ст.1183

84. Статистика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statistics/>

85. Дані фінансової звітності банків України Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.bank.gov.ua

86. Михайлінін О. М. Про оздоровлення банків ціною їх свободи. Наскільки вона велика / О. М. Михайлінін // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ligazakonua.

87. Болдирев О. О. Тимчасова адміністрація як інструмент антикризового управління банками / О. О. Болдирев // Вісник української академії банківської справи Національного банку України. - К., 2009. - 69-75 с.

88. Бортников Г. П. Операции банка со связанными лицами как источник серьезной угрозы / Г. П. Бортников // Управление в кредитной организации. - К., 2011. -№5(63). - 27-41с.

89. «Про основи національної безпеки України» Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. // Офіційний вісник України – 2003. – №29. – С. 38

90. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s>.

91. Фінансовий словник-довідник / [ред.-упор. М.Я. Дем'яненко]. – К.: ІАЕУААН, 2003. – 555 с.

92. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навч. посіб. – 2-ге вид., доп., перероб. / С. М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

93. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.

94. Кузьмін О. Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: [навчальний посібник] / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. - Львів: “Інтелект-Захід”, 2003. - с. 352.

95. Лук'янова В. В. Економічний ризик: [навчальний посібник] / В. В. Лук'янова, Т.В. Головач. - К.: 108 Академвидав, 2007. - 462 с.
96. Шегда А. В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: [навчальний посібник] / А. В. Шегда, М. В. Голованенко; за ред. А. В. Шегди. - К. : Знання, 2008. – 271 с.
97. Коюда П. М. Характеристика та класифікація ризиків / П. М. Коюда, О. П. Коюда // Научно-технический сборник "Коммунальное хозяйство городов" – № 71 - Харків, ХНАГХ, 2006 - 203-214 с.
98. Економічна безпека: навч. посіб. / [Варналій З.С. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. З.С. Варналія. - К.: Знання, 2009. - 647 с.
99. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія / О. І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 754 с.
100. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р.- № 104.
101. Ковальова Ю. В. Індивідуальний комерційний ризик комерційного банку: сутність, класифікація та фактори впливу / Ю. В. Ковальова, О. П. Чучко // Вісник Макіївського економіко-гуманітарного інституту: зб. наук. праць. – Макіївка.: МЕГІ, 2014. - №17-18 (30-31). – 222 с.
102. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 1. — С. 7-25.
103. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / [Варналій З.С. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. З.С. Варналія. - К.: НІСД, 2006. - 576 с.
104. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія / Попович В. М. - Ірпінь: АДПСУ, 2001. - 524 с.
105. Global Risks Report 2011/ An initiative of the Risk Response Network. January 2011 / World Economic Forum. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://riskreport.weforum.org>

106. Сколотяний Ю. Прихований ресурс: як оцінити обсяги тіньового сектора / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. - 2012. - №28. - 17 серп. - // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dt.ua>
107. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http:// www.sdfm.gov.ua](http://www.sdfm.gov.ua).
108. Щодо ризиків використання банків з метою мінімізації таких ризиків / Лист Національного банку України від 06.01.2009р. - № 48-012/20-105 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http:// www.uzakon.com](http://www.uzakon.com).
109. Монетарний огляд за 2011р. / Національний банк України [Електронний ресурс]. - Режим доступу до огляду: [http:// www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
110. Вступне слово Прем'єр міністра України Азоров М. Я. на засіданні Уряду 5 квітня 2012 // Урядовий портал [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http:// www.kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua).
111. Кальман О. Г. Економічна злочинність в Україні: стан, тенденції, протидія/ О. Г. Кальман // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Луганськ, 2010. - №5. - 3 с.
112. Зубок М. І. Захист фінансових ресурсів банку від внутрішніх загроз / М. І. Зубок, Корнієнко // Вісник кредитно-економічного факультету ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»: зб. наук. праць. - К.:КНЕУ, 2011. - №2.- 76-89 с.
113. Рівень злочинності в Україні зростає другий рік поспіль [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://txt.newsru.ua>
114. Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.0СК009 / Чернявський Сергій Сергійович. - К., 2002. - 22 с.
115. Паламар Л. В. Криміналістична профілактика злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням банківських кредитів : автореф. дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Паламар Любов Вячеславівна. - К., 2008. -16 с.
116. Всесвітній огляд економічних злочинів (Україна), грудень 2011 / PricewaterhouseCoopers [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

www.pwc.com.ua.

117. Чумарин И. Г. Предотвращение потерь в розничной торговле. Проверенные способы / Чумарин И. Г. - М.: Питер, 2007. - 192 с.
118. Самоукина Н. В. Незаменимый сотрудник и кадровая безопасность / Самоукина Н. В. - М.: Вершина, 2008. - 176 с.
119. Зубок М. І. Забезпечення безпеки підприємства, банку в роботі з кадрами. Частина перша / М. І. Зубок, С. М. Яременко // Бизнес и безопасность. К., 2010. -№ 5. - 44-46 с.
120. Зубок М. І. Забезпечення безпеки підприємства, банку в роботі з кадрами. Частина друга / М. І. Зубок, С. М. Яременко // Бизнес и безопасность. К., 2010.-№6.- 50-53с.
121. Храните ваши деньги... (О состоянии сферы банковской безопасности в Украине) / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.bos.dn.ua>
122. Наибольшие проблемы у украинских банков с крупными заемщиками / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ecjnomics.puls.kiev.ua>
123. Чиж Н. М. Сучасний стан банківського кредитування в Україні / Н. М. Чиж, Д. В. Смолич // Економічний форум. - К., 2011. - № 2. – 8 с.
124. Про захист від недобросовісної конкуренції // Закон України від 07.06.1996 р. - ; 236/96-ВР із змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.kiev.ua.
125. Зубок М. І. Захист підприємницької діяльності від недобросовісної конкуренції і промислового шпигунства : нав.-метод, посіб. / Зубок М. І. - К.: КНТЕУ, 2008.- 133 с.
126. Толстошеева А.В. Безопасность банка как одной из сторон кредитного процесса / А.В. Толстошеева// Известия Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины. – Гомель, 2013. - № 2 (77). – С. 99-104.

127. Толстошеєва А.В. Вплив криміногенної ситуації України на кредитну діяльність банків / А.В. Толстошеєва// Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль., 2013. – Вип. 12. – Частина 2. – С. 106-110.

128. Толстошеєва А.В. Вплив іноземного капіталу на безпеку кредитного процесу / А.В. Толстошеєва// Кримський економічний вісник. – Сімферополь., 2013. - №5(06). – С. 265-267.

129. Вплив тіньової економіки на безпеку кредитної діяльності банку // Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної економіки: Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28-29 грудня 2012 р.): У 3-х частинах / Громадська організація «Львівська економічна фундація». – Львів: ЛЄФ, 2012.Ч.1. – С. 102-103.

130. Реалії забезпечення безпеки кредитної діяльності банками України// Реформування та розвиток науки: сучасні виклики – Частина III (Економічні науки): Міжнародна конференція (Київ, 2 лютого 2013 р.) – К.: Центр наукових публікацій,2013. – С. 86-88.

131. Недосконалість правової системи України як загроза кредитній діяльності банків // Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України: IV Науково-практичний семінар з міжнародною участю (Тернопіль, 18-20 квітня 2013 р.) – Тернопіль,2013. – С. 267-268.

132. Толстошеєва А.В. Корпоративний інтерес як об'єкт безпеки кредитної діяльності банків/ А.В. Толстошеєва// Науковий Вісник Національного лісотехнічного університету України. – Львів, 2014. – Вип.24.10 – С. 275-282.

133. Аналітичний огляд банківської системи України за 2014 рік.-К.:НРА “Рюрік”, 2015.- 49 с.

134. Офіційний курс валют Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.bank.gov.ua

135. Кількість структурних підрозділів банків на 01.08.2015 Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.bank.gov.ua

136. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
137. 28% зарплати в Україні виплачується “в конвертах” - дослідження. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.epravda.com.ua.
138. Зарплати в конвертах: чому так важко “обелити” доходи українського населення. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.tsn.ua.
139. Більшість українців все ще зберігають гроші “під матрасом”. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.segodnya.ua.
140. Обуздат ринок, або як влити в економіку України 1,3 трільйона гривень / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://blogs.lb.ua/aleksandr_goncharov/301914_obuzdat_rinok_vlit.html
141. Савченко І. Г. Тіньовий сектор економіки України: аналіз стану та напрямки детінізації / І. Г. Савченко, А. С. Іорданов // Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. - К., 2012. - №3. - 107-116 с.
142. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. Аналітична доповідь. - К.: НІСД, 2011.- 92 с.
143. Валовий внутрішній продукт України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: index.minfm.com.ua.
144. Вядрова І. М. Депозити як ресурсний потенціал банку / І. М. Вядрова, Ю. В. Романова [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.nbu.gov.ua.
145. Банківська система України - результати діяльності у 2011 році.- К.: Українська кредитно-рейтингове агентство [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.usra.com.ua.
146. Банківська система України - результати діяльності у 2012 році.- К.: Українська кредитно-рейтингове агентство [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.usra.com.ua.
147. Банковская система Украины: восстановление при сохранении высокой чувствительности к основным индивидуальным рискам. // Аналитический обзор. - К.: Рейтингове агентство “Кредит-Рейтинг”.

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.credit-reting.ua.

148. Рогожнікова Н. В. Аналіз стану та динаміки кредитної діяльності банків України / Н.В. Рогожнікова // Фінансовий простір. - К.: 2012.- №1(5).-30-34 с.

149. Огляд банківської системи України. Вип. 3. / форум Провідних Міжнародних фінансових установ. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.flifi.ua.

150. Лисицына А. Обзор рынка кредитование физических лиц за 2011 год. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.Prostobank.ua.

151. Немкович Н. Триумфальное шествие кредитов наличными: обзор рынка потребительского кредитования за 2012 год. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.Prostobank.ua.

152. Анализ абсолютных показателей рынка кредитования физических лиц в 2011-2012 годах, прогноз на 2013 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.creditua.com.

153. Офіційний сайт ПАТ “Альфа-Банк”: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.alfabank.com.ua.

154. Офіційний сайт ПАТ “Універсалбанк”: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.universalbank.com.ua.

155. Офіційний сайт ПАТ КБ “Приватбанк”: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.privatbank.ua.

156. Карпенко О. В. Сутність та фактори появи проблемних кредитів банків України / О. В. Карпенко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки. Львів.: УАБС НБУ, 2013. - №5.- с. - 80-89

157. Тарануха І. Ю. Підходи до визначення проблемної кредитної заборгованості // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua>

158. Зубок М. І. Управління проблемним кредитом / М. І. Зубок, С. М. Яременко // Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2007. - №10. – 38-48 с.

159. Зубок М. І. Борги підприємств, банків і протидія їм / М. І. Зубок // *Бизнес и безопасность*. К.: 2004. - №2(40). - 4-7 с.
160. Крухмаль О. В. Регулювання проблемних кредитів в банках України: теоретичні та методичні аспекти / О. В. Крухмаль// *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова*. – Одеса.: ОНУ, 2013. – т.18. Вип. 2. - 100-106 с.
161. Білай О.С. Управління проблемними кредитами у банках України: автореф. дис. канд. економ. наук: 08.00.08/ Білай Ольга Сергіївна. – К., 2013. – 20 с.
162. Трокоз Л. О. Проблема заборгованість як невідемна складова кредитного портфелю комерційного банку /Л. О. Трокоз// [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://intkont.org>
163. Офіційний сайт електронного видання «Економіст» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com> / 7716-problemnih-kreditv-v-bankah-blshaye-scho-zagrozhuje-pozichalnikam.html
164. Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями // Положення НБУ, затверджене постановою Правління від 25.01.2014. - №23. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
165. Офіційний сайт Асоціації учасників колекторського бізнесу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.acbu.com.ua/ua/>
166. Болгар Т.М. Проблемні кредити банків як результат реалізації кредитного ризику/Т.М. Болгар/ *Економічний нобелівський вісник*. - 2014, № 1 (7) – с.50-58
167. Миськів Г.В. Проблемні кредити банків: сутність, чинники формування та способи мінімізації /Г.В. Миськів/ *Інноваційна економіка* – 2014, № 5 [54] – с.250-255
168. Міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.telegraph.co.uk.
169. Статут Публічного акціонерного товариства “Альфа-Банк”, К.: ПАТ “Альфа-Банк”, 2013 – 54 с.

170. Кодекс корпоративного управління Публічного акціонерного товариства “Альфа-Банк”. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.alfabank.com.ua.
171. Статут Публічного акціонерного товариства Комерційний банк “Приватбанк”, - Дніпропетровськ.: ПАТ КБ “Приватбанк”, 2012. - 42 с.
172. Кодекс корпоративного управління Публічного акціонерного товариства КБ “Приватбанк”. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.privatbank.ua.
173. Статут Публічного акціонерного товариства “Універсалбанк”, К: ПАТ “Універсалбанк”, 2012. – 29 с.
174. Кодекс корпоративної етики Публічного акціонерного товариства “Альфа-Банк”. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.alfabank.com.ua.
175. Сидоренко В.А. Безпека кредитного процесу: сутність і механізм забезпечення / Сидоренко В.А. // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - К., 2010. - №1 (7)- 198-205с.
176. Мостовенко Н. А. Управління безпекою кредитних операцій банку. / Мостовенко Н. А. // Економічний форум. - Луцьк., 2013. - №1. - 345-349 с.
177. Побережный С. Н. Модели и методы обеспечения банковской безопасности: монография / С. Н. Побережный, Б. А. Дадашев, А. Л. Пластун. – Сумы: ГВУЗ «УАБД НБУ», 2010. – 239 с.
178. У яку суму Приватбанку обходиться боротьба з шахраями і грабіжниками. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.fmance.ua.
179. Приватбанк виплатив за год почти 2 млн. дол. за поимку преступников. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.inpress.ua.
180. Галерея мошенников (Приватбанк).[Електронний ресурс].- Режим доступу: www.antifraud.com.ua
181. Материалы 2-й Международной конференции. «Банковская безопасность: новые вызовы, новые решения.- Киев, 12.06.2013 г.[Електронний ресурс].- Режим доступу:www.banksinfo.kiev.ua
182. Толстошеева А.В. Проблеми формування кредитних ресурсів банків

України / А.В. Толстошеєва//Вісник Вінницького політехнічного інституту. – Вінниця, 2014. - № 2. – С. 25-32.

183. Толстошеєва А.В. Сучасні проблеми кредитування комерційними банками України/ А.В. Толстошеєва// Бізнес Інформ. – Харків, ХНЕУ,2014. - №5 – С. 370-375

184. Толстошеєва А.В.Безпека кредитної діяльності банків та умови її організації в Україні Наконий Вісник / С.М. Яременко, А.В. Толстошеєва // Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»– Херсон., 2014. – Вип. 9. Ч.4 – С.203-207.

185. Толстошеєва А.В. Методи управління кредитним ризиком банку в Україні / А.В. Толстошеєва// Ринок цінних паперів України. – К., 2012. - №5-6. – С.59-64.

186. Толстошеєва А.В. Резервування як метод управління кредитним ризиком / А.В. Толстошеєва// Вісник Вінницького політехнічного інституту. – Вінниця, 2013. - № 1. – С.45-48.

187. Толстошеєва А.В. Деякі аспекти кредитування у кризовий період / А.В. Толстошеєва // Розвиток науки на сучасному етапі – Частина III: Міжнародна заочна конференція (Київ, 22 грудня 2012 р.) – К., Центр наукових публікацій, 2012. – С. 114-116, (0,2 д.а.)

188. Якісний кредитний портфель як детермінант безпеки діяльності банків України // Інституціональні та еволюційні проблеми розвитку фінансово-кредитних систем: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 18-19 квітня 2013 р.) – Донецьк: Браво, 2013. – С. 74-78.

189. Стан банківського кредитування в Україні // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 7 березня 2014 р.) – Ужгород:Видавничий дім «Гельветика», 2014. –С. 242-245.

190. Шляхи зменшення проблемної заборгованості банківських кредитів // Сучасні тенденції в економіці та управління: новий погляд: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 14-15

березня 2014 р.) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. У 2-х частинах. – Донецьк: ГО «СІЕУ», 2014. – Ч.2. – С. 51-54.

191. Кандеева А. А. Путь к достатку через микрокредитование [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.proza.ru

192. Кандеева А. А. Микрокредиты от GrameenBank: бороться с бедностью, а не с бедными. [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.web-standart.net

193. Украину назвали самой бедной страной в Европе. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://news.mail.ru>

194. По покупательной способности населения – Украина одна из самых бедных стран. [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.sobytiya.com.ua

195. Бендасюк О. О. Критерії й індикатори соціально-економічної безпеки / О. О. Бендасюк // Вісник Хмельницького національного університету.— Серія: Економічні науки.— №1, Т. 2. — Хмельницький, 2010.— С. 7—11., 8

196. Вітлінський В. В. Моделювання економіки. — К.: КНЕУ, 2003.— 408 с., 212

197. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012, №589-р [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

198. Про фінансово – кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю / Закон України від 19.06.2003р.- №978-IV // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

199. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати / Закон України від 19.06.2003 р. - №975-IV [Електронний ресурс].- Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua

200. Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затвержені постановою Правління НБУ від 10.05.2007р.- №168 [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.anticollektor.com.ua

201. Про додаткові заходи щодо діяльності банків / Постанова Правління НБУ від 11.10.2008 р.-№319 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>

202. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб / Закон України від 23.02.2012.-№4452-VIII.- [Електронний ресурс].- Режим доступу:www.rada.kiev.ua

203. Щодо Постанови Правління Національного банку України від 11.08.2008 р.-№319. Про додаткові заходи щодо діяльності банків//лист НБУ від 28.10.2008 р.- №18-311/3486-14715 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

204. Про окремі питання діяльності банків / Постанова Правління НБУ від 04.12.2008р. - №413 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>

205. Банки вводять комісію за розрив термінового депозиту / Економічна правда. – 19.07.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>

206. Украинские банки получили право присваивать депозиты // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://news.mail.ru>

207. Сметаніна Т. Чому українці не європейці // Коментар: - 21.02.2014, №06 (390)

208. Зубок М.І. Безпека підприємницької діяльності. Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / М. І. Зубок, Р. М. Зубок. – К.: Істина, 2004. – 144с.

209. Храмцов Б. М. Финансово-экономическая безопасность / Б. М. Храмцов. – Симферополь.: ИТ «АРИАЛ», 2011. – 480с.

210. Джонджуа М. Возврат долгов, технология и психология кредитного менеджера / М. Джонджуа. – М.: Добрая книга, 2006. – с. 208

211. Брунгильд С. Г. Управление дебиторской задолженностью. / С. Г. Брунгильд. – М.: Аст: Астрель, 2007. – 256с.

212. Ковальчук А. Т. Банківський кредит: правові засоби повернення /

А. Т. Ковальчук. – К.: Знання 2001. – 150с.

213. Тарануха І. Ю. Удосконалення організації роботи банку з управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями / І. Ю.Тарануха // Теоретичні та практичні питання економіки. – КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. – вип. 28, т. 1. –384-392 с.

214. Латаш С. Ю. Проверка партнёра и истребование задолженности в бизнесе. / С. Ю. Латаш, В. Д. Момот. –К.: МСБ «СКИФ», 2001. – 140с.

215. Захаров О. Ю. Обеспечение комплексной безопасности предпринимательской деятельности. / О. Ю. Захаров. – М.: АСТ «Астрель», 2008.- 320с.

216. Неплатник у законі. Або чому вигідно не платити по кредиту / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://transkarpatia.net>

217. Кримінальний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001.- № 25-26, ст.131

218. Бондарь А. П. Секьюритизация ипотечных кредитов как метод повышения ликвидности банка. / А. П. Бондарь, С. С. Мельник // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://repository.crimea.edu>

219. Бектурсунова М. У. Метод секьюритизации и его механизм развития в Казахстане. / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>

220. Толстошеева А.В. Задачи и функции системы безопасности кредитной деятельности банков/ А.В. Толстошеева// Экономика и предпринимательство. – М., 2014 - № 6. – С. 600-604

221. Толстошеева А.В. Організація забезпечення безпеки кредитної діяльності банків /І.М. Прийма, А.В. Толстошеева// Ринок цінних паперів України. – К., 2014. - № 8. – С.25-31.

222. Місце безпеки у захисті інтересів суб'єктів кредитної діяльності// Фінансово-економічна безпека держави, регіону, підприємства: погляд молодих вчених (Тернопіль, 11 квітня 2014р.) – Тернопіль: ТНЕУ, 2014 – С. 112-113

Додаток А

ПРИРОДА ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ ТОЧОК ЗОРУ РІЗНИХ АВТОРІВ, ПРОВЕДЕНОГО В. І. ЯРОЧКІНИМ

Додаток Б

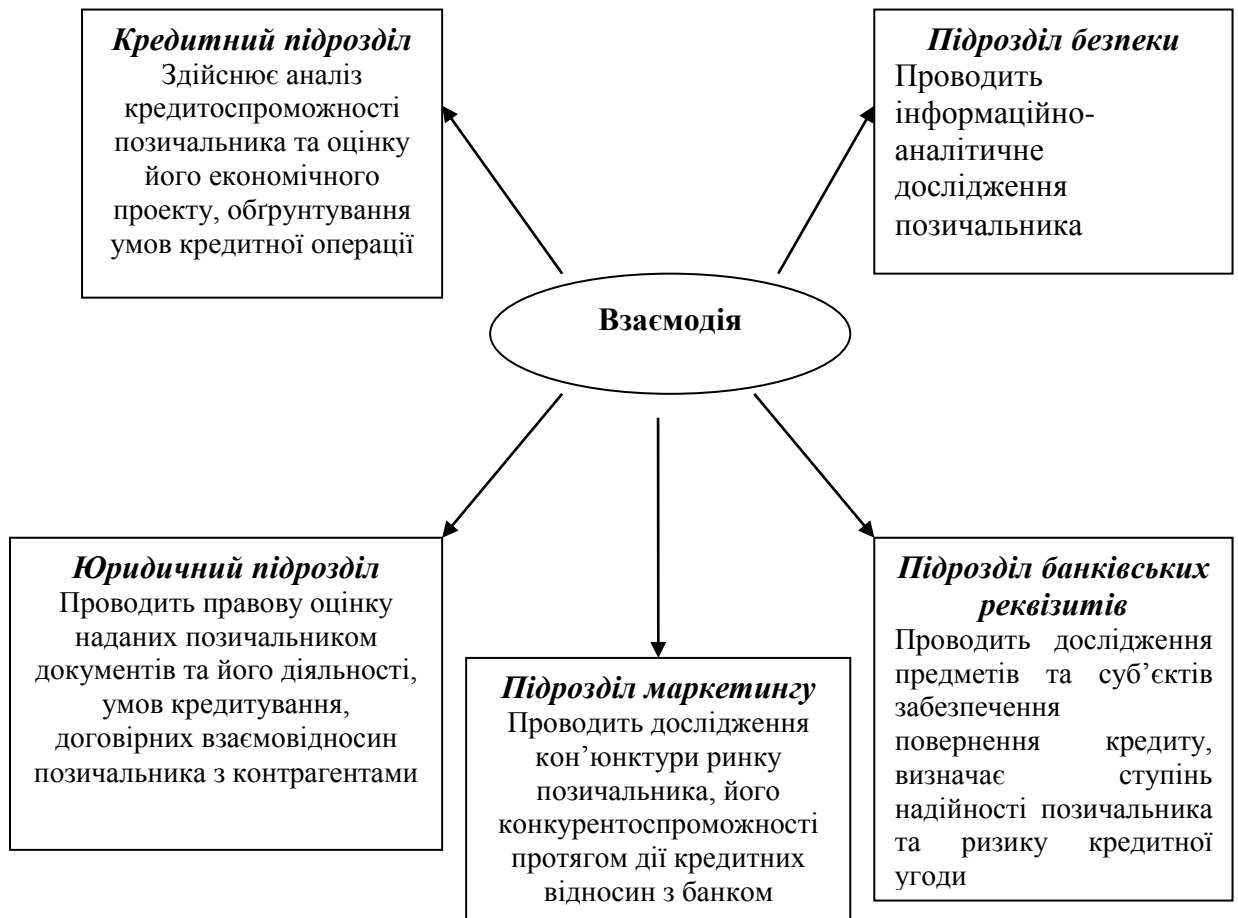

Рис. Б.1. Функції з безпеки підрозділів банку, задіяних у кредитних операціях на етапі підготовки до видачі кредиту

Джерело: [60]

Рис. Б.2. Функції з безпеки підрозділів банку, задіяних у кредитних операціях на етапі кредитного моніторингу

Джерело: [60]

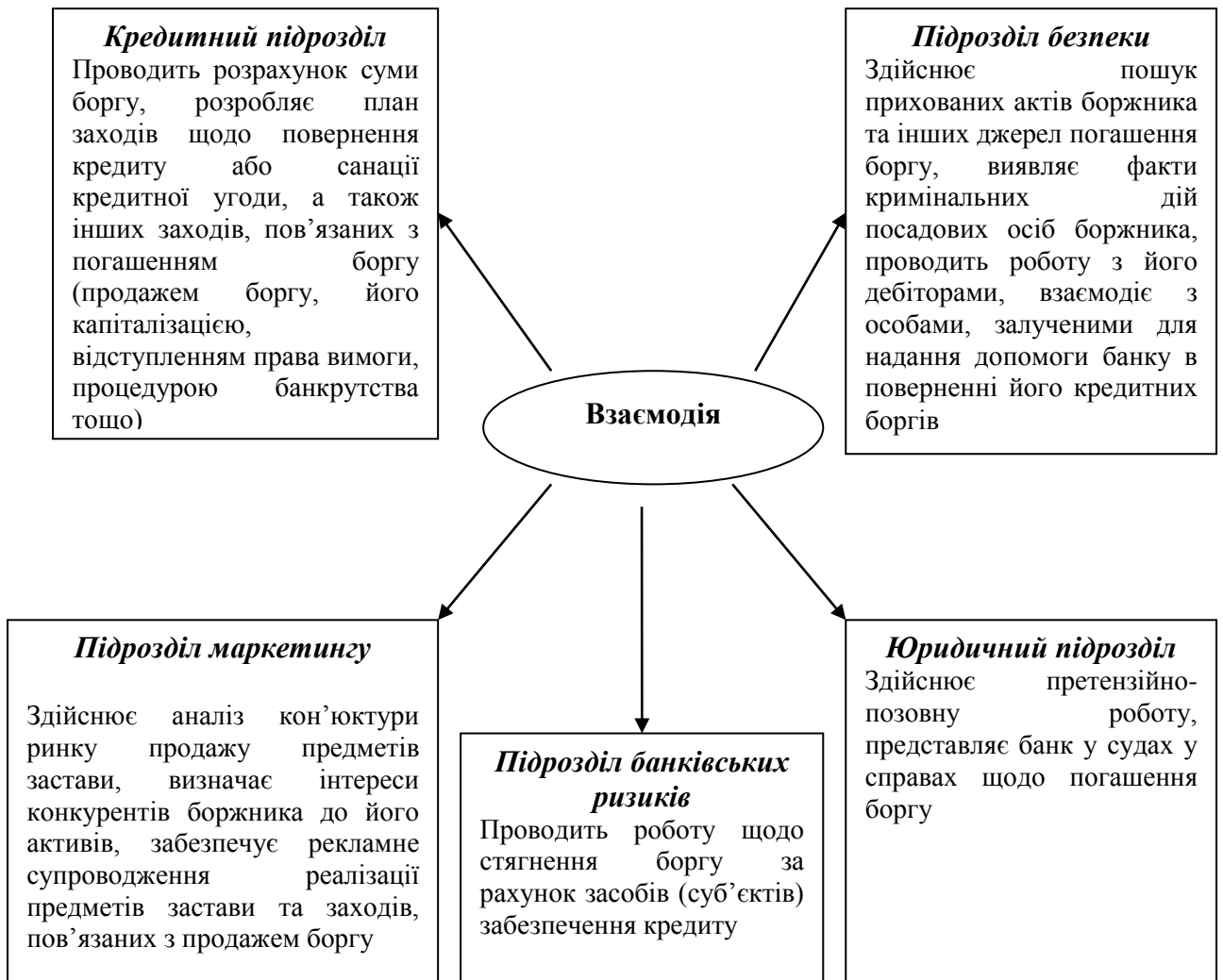

Рис. Б.3. Функції з безпеки підрозділів банку, задіяних у кредитних операціях на етапі повернення кредитних коштів

Джерело: [60]

Додаток В

Виведення коштів банків їх працівниками у процесі кредитної діяльності [112, 113]

1. Працівники одного із комерційних банків Чернівецької області у складі злочинної групи, яку очолював керівник банківської установи у 2009 році організувавши пошук потенційних позичальників. Особливістю пошуку є знайти осіб, які в установленому порядку не могли б отримати банківський кредит, але які відчували у ньому нагальну потребу. Підробивши необхідні документи про фінансовий стан потенційних позичальників та оформивши фіктивні протоколи кредитного комітету злочинці складала кредитні угоди, за якими і видавались кредити. Кошти від отриманих кредитів у наступному розподілялись між позичальниками, посередниками і працівниками банку.

Крім того, значні суми кредитів було видано з використанням підроблених документів, оформлених на підставних осіб, які звичайно взагалі ніяких коштів не отримували, всі вони розподілялись поміж членами злочинної групи. Таким чином, було викрадено понад 1 млн. грн.

2. Під виглядом видачі кредитів працівниками одного із банків Волинської області було викрадено 17 млн. грн. Заставою виступали земельні ділянки, вартість яких була завищена в 10 разів (2008 р.).

3. У одному із банків м. Києва по фіктивних кредитних угодах працівниками банку було викрадено 6,8 млрд. грн. (2009 р.).

4. Працівники одного із банків м. Донецька надаючи кредити на придбання автомобілів у документах завищували суму кредитів, в результаті чого з 38 позичальників отримали 1,7 млн. грн. банківських коштів (2009 р.).

5. В одному із львівських банків керівник установи банку на завищенні кредитних сум 429 позичальникам привласнив 3,2 млн. грн., а працівники закарпатського банку видали кредитні картки на 21 підставну особу і викрали 328 тис. грн. (2010 р.).

Додаток Г

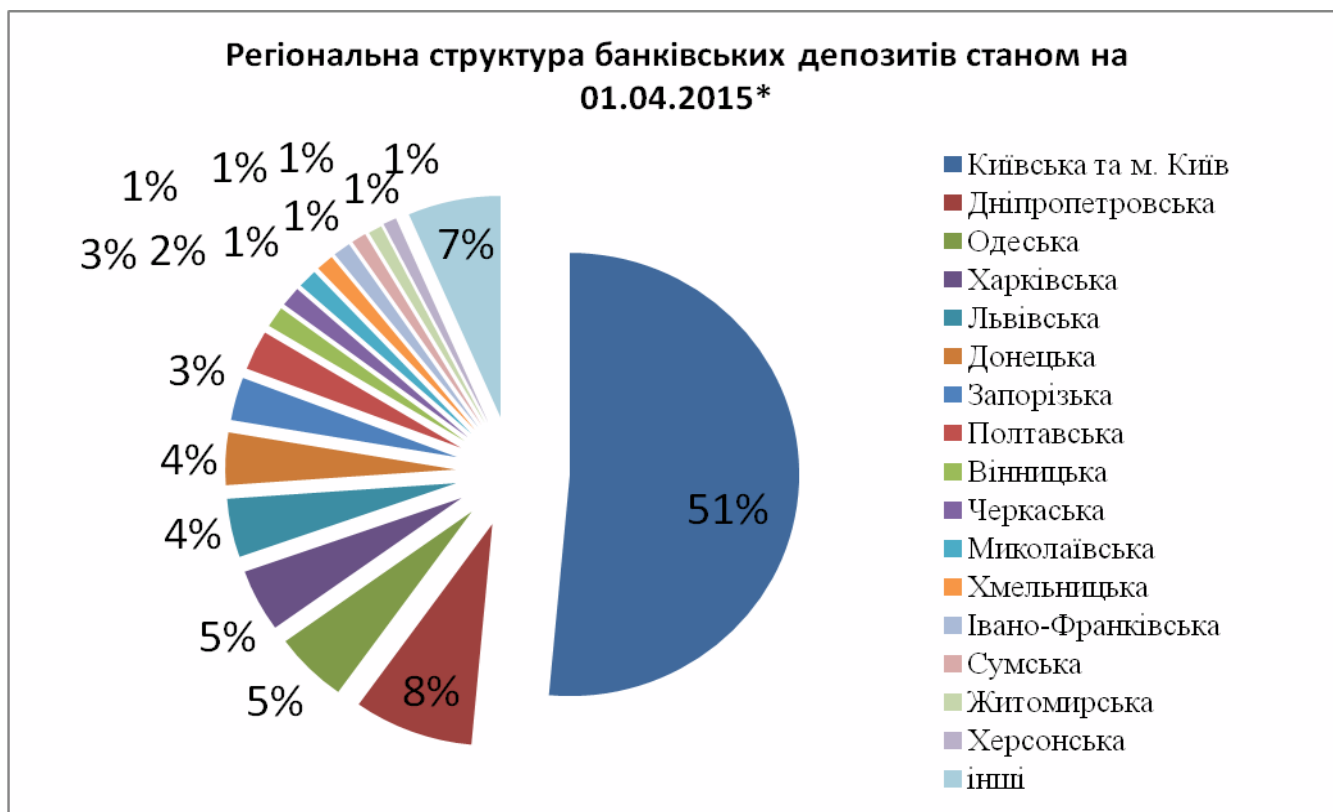

Рис. Г.1. Регіональна структура банківських депозитів (на 01.04.2015)*

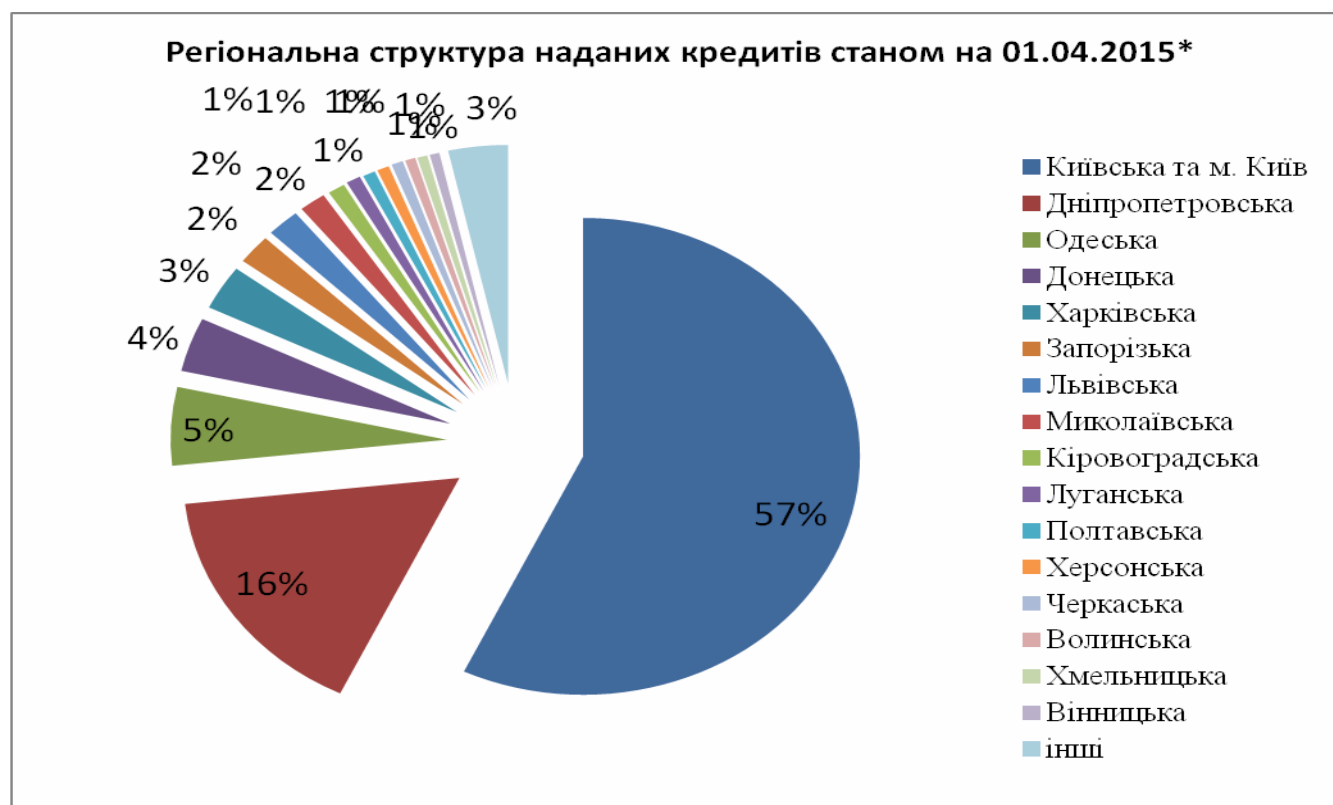

Рис. Г.2 Регіональна структура наданих банківських кредитів (на 01.04.2015)*

* складено за даними НБУ [84]

Додаток Д

Процентні характеристики депозитів та кредитів банків

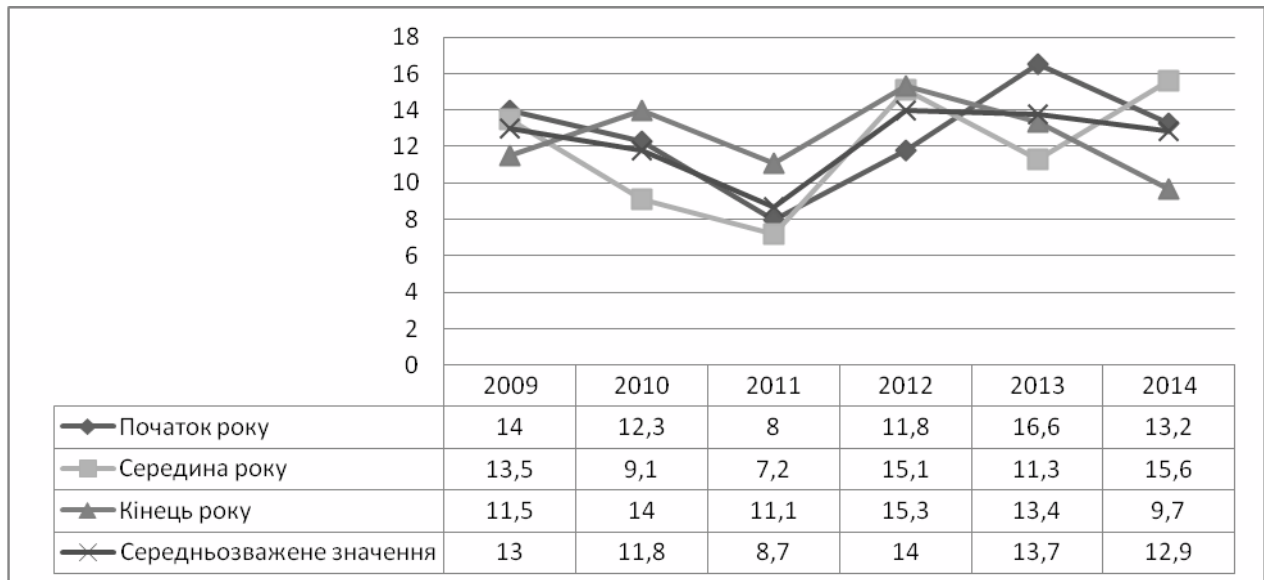

Рис. Д.1. Динаміка ставок за строковими гривневими депозитами
Джерело: розраховано за даними НБУ [84]

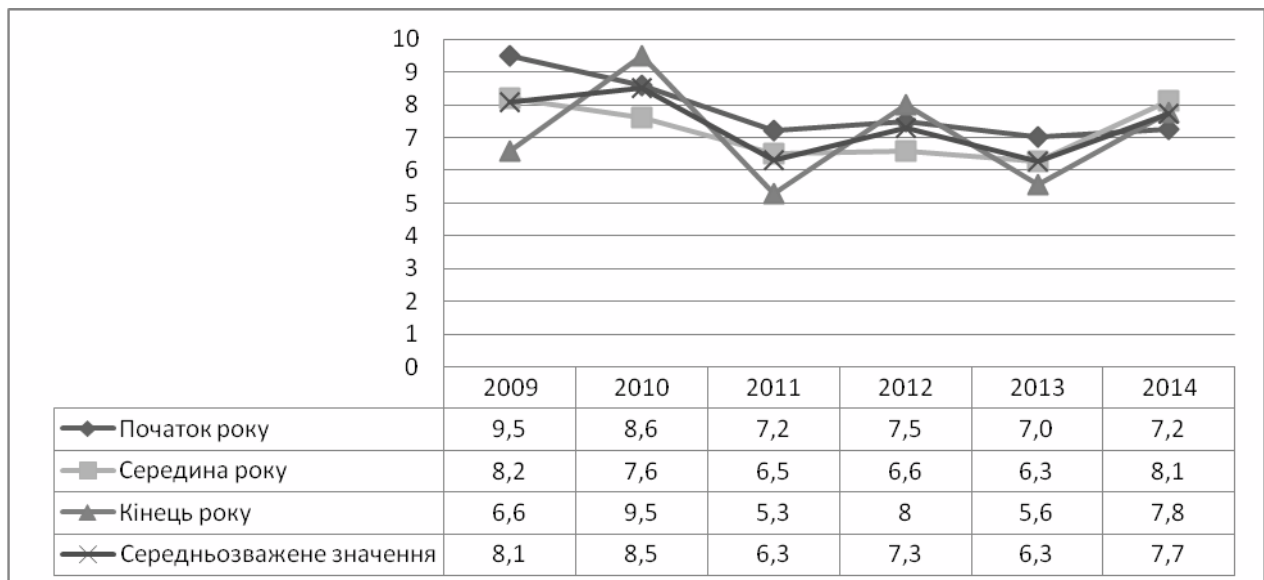

Рис. Д.2. Динаміка ставок за строковими валютними депозитами

Джерело: розраховано за даними НБУ [84]

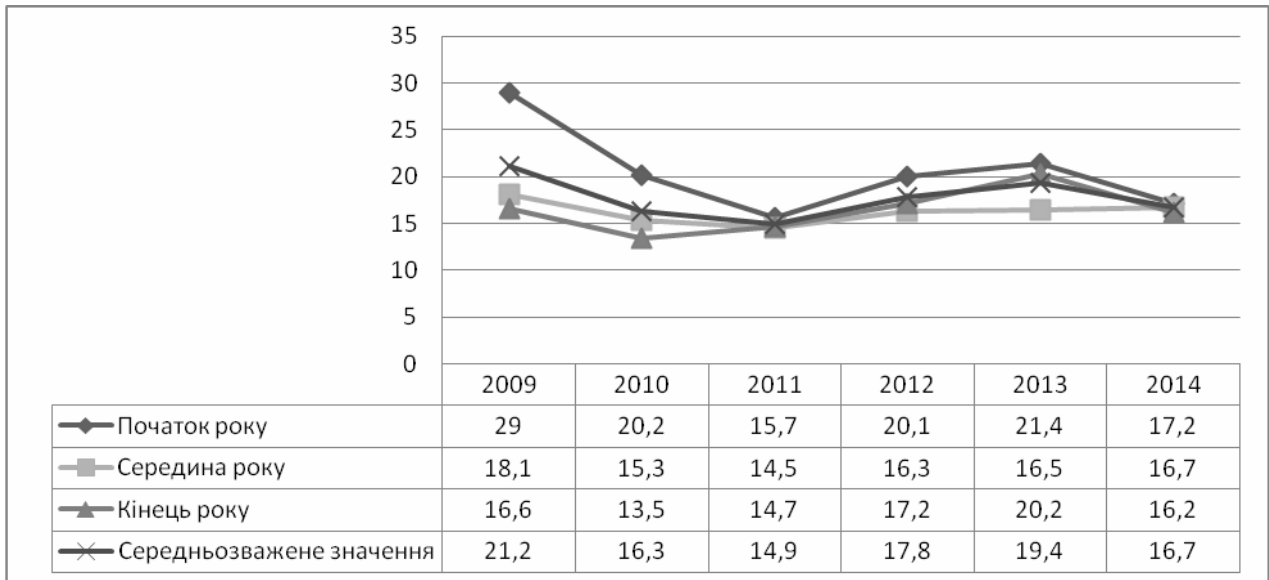

Рис. Д.3. Динаміка узагальненої ставки за гривневими кредитами
Джерело: розраховано за даними НБУ [84]

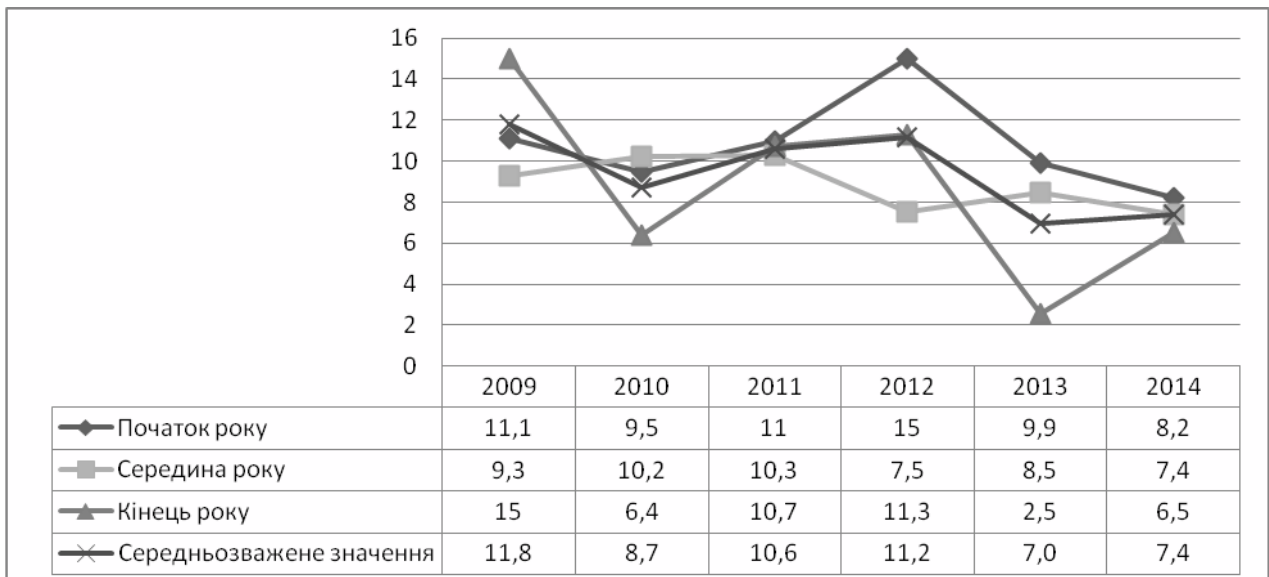

Рис. Д.4. Динаміка узагальненої ставки за валютними кредитами
Джерело: розраховано за даними НБУ [84]

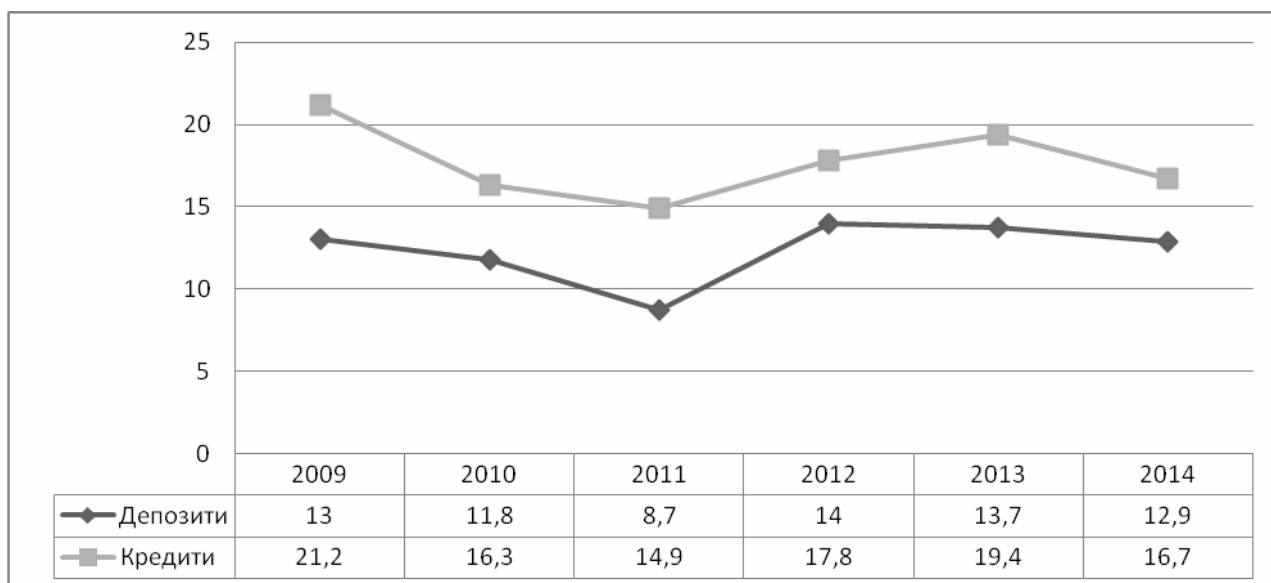

Рис.Д.5. Співвідношення ставок за гривневими кредитами та депозитами

Джерело: розраховано за даними НБУ [84]

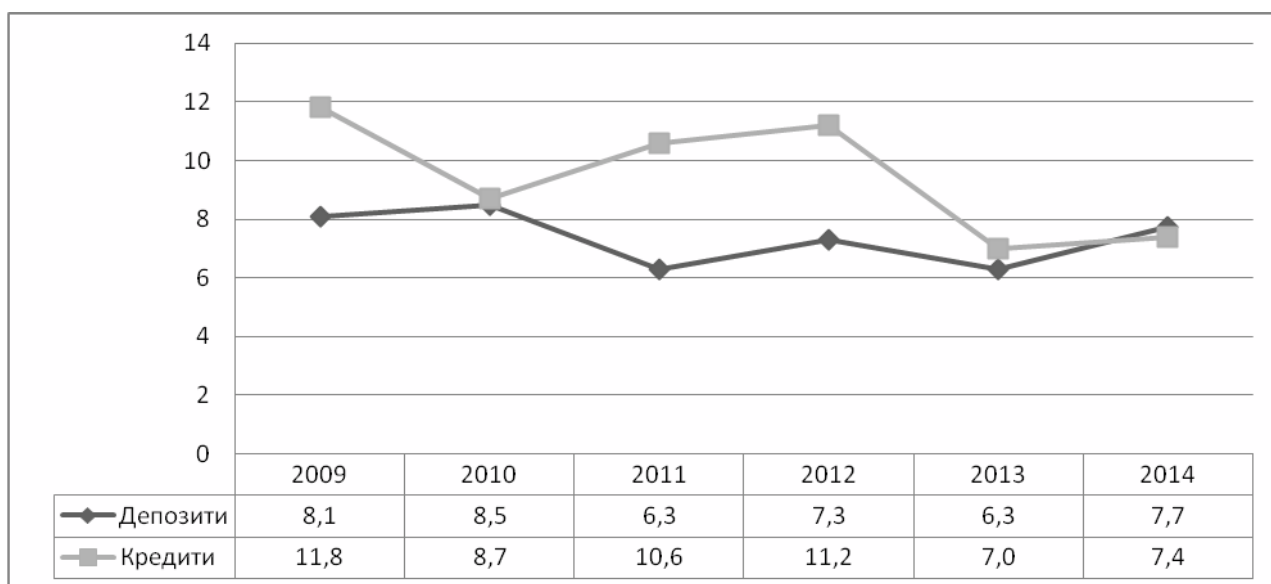

Рис. Д.6. Співвідношення ставок за валютними кредитами та депозитами

Джерело: розраховано за даними НБУ [84]

Додаток Е

Таблиця Е.1

Показники кредитної діяльності ПАТ “Альфа-Банк”

Показники	Періоди					
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Кредити та заборгованість клієнтів, тис.грн., в т.ч.:	26260858	20334071	16868139	17904649	17199150	20214146
- юридичним особам, %	70,6	75,2	75,9	73,3	82,5	79,8
- фізичним особам, %	29,4	24,8	24,1	26,7	17,5	20,2
Резерви під знецінення кредитів, тис. грн.	2292096	4985890	6039456	5494379	2545805	2017531
Прострочені та знецінені кредити (без врахування резерву)	1984929	16516783	14313365	10399147	9559446	8977648
Кредити по видах економічної діяльності, %:						
- сільське господарство	1,59	1,38	1,11	1,04	2	4
- будівництво і нерухомість	10,95	25,65	23,32	20,92	12,5	9
- торгівля	15,61	11,55	18,73	20,29	5,5	5
- добувна промисловість	0,18	0,55	0,61	0,55	2,1	2
- переробна промисловість	-	15,64	16,58	18,02	17,1	21

Джерело: складено за даними фінансової звітності ПАТ “Альфа-Банк”[153]

Таблиця Е.2

Залучені кошти у зобов'язаннях ПАТ "Альфа-Банк"

Показники	Періоди					
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Кошти банків, тис. грн.	8212912	7551164	4719865	7443538	5208161	4607800
Кошти клієнтів, тис. грн., в т.ч.:	12870691	7420926	9653259	12181375	14376413	15837687
- юридичних осіб	10885960	4784836	4539344	5631262	5611659	6579323
- фізичних осіб	1984731	263609	5113915	6550113	8764754	9258364
Інші залучені кошти, тис. грн.	6523893	6790391	5952899	2907802	583295	2999331
Субординований борг, тис. грн.	592595	2058896	1049213	1050683	1051107	1051103
Кошти клієнтів, на вимогу, %	25,7	28,4	30	37,3	32,8	14567120

Джерело: складено за даними фінансової звітності ПАТ "Альфа-Банк" [153]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Показники кредитної діяльності ПАТ “Універсал Банк”

Показники	Періоди					
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Кредити та заборгованість клієнтів, тис. грн., в т.ч.:	6537482	6100746	4047588	3997451	4025328	4034427
- юридичним особам, %	25,7	27,5	28,9	38,4	54,2	72,6
- фізичним особам, %	74,3	72,5	71,1	61,6	45,8	27,4
Резерв під знеціненням кредитів, тис. грн.	306387	888139	1205118	1624181	478744	547055
Прострочені та знеціненні кредити, тис. грн.	1250263	2572519	2007814	1978474	1194935	930095
Кредити по видах економічної діяльності, %:						
- промисловість	7,55	6,07	4,58	4,64	12,3	0,55
- операції з нерухомістю	2,44	3,73	2,1	3,41	3,25	3,97
- торгівля	12,65	13,01	15,66	25,18	28,4	31,47
- сільське господарство	0,17	0,78	1,04	0,7	5,25	1,49

*Складено за даними фінансової звітності ПАТ “Універсал Банк” [154]

Таблиця Ж.2

Залучені кошти у зобов'язаннях ПАТ “Універсал Банк”

Показники	Періоди					
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Кошти банків, тис. грн.	4348002	3260615	2341324	1806562	1784361	1780371
Кошти клієнтів, тис. грн., в т.ч.:	2449298	3243700	3189452	3148832	3218227	3147880
- кошти юридичних осіб	696060	722053	447532	657415	614523	505554
- кошти фізичних осіб	1753238	2521647	2741920	2491417	2603704	2642326
Інші залучені кошти, тис. грн.	3820	3212	2485	1895	1279	816
Субординований борг, тис. грн.	387613	1143611	818180	821259	453100	449218
Частка коштів клієнтів на вимогу, %	58,1	73,2	60,3	55	50,4	23,7

Джерело: складено за даними фінансової звітності ПАТ “Універсал Банк” [154]

Додаток 3

Таблиця 3.1

Показники кредитної діяльності ПАТ КБ “Приватбанк”

Показники	Періоди					
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Кредити та заборгованість клієнтів, тис. грн., в т.ч.:	65825103	31315075	85585345	101040530	113775692	142 548 092
- юридичним особам, %	64,5	72,8	79,8	78,6	83,2	95,4
- фізичним особам, %	35,5	27,2	20,2	21,4	16,8	4,6
Прострочені та знеціненні кредити, тис. грн.	7793068	10877689	9885332	11112785	14288858	16865350
Резерв під знецінення кредитів, тис. грн.	8607224	1,33E+08	16469864	22129997	25201540	23 711 069
Кредити по видах економічної діяльності, %:						
- операції з нерухомістю	4,7	3,6	4,6	4,9	3,6	8,41
- торгівля	24,1	44,5	50,2	55,7	59,5	58,36
- сільське господарство	2,9	3,4	3,4	2,9	2,7	3,06
- промисловість	10,3	3,65	14,2	5,5	5,94	5,45

Джерело: складено за даними фінансової звітності ПАТ КБ “Приватбанк” [155]

Таблиця 3.2

Залучені кошти у зобов'язаннях ПАТ КБ “Приватбанк”

Показники	Періоди					
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Кошти банків, тис. грн.	9868383	11379815	14559473	10104288	11912840	8 896 631
Кошти клієнтів, тис. грн., в т.ч.:	52843389	49835285	74449731	91288195	106324238	133551100
- кошти юридичних осіб	19104601	15516041	20412748	21592937	20477288	26 805 611
- кошти фізичних осіб	33738788	34319244	54036983	69695258	85846950	106711629
Інші залучені кошти, тис. грн.	4818814	4123045	1415	51415	3103	254 506
Субординований борг, тис. грн.	1299756	1299878	1235277	1225747	1226226	3 357 956
Частка коштів клієнтів на вимогу, %	24,5	28,6	25,8	28,8	23,4	26,9

Джерело: складено за даними фінансової звітності банку [155]

Додаток И
Тлумачення поняття «проблемний кредит»

Автор	Тлумачення поняття проблемного кредиту
НБУ	НБУ визначає поняття «проблемні активи» – негативно класифіковані відповідно до нормативно-правових актів Національного банку активи, а до Негативно класифікованих відносять сумнівні та безнадійні вкладення в кредити та цінні папери нестандартної якості.
МВФ	Зобов'язання, повне погашення якого сумнівне внаслідок неадекватного фінансового стану позичальника чи забезпечення за цим зобов'язанням, а також спостерігається прострочення сплати основного боргу й/або відсотків за ним більше 90 днів
Базельський Комітет	Кредитний продукт, за яким існують істотні порушення строків виконання зобов'язань перед банком, істотне погіршення фінансового стану боржника, істотне погіршення якості чи повна втрата забезпечення
Примостка Л.О.	Проблемним вважається кредит, за яким існує принаймні одна ознака: припускається суттєве порушення своєчасності платежів, погіршується фінансовий стан позичальника та знецінюється забезпечення
Мороз А.М.	Доповнює ознаки виникнення проблемної кредитної заборгованості: зниження ринкової вартості предметів забезпечення; фінансові проблеми гарантів, поручителів, страховиків; призупинення робіт з виконання проектів, що фінансуються за кредитні кошти; непорозуміння позичальника зі своїми постачальниками, партнерами та контрагентами; реорганізація суб'єкта господарювання; звернення позичальника за додатковими кредитами; припинення контактів з працівниками банку; безпричинне порушення графіка звітності про використання кредитних коштів; наявність збитків у діяльності позичальника, зниження ділової активності його діяльності.
Лаврушин О.І.	Кредит, за яким у банку виникли сумніви стосовно його суб'єкта, об'єкта та забезпечення
Карпенко О.В.	зобов'язання, повне погашення якого сумнівне внаслідок погіршення фінансового стану позичальника або забезпечення за даним зобов'язанням, що вимагає запровадження адекватних рівню проблемності заходів врегулювання і контролю
Тарануха І.Ю.	це сукупність простроченої заборгованості, а також частини строкової та частини реструктуризованої заборгованості, за якими встановлено ознаки проблемності повернення, пов'язані з недостатністю або відсутністю забезпечення за кредитом, наявністю ознак фінансових проблем у позичальника або наявністю негативної інформації про його здатність виконати свої зобов'язання

Джерело: складено автором

Додаток К

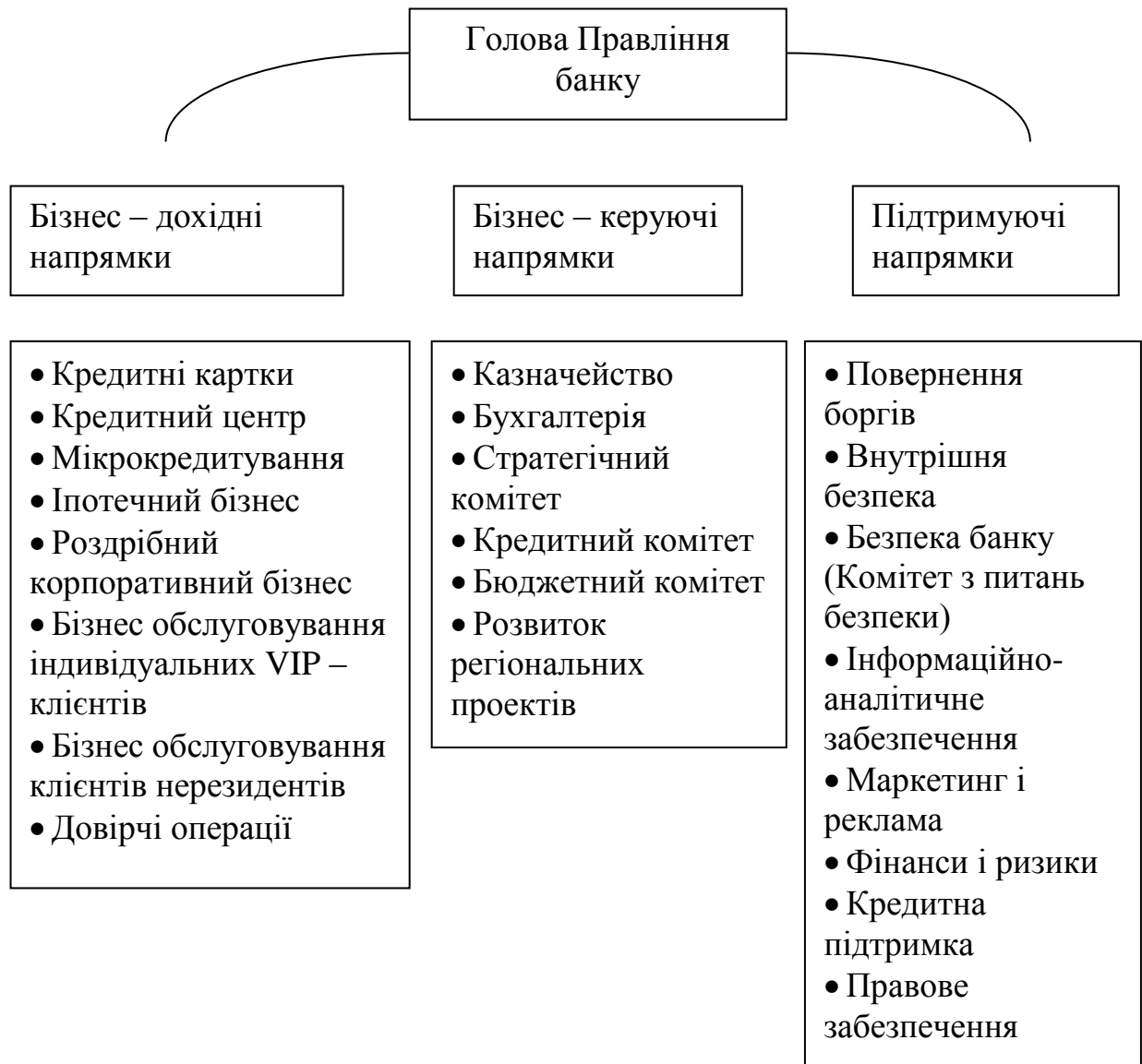

Рис. К.1. Напрямки роботи центрального апарату ПАТ КБ “Приватбанк” у кредитній діяльності

Джерело: складено автором

Рис.К.2. Структура підрозділів центрального апарату ПАТ “Альфа-банк”,
здіяяних у кредитній діяльності

Джерело: складено автором

Рис. К.3. Структура підрозділів центрального апарату ПАТ
“Універсалбанк”, задіяних у кредитній діяльності

Джерело: складено автором

Додаток Л

Керівництво за кредитними процедурами (Корпоративні клієнти) –
Нормативний документ ПАТ КБ “Приватбанк”

ЗМІСТ

1. Мета керівництва
2. Основні принципи кредитування
3. Класифікація кредитних продуктів (активних операцій), пропонувані банком.
4. Процедура початкового контакту з клієнтом:
  - 4.1. Залучення клієнтів. Початковий контакт з клієнтом.
  - 4.2. Збір пакету документів та інформації по бізнесу позичальника.
5. Аналіз клієнта по активній операції:
  - 5.1. Кредитний аналіз
  - 5.2. Аналіз фінансового стану позичальника
  - 5.3. Оцінка забезпечення кредиту
6. Кредитне адміністрування
  - 6.1. Підготовка та підписання договорів:
  - 6.2. Підготовка кредитного досьє
7. Моніторинг активу і забезпечення:
  - 7.1. Моніторинг предмета застави
  - 7.2. Моніторинг фінансового стану позичальника
8. Заходи з проблемними активами
9. Прикінцеві положення

1. МЕТА КЕРІВНИЦТВА

Дане Керівництво за кредитними процедурами є внутрішньобанківським нормативним документом, що регламентує механізм первинного контакту з клієнтом, його аналізу, для прийняття рішення про проведення активної операції (кредит, кредитна лінія, овердрафт, гарантія, акредитив, аваль, доміциляція векселя), здійснення активної операції, моніторингу за

дотриманням умов укладених договорів, роботи з проблемними активами та направлено на мінімізацію кредитних ризиків, підвищення якості кредитного портфеля Банку, а також уніфікацію процедури кредитування по всіх структурних підрозділах Банку.

Процедури - це вимоги до певних дій, які не мають свободи прийняття рішення. При виникненні Процедур, дії співробітника Банку повинні суворо їм відповідати з метою забезпечення точного виконання операцій різними підрозділами Банку. Виходячи із загального контексту, дане Керівництво покликане забезпечувати вирішення наступних завдань:

- встановлення Банком єдиної практики роботи з активними операціями;
- ефективна взаємодія підрозділів Банку;
- методичне забезпечення співробітників підрозділів, які проводять активні операції по всіх аспектах кредитного процесу;
- сприяння стандартизації та спрощенню кредитної роботи;
- забезпечення механізму взаємодії в Банку по обов'язках та процедурах, а також централізоване введення змін;
- забезпечення механізму управління і контролю для виконання роботи у відповідності з процедурами;
- уникнення дублювання зусиль і забезпечення гармонійної діяльності співробітників за допомогою встановлення чітко визначених обов'язків; покращення управління та внутрішнього контролю;
- навчання нових спеціалістів роботі з кредитами.

Дане Керівництво складено на підставі чинного законодавства та внутрішніх нормативних документів Банку.

2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ КРЕДИТУВАННЯ

Процес кредитування здійснюється згідно з чинним законодавством, у відповідності з нормативними документами. Кредити надаються суб'єктам кредитування всіх форм власності на комерційній, договірній основі, за умови

дотримання принципів повернення, забезпеченості, терміновості, платності, цільової спрямованості. Кредитні взаємовідносини регламентуються на підставі кредитних договорів, укладених між Банком та Позичальником. Рішення щодо надання кредитів Позичальникам приймається відповідно за процедурою делегування повноважень. У рамках кредитної політики Банку, Кредитним Комітетом Головного Банку встановлюються і при необхідності переглядаються порядок проведення кредитних операцій, об'єкти кредитування, рівень процентних ставок і комісійних винагород, розміри та строки користування кредитом, прийнятні форми забезпечення. Максимальний розмір кредиту, наданого Позичальнику, визначається виходячи з нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного позичальника. Термін кредиту встановлюється залежно від мети (або об'єкта кредитування), розміру кредиту і платоспроможності Позичальника. Забороняється надання кредитів на такі цілі:

- Покриття збитків господарської діяльності позичальника;
- Формуванням збільшення статутного фонду комерційних банків та інших господарських товариств.

Банк видає кредити і надає гарантії (поруки, інші боргові інструменти) юридичним особам за умов:

- Платоспроможності Позичальника;
- Дотримання ліміту кредитування, тобто запитуваний кредит або гарантія разом з діючими платіжними зобов'язаннями Позичальника не перевищують ліміту кредитування, який встановлюється Банком;
- Прийнятне забезпечення зобов'язань щодо повернення кредиту та відсотків, пропонуване Позичальником;
- Надання відповідних документів та інформації, необхідної для оцінки кредитоспроможності Позичальника.

Банк вимагає від Позичальника забезпечення кредиту відповідно до законодавства та в приємлєвій для Банку формі. В якості забезпечення кредиту

банк приймає заставу, поруку, гарантію і інші форми зобов'язань, прийняті банківською практикою. Основною гарантією погашення кредиту є поточна і майбутня фінансова стабільність Позичальника, а також позитивні грошові потоки від проекту, який Позичальник розраховує фінансувати. Якщо співробітник кредитного підрозділу або член Кредитного Комітету не задоволені якістю кредитного проекту, то вони можуть відмовити у фінансуванні такого проекту, навіть якщо Позичальник запропонує вигідну заставу. Виняток може бути зроблено для ломбардних кредитів, де застava є високо ліквідною і її вартість значно перевищує суму кредиту. Таким чином, Банк проводить політику пріоритету якості об'єкта кредитування над забезпеченням кредиту. При кредитуванні перевага віддається клієнтам Банку. Кредитування Позичальників здійснюється з дотриманням встановлених економічних нормативів діяльності комерційних банків та вимог щодо формування зобов'язань страхових і резервних фондів.

3. КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТНИХ ПРОДУКТІВ (АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ), ЗАПРОПОНОВАНИХ БАНКОМ

Кредитні продукти, запропоновані банком своїм клієнтом вводяться в дію окремими наказами, в яких затверджуються основні умови кредитування по даному продукту, пакету типових документів і положення по продукту визначивши особливості даного продукту (його відмінність від інших кредитних продуктів), відповідальних за просування та продаж даного продукту, політику, основні процедури та коди пов'язані з бухгалтерським і управлінським обліком по даному продукту. Кредити, які надаються банком, розрізняються за:

- Термінами користування (короткострокові - до одного року, середньострокові - до трьох років, довгострокові - понад три роки);
- Способами забезпечення;
- Ступенем ризику;
- Методами надання;

- Термінами погашення;
- Іншими умовами надання, користування або погашення позик

Овердрафт - короткостроковий кредит, який надається Банком Клієнту понад його залишок на поточному рахунку в межах заздалегідь обумовленої суми шляхом дебетування його поточного рахунку. При цьому на поточному рахунку формується дебетове сальдо. Позичальник використовує овердрафт у тому випадку, коли його фінансові зобов'язання перевищують розмір коштів на його рахунку. Перерахування коштів на поточний рахунок скорочує розмір заборгованості Позичальника.

Кредитна лінія - кредит надається Позичальнику частинами або повністю, в межах ліміту кредитного договору, в тому числі після часткового або повного погашення по кредиту. Використовується для фінансування потреб Позичальника з можливістю неодноразового використання коштів, в межах ліміту. Кредитна лінія може бути безвідновлюваною, тобто надходження на позичковий рахунок збільшують суму кредиту до розміру встановленого ліміту, або відновлюваною, коли після погашення вторинне використання коштів не допускається.

Строковий кредит - передбачає одноразове отримання всієї суми коштів клієнтом. Погашення основної суми боргу і відсотків по кредиту здійснюється відповідно до встановленого договором графіку.

Факторинг - короткострокова торгово-комісійна операція, що поєднується з кредитуванням оборотного капіталу Клієнта, пов'язана з переуступкою Клієнтом-позичальником неоплачених платіжних вимог за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. За цією схемою Банк купує короткострокову дебіторську заборгованість, забезпечуючи, гарантію збуту Клієнтам із стійким фінансовим становищем. Факторинг включає в себе інкасування дебіторської заборгованості Клієнта, кредитування і гарантію від кредитних і валютних ризиків.

Лізинговий кредит - фінансування шляхом передачі в довгострокову оренду (лізинг) основних засобів, з правом (або без права) викупу.

За лізинговою угодою Банк фінансує закупівлю товарів, зазначених орендарем. Орендаторами зазвичай є підприємства, фінансовий стан яких не дозволяє придбати товар і за строковим кредитом.

Середньо і довгострокове торговельне фінансування під гарантії ЕКА – надання імпортеру середньо- або довгострокового кредиту за рахунок ресурсів іноземного банку під гарантію експортного кредитного агентства країни експортера на закупівлю за кордоном товарів.

Ломбардний кредит - короткостроковий фіксований за розмірами кредит, який забезпечується високо ліквідним рухомим майном або правами, наприклад, дорогоцінними металами або цінними паперами, які не вимагають додаткових витрат на зберігання.

Технічний кредит (кредит із забезпеченням депозитом) - короткостроковий кредит з терміном не менше місяця з встановленням платності за кредитом залежно від ставки за депозитом, забезпеченням по кредиту виступає депозит відкритий у Банку з терміном закінчення більше терміну кредиту.

Іпотечний кредит - цільове кредитування на купівлю комерційної нерухомості, забезпеченням по кредиту виступає нерухомість.

Облік векселя - придбання банком векселя до настання терміну платежу за ним утримувача(пред'явника) векселя за грошові кошти з дисконтом, нижче номіналу. Крім обліку векселів з дисконтом банк може здійснити облік процентного векселя з терміном платежу "по пред'явленню". При настанні терміну платежу банк пред'являє вексель платникові (векселедавця простого векселя/ акцептантові переказного векселя) і отримує повну суму - номінал за дисконтним векселем або номінал з відсотками по процентному векселю. Істотні відмінності обліку векселів від кредиту:

- Кредитні кошти отримує одна особа (пред'явник векселя), а погашає вексель банку друга особа (платник за векселем, позичальник);

- Відносини позичальника та банку регулюються не кредитним договором, а векселем;

Договір обліку - не кредитний договір, після передачі векселя утримувачем банку і оплати банком суми обліку договір вважається виконаним сторонами і припиняє дію.

Облік векселя з реверсом - різновид обліку, при якому утримувач (пред'явник) векселя дає банку позавексельне (договірне) зобов'язання викупити враховані банком векселі до настання терміну платежу. З технічного боку врахування векселя з реверсом є кредитом під заставу векселя, являється операцією репо з відкладальною умовою. Від звичайного обліку облік з реверсом відрізняється тим, що платіж банку за векселем здійснює не платник за векселем, а пред'явник. У разі невикupu векселя в обумовлений термін пред'явником, кредит репо закривається, вексель переводиться в портфель банку. Далі банк реалізує вексель за своїм розсудом: пред'являє по терміну векселедавця або продає третій особі. При проведенні операції обліку векселя з реверсом банк несе ризик невикupu векселя пред'явником. Операції обліку векселів та обліку з реверсом проводяться банком відповідно до Положення про проведенні кредитних операцій з векселями та Наказами по банку. На додаток до кредитних продуктів банк випускає позабалансові зобов'язання, за якими за відсутності фінансового покриття несе кредитний ризик: банківські гарантії, поруки, авалі та акредитиви. При видачі банківської гарантії, акредитиву, поруки та авалю без грошового покриття, банк укладає відповідний договір з клієнтом про надання послуги, в якому визначається порядок проведення операції, умови оплати та взаємної відповідальності сторін. Даний договір забезпечується аналогічно кредитному договору.

Банківська гарантія - це письмове зобов'язання Банку-гаранта, видане за заявою свого Клієнта (Заявника) виплатити певну суму третій стороні (Бенефіціару), у разі невиконання Заявником умов договору з оплати, поставки

товару або іншим зобов'язанням. Видаючи гарантію, банк-гарант приймає на себе кредитний ризик Заявника.

Контр-гарантія - спеціальна гарантія, яка видається одним банком на користь іншого банку з тим, щоб останній видав свою власну гарантію на користь Бенефіціара. Видаючи контр-гарантію, банк приймає на себе кредитний ризик Заявника. Видаючи гарантію проти контр-гарантії, банк-гарант приймає на себе кредитний ризик того банку, який видав контр-гарантію.

Резервний (стендбай) акредитив - гарантія, юридично оформлена у вигляді акредитиву. Видаючи резервний акредитив, банк-гарант приймає на себе кредитний ризик Заявника аналогічно видачі гарантії. Гарантії, використовувані у взаєминах між резидентами (внутрішньокраїнні, внутрішні гарантії), видаються Банком відповідно до Положення по роботі з банківськими гарантіями - ми в національній валюті. Гарантії, використовувані у взаєминах з нерезидентами (міжнародні гарантії), видаються Банком відповідно до Керівництва по роботі з міжнародними банківськими гарантами в структурі ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Банківський аваль - це письмове зобов'язання Банку-аваліста, оформлене у вигляді особливого гарантійного напису на векселі відповідно з вексельним законодавством, здійснити платіж за векселем на користь власника останнього у разі неоплати векселя Клієнтом-позичальником, який може бути будь-якою із зобов'язаних за векселем осіб: акцептантом, векселедавцем, індосантом і за якого Банк видав аваль. Аваль Банку є безумовним і безвідкличним зобов'язанням. Авалі по векселях Клієнтів-позичальників видаються Банком відповідно до Положення з авалування векселів у національній та іноземних валютах

Акредитив - це письмове зобов'язання Банку-емітента, який відкрив акредитив за розпорядженням свого Клієнта - Заявника (Аплікант / Наказодавець / Покупець), виплатити на користь Бенефіціара (Продавця) певну суму після надання останнім в зазначений термін документів, що

підтверджують відвантаження товару (надання послуг) і суворо відповідаючих умов акредитива. Випускаючи акредитив, Банк-емітент приймає на себе кредитний ризик Заявника в сумі акредитива з урахуванням допустимого відхилення (толеранса). Виконання акредитива проводиться шляхом платежу за пред'явленням, відстроченого платежу, акцепту тратт і неогоції. Акредитиви для розрахунків між резидентами (внутрішньокраїнні, внутрішні акредитиви) відкриваються Банком відповідно до Положення по роботі з акредитивами в національній валюті в системі ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК". Акредитиви для розрахунків з нерезидентами (міжнародні акредитиви з фінансуванням) відкриваються Банком відповідно до Положення по роботі з документарними акредитивами

4. ПРОЦЕДУРА ПОЧАТКОВОГО КОНТАКТУ З КЛІЄНТОМ.

4.1. Залучення клієнтів. Первинний контакт з клієнтом. Кредитний цикл починається з залучення клієнтів для кредитування і закінчується збором пакету документів і даних за результатами фінансово-економічної діяльності позичальника. Кредитний цикл продажів включає наступні етапи:

- Пошук та залучення нових клієнтів, здійснювані безпосередньо кредитними співробітниками - основний метод маркетингових заходів спрямованих на якісне та ефективне формування клієнтської бази. КРЕДИТНІ СПІВРОБІТНИКИ повинні особисто систематично контактувати (пряме рекламування) з цільовою аудиторією, надаючи юридичним особам та приватним підприємцям, які територіально розташовані в зоні дії банківської установи повну інформацію і наочну рекламну продукцію (листівки, буклети тощо) про умови надання кредитних продуктів. Перший контакт є визначальним для встановлення між банком і потенційним клієнтом довгострокових партнерських взаємин. У ході первинної бесіди співробітник повинен детально ознайомити клієнта з основними умовами кредитних продуктів, а також надати повноцінну консультацію і відповісти на всі питання потенційного позичальника, щодо нюансів отримання кредиту по даному

напрямку. Перше інтерв'ю з потенційним позичальником може бути проведене як в телефонному режимі, шляхом Skype переговорів, так і безпосередньо при зустрічі (в особистій розмові). За час першої бесіди з'ясується наступна інформація:

- підтвердження того, що потенційний позичальник відповідає критеріям прийнятності фінансування (досвід роботи в бізнесі, форма власності, вид діяльності підприємства і т.д.).

- місце проживання клієнта (для ПП) і дислокацію його бізнесу.

- бажаний розмір, термін і форму (вид) кредиту, а у разі невідповідності запитуваних клієнтом / пропонованих Банком зазначених умов - запропонувати розглянути можливість їх поправки з боку клієнта.

- цільове призначення і етапи використання (вкладання) кредитних коштів;

- основні фінансові показники та результати господарської діяльності клієнта.

Крім того, слід дізнатися про основних конкурентів, а також переваги, які потенційний позичальник перед ними має. Важливо також з'ясувати можливість клієнта погашати кредит рівними частками.

4.2. Збір пакету документів та інформації по бізнесу позичальника.

Збір пакету документів та інформації по бізнесу позичальника здійснюється після оформлення клієнтом заявки на отримання кредиту. Кредитний співробітник повинен в максимально стислі терміни (при можливості відразу після першої бесіди) організувати збір пакету документів, забезпечуючи швидкість і ефективність надання банківської послуги.

Під час збору пакету документів та інформації, кредитний співробітник повинен проаналізувати наступні аспекти:

- загальна інформація про заявника: рівень менеджменту (для юридичної особи) та ділові якості (для приватного підприємця) позичальника, ринкове

становище, внутрішнє / зовнішнє економічне, в т.ч. конкурентне середовище і т.д.;

- поточний стан бізнесу і результати господарської діяльності клієнта;
- передбачуване забезпечення по кредиту.

У день відвідин підприємства необхідно забезпечити присутність:

- особи, яка повною мірою володіє всією інформацією про поточний стан справ на підприємстві (директор, власник, засновник);
- головного бухгалтера, або особи, яка здійснює бухгалтерський облік на підприємстві;
- менеджерів, які ведуть окремі напрямки (ділянки) діяльності підприємства, у випадку його багатoproфільності, а також осіб, які повністю володіють технічними питаннями (технолог, інженер і т.д.), якщо діяльність підприємства включає складні технологічні процеси і застосовується специфічне обладнання (лінії).

Бухгалтерією підприємства повинні бути підготовлені наступні документи:

- бухгалтерська звітність підприємства, що відображає поточний фінансово-економічний стан і результати його господарської діяльності за останні 3/6 місяців.;
- виписка про рух коштів за поточними рахунками відкритими в інших банках за три останні місяці;
- розшифровка основних засобів із зазначенням балансової вартості;
- розшифровка товарно-матеріальних запасів;
- розшифровка дебіторської заборгованості, із зазначенням назви підприємства-дебітора, суми заборгованості, дати виникнення і фактичної / передбачуваної дати погашення заборгованості;
- розшифровка кредиторської заборгованості, з зазначенням назви підприємства-кредитора, суми заборгованості, дати початку і фактичної / передбачуваної дати погашення заборгованості;

- довідка про відсутність (чи наявності, в якому розмірі) позикової заборгованості з банків, в яких підприємство має рахунки;

- список пропонованого під заставу майна, з документами, що підтверджують право власності на дане майно.

При виборі забезпечення по кредиту, менеджер повинен керуватися такими принципами і рекомендаціями:

- ліквідність (актуальність і затребуваність на ринку);
- диверсифікація застави;
- психологічна цінність (прихильність) і значимість для клієнта предмета застави, а також складність його заміни, яка виникне у позичальника, у разі відчуження застави, з метою його реалізації для погашення проблемної заборгованості.

У разі присутності в банку актуальних документів, необхідних від позичальника - вони додатково не запитуються.

5. АНАЛІЗ КЛІЄНТА ПО АКТИВНІЙ ОПЕРАЦІЇ.

5.1. Кредитний аналіз. Кредитний аналіз проводиться співробітниками, які здійснюють проведення кредитної операції і співробітниками юридичної підтримки. Кредитний аналіз включає:

- аналіз кредитоспроможності позичальника
- аналіз юридичних аспектів
- аналіз проекту, запропонованого до фінансування;

Аналіз кредитоспроможності є основним елементом в процесі кредитного аналізу та дозволяє передбачити ймовірність своєчасного повернення кредиту.

Аналіз кредитоспроможності включає такі елементи:

- аналіз юридичного положення підприємства: форма власності, установчі документи, статут, список засновників, дата реєстрації, розмір статутного фонду, дозволені види діяльності, можливості трансфертного ціноутворення, повноваження керівників, наявні акції, дочірні структури, минулі і поточні судові розгляди.

- банківська історія Клієнта, включаючи аналіз думки філій про Клієнта, здійснення перевірки наявності в чорних списках позичальників - фіз. осіб власників та керівників юридичних осіб - позичальників банку, так само здійснити перевірку інформації в списку банкрутів, розміру обороту на його рахунку, перевірити попередню кредитну історію, виконання зобов'язань, минулі судові розгляди, штрафні санкції, включаючи можливі штрафи.

- якість менеджменту, професійний профіль керівників, їх вік і стаж роботи.

- конкурентні переваги підприємства, патенти, торгові марки, їх імідж, репутація фірми серед клієнтів, частка на ринку, основні конкуренти, обсяги реалізації їх товарів, послуг.

При проведенні аналізу кредитоспроможності співробітник повинен брати до уваги всі елементи, пов'язані з Позичальником і враховувати всілякі кредитні ризики. Аналіз кредитоспроможності проводиться Банком до вирішення питання про можливість і умови кредитування і передуює аналізу проекту або операції, запропонованої Клієнтом для фінансування.

Перевірка юридичних аспектів запрошеного кредиту полягає в наступному:

- юридична експертиза документів Клієнта;
- експертиза умов кредитування внесення пропозицій щодо коригування умов кредитування з метою зниження кредитного ризику;
- юридична експертиза передбачуваної схеми кредитування.

За результатами кредитного аналізу співробітник відповідальний за проведення кредитної операції, готує висновок про можливість кредитування або презентацію проекту на Кредитний комітет.

Результати кредитного аналізу повинні бути включені в кредитне досьє Позичальника та використовуватися, в якості вихідних даних для можливого майбутнього моніторингу Клієнта, у разі надання кредиту.

5.2. Аналіз фінансового стану позичальника. Для аналізу фінансового стану Позичальника використовуються такі фінансові документи:

- Баланс (Форма 1);
- Звіт по прибутках і збитках (Форма 2);
- Інформація про рух грошових коштів по рахунках Клієнта.

Для поглибленого аналізу та встановлення реального фінансового стану Позичальника можуть бути використані додаткові фінансові документи: первинні документи бухгалтерської звітності, довідки про товарну продукцію, розшифровка дебіторської та кредиторської заборгованості, планові показники діяльності підприємства та інші.

Первинним при аналізі фінансового стану Позичальника є розрахунок ліміту кредитування. Сума фінансування може перевищувати розрахунковий ліміт кредитування тільки при наявності підтвердження у вигляді розрахунку техніко-економічного обґрунтування, що враховує всі залучення і відволікання коштів на період кредитування - розрахунок грошових потоків (cashflow). Будь-яка кредитна операція з клієнтом може бути реалізована тільки за умови наявності затвердженого ліміту. Визначення ліміту кредитування ґрунтується на комплексному аналізі фінансових потоків підприємства в сукупності з його фінансовим станом, згідно документів бухгалтерської звітності. Експертним висновком щодо оцінки фінансового стану Позичальника є Розрахунок інтегрованого рейтингу фінансового стану підприємства-позичальника на звітну дату, що визначає приналежність позичальника до певного класу фінансового стану, згідно вимог НДІ Національного / Центрального Банку.

5.3. Оцінка забезпечення кредиту. Банк вимагає від Позичальника забезпечення кредиту відповідно до законодавства та в прийнятній для Банку формі. В якості забезпечення кредиту Банк приймає заставу, поруку, гарантію та інші форми зобов'язань, прийняті банківською практикою. Так як Банк проводить політику пріоритетності якості об'єкта кредитування над забезпеченням кредиту, то кредит завжди повинен надаватися на базі оцінки якості ризиків, а не якості забезпечення. Забезпечення по кредиту використовується для впевненості, що сума кредиту буде відшкодована в разі втрати Позичальником кредитоспроможності до погашення кредиту. При

виборі виду забезпечення Банк віддає перевагу найбільш ліквідному забезпеченню, яке в разі його реалізації не впливатиме негативно на імідж Банку. Позичальник повинен вносити пропозиції щодо забезпечення в заявці на кредит. Форма і метод забезпечення кредиту повинні бути узгоджені з Позичальником до видачі кредиту і повинні бути включені в кредитний договір. Згідно з вимогами чинного законодавства, забезпечення за кредитом оформляється окремим договором. У випадках, передбачених законодавством, договір застави повинен бути завірений нотаріусом. Позичальник повинен представити прийнятне забезпечення за кредитом до узгодженої дати і підписати Договір застави не пізніше першого платежу по кредиту. В іншому випадку Банк може відмовитися від видачі кредиту або переглянути його умови, що має бути відображено в кредитному договорі з Позичальником.

Найбільш поширеним видом забезпечення є застава. При здійсненні заставних операцій Банк керується чинною нормативно-правовою базою. Оцінка пропонованої застави виконується співробітником здійснюючим аналіз кредитоспроможності, який представляє результати свого аналізу та огляду застави в експертному висновку, що є невід'ємною частиною Кредитного дос'є, або окремими листами в презентації проекту на Кредитний Комітет. Оцінка застави включає наступні компоненти:

- встановлення предмета застави, прав власності Позичальника, достовірності та повноти документів, необхідних для оформлення даної форми застави;

- перевірка, чи не є предмет застави національною та культурною цінністю, чи не є він власністю держави і чи може згідно з чинним законодавством бути предметом застави;

- візуальний огляд предмета застави, якщо це нерухомість, транспортні засоби або інший фізичний об'єкт;

- отримання підтвердження від Позичальника, що предмет застави не використовувався як застава для іншої сторони;

- встановлення ринкової та заставної вартості запропонованого забезпечення.

Предмет застави Заставаодавцем страхується на користь Банку в страховій компанії за умовами, прийнятними для Банку. Банк здійснює контроль наявності та збереження предмета застави шляхом проведення моніторингу предмета застави протягом усього терміну дії кредитного договору. Для приватних підприємців, заставаодавців фізичних осіб - здійснюється оформлення договору доручення, третіх осіб (залежно від рішення кредитного комітету).

6. КРЕДИТНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ.

Після проведення повного аналізу клієнта та підготовки пакету документів для прийняття рішення по активній операції кредитний співробітник оформляє експертний висновок (резюме) у випадку перевищення суми операції ліміту, повноважень керівника оформляє презентацію. Рішення Кредитного комітету оформляється протоколом. У разі прийняття позитивного рішення про надання кредиту, співробітник цілеспрямовано проводить активні операції, готує договори супроводжуючі угоду, і забезпечує їх підписання зі сторони Банку і позичальника. У випадках, передбачених чинним законодавством, здійснює нотаріальне засвідчення договору застави у нотаріуса. Після підписання договорів, оригінали документів відразу ж поміщаються в вогнетривкий сейф для зберігання кредитної документації. Кредит може бути наданий в безготівковій формі, шляхом сплати платіжних документів з позичкового рахунку, як у національній, так і в іноземній валюті в порядку, визначеному діючим законодавством та нормативними актами Національного банку або шляхом перерахування на розрахунковий рахунок позичальника, якщо інше не передбачено кредитним договором, а також у готівковій формі у випадках передбачених чинним законодавством. Кредит може бути наданий одноразовим платежем або траншами. Перерахування

грошових коштів здійснюється на підставі ордера-розпорядження та платіжного доручення.

6.1. Повноваження на підписання договорів по кредитній угоді.

Підписання кредитних договорів, договорів поруки, застави та інших зобов'язань (далі договорів), відповідних кредитній угоді, повинно здійснюватися тільки уповноваженими особами, за дорученням Голови Правління Банку, в рамках затверджених лімітів повноважень. Передача делегованих повноважень іншим особам не допускається.

6.2. Підготовка кредитного досьє. Після укладення кредитного договору та договору застави відповідальний співробітник підрозділу проводить активні операції, готує необхідну документацію для формування кредитного досьє клієнта (далі досьє). Кредитне досьє повинно містити інформацію та документи, передбачені діючими вимогами Національного / Центрального банку. При необхідності, досьє формується додатковими документами. Повний перелік документів, залежно від виду кредитування розміщується на внутрішньому корпоративному сайті банку. Щоб забезпечити збереження кредитного досьє - в кредитних досьє використовуються тільки фотокопії кредитного договору, додаткових угод і заставних документів. Оригінали кредитного договору та заставних документів здаються в бухгалтерію Банку (якщо банком для підрозділу не встановлений інший порядок зберігання). Будь-яка інформація про кредити є конфіденційною і тому доступ до неї дозволяється тільки наступним співробітникам:

- співробітник, відповідальний за надання та моніторинг активної операції;
- керівник відділу або Напрямку, який здійснює активну операцію;
- відповідальний співробітник Служби безпеки;
- співробітник Напрямку Ризиків, який координує Кредитний напрямок;
- заступники Голови Правління, відповідальні за кредитування;
- Голова Правління.

Співробітник, який проводить активну операцію, зобов'язаний інформувати свого безпосереднього керівника про всі випадки повернення кредитів і про наступні порушення:

- несплату комісійних;
- несплату відсотків за кредитом;
- дострокове повернення суми кредиту або його частини;
- не повернення суми кредиту;
- повне погашення кредиту та відсотків;
- інших порушеннях умов договорів, супроводжуваних угоду (кредитний, застава, поруку і т.д.);
- інших порушень умов договору.

Керівник підрозділу, що проводить активні операції проводить перевірку правильності роботи з кредитними справами їх наповнення та оформлення в строк не пізніше 14 календарних днів, після видачі кредиту. Підсумки проведення перевірки фіксуються актом перевірки. При повному погашенні заборгованості по активній операції співробітник підрозділу закриває кредитне досьє. Після закриття, кредитне досьє передається в архів, де воно зберігається відповідно до вимог чинного законодавства.

7. Моніторинг активу і забезпечення.

Проведення заходів пов'язаних з моніторингом активу і забезпечення є обов'язковим для застосування та виконання всіма підрозділами Банку, що здійснюють проведення активних операцій. Моніторинг, здійснюється працівником підрозділу, закріпленим за даним активом. Працівник підрозділу проводить активні операції, при наданні кредитних засобів проводить збір документів, що підтверджують цільове використання позичальником отриманих кредитних засобів. Працівник кредитного підрозділу, за яким закріплена активна операція, здійснює аналіз отриманих документів, оформляє Акт цільового використання кредиту. Працівник кредитного підрозділу, закріплений за активом, у строки, згідно умов договорів, здійснює моніторинг належного виконання позичальником умов договорів (в частині плати відсотків,

комісій, повернення основної суми кредиту, страхування предмета застави та ін.). У разі несплати позичальником відсотків, комісій та / або основної суми кредиту в строк, зазначений у кредитному договорі, працівник підрозділу здійснює активні операції інформує про це керівника підрозділу для прийняття відповідного управлінського рішення.

7.1. Моніторинг предмета застави. З метою забезпечення належного контролю за цілісністю і збереженням предмета застави відповідальні співробітники, проводять перевірку наявності і збереження майна, переданого під заставу, з періодичністю, зазначеною у таблиці нижче.

В ході проведення моніторингу предмету застави, відповідальний за моніторинг від кредитного підрозділу, повинен в обов'язковому порядку здійснити поточну оцінку вартості предмета застави, розрахувавши його справедливую вартість, яка визначається в залежності від типу забезпечення,

Найменування заставного майна	Рейтинг кредиту				
	1	2	3	4	5
1. Нерухомість	1 раз на 3 місяці	1 раз на 3 місяці	1 раз на 3 місяці	1 раз на місяць	1 раз на місяць
2. Обладнання	1 раз на 2 місяці	1 раз на 2 місяці	1 раз на місяць	1 раз на місяць	1 раз на місяць
3. Транспортні засоби	1 раз на 2 місяці	1 раз на 2 місяці	1 раз на 2 місяці	2 рази на місяць	2 рази на місяць
4. Товар в обороті	1 раз на 2 місяці	1 раз на 2 місяці	1 раз на місяць	2 рази на місяць	2 рази на місяць
5. Майнові права	1 раз на місяць	1 раз на місяць	1 раз на місяць	1 раз на місяць	1 раз на місяць

інтенсивності його використання (автотранспорт, самохідна сільськогосподарська техніка), кон'юнктури ринку (товар в обороті), вартості аналогічного майна (нерухомість).

7.2. Моніторинг фінансового стану позичальника. Відповідальний за моніторинг від підрозділу здійснює активні операції щоквартально, не пізніше 25 числа місяця, наступного за останнім у кварталі, проводить збір документів

фінансової звітності позичальника та довідок про надходження на його поточні рахунки. Документи фінансової звітності необхідні до збору:

- баланс (форма 1);
- звіт про фінансові результати та їх використання (форма 2);

Додатково можуть запитуватися звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до звітів в обсязі, передбаченому законодавством для відповідних звітних періодів для відповідних суб'єктів господарської діяльності, а також сумарні надходження на всі належні Позичальнику рахунки, а також іншу інформацію, в т.ч. про належне Позичальнику на праві власності або повного господарського ведення майна. Відповідальний за моніторинг від кредитного підрозділу при зборі зазначених вище документів зобов'язаний звертати увагу на:

- наявність підписів посадових осіб та печаток підприємства позичальника;
- відсутність виправлень;
- відповідність підписів на документах підписам у паспорті та / або в картці зі зразками підписів;
- надання документів фінансової звітності за період;

8. ЗАХОДИ З ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ.

В разі виникнення простроченої заборгованості працівник кредитного підрозділу повинен здійснити всі законні способи впливу на клієнта для того, щоб забезпечити погашення кредиту. Якщо клієнтом не був погашений кредит, то Працівнику кредитного підрозділу необхідно в терміновому порядку зв'язатися з ним по телефону. Мета дзвінка - встановлення причин виникнення простроченої заборгованості, а також узгодження попередніх термінів її погашення (максимальний термін погашення - 3 дні з моменту виникнення простроченої заборгованості). Працівнику кредитного підрозділу необхідно здійснити виїзд на місце ведення бізнесу і місце проживання клієнта, незалежно від причин її виникнення. Мета виїзду на місце проведення бізнесу:

- проведення розширеного моніторингу;

- визначення перспектив погашення кредиту;
- виявлення причин, які спричинили утворення проблемної заборгованості;
- визначення можливих ризиків не повернення кредиту та шляхів їх усунення;
- перевірка стану предметів застави.

У разі, якщо не вдалося встановити місце знаходження позичальника та його поручителів, бізнес клієнта відсутній або закритий - необхідно винести справу на Кредитний Комітет з проблемних активів, з метою його подальшої передачі у виробництво ЕЦВПК / ДПО / С. Якщо клієнт не здійснить платіж йому особисто, а також його поручителям направляється офіційне повідомлення, підписане Керівником підрозділу, у штаті якого знаходиться співробітник. В листі викладається суть проблеми (описується ситуація) щодо виниклої простроченої заборгованості і вказується її розмір, а також можливі заходи та штрафні санкції, які будуть застосовані Банком вразі не врегулювання цього питання.

При наданні клієнтом пояснювальних листів за фактом виникнення простроченої заборгованості із зазначенням форс-мажорних причин (злочинство, пожежа, хвороба / смерть позичальника або найближчих родичів, виникнення значної дебіторської заборгованості тощо), співробітник зобов'язаний доукомплектувати акти моніторингу відповідними документами (довідки з лікарні, свідоцтво про смерть, довідка з міліції про ДТП, крадіжку, акти звірки дебіторської заборгованості між позичальником і його дебітором, або будь-які інші документи, які можуть підтвердити слова Позичальника про виниклі в його діяльності форс-мажорні обставини). Співробітник кредитного підрозділу в обов'язковому порядку повинен запропонувати клієнту додатково оформити до оформити договір застави майна (нерухомість, автотранспорт, високоліквідне обладнання, в самому крайньому випадку - особисте майно і товар в обороті) в забезпечення зобов'язань по проблемному кредиту. У разі якщо силами співробітників кредитного підрозділу прострочена заборгованість не погашена в строк 90 днів з моменту її виникнення - приймається рішення

про передачу активу у відпрацювання напрямку ЕЦВПК (Єдиний центр відпрацювання проблемних кредитів). Відпрацювання проблемних кредитів після 90 днів прострочення регламентується внутрішніми інструкціями Єдиного центру.

9. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ.

Кредитні процедури повинні відповідати чинному законодавству, а також кредитної політики Банку. Для цього проводиться постійна актуалізація діючих кредитних процедур, але не рідше ніж раз на квартал.

Актуалізація проводиться Об'єднаним кредитним центром ГО Банку на основі аналізу практичного використання даних Процедур та змін зовнішнього і внутрішнього середовища банку. В якості бази для актуалізації використовується:

- Прийняття та внесення змін до існуючих нормативно-правових актів органів

державного управління і нагляду, а також центрального банку;

- Внесення змін до чинних нормативно-правових актів;

- Затвердження внутрішньобанківських розпорядчо-інформаційних документів (протоколи Кредитного комітету Банку, накази, розпорядження, інформаційні листи) по Банку;

При підготовці наказу на актуалізацію Кредитних процедур, в якості обов'язкових узгоджувальних до наказу підключаються керівники всіх підрозділів ЦО відповідальних за кредитування юридичних осіб і приватних підприємств, всі члени Кредитного комітету Банку, а також керівники Напрямів Ризик-менеджмент, Внутрішній контроль та fraud-менеджмент, Back-Office і Служба безпеки. У період між датами актуалізації Кредитних процедур, кредитні фахівці керуються даними процедурами з урахуванням змін, регламентованих нормативно-правовими актами органів державного управління і нагляду, центрального банку, а також внутрішньобанківськими

розпорядчо-інформаційними документами, затвердженими / введеними в дію після дати останньої актуалізації кредитних процедур. Електронна версія діючих (актуальних) Кредитних процедур виставляється на внутрішньому сайті банку для використання її всіма кредитними фахівцями.

Додаток М

Політика кредитування малого бізнесу установами ПАТ “Універсалбанк” на 2012 р. (Нормативний документ банку)

Кредитування SBB. Нова політика. Основні визначення

Цільова група SBB: юридичні особи та фізичні особи – підприємці з річним обсягом виручки від реалізації до 1 млн. грн.

Якщо виручка вище зазначеної – індивідуальне погодження через VisitReport

Пов’язані особи: Пов’язаними особами вважаються наступні особи, які:

- ведуть спільний бізнес (мають вплив на господарську діяльність та/або економічні результати один одного);
- є співвласниками бізнесу та/або мають спільних власників;
- мають мажоритарну долю (більше 75%) власності у бізнесі, статутному фонді або власному капіталі.

Такі Клієнти об’єднуються в єдині групи пов’язаних осіб і під час розгляду заяви Клієнта на отримання кредиту розглядаються як “єдиний клієнт”, при цьому визначається основний позичальник – особа або компанія, на якій зосереджені основні операції та до якої застосовуються фінансові критерії.

Кредитування SBB. Нова політика. Нові ліміти

Рівень прийняття рішення	Склад кредитної групи	Затверджений ліміт повноважень за повністю забезпеченими кредитами в грн. * та за продуктом Овердрафт	Затверджений ліміт повноважень за частково забезпеченими кредитами, в грн. *
1А	Керівник групи з аналізу нових кредитів Управління кредитного аналізу Департаменту малого бізнесу <u>або</u> Керівник групи з реструктуризації кредитів Управління кредитного аналізу Департаменту малого бізнесу <u>або</u> Керівник групи з поновлення кредитних лімітів Управління кредитного аналізу Департаменту малого бізнесу <u>та</u> Начальник Управління кредитного	До 500 000 грн. (включно) ** Активізація та перегляд ліміту овердрафту за всіма діючими договорами незалежно від рівня прийняття рішення щодо затвердження ліміту овердрафту	До 300 000 грн. (включно) **

Продовження додатку М

	аналізу Департаменту малого бізнесу <u>або</u> Заступник начальника Управління кредитного аналізу Департаменту малого бізнесу		
1Б	Директор Департаменту малого бізнесу <u>Та</u> Начальник Управління кредитного аналізу Департаменту малого бізнесу <u>або</u> Заступник начальника Управління кредитного аналізу Департаменту малого бізнесу	До 1 000 000 грн. (включно) **	До 700 000 грн. (включно) **

* або еквівалент в іноземній валюті за курсом НБУ на дату прийняття рішення.

** загальна сума всіх зобов'язань Позичальника та пов'язаних осіб Позичальника в Банку

Відтепер, додається новий рівень прийняття рішень – 1Б, що дозволить більш оперативно приймати рішення по сумах до 1 млн. грн. без участі представників Департаменту ризиків (на рівні 1Б дозволяється приймати рішення при наявності не більше ніж одного відхилення по фінансових критеріях).

У разі наявності критичних зауважень у юридичному висновку заявки, що перевищують 500 тис. грн., розглядаються за участю Департаменту ризиків.

Кредитування SBB. Нова політика. Критерії.

Не фінансові показники	
Бізнес Клієнта знаходиться в місті, в якому присутні Відділення Банку	V
Підприємницька діяльність Клієнта складає не менше, ніж ___ років	3
Вік Клієнта на дату отримання Кредитного продукту становить менше, ніж 25 років або якщо вік Клієнта на дату погашення Кредитного продукту становить більше, ніж 65 років	V
Відсутність зареєстрованих публічних обтяжень (в т.ч. податкової застави за ухилення від сплати податків, або обтяження відповідно до рішення суду)	V
Відсутність негативної кредитної історії (прострочень виконання зобов'язань за кредитними договорами більше 30 днів) в ПАТ "Універсал Банк" або інших банках, відсутність поточних прострочень у Клієнта та/або власника/ків та/або керівника/ів бізнесу	V
Відсутність негативної інформації щодо репутації Клієнта, власника/ків та керівника/ів бізнесу	V
Наявність у клієнта відкритого в Банку поточного рахунку	V
Цільове використання кредитних коштів на розвиток бізнесу	V

Кредитування SBV. Нова політика. Критерії.
Юридичні особи. Поповнення обігових коштів.

Фінансові показники.	
Мінімальний річний обсяг виручки ... гривень	500 000
Обсяг продажів за останній звітний рік у порівнянні з попереднім звітним роком є стабільним або збільшується (припустимо зменшення не більше ніж на 20% за попередній рік)	50%
LTT (співвідношення кредиту до річного обсягу продажів)	1
Чистий прибуток протягом останніх .... Років	1,5
Коефіцієнт поточної ліквідності $\geq$	4
Лeverидж $\leq$	V
DSC $\geq$	1

Кредитування SBV. Нова політика. Критерії.
Юридичні особи.
Придбання основних засобів, комерційної нерухомості

Фінансові показники.	
Обсяг продажів за останній звітний рік у порівнянні з попереднім звітним роком є стабільним або збільшується (припустимо зменшення не більше ніж на 20% за попередній рік)	V
Чистий прибуток протягом останніх ... років	1
DSC $\geq$	1

Авто для бізнесу

Фінансові показники.	
Обсяг продажів за останній звітний рік у порівнянні з попереднім звітним роком є стабільним або збільшується (припустимо зменшення не більше ніж на 20% за попередній рік)	V
Чистий прибуток протягом останніх ... років	1
Лeverидж $\leq$	4
Позитивний власний капітал за останні 2 роки	V
DSC $\geq$	1

Кредитування SBV. Нова політика. Критерії.
Фізичні особи-підприємці.
Поповнення обігових коштів.

Фінансові показники.	
Мінімальний річний обсяг продажів (за звітністю за останні 4 квартали), грн.	200 000
Обсяг продажів за останній звітний рік у порівнянні з попереднім звітним роком є стабільним або збільшується (припустимо зменшення не більше ніж на 20% за попередній рік)	V
LTT $\leq$	50%
DSC $\geq$	1,4

Авто для бізнесу

Фінансові показники.	
Мінімальний річний обсяг продажів (за звітністю за останні 4 квартали), грн.	200 000
Обсяг продажів за останній звітний рік у порівнянні з попереднім звітним роком є стабільним або збільшується (припустимо зменшення не більше ніж на 20% за попередній рік)	V
DSC $\geq$	1,4

Кредитування SBB. Нова політика. Овердрафт.**Кредитні критерії для продукту «Овердрафт для клієнтів малого бізнесу»
(для Клієнтів – Юридичних осіб та Фізичних осіб-підприємців)****Не фінансові критерії.**

Показники, яким повинен відповідати бізнес клієнта для надання йому будь-якого Кредитного продукту.	Для повністю забезпечених Кредитних продуктів
Бізнес Клієнта знаходиться в місті, в якому присутні Відділення Банку	V
Наявність у власності Позичальника/Поручителів нерухомості із вартістю не нижче 200% від ліміту Овердрафту	V
Господарська діяльність Клієнта складає не менше ... років	3
Вік Клієнта на дату отримання кредитного продукту становить менше, ніж 30 років або якщо вік Клієнта на дату погашення Кредитного продукту становить більше, ніж 60 років	V
Відсутність зареєстрованих публічних обтяжень (в т.ч. податкової застави за ухилення від сплати податків, або обтяження відповідно до рішення суду)	V
Позитивна репутація Клієнта, власника/ків та керівника/ів бізнесу та компетентний менеджмент Позичальника	V
Відсутність негативної кредитної історії (прострочень виконання зобов'язань за кредитними договорами більше 30 днів) з ПАТ “Універсал Банк” або в інших банках, відсутність поточних прострочень у Клієнта та/або власника/ків та керівника/ів бізнесу	V
Наявність у Клієнта відкритого в Банку поточного рахунку	V

Фінансові критерії для Позичальників – Юридичних осіб:

Показники, яким повинен відповідати бізнес клієнта для надання йому Кредитного продукту Овердрафт.	Рівень показника
Максимальний річний обсяг продажів (за офіційною звітністю за останні 4 квартали), грн..	600 000 грн.
Обсяг продажів за останній звітний рік у порівнянні з попереднім звітним роком є стабільним або збільшується (припустимо зменшення не більше ніж на 20% за попередній рік)	V
Чистий прибуток за останній звітний рік	1
Позитивний власний капітал за останній рік	1
Сума всіх діючих кредитів та лімітів кредитних і обігових коштів Позичальника+ліміт Овердрафту Річний обсяг продаж	30%

Продовження додатку М

Фінансові критерії для Позичальників – Фізичних осіб – підприємців:

Показники, яким повинен відповідати бізнес клієнта для надання йому Кредитного продукту Овердрафт.	Рівень показника
Мінімальний річний обсяг продажів (за офіційною звітністю за останні 4 квартали), грн..	600 000
Обсяг продажів за останній звітний рік у порівнянні з попереднім звітним роком є стабільним або збільшується (припустимо зменшення не більше ніж на 20% за попередній рік)	V
Чистий прибуток за останній звітний __рік згідно офіційної декларації про доходи клієнта (у разі обов'язковості подання до державних органів згідно чинного законодавства). У разі відсутності декларації – показник показник розраховується згідно згідно діючої на дату розрахунку Таблиці рентабельності за галузями економіки.	1
<u>Сума всіх діючих кредитів та лімітів кредитних і обігових коштів Позичальника+ліміт Овердрафту</u> Річний обсяг продаж	30%

Коефіцієнти у фінансових критеріях.

Розрахунок фінансових показників		
Показник	Розрахунок	Нормативні значення
1. Розрахунок коефіцієнту DSC для Клієнтів - Юридичних осіб з річною виручкою більше 10 млн. грн.		
DSC (за Кредитними продуктами для поповнення обігових коштів, придбання основних засобів та «Авто для бізнесу»)=	$\frac{EBITDA}{2x \text{ Платіж по процента та/або } 1.2x \text{ Платіж по кредиту}}$	Коефіцієнт DSC ≥ 1
DSC (за Кредитними продуктами для придбання комерційної нерухомості)=	$\frac{EBITDA + \text{Орендні платежі}}{2x \text{ Платіж по процента та/або } 1.2x \text{ Платіж по кредиту}}$	Коефіцієнт DSC ≥ 1
<p>EBITDA (скорочено від англ. Earnings before Interest Taxes Depreciation and Amortization) – аналітичний показник, який дорівнює об'єму прибутку до вирахування витрат за процентами, сплати податків та амортизації (вказується значення в середньомісячному виразі за останні звітні 4 квартали).</p> <p>Платіж по процентах: щомісячні процентні платежі по всіх банківських кредитах (в тому числі в інших банках), що зазначені у Звіті «Про фінансові результати». Для розрахунку DSC платіж по процентах збільшується в 2 рази.</p> <p>Платіж по кредиту: (якщо позичальник має кредит, за яким здійснюється повернення тіла кредиту не в кінці строку), то платіж по цьому кредиту (тіло кредиту + проценти) для розрахунку DSC збільшується в 1, 2 рази.</p> <p>Орендні платежі: якщо комерційна нерухомість, яка купується замінює нерухомість, яку орендує позичальник, то орендні платежі мають бути включені до чисельника формули DSC.</p>		
2. Розрахунок коефіцієнту DSC для Клієнтів - Юридичних осіб з річною виручкою до 10 млн. грн.		
DSC (по Кредитним продуктам для поповнення обігових коштів або придбання основних засобів та	$\frac{EBITDA + 10\% (\text{Official Turnover} - EBITDA)}{2x \text{ Платіж по процентах}}$	Коефіцієнт DSC ≥ 1

Продовження додатку М

«Авто для бізнесу»=	та/або 1.2x Платіж по кредиту	
DSC (за Кредитними продуктами для придбання комерційної нерухомості)=	EBITDA+10% (OfficialTurnover - EBITDA) 2x Платіж по процентам та/або 1.2x Платіж по кредиту 1.2x Платіж по кредиту	Коефіцієнт DSC ≥ 1
OfficialTurnover – середньомісячний офіційно задекларований обсяг виручки за останні 4 звітні квартали.		
3. Розрахунок коефіцієнту DSC для Клієнтів – Фізичних осіб-підприємців.		
DSC=	Середньомісячний чистий прибуток+платіж процента Розрахунковий внесок по кредиту+внески по поточних кредитах	Коефіцієнт DSC $\geq 1,4$
Середньомісячний чистий прибуток розраховується на підставі ретельного аналізу управлінської звітності за період 6 місяців (12 місяців, якщо бізнес клієнта є сезонним) та перехресної перевірки. Платіж по процентах: щомісячні процентні платежі по всіх банківських кредитах (в тому числі і інших банках), що зазначені у Звіті «Про фінансові результати»		

Коефіцієнти у фінансових критеріях.

Розрахунок фінансових показників		
4. Розрахунок коефіцієнту LTV		
LTV	<u>Сума кредиту</u> Підтверджена ринкова вартість забезпечення	Нормативи LTV розраховані в залежності від продукту, типу забезпечення, його розміщення.
5. Розрахунок коефіцієнту Левередж		
Левередж	<u>Зобов'язання</u> Власний капітал	Нормативне значення: ≤ 4
зобов'язання - сума короткострокових та довгострокових зобов'язань Баланс ф.1, сума розділів III та IV Пасиву, стр. 480+стр. 620; власний капітал – Баланс ф.1, Всього по розділу I Пасиву		
6. Розрахунок коефіцієнту LTT (Loantoturnover) для Клієнтів – Юридичних осіб		
LTT (Loantoturnover)	Сума нового кредиту + залишок за всіма діючими кредитами/не відновлювальними кредитними лініями+ліміт за діючими відновлювальними кредитними лініями	Нормативне значення: $\leq 50\%$

Продовження додатку М

	Річний обсяг виручки за останні 12 місяців	
Залишок за діючими кредитами та кредитними лініями зазначається на дату проведення фінансово-економічного аналізу з довідок обслуговуючого банку .		
7. Розрахунок коефіцієнту LTT (Loantoturnover) для Клієнтів – Фізичних осіб-підприємців.		
LTT (Loantoturnover)	Сума нового кредиту + залишок по всім діючим кредитам/не відновлювальним кредитним лініям+ліміт за діючим відновлювальним <u>кредитним лініям</u> Річний обсяг виручки за останні 12 місяців	Нормативне значення: $\leq 50\%$
Залишок за діючими кредитами та кредитними лініями зазначається на дату проведення фінансово-економічного аналізу з довідок обслуговуючого банку		

Кредитування SBB. Нова політика. Застава.**Параметри для клієнтів на загальній системі оподаткування:****Параметри продуктів для поповнення обігових коштів:**

Кредитний продукт	Параметри:				Для повністю забезпечених Кредитних продуктів	Для частково забезпечених Кредитних продуктів
Кредит	LTT				50%	50%
	Максимальний строк кредитування				3 роки	3 роки
	Мінімальні суми				120 000 грн.	120 000 грн.
	LTV менше	забезпечення	Житлова або комерційна нерухомість	Тип А*	60%	75%
				Тип Б**	50%	60%
		Промислова нерухомість та/або земельні ділянки***		40%	-	
Кредитна лінія «+» / Кредитна лінія	LTT				50%	50%
	Максимальний строк кредитування				1 рік	1 рік
	Мінімальні суми				120 000 грн.	120 000 грн.
	LTV менше	забезпечення	Житлова або комерційна	Тип А*	60%	75%
					50%	60%

Продовження додатку М

			Промислова нерухомість та/або земельні ділянки***	40%	-
--	--	--	--	-----	---

* Тип «А» - нерухомість, яка розташована у містах, в яких присутні Відділення.

** Тип «Б» - нерухомість, яка розташована у радіусі 10 км від міст, в яких присутні Відділення.

та у радіусі 25 км від міста Київ.

*** Промислова нерухомість та/або земельні ділянки, які розташовані у містах, в яких присутні Відділення.

Параметри Кредитних продуктів для придбання основних засобів:

Кредитний продукт	Параметри:				Для повністю забезпечених Кредитних продуктів	Для частково забезпечених Кредитних продуктів
Кредит	Максимальна сума кредиту від вартості майна, що купуються:				60%	75%
	Максимальний строк кредитування				5 років	5 років
	Мінімальна сума				120 000 грн.	120 000 грн.
	Максимальна сума				1 500 00 грн.	1 500 000 грн.
	LTV менше	Забезпечення	Житлова або комерційна нерухомість	Тип А*	60%	75%
				Тип Б**	50%	60%
Промислова нерухомість та/або земельні ділянки ***				40%	-	

Параметри кредитних продуктів для придбання комерційної нерухомості:

Кредитний продукт	Параметри:				Для повністю забезпечених Кредитних продуктів	Для частково забезпечених Кредитних продуктів
Кредит	Максимальний строк кредитування				10 років	10 років
	LTV менше	Забезпечення	Житлова або комерційна нерухомість	Тип А*	60%	75%
				Тип Б**	50%	60%
	Промислова нерухомість та/або земельні ділянки ***				40%	-

* Тип «А» - нерухомість, яка розташована у містах, в яких присутні Відділення.

** Тип «Б» - нерухомість, яка розташована у радіусі 10 км від міст, в яких присутні Відділення.

та у радіусі 25 км від міста Київ.

*** Промислова нерухомість та/або земельні ділянки, які розташовані у містах, в яких присутні Відділення.

Продовження додатку М

Параметри для клієнтів на загальній системі оподаткування
Параметри кредитного продукту «Авто для бізнесу»:

Кредитний продукт	Параметри:		Для частково забезпечених Кредитних продуктів	
Кредит «Авто для бізнесу»	Максимальна сума кредиту від вартості автомобіля, що купується: При цьому: - Якщо вартість автомобіля становить від 80 000 грн., до 400 000 грн.: - Якщо вартість автомобіля становить від 400 000 грн., до 800 000 грн.:		80% 80% 65%	
	Максимальний строк кредитування		5 років (при придбанні легкового автомобіля) 3 роки (при придбанні легкового автомобіля бізнес класу)	
	Валюта кредиту		грн.	
	Мінімальна сума		50 000 грн.	
	Максимальна сума		400 000 грн.	
	Забезпечення	Легкий автомобіль або легковий автомобіль бізнес класу вартістю від 80 000 грн. до 400 000 грн.	LTV менше	80%
		Легковий автомобіль бізнес класу вартістю від 400 000 грн. до 800 000 грн.		65%

Кредитування SBB. Нова політика. Застава.

Параметри для клієнтів на спрощеній системі оподаткування

Параметри продуктів для поповнення обігових коштів:

Кредитний продукт	Параметри:	Для повністю забезпечених Кредитних продуктів	Для частково забезпечених Кредитних продуктів
	LTT	50%	50%
	Максимальний строк кредитування	2 роки	2 роки
	Мінімальна сума	100 000 грн.	100 000 грн.

Продовження додатку М

	LTV менше	Забезпечення	Житлова або комерційна нерухомість	Тип А*	60%	75%
Кредитна лінія «+» / Кредитна лінія	LTV				50%	50%
	Максимальний строк кредитування				1 рік	1 рік
	Мінімальна сума				100 000 грн.	100 000 грн.
	LTV менше	Забезпечення	Житлова або комерційна нерухомість	Тип А*	60%	75%

* Тип «А» - нерухомість, яка розташована у містах, в яких присутні Відділення.

Кредитування SBB. Нова політика. Застава.

Параметри для клієнтів на спрощеній системі оподаткування

Параметри кредитного продукту «Авто для бізнесу»:

Кредитний продукт	Параметри:		Для частково забезпечених Кредитних продуктів	
Кредит «Авто для бізнесу»	Максимальна сума кредиту від вартості автомобіля, що купується: При цьому: - Якщо вартість автомобіля становить від 80 000 грн., до 400 000 грн.: - Якщо вартість автомобіля становить від 400 000 грн., до 800 000 грн.:		<u>80%</u> 80% 65%	
	Максимальний строк кредитування		5 років (при придбанні легкового автомобіля) 3 роки (при придбанні легкового автомобіля бізнес класу)	
	Валюта кредиту		грн.	
	Мінімальна сума		50 000 грн.	
	Максимальна сума		400 000 грн.	
	Забезпечення	Легкий автомобіль або легковий автомобіль бізнес класу вартістю від 80 000 грн. до 400 000 грн.	LTV менше	80%
		Легковий автомобіль бізнес класу вартістю від 400 000 грн. до 800 000 грн.		65%

*Продовження додатку М***Кредитування SBB. Нова політика. Застава.**

За політикою кредитування малого бізнесу передбачено:

- Використання затверджених для Позичальників на загальній системі оподаткування кредитних продуктів для Позичальника на спрощеній системі оподаткування;

Тобто, наприклад, можливий розгляд заявки на придбання комерційної нерухомості, поданої ФОПом на спрощеній системі оподаткування.

- Відхилення у терміні кредитування від затверджених у кредитному продукті не більше ніж на 1 рік;

Тобто, наприклад, можливе збільшення строку кредитування +1 рік від затверджених у рамках продуктів за наявності обґрунтованої потреби клієнта.

Зміни у критеріях при кредитуванні ФОП сегменту SBB

У зв'язку з погіршенням якості кредитів, наданих у 2010-2011 рр., а також змінами, що відбуваються на ринку кредитування малого бізнесу, вводяться в дію наступні зміни до існуючих кредитних критеріїв при прийнятті рішень по заявках клієнтів малого бізнесу, які базуються на аналізі прострочок нового портфелю:

Таблиця 1

Основні причини прострочок	Заходи для зниження рівня прострочок	Коментарі
1	2	3
Рівень платоспроможності	Підвищити поріг допустимого рівня DSC до значення 1,65 для управлінської звітності	Поточне значення згідно кредитної політики – 1,4. Але, як показав аналіз портфелю прострочок, основним відхиленням є саме фінансовий стан, тому, при розгляді заявок буде використано значення 1,65.
Низька офіційність бізнесу	Граничне співвідношення офіційних надходжень до загального обороту приймається на рівні 50% - тобто, для аналізу буде враховуватись управлінський оборот у розмірі не більше 200% від офіційного (стосується виключно ФОП за кредитами до 500 тис. грн.).	Згідно аналізу портфелю про строчок, більше ніж половина заявок мають офіційність бізнесу на рівні нижче 25%, тому, при розгляді заявок буде використано значення 50% у співвідношенні офіційних надходжень до загальних. При цьому, рівень офіційності бізнесу клієнта критичного значення не має.

Продовження додатку М

1	2	3
Відсутність супроводження/моніторингу кредиту	<p>1. Не приймаються до розгляду заявки, якщо бізнес знаходиться на відстані від відділення більше, ніж 30 км.</p> <p>2. Здійснювати виїзд на місце ведення бізнесу через 3 місяці після видачі з наданням фото і візит-репорту.</p> <p>3. З 5-го дня прострочки (1 бакет) необхідно зателефонувати і з'ясувати причини.</p> <p>4. При виході заявки у другий бакет, відділення зобов'язане відвідати клієнта і надати пояснювальну записку з додатками, затвердженими ЕП №314-Н від 04.09.2012</p>	Кожна третя про строчка має відхилення за віддаленістю – бізнес знаходиться по за містом, в якому присутні відділення.
Хвороба/смерть позичальника	Опрацьовуються варіанти із страхуванням життя позичальника	20 % прострочень пов'язані з форс-мажорними обставинами – смерть позичальника, або тяжка хвороба.

Застосування нових кредитних критеріїв дозволить зменшити рівень про строчок по новому портфелю.

У разі покращення якості портфеля критерії можуть бути переглянуті.

Додаток Н
Паспорт кредитного продукту ПАТ «Універсалбанк»

ПАСПОРТ ПРОДУКТУ

Даний документ є стандартом продукту «Кредит для придбання комерційної нерухомості».

1. Опис продукту

Критерій	Опис
1	2
Назва продукту	Кредит для придбання комерційної нерухомості
Цільова аудиторія	Юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які знаходяться на загальній системі оподаткування (далі – Клієнти), які відповідають наступним вимогам: <ul style="list-style-type: none"> - річний оборот від 500 000 до 15 млн. гривень - строк ведення підприємницької діяльності більше 3 років
Опис продукту	Кошти, які надаються ПАТ «Універсалбанк» у користування Клієнту для придбання комерційної нерухомості на визначений строк та під процент, однією сумою. Даний продукт не передбачає відновлення ліміту кредиту після повного або часткового погашення Клієнтом заборгованості за таким кредитом.
Розробник продукту	Керівник групи з маркетингу та розробки продуктів Управління розвитку малого бізнесу Департаменту з кредитування малого бізнесу ПАТ «Універсалбанк»
Часовий графік продукту	Безстроковий.
Валюта кредитування	Гривня.
Цільове використання кредитних	Придбання комерційної нерухомості, яка буде задіяна в підприємницькій діяльності Клієнта для: <ul style="list-style-type: none"> - здійснення виробничого процесу;

Продовження додатку Н

1	2
коштів	<ul style="list-style-type: none"> - закріплення за місцем розташування клієнтської бази; - вихід на нову територію; - розширення бізнесу.
Переваги	<p>Можливість отримати відстрочення на повернення основного боргу по кредиту на строк до 6 місяців.</p> <p>Можливість повернення кредитних коштів на індивідуальний графік погашення.</p> <p>Зручність погашення кредиту, шляхом договірною списання з поточного рахунку Клієнта.</p>
Мінімальна сума кредиту	- 120 000 грн.
Максимальна сума кредиту	Розраховується відповідно до фінансових показників бізнесу Клієнта з урахуванням вартості об'єкту застави
Забезпечення та сума кредиту в залежності від вартості забезпечення	<p>Даний продукт надається лише за умови його повного забезпечення. Повністю забезпеченим для цілей цього документу (Продукту) вважається кредит, максимальний розмір якого дорівнює:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 60% від вартості житлової або комерційної нерухомості, яка розташована у містах, в яких присутні відділення ПАТ «Універсалбанк», у випадку надання в забезпечення такої нерухомості. - 50% від вартості житлової або комерційної нерухомості, яка розташована у передмістях міст, в яких присутні відділення ПАТ «Універсалбанк», у випадку надання в забезпечення такої нерухомості. - 40% від вартості земельної ділянки та/або нерухомості промислового призначення, яка розташована у

Продовження додатку Н

1	2
	містах, в яких не присутні відділення ПАТ «Універсалбанк», у випадку надання в забезпечення такої нерухомості.
Строк кредитування	- не більше 120 місяців.
Процентна ставка	Плаваюча процентна ставка, яка розраховується за формулою в порядку та на умовах, затверджених ПАТ «Універсалбанк».
Метод нарахування процентів	- «Факт/факт».
Комісія	<p>Передбачено застосування наступних комісій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - за надання кредиту; - за дострокове часткове або повне погашення заборгованості за кредитом; - будь-які інші комісії для наданого продукту, затверджені в ПАТ «Універсалбанк» на дату підписання відповідного кредитного договору. <p>Розмір комісій встановлюється відповідно до затверджених ПАТ «Універсалбанк», документів</p>
Погашення заборгованості за кредитом	<p>Договірне списання з поточного рахунку в сумі щомісячного платежу, відповідно до обраної схеми погашення: класичної і індивідуальної.</p> <p>Клієнтові потрібно поповнити свій поточний рахунок у ПАТ «Універсалбанк» на необхідну суму для здійснення договірного списання, відповідно до умов кредитного договору та графіку погашення кредиту.</p>
Дострокове погашення	Клієнт має право здійснювати дострокове часткове або повне дострокове погашення заборгованості за кредитом,

Продовження додатку Н

1	2
заборгованості за кредитом	відповідно до умов укладеного між ПАТ «Універсалбанк» та Клієнтом кредитного договору.
Відстрочення	Може надаватися на строк до 6 місяців та повернення основного боргу кредиту за рішенням уповноваженого органу ПАТ «Універсалбанк».
Надання кредитних коштів	На поточний рахунок Клієнта у ПАТ «Універсалбанк».
Страхування об'єкту застави	Об'єкт застави має бути застрахований акредитованою ПАТ «Універсалбанк» страховою компанією на повну його вартість.
Оцінка об'єкту застави	Об'єкт застави має бути оцінений акредитованою ПАТ «Універсалбанк» оціночною компанією.

Продовження додатку Н

Паспорт кредитного продукту ПАТ «Універсалбанк»

ПАСПОРТ ПРОДУКТУ

Назва продукту:	«Кредит на авто» (AUTOLOAN)
Відповідальний підрозділ:	Управління розвитку роздрібних продуктів Департаменту розвитку роздрібногo бізнесу ПАТ «Універсалбанк»
Версія:	3.0
Дата введення в дію	14.02.2012

1. Опис продукту

Назва параметру продукту	Опис параметру продукту
Назва продукту	Кредит на авто
Канал продажу	Відділення ПАТ «Універсалбанк» (далі - Банк)
Опис продукту	Продукт передбачає надання кредиту фізичній особі для придбання нового легкового автомобіля у представника виробника (далі – Дилера/імпортера) під заставу автомобіля що купується (для використання не у комерційних цілях), а також сплати супутніх витрат зі страхування (у випадках передбачених окремими програмами)
Розробник продукту	Начальник відділу дослідження ринку та розвитку кредитних продуктів Управління розвитку роздрібних продуктів Департаменту розвитку роздрібногo бізнесу банку
Часовий графік	Безстроковий з дати затвердження

Продовження додатку Н

продукту	
Характеристики/ параметри продукту:	
Цільова аудиторія	<p>Фізичні особи (далі - Позичальники), які відповідають наступним вимогам:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Вік Позичальника: від 25 років на момент прийняття Банком рішення щодо надання Позичальнику кредиту та досягнення 60-ти річного віку на заплановану дату повного погашення кредиту; - Позичальник має національне посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії.
Цільове використання кредитних коштів	<p>Кредит надається на придбання у дилера/імпортера нового легкового автомобіля, а також кредит може надаватися на задоволення інших особистих потреб позичальника, як споживача, що пов'язані із придбанням у дилера/імпортера нового легкового автомобіля за рахунок кредитних коштів, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> - на погашення заборгованості Позичальника перед Банком, щодо сплати комісії за надання кредиту; - на погашення заборгованості Позичальника перед страховою компанією щодо сплати страхової премії за договором страхування автомобіля, що придбаний за рахунок кредиту; - на погашення заборгованості Позичальника перед страховою компанією щодо сплати страхової премії за договором страхування життя Позичальника;
Валюта кредиту	Гривня

Продовження додатку Н

Мінімальна сума кредиту	30 000 гривень
Максимальна сума кредиту	250 000 гривень
Забезпечення та сума кредиту в залежності від вартості забезпечення	<p>Забезпеченням виконання зобов'язань за кредитним договором виступає застава автомобіля, що купується за рахунок кредитних коштів.</p> <p>Кредит за наданим Продуктом надається лише за умови його повного забезпечення</p> <p>Повністю забезпеченим для цілей цього Продукту, вважається кредит, максимальна сума якого становить значення, що розраховане від вартості автомобіля є не більшим, ніж встановлене Положенням «Про основні принципи роздрібного кредитування» (затверджене ___ від ___ року) (LTV).</p> <p>Банк може вимагати від Позичальника надання додаткового (крім тих, що вже передбачені цим продуктом) забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором та/або додаткової майнової та/або фінансової поруки, якщо вважає це за необхідне.</p>
Надання кредитних коштів	На поточний рахунок Позичальника (балансовий номер 2620) у Банку з подальшим контролем за перерахуванням кредитних коштів на поточний рахунок продавця автомобіля (дилера/імпортера) та страхової компанії на підставі належним чином оформлених Позичальником платіжних документів.
Строк кредитування	Від 12 до 60 місяців включно.

Продовження додатку Н

<p>Плата за кредит: - процентна ставка</p>	<p>Розміри та типи процентних ставок встановлюються відповідно до затверджених в ПАТ «Універсалбанк»* процентних ставок на дату підписання кредитного договору і зазначається в кредитному договорі, що укладається між Банком та Позичальником.</p> <p>Метод нарахування процентів: «фактична кількість днів у місяці/360» (а саме: проценти нараховуються на фактичний залишок заборгованості за кредитом, виходячи з фактичної кількості календарних днів у місяці та 360 календарних днів у році).</p> <p>Тип процентної ставки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - фіксована; або - змінювана (плаваюча). <p>*розміри процентних ставок ухвалюються рішенням Комітету з управління активами і пасивами Банку і зазначаються в кредитному договорі, що укладається між Банком та Позичальником.</p>
<p>- комісії/ винагороди/ плати</p>	<p>Якщо чинним законодавством України не заборонено можливість застосування комісій/винагород/плат протягом дії кредитного договору, то найменування, розмір комісій/винагород/плат (затверджених в Банку на дату підписання відповідного кредитного договору для даного Продукту) встановлюється у кредитному договорі, що укладається між Банком та Позичальником. Розмір комісій/винагород/плат встановлюється відповідно до затверджених ПАТ «Універсалбанк»** розмірів комісій/винагород/плат на дату підписання кредитного договору.</p> <p>** комісії/винагороди/плати до Продукту та їх розмір</p>

Продовження додатку Н

	затверджуються рішенням Тарифного комітету та/або Комітету з управління активами і пасивами Банку.
Погашення заборгованості за кредитом	Договірне списання грошових коштів з поточного рахунку Позичальника відкритого у Банку відповідно до умов, визначених у кредитному договорі, в сумі щомісячного платежу. Позичальнику потрібно поповнити свій поточний рахунок у Банку на необхідну суму для здійснення договірного списання, відповідно до умов кредитного договору та графіку погашення кредиту.
Дострокове погашення заборгованості за кредитом	Позичальник має право здійснювати довгострокове часткове або повне довгострокове погашення кредиту відповідно до умов кредитного договору.
Страховання	<p>Об'єкт застави має бути застрахований в рекомендованій та перевіреній Банком страховій компанії на повну його вартість протягом всього строку кредитування за програмою КАСКО***. В деяких випадках, за умови прийняття відповідним уповноваженим органом Банку рішення, може вимагатися додаткові види страхування***, наприклад страхування життя Позичальника, тощо.</p> <p>***страховий тариф розраховується згідно діючих тарифів відповідної страхової компанії; Вигодонабувачем виступає Банк. Перелік обов'язкових видів страхування затверджується рішенням відповідного колегіального органу Банку та зазначається в кредитному договорі, що укладається між Банком та Позичальником.</p>
Оцінка об'єкту застави	Оцінка предмету застави оціночними компаніями не здійснюється. Вартість предмету застави (автомобіля

Продовження додатку Н

	придбаного з використанням кредиту) відповідає вартості, що вказана у договорі купівлі-продажу автомобіля на момент видачі кредиту.
Бухгалтерський облік	Бухгалтерський облік здійснюється відповідно до чинної облікової політики ПАТ «Універсалбанк».
Можливі ризики	<p>Ризик не цільового використання кредитних коштів зменшується з огляду на те, що Банком здійснюється контроль за переказом кредитних коштів у відповідності до цільового призначення кредиту, тобто контроль за переказом кредитних коштів за рахунок продавця автомобіля (дилера/імпортера) та рахунки інших одержувачів, у відповідності до цільового призначення кредиту зазначеного в кредитному договорі, що укладений між Банком та Позичальником.</p> <p>Моніторинг предмету застави здійснюється відповідно до затверджених процедур Банку щодо моніторингу заставного майна, що сприяє зниженню ризику знецінення вартості забезпечення. Обтяження предмету забезпечення обов'язково підлягає реєстрації в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна. Ризик настання неплатоспроможності Позичальника знижується за рахунок проведення попередньої оцінки фінансового стану Позичальника та, за необхідності, залучення майнових/фінансових Поручителів. Відповідно до умов кредитного договору Банк має право здійснювати перевірку фінансового стану Позичальника в продовж строкової дії кредитного договору, що також сприяє зниженню ризику настання неплатоспроможності Позичальника.</p>
Метод оцінки ризиків	Методика оцінки ризиків застосовується відповідно до діючих нормативних документів Національного банку України

Продовження додатку Н

	та внутрішніх регулятивних документів Банку з питань методики оцінки ризиків.
Інформаційні системи	Продукт реалізовано в системах «Flexcube», «i-Apply», «Scrooge». Діюча функціональність систем повністю задовольняє умовам впровадження та продажу Продукту.

Додаток П

Індикатори безпеки кредитної діяльності банку

Індикатор	Характеристика індикатора	Розрахункова формула	Порогові значення
1	2	3	4
Критерій ефективності формування та використання банківських ресурсів			
Коефіцієнт використання платних ресурсів	Відображає ефективність використання платних ресурсів банку	$К_{\text{фпл}} = \text{ДА} / \text{ПП}$, де ДА – доходні активи; ПП – платні пасиви	Як показує практика, норматив використання платних ресурсів має становити не менше 90 %.
Коефіцієнт використання сукупних зобов'язань	Для оптимальної діяльності комерційного банку необхідне ефективне використання не тільки платних ресурсів, а й усіх сукупних зобов'язань.	$К_{\text{вик.зоб.}} = \text{ДА} / \text{СЗ}$, де ДА – доходні активи; СЗ – сукупні зобов'язання	Вважається, що банк ефективно використовує в господарському обороті сукупні зобов'язання, якщо наведений показник буде не менше 75—80 %.
Коефіцієнт використання депозитів	Коефіцієнт показує, який процент від загального обсягу залучених ресурсів розміщений у кредитах.	$К_{\text{вд}} = \text{СЗЗК} / \text{СЗЗЗ}$, де СЗЗК – середній залишок за кредитами; СЗЗЗ - середній залишок за зобов'язаннями	Якщо коефіцієнт перевищує 75 %, то це свідчить про ризиковану агресивну кредитну політику банку. Якщо ж він менший 65 %, це свідчить про пасивну кредитну політику.
Коефіцієнт співвідношення кредитів та зобов'язань	Агресивність кредитної політики банку	$К_{\text{скз}} = \text{К} / \text{З}$, де К – кредити; З - зобов'язання	Оптимально 0,53-0,9: більше 0,9 - низька кредитна стійкість; менше 0,53 - загроза збитків
Критерій ризику			
Коефіцієнт збитковості кредитного портфелю	Коефіцієнт збитковості визначає частину позик, які за певний період призвели до збитку. Зростання цього показника може свідчити про погіршення політики дотримання допустимого рівня ризику.	$R_{\text{пк}} = \text{ПК} / \text{КП} * 100\%$ П - проблемні, прострочені кредити; КП - кредитний портфель	Допустимим на практиці вважається частка проблемних позик у загальному обсязі кредитного портфелю до 8%

Продовження додатку II

1	2	3	4
Коефіцієнт співвідношення капіталу до виданих кредитів	Показує на скільки власний капітал банку покриває його кредитний портфель. Характеризує рівень агресивності кредитної політики банку: якщо видані банком кредити значно перевищують його власний капітал, кредитну політику можна охарактеризувати як дуже агресивну.	$K = BK/KP$, де BK – власний капітал; KP – кредитний портфель	Мінімальним розміром фінансування виданих кредитів власним капіталом вважається значення у 5%
Коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів банку на покриття збитків	Визначає можливість покрити збитки за кредитними операціями за рахунок сформованих резервних відрахувань під активні операції.	$K_{ko} = Spk / Cpko$, де Spk - сума проблемних кредитів; Cpko - сума резервів під кредитні операції	Для безпеки кредитних операцій необхідне повне покриття резервами можливих збитків від таких операцій, тобто сума резервів під кредитні операції має повністю покривати суму проблемних кредитів, а коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів банку на покриття збитків має бути не менше 1.
Критерій ефективності роботи банку			
Рентабельність залучених ресурсів	Характеризує ефективність використання засобів, інвестованих у банк. Показник відображає оцінку “майстерності” керування інвестиціями.	$Rzr = \Pi / ZP$, де Π – прибуток за звітний період; ZP – середній розмір залучених ресурсів	Про високу рентабельність залучення позикових коштів, якщо на кожен гривню залучених ресурсів банк отримує прибутку більше за 1.
Рентабельність активів	Відображає рівень прибутковості активних операцій банку. Цей показник може використовуватися як коефіцієнт для оцінки діяльності керівництва банку.	$ROA = \text{ЧП} / \text{РА}$; де ЧП - Чистий прибуток, РА - Робочі активи	На практиці вважається: якщо рівень прибутковості активів перевищує 1 %, то банк працює рентабельно

Продовження додатку П

1	2	3	4
Рентабельність кредитних операцій	Даний коефіцієнт показує, скільки отримано прибутку від кредитних операцій на кожну гривню, вкладену в кредитні операції.	$R_{ко} = \frac{Д_{ко}}{СС_{кв}}$ Дко - дохід від кредитних операцій ССкв - середня сума кредитних вкладень за досліджуваний період	Зростання даного коефіцієнта характеризує високу якість менеджменту в банку.
Критерій рівня захищеності банку			
Норматив миттєвої ліквідності	Відображає здатність банку своєчасно виконувати свої зобов'язання за рахунок високоліквідних активів. Характеризує мінімальний обсяг високоліквідних активів, необхідний для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня.	$H_{\text{мит.лікв.}} = \frac{ВА}{ПЗ}$; де ВА - Високоліквідні активи; ПЗ - Поточні зобов'язання	Нормативне значення коефіцієнта повинно бути не менше 20%.
Мультиплікатор капіталу	Є прямим показником фінансового важеля банку. Він показує, яку кількість гривень активів повинна забезпечувати кожна гривня власного капіталу (тобто коштів власників банку) і, відповідно, яка частка банківських ресурсів може бути сформована у формі боргових зобов'язань	$МК = \frac{А}{ВКБ}$ А - сума загальних активів; ВКБ - власний капітал банку	Для середнього банку мультиплікатор капіталу становить 15%, а для великого банку, фінансового центру – 20–25%. Оскільки власний капітал повинен покривати збитки за активами банку, то що вищий рівень мультиплікатора, то вищий ступінь ризику банкрутства банку. Водночас, що вищий мультиплікатор, то вищий потенціал банку для більш високих виплат своїм власникам
Співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів	Характеризує тип кредитної політики, запровадженої банком на ринку міжбанківських кредитів, використання фінансових, матеріальних і інформаційних ресурсів банку	$K_{\text{міжб.кр.}} = \frac{МВК}{ОБК}$; де МВК - міжбанківські видані кредити; ОБК - отримані від банків кредити	Якщо > 1.4 загроза для кредитної та фінансової стійкості банку

Джерело: складено автором

Розрахунок індикаторів безпеки кредитної діяльності банків

Показник	Формула розрахунку	Приватбанк			Альфа-Банк			Універсалбанк		
		Розрахунки	Результат	Бали	Розрахунки	Результат	Бали	Розрахунки	Результат	Бали
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Коефіцієнт використання платних ресурсів	Кефпл = ДА/ ПП, де ДА – доходні активи; ПП – платні пасиви	193453/ 172517	1,12	5	26262832/ 23231116	1,13	5	5608662/ 5115620	1,096	5
Коефіцієнт використання сукупних зобов'язань	К вик.зоб. = ДА/СЗ, де ДА – доходні активи; СЗ – сукупні зобов'язання	193453/ 188316	1,02	5	26262832/ 33181619	0,79	5	5608662/ 5669728	0,99	5
Коефіцієнт використання депозитів	Квд = СЗЗК/СЗЗЗ, де СЗЗК – середній залишок за кредитами; СЗЗЗ - середній залишок за зобов'язаннями	159641,5/ 150426,5	1,06	2	22350518,5/ 29139601	0,76	4	4308047,5/ 5571247,5	0,77	3
Коефіцієнт співвідношення кредитів до зобов'язань	$K_{крзоб} = \frac{КП}{СЗ}$, де КП - кредитний портфель, СЗ- сукупні зобов'язання	180714/ 188316	95,9	3	29748365/ 33181619	89,7	5	6002303/ 5669728	105,9	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Коефіцієнт проблемності кредитного портфелю	$R_{пк} = \frac{ПК}{КП}$ ПК - проблемні, прострочені кредити; КП - кредитний портфель	64886/ 180714	0,36	1	17395060/ 29748365	0,58	1	3123806/ 6002303	0,52	1
Коефіцієнт співвідношення капіталу до виданих кредитів	$K = \frac{ВК}{КП}$, де ВК – власний капітал; КП – кредитний портфель	24497/ 180714	0,13	5	2062759/ 29748365	0,07	5	790812/ 6002303	0,13	5
Коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів банку на покриття збитків	$K_{ко} = \frac{Спк}{СРко}$, де Спк - сума проблемних кредитів; СРко - сума резервів під кредитні операції	64886/ 21541	3,01	1	17395060/ 5261474	3,3	1	3123806/ 1420635	2,19	1
Рентабельність залучених ресурсів	$R_{зр} = \frac{П}{ЗР}$, де П – прибуток за звітний період; ЗР – середній розмір залучених ресурсів	48/154517	0,0003	1	(2193373)/ 26699998,5	-0,082	1	(437578)/ 5023042	-0,087	1
Рентабельність активів	$ROA = \frac{ЧП}{РА}$; де ЧП - Чистий прибуток, РА - Робочі активи	48/80	0,6	5	(2193373)/ 996987	-2,2	1	(437578)/ 62511	-7	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Рентабельність кредитних операцій	$R_{ко} = \frac{Дко}{ССкв}$ Дко - дохід від кредитних операцій ССкв - середня сума кредитних вкладень за досліджуваний період	25556/ 159641,5	0,16	3	4657360/ 22350518,5	0,2	3	620283/ 4308047,5	0,14	3
Норматив миттєвої ліквідності	$N_{мит.лікв.} = \frac{ВА}{ПЗ}$; де ВА - Високоліквідні активи; ПЗ - Поточні зобов'язання	98596/ 23255,8	43,25	5	3215402/ 15090631	19,9	4	2813476/ 3021048	9,4	2
Мультиплікатор капіталу	$MK = \frac{A}{ВКБ}$ А - сума загальних активів; ВКБ - власний капітал банку	212813/ 24497	8,7	1	35244378/ 2062759	17,08	1	6460540/ 790812	8,17	1
Співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів	$K_{міжб.кр.} = \frac{МВК}{ОБК}$; де МВК - міжбанківські видані кредити; ОБК - отримані від банків кредити	13321/3433	3,88	1	863671/ 5121681	0,16	2	852/ 2142266	0,0004	2
Загальна сума балів				38			38			30

Джерело: розраховано автором

Додаток С
Перелік нормативно-правових актів якими здійснюється регулювання
кредитної діяльності банків

№	Назва нормативно - правового акту	Рік прийняття
1	2	3
1.	Цивільний кодекс України	2003
2.	Господарський кодекс України	2004
3.	Земельний кодекс України	2002
4.	Сімейний кодекс України	2002
5.	Закон України «Про банки і банківську діяльність»	2000
6.	Закон України «Про кредитні спілки»	2002
7.	Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг»	2002
8.	Закон України «Про іпотеку»	2003
9.	Закон України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»	2004
10.	Закон України «Про іпотечні облигації»	2006
11.	Закон України «Про заставу»	1992
12.	Закон України «Про страхування»	1996
13.	Закон України «Про державну реєстрацію майнових прав на нерухоме майно і їх обтяження»	2004
14.	Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрацію обтяжень»	2003
15.	Закон України «Про виконавче провадження»	1999
16.	Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»	2001
17.	Закон України «Про оцінку земель»	2004
18.	Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»	2006
19.	Закон України «Про охорону дитинства»	2001
20.	Закон України «Про приватизацію державного майна»	1992
21.	Закон України «Про платіжну систему та переказ коштів в Україні»	2001
22.	Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом»	2002
23.	Закон України «Про фінансово – кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»	2003
24.	Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій»	2005
25.	Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»	2012
26.	Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні	Постанова Правління НБУ від 28.08.2001р., №368
27.	Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах	Постанова Правління НБУ від 12.11.2003р., №492

Продовження додатку С

1	2	3
28.	Інструкція про безготівкові рахунки в Україні в національній валюті	Постанова Правління НБУ від 21.01.2004р., №22
29.	Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих витрат за активними банківськими операціями	Постанова Правління НБУ від 25.01.2012р., №23
30.	Положення про єдину інформаційну систему «Реєстр позичальників»	Постанова Правління НБУ від 27.06.2001р., №245
31.	Інструкція про порядок здійснення підрозділами Державтоінспекції МВС державної реєстрації, перереєстрації та обліку транспортних засобів, оформлення і видачі реєстраційних документів, номерних знаків на них	Наказ МВС України від 11.08.2010р., №379
32.	Порядок використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна	Наказ Міністерства юстиції України від 14.12.2012р., №1844/5
33.	Порядок резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, у яких немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки	Постанова Правління НБУ від 11.03.2013р., №82
34.	Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та структурну вартість кредиту	Постанова Правління НБУ від 10.05.2007р., №168
35.	Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України	Постанова Правління НБУ від 27.12.2007р., №481
36.	Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами	Постанова Правління НБУ від 03.12.2003р., №516

Джерело: складено автором

Додаток Т

Пропозиції щодо внесення доповнень до Закону України «Про захист прав споживачів» в частині захисту інтересів споживачів банківських послуг з метою забезпечення безпеки кредитної діяльності банків

1. З метою поширення положень закону на послуги, які надаються банками у визначенні поняття «споживач» після слова «...для...» додати слово «...забезпечення...»; у визначенні поняття «безпека товару» замість слова «життя» вказати слово «життєдіяльності».

2. У ст.3 «Права споживача» перелік інформації, яка надається споживачу доповнити словами – «правила використання». У частині відшкодування збитків завданих...послугами, вказати наступне: «заподіяних діями виробника, спрямованими на забезпечення власної вигоди».

3. Ст. 12 «Право споживачів на належну якість товарів (робіт, послуг)» доповнити пунктом наступного змісту: «При продажу товарів, наданні послуг, використання яких вимагає специфічної підготовки, продавці (виконавці) зобов'язані визначати здатність споживача до належного їх використання з метою недопущення виникнення негативних ситуацій у їх взаємовідносинах або невиправданого нанесення шкоди. При необхідності продавці (виробники) можуть організовувати додаткову підготовку споживачів щодо якісного і ефективного використання товарів, послуг. Взаємовідносини продавців (виробників) і споживачів у таких випадках обумовлюються додатковими угодами».

4. Ст. 16 «Право споживача на безпеку товарів (робіт, послуг)» пункт 3 доповнити положенням наступного змісту: «Зазначені правила мають розроблятися і у випадках майнового режиму, характерного для фінансових послуг щодо захисту інтересів кредиторів та споживачів їх послуг»

Додаток У

Перелік нормативно – правових документів банків з забезпечення безпеки їх кредитної діяльності (варіант)

1. Концепція безпеки банку.
2. Інструкція щодо забезпечення безпеки процесу формування фінансових ресурсів банку.
3. Правила поведінки учасників кредитної діяльності банку при формуванні та використанні його кредитних ресурсів.
4. Інструкція про формування, використання та захист відомостей, що становлять комерційну таємницю банку, інших суб`єктів, які вступають у взаємовідносини з ним, обумовлені особливостями банківської діяльності.
5. Положення про кредитування.
6. Перелік відомостей, що становлять інформацію з обмеженим доступом при проведенні банком кредитних операцій.
7. Положення щодо забезпечення безпеки кредитних операцій банку.
8. Положення щодо роботи підрозділів банку з проблемними кредитами.
9. Рекомендації щодо особливостей формування взаємовідносин учасників кредитної діяльності банку при проведенні кредитних операцій та поверненні простроченої кредитної заборгованості.
10. Положення про формування інформаційного ресурсу банку та його використання в банківській діяльності і взаємовідносинах з іншими суб`єктами.
11. Інструкція з організації роботи з суб`єктами колекторської діяльності та іншими суб`єктами, які надають послуги у поверненні проблемних боргів.
12. Рекомендації щодо організації взаємодії та безпеки учасників кредитної діяльності банку у процесі формування та використання кредитного ресурсу.

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ

вул. Інститутська, 9, м. Київ, 01601, Україна
тел. 253-38-22, факс 230-20-33, 253-77-50
телекс 131018 NBNK UX, 131251KIJ UX
e-mail: nbu@bank.gov.ua

NATIONAL BANK OF UKRAINE

9, Institutska Str., Kyiv, 01601, Ukraine
phone 253-38-22, fax 230-20-33, 253-77-50,
telex 131018 NBNK UX, 131251KIJ UX
e-mail: nbu@bank.gov.ua

18.05.2014 № 55-019/26480

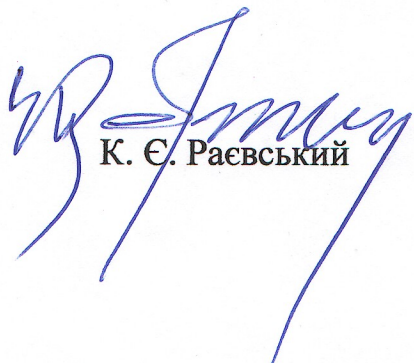
На № _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження Толстошеєвої А.В.
«Забезпечення безпеки кредитної діяльності в Україні».

Пропозиції автора дисертаційного дослідження з організації захисту інтересів банків у їх кредитній діяльності за участю всіх її суб'єктів та щодо правового забезпечення безпеки кредитних відносин банків розглянуто та буде враховано в процесі розробки підходів до контролю окремих напрямків діяльності банків відповідними підрозділами Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України.

Заступник директора Генерального
департаменту банківського нагляду

К. Є. Раєвський

1351980

Universal Bank

№ 441570
На № _____ від 30.12.2013р

Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження

Толстошеєвої Анастасії Володимирівни на тему:

«Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків в Україні»

в роботі ПАТ «Універсалбанк»

Пропозиції та рекомендації Толстошеєвої А.В. виконані в дисертаційній роботі «Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків в Україні» у частині удосконалення безпеки кредитної діяльності банків на основі системного та комплексного підходу використано в діяльності підрозділів безпеки та установ ПАТ «Універсалбанк» при підготовці та проведенні кредитних операцій протягом 2013р.

Директор департаменту безпеки

ПАТ «Універсалбанк»

Шишкану А.С.

36117

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор з науково-педагогічної та наукової роботи ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

д.е.н., професор Д.Г. Лук'яненко

«20» листопада 2015р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

д.е.н., професор А.М. Колот

«20» листопада 2015р.

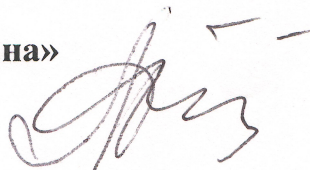

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Толстошеєвої Анастасії Володимирівни
на тему: «Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків»

Теоретичні положення кандидатської дисертаційної роботи Толстошеєвої Анастасії Володимирівни на тему: «Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків» використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні наук (дисциплін) «Фінансова безпека», «Безпека фінансово-кредитних установ», «Антикризовий менеджмент у банку» та «Банківський нагляд» за програмами підготовки магістрів відповідного фахового спрямування.

Завідувач кафедри менеджменту
банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор

Примостка Л.О.